Изборном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду

Декану Филолошког факултета Универзитета у Београду

Већу научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду

Предмет: Приговор на Извештај Комисије за избор др Наталије Панић Церовски у звање и на радно место ванредног професора („Комисија“) за ужу научну област Општа лингвистика, предмети Општа лингвистика - Фонетика и фонологија и Анализа дискурса на одређено време од 5 година („Извештај“), поднет 13. октобра 2022. године Изборном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду и објављен 13. октобра 2022. године на званичном сајту Филолошког факултета Универзитета у Београду („УБФЛФ“).

На основу важећих (**1**) Закона о високом образовању („ЗОВО“, Службени гласник РС", бр. 88 од 29. септембра 2017, 27 од 6. априла 2018 - др. закон, 73 од 29. септембра 2018, 67 од 20. септембра 2019, 6 од 24. јануара 2020 - др. закони, 11 од 12. фебруара 2021 - аутентично тумачење, 67 од 2. јула 2021 - др. закон, 67 од 2. јула 2021), (**2**) Закона о науци и истраживањима („ЗОНИ“„Службени гласник РС“, бр. 49 од 8. јула 2019), (**3**) Статута Универзитета у Београду („Статут УБ“, „Гласник Универзитета у Београду", бр. 201/2018, 207/2019, 213/2020, 214/2020, 217/2020, 230/2021, 232/2022, 233/2022 и 236/2022), (**4**) Правилника о начину и поступку стицања звања и заснивању радног односа наставника Универзитета у Београду („Гласник Универзитета у Београду ” бр. 237/2022 и 240/2022) и (**5**) Правилника о минималним условима за стицање звања наставника на Универзитету у Београду („Гласник Универзитета у Београду“ бр. 192/2016, 195/2016, 199/2017, 203/2018 и 223/2021), (**6**) Правилника о стицању истраживачких и научних звања ("Службени гласник РС", бр. 159 од 30. децембра 2020) и (**7**) Статута УБФЛФ (Одлука Сената Универзитета у Београду бр. 612-3502/9-20 од 18. 11. 2020. и бр. 61212-1453/3-22 од 20. 4. 2022), **подносимо приговор на Извештај Комисије у саставу ред. проф. др Весна Половина (председник Комисије), ред. проф. др Јасмина Московљевић Поповић (члан) и ванр. проф. др Маја Ивановић (члан), за избор у звање и на радно место ванредног професора за ужу научну област Општа лингвистика, предмети Општа лингвистика - Фонетика и фонологија и Анализа дискурса на Филолошком факултету Универзитета у Београду на одређено време од 5 година. Комисија је именована 27. јуна 2022, а на конкурс расписан 6. јула 2022. године, јавио се један кандидат, др Наталија Панић Церовски, ванредни професор Филолошког факултета Универзитета у Београду.**

Образложење:

Комисија у Извештају наводи да је кандидаткиња др Наталија Панић Церовски приложила сву потребну документацију, између осталог: „фотокопије објављених радова и одштампане радове наведене у библиографији са потврдом о објављивању, одштампане резултате студентских анкета за период школска 2018/19-2021/22“. На основу права јавности на увид у рад комисије за избор у звање, гарантовано чланом 14. ст. 2. Правилника о начину и поступку стицања звања и заснивању радног односа наставника Универзитета у Београду, желели смо да ce de visu уверимо у тачност наведеног и да у просторијама установе проверимо у првом реду **одштампане радове** наведене у библиографији и **потврду о објављивању**, а онда и фотокопије објављених радова и одштампане резултате студентских анкета.

Ово нам је право ускраћено разним бирократским смицалицама органа управе УБФЛФ, посебно вд секретарке УБФЛФ, Мирјане Димитријевић, која нам је тражила да поднесемо захтев да нам се омогући увид у релевантну документацију. Пошто нам решење захтева није стигло у траженом року, управи УБФЛФ поднели смо и Захтев за приступ документацији на основу Закона о приступу информацијама од јавног значаја. Ни на овај захтев нам управа УБФЛФ, а

посебно вд секретарка чија је то обавеза у својству лица овлашћеног за поступање по захтеву за приступ информацијама од јавног значаја, није одговорила.

Ово је јединствени случај да нам није дозвољено да проверимо „чињенице“ које Комисија наводи у Извештају. Постављамо питање Изборном већу УБФЛФ: које делове конкурсног материјала управа УБФЛФ корумпираним и незаконитим поступцима своје бирократске машинерије крије од јавности – и самим тим од Изборног већа?

Др Наталија Панић Церовски је у периоду од последњег избора (пет година) написала само **пет** радова, од којих (1) **три** у коауторству где је она на првом месту само у једном раду. Од тих пет радова (2) два су доступна у електронској форми, у којима није разграничено шта је чији допринос, док више од половине радова, односно **три** рада нису штампана нити доступна на други начин.

Комисија тврди да је „кандидаткиња др Наталија Панић Церовски испунила и ове услове, и то на основу члана 9. Правилника о минималним условима за звања наставника на Универзитету у Београду с обзиром на чињеницу да радови др Панић Церовски носе већи број М бодова од минималних, а како је [било] уређено Правилником о поступку и начину вредновања и квантитативном исказивању научноистраживачких резултата истраживача („Сл. гласник РС, бр. 24/2016 и 21/2017“).“

Ако занемаримо примедбу да се Комисија позива на сада **неважећи** Правилник о поступку и начину вредновања и квантитативном исказивању научноистраживачких резултата истраживача, која је формална, али не и сасвим занемарљива, не можемо да занемаримо констатацију која се односи на три необјављена рада и на (једну) потврду о објављивању, а тиче се испуњености минималних услова.

1) Рад (М23/М53) под редним бројем 5 (*Извештај*, стр. 10) не испуњава минималне услове не само због тога што Правилник о минималним условима за стицање звања наставника **не предвиђа** „барем потврду да су [радови] прихваћени за објављивање до момента пријаве на конкурс, а морају бити објављени до момента избора“ (Статут УБ, чл. 135. ст. 4. и наравно Статут УБФЛФ, чл. 110. ст. 4) него зато што **не знамо** да ли потврда Уредништва уопште постоји, јер нам није дозвољен „увид јавности“ да то проверимо. Додатну сумњу да потврда постоји уноси чињеница да у Сажетку **није** наведено да је „приложена потврда Уредништва да је чланак прихваћен за објављивање“, како то стоји у Извештају. Ако је председник Комисије, др Весна Половина, редовни професор УБФЛФ у пензији заборавила да унесе податак у Сажетак, зашто је онда било потребно персистентно спречавање увида јавности? Све и да је то тачно, податак да ће рад бити објављен крајем децембра 2022. или у јануару 2023. године чини било какву проверу беспредметном.
2) За рад (М14) под редним бројем 2 (*Извештај*, стр. 7) може се на исти начин поставити питање да ли испуњава минималне услове или не испуњава, зато што није објављен, зато што у Сажетку не стоји напомена „приложена потврда, итд“ и наравно, ускраћен је „увид јавности“.
3) Трећи рад (М61) под редним бројем 3 (*Извештај*, стр. 8) који такође није објављен, има напомену о приложеној потврди и у Извештају и у Сажетку, али не и доступност провере информације о томе.

Главни доказ да др Наталија Панић Церовски **не испуњава** минималне услове за **стицање звања** ванредног професора за ужу научну област Општа лингвистика, предмети Општа лингвистика - Фонетика и фонологија и Анализа дискурса на Филолошком факултету Универзитета у Београду не налази се у тврђењима Извештаја Комисије из 2022. године, већ у Извештају из 2017. године.

Пошто је звање ванредног професора орочено на пет година, за (поновно) стицање звања минимални услови јесу снижени, али је јасно да никакви додатни снижени услови ни не могу бити испуњени за (поновно) стицање звања ванредног професора ако **општи** услов, а то су (према Правилнику о минималним условима за стицање звања наставника, Табела Г1), **испуњени** услови за избор у звање доцента и (набројани) **услови за први избор у звање ванредног професора**.

Испуњеност услова претходног избора јесте апсолутно нужан предуслов, који мора бити задовољен чињенично, а не само формално – ово значи да се претходни минимални услови НЕ МОГУ ПОДРАЗУМЕВАТИ као испуњени само зато што је комисија за припрему извештаја тако предложила, нити се морају подразумевати чак и у случају када је предлог комисије Изборно веће УБФЛФ прихватило и ВНОДХН потврдило, поготово не када се „сазнају нове чињенице, односно појаве докази“ након завршетка процедуре.

Године 2017. и 2018. ја сам као члан Изборног већа УБФЛФ јавно, и пред великим бројем вас који сте и сада чланови тог Већа, говорила о постојању основане сумње да монографија *Вербална и невербална комуникација* не представља оригиналан научни допринос кандидаткиње др Наталије Панић Церовски – данас Изборном већу УБФЛФ о томе предочавам доказе.

На основу нашег свеобухватног истраживања монографије *Вербална и невербална комуникација* (у даљем тексту скраћено латиницом VNK, јер је и монографија штампана латиницом) и неколико објављених (ко)ауторских радова др Наталије Панић Церовски, које смо започели 2. новембра 2017. године, када смо добили примерак наведене публикације, **стекли смо сазнања о новим чињеницама из којих произлази да у тренутку избора у звање (6. фебруара 2018) кандидаткиња др Наталија Панић Церовски није испуњавала услове прописане Правилником о минималним условима за стицање звања наставника на Универзитету у Београду који је био на снази у моменту избора у звање.**

Истраживање које смо обавили доказује да монографија *Вербална и невербална комуникација* не испуњава најважнији прописани критеријум за одређивање категорије научне публикације, да се у њој **„на оригиналан и свеобухватан начин обрађује тема од значаја за одређену научну област, методолошким поступком који је примерен датој теми и прихваћен у научној области којој та тема припада“** (Правилник о стицању истраживачких и научних звања. Прилог 2 Разврставање и начин навођења научноистраживачких резултата (под Монографије). "Службени гласник РС", број 159 од 30. децембра 2020).

Поред филолошке применили смо и квантитативну методу анализе са циљем да се успостави пропорција не само преузимање – присвајање, него и оригиналност – неоригиналност. Будући да је реч о приговору, где је циљ очигледност и доказивост, аргументована документарност је примарна, тако да су закључци сумарни у функцији анатомизације испитиване грађе.

Најважнији појмови које користимо јесу преузимање (са ширим спектром значења преношења једног текста у други у једном смеру), односно присвајање (преузимање за суженим значењем отуђивања). Укратко, и преузимање и присвајање текста може бити дословно, препричано, сажимано, могу бити краћа или дужа, у већим или мањим целинама – разлика је у томе да ли су правилно или неправилно преузимани (тј. неправилно преузимани = присвојени).

Пошто је питање оригиналности монографије кључно, сматрали смо да је најважније што једноставније организовати текст монографије како би на први поглед било очигледно шта је оригинално, а шта је преузето, за шта је било најпогодније имати две вертикале за поређење, тј. двостубачно организовање текстова. Пошто се испоставило да се једна страница монографије поклапа са простором једног ступца, што је било нужно за прегледност текста у смислу претраживања и осталог што следи из анализе, цела монографија од 171 е-стране распоређена је у 171 леви стубац, при чему је сваки стубац обележен по реду.

Монографија је у целини анализирана упоређивањем са туђим текстовима, као и са ко/ауторским, који се налазе у десном ступцу. **Где смо утврдили поклапање, хајлајтовали смо истом бојом и оригинал (леви стубац) и преузети текст (десни стубац), што је на врху сваке стране монографије у левом ступцу бројчано исказано као опозиција *оригиналност* (необојен текст) – *неоригиналност* (три боје).** Следећа чињенична тврдња јесте проверљивост тачности, односно доказивост онога што је очигледно. У приговору износимо тврдње, а оне морају бити доказиве. Зато смо на свакој страни, после нумеруса , навели збир нехајлајтованих и хајлајтованих речи у левом ступцу на тој страни монографије.

Да бисмо предупредили недоумице или (намерно) неразумевање истраживачког рада, питање оригиналности засновано на квантификацији <u>дефинишемо</u> пропорцијом оригиналног текста др Наталије Панић Церовски и преузетог текста, који може бити туђ или ко/ауторски (овако обележавамо коауторске радове, где није разграничено шта је чији допринос, па је свеједно да ли је рад ауторски или коауторски). Не улазећи у меритум научног доприноса као предмета истраживања, успостављамо бројчани однос нехајлајтованих и хајлајтованих речи, не апсолутизујући хајлајт a priori као присвајање. У ту сврху служе три боје: зелена као grosso modo правилно **преузимање**, тј. цитирање, навођење и позивање на аутора или дело, сива као препричавање, парафразирање или сажимање, жута као дословно, више или мање модификовано и сл. **присвајање**.

VNK, str. **(br. reči = br.** nehajlajt. reči + **br.** hajlajt. reči) br.

VNK, str. 10 (264 = **25** nehajlajt. reči + **239** hajlajt. reči) -
VNK, str. 11 (316 = **148** nehajlajt. reči + **168** hajlajt. reči) -
VNK, str. 12 (351 = **269** nehajlajt. reči + **83** hajlajt. reči) 26
VNK, str. 13 (366 = **283** nehajlajt. reči + **88** hajlajt. reči)43
VNK, str. 14 (332 = **175** nehajlajt. reči + **157** hajlajt. reči) 125
VNK, str. 15 (402 = **391** nehajlajt. reči + **11** hajlajt. reči)6
VNK, str. 16 (361 = **226** nehajlajt. reči + **135** hajlajt. reči) 135
VNK, str. 17 (380 = **276** nehajlajt. reči + **104** hajlajt. reči) 104
VNK, str. 18 (414 = **289** nehajlajt. reči + **125** hajlajt. reči) 43
VNK, str. 19 (356 = **333** nehajlajt. reči + **23** hajlajt. reči)23
VNK, str. 20 (375 = **290** nehajlajt. reči + **85** hajlajt. reči)-
VNK, str. 21 (410 = 1**83** nehajlajt. reči + **227** hajlajt. reči) 48
VNK, str. 22 (333 = **52** nehajlajt. reči + **281** hajlajt. reči 24
VNK, str. 23 (374 = **126** nehajlajt. reči + **248** hajlajt. reči) 206
VNK, str. 24 (349 = **36** nehajlajt. reči + **0** hajlajt. reči) -
VNK, str. 25 (186 = **168** nehajlajt. reči + **18** hajlajt. reči -
VNK, str. 26 (393 = **140** nehajlajt. reči + **253** hajlajt. reči) 208
VNK, str. 27 (326 = **253** nehajlajt. reči + **73** hajlajt. reči)33
VNK, str. 28 (264 = 1**54** nehajlajt. reči + **110** hajlajt. reči) -
VNK, str. 29 (326 = **253** nehajlajt. reči + **73** hajlajt. reči) -
VNK, str. 30 (399 = **67** nehajlajt. reči + **332** hajlajt. reči)-
VNK, str. 31 (357 = **111** nehajlajt. reči + **246** hajlajt. reči) -
VNK, str. 32 (293 = **96** nehajlajt. reči +**197** hajlajt. reči) 36
VNK, str. 33 (396 = **69** nehajlajt. reči + **327** hajlajt. reči) 9
VNK, str. 34 (357 = **20** nehajlajt. reči + **337** hajlajt. reči) -
VNK, str. 35 (341 = **88** nehajlajt. reči + **253** hajlajt. reči) 18
VNK, str. 36 (377 = **100** nehajlajt. reči + **277** hajlajt. reči) 30
VNK, str. 37 (270 = **138** nehajlajt. reči + **132** hajlajt. reči) -
VNK, str. 38 (276 = **27** nehajlajt. reči + **249** hajlajt. reči) 54
VNK, str. 39 (383 = **48** nehajlajt. reči + **335** hajlajt. reči) -
VNK, str. 40 (377 = **47** nehajlajt. reči + **330** hajlajt. reči) 61
VNK, str. 41 (352 = **14** nehajlajt. reči + **338** hajlajt. reči)26
VNK, str. 42 (372 = **66** nehajlajt. reči + **306** hajlajt. reči) 67
VNK, str. 43 (368 = **60** nehajlajt. reči + **308** hajlajt. reči) 58
VNK, str. 44 (378 = **35** nehajlajt. reči + **343** hajlajt. reči)18
VNK, str. 45 (297 = **37** nehajlajt. reči + **260** hajlajt. reči) -
VNK, str. 46 (354 = **88** nehajlajt. reči + **271** hajlajt. reči)-
VNK, str. 47 (351 = **83** nehajlajt. reči + **268** hajlajt. reči) -
VNK, str. 48 (285 = **51** nehajlajt. reči + **234** hajlajt. reči)12
VNK, str. 49 (387 = **84** nehajlajt. reči + **303** hajlajt. reči)62
VNK, str. 50 (384 = **147** nehajlajt. reči + **237** hajlajt. reči) 14
VNK, str. 51 (376 = **24** nehajlajt. reči + **352** hajlajt. reči) 22
VNK, str. 52 (326 = **253** nehajlajt. reči + **73** hajlajt. reči) -
VNK, str. 53 (322 = **180** nehajlajt. reči + **142** hajlajt. reči-od toga Moris 94) -
VNK, str. 54 (385 = **135** nehajlajt. reči + **250** hajlajt. reči) 106
VNK, str. 55 (398 **= 43** nehajlajt. reči + **355** hajlajt. reči)32
VNK, str. 56 (400 **=101** nehajlajt. reči + **299** hajlajt. reči) 25
VNK, str. 57 (349 **= 115** nehajlajt. reči + **234** hajlajt. reči) 71
VNK, str. 58 (350 **= 63** nehajlajt. reči + **287** hajlajt. reči)139
VNK, str. 59 (392= **218** nehajlajt. reči + **174** hajlajt. reči) 24
VNK, str. 60 (368 = **139** nehajlajt. reči + **229** hajlajt. reči) 34
VNK, str. 61 (380 = **145** nehajlajt. reči + **234** hajlajt. reči) 51
VNK, str. 62 (383 = **164** nehajlajt. reči + **219** hajlajt. reči) 25
VNK, str. 63 (383 = **164** nehajlajt. reči + **219** hajlajt. reči) 23
VNK, str. 64 (255 = **118** nehajlajt. reči + **136** hajlajt. reči) -
VNK, str. 65 (326 = **98** nehajlajt. reči + **176** hajlajt. reči) -

VNK, str. 66 (322 = **98** nehajl. reč + **224** hajlajt. reči) 18
VNK, str. 67 (281 = **35** nehajl. reč + **246** hajlajt. reči) 175
VNK, str. 68 (38 = **38** nehajl. reč + **0** hajlajt. reči) -
VNK, str. 69 (258 = **132** nehajl. reč + **126** hajlajt. reči) -
VNK, str. 70 (365 = **143** nehajl. reč + **222** hajlajt. reči) -
VNK, str. 71 (353 = **59** nehajlajt. reči + **294** hajlajt. reči -
VNK, str. 72 (372 = **148** nehajl. reč + **225** hajlajt. reči) -
VNK, str. 73 (372 = **19** nehajl. reč + **353** hajlajt. reči) -
VNK, str. 74 (388 = **100** nehajl. reč + **288** hajlajt. reči) -
VNK, str. 75 (358 = **81** nehajl. reč + **277** hajlajt. reči) -
VNK, str. 76 (341 = **14** nehajl. reč + **327** hajlajt. reči) -
VNK, str. 77 (366 = **105** nehajl. reč + **261** hajlajt. reči) -
VNK, str. 78 (299 = **10** nehajl. reč + **289** hajlajt. reči) -
VNK, str. 79 (320 = **153** nehajl. reč + **167** hajlajt. reči) -
VNK, str. 80 (345 = **140** nehajl. reč + 2**05** hajlajt. reči) 70
VNK, str. 81 (361 = **103** nehajl. reč + **258** hajlajt. reči) 165
VNK, str. 82 (329 = **177** nehajl. reč + **152** hajlajt. reči) -
VNK, str. 83 (384 = **24** nehajl. reč + **360** hajlajt. reči) 261
VNK, str. 84 (367 = **113** nehajl. reč + **254** hajlajt. reči) 36
VNK, str. 85 (293 = **80** nehajl. reč + **213** hajlajt. reči) -
VNK, str. 86 (219 = **40** nehajl. reč + **179** hajlajt. reči) -
VNK, str. 87 (178 = **178** nehajl. reč + **0** hajlajt. reči) -
VNK, str. 88 (357 = **238** nehajl. reč + **119** hajlajt. reči) 91
VNK, str. 89 (369 = **225** nehajl. reč + **144** hajlajt. reči) 82
VNK, str. 90 (385 = **191** nehajl. reč + **194** hajlajt. reči) 20
VNK, str. 91 (256 = **137** nehajl. reč + **119** hajlajt. reči) 48
VNK, str. 92 (366 = **114** nehajl. reč + **252** hajlajt. reči) 182
VNK, str. 93 (558 = **0** nehajl. reč + **558** hajlajt. reči) -
VNK, str. 94 (309 = **74** nehajl. reč +**235** hajlajt. reči) -
VNK, str. 95 (330 = **256** nehajl. reč +**74** hajlajt. reči) -
VNK, str. 96 (429 = **0** nehajl. reč + **429** hajlajt. reči) 429
VNK, str. 97 (271 = **133** nehajl. reč + **138** hajlajt. reči) 112
VNK, str. 98 (271 = **133** nehajl. reč + **138** hajlajt. reči) 37
VNK, str. 99 (223 = **91** nehajl. reč + **132** hajlajt. reči) -
VNK, str. 100 (166 = **34** nehajl. reč + **132** hajlajt. reči) -
VNK, str. 101 (267 = **91** nehajl. reč + **176** hajlajt. reči) 33
VNK, str. 102 (262 = **109** nehajl. reč + **153** hajlajt. reči) 46
VNK, str. 103 (176 = **150** nehajl. reč +**26** hajlajt. reči) -
VNK, str. 104 (165 = **165** nehajl. reč + **0** hajlajt. reči) -
VNK, str. 105 (215 = **66** nehajl. reč + **149** hajlajt. reči) 27
VNK, str. 106 (269 = **111** nehajl. reč + **158** hajlajt. reči) -
VNK, str. 107 (115 = **6** nehajl. reč + 1**08** hajlajt. reči) -
VNK, str. 108 (227 = **41** nehajl. reč + 1**86** hajlajt. reči) 61
VNK, str. 109 (274 = **82** nehajl. reč + 1**92** hajlajt. reči) 41
VNK, str. 110 (312 = **50** nehajl. reč +**262** hajlajt. reči) 28
VNK, str. 111 (337 = **55** nehajl. reč + **282** hajlajt. reči) 25
VNK, str. 112 (311 = **47** nehajl. reč + **264** hajlajt. reči) 24
VNK, str. 113 (141 = **30** nehajl. reč + **110** hajlajt. reči) -
VNK, str. 114 (274 = 138 nehajl. reč + 136 hajlajt. reči) 22
VNK, str. 115 (373 = **77** nehajl. reč + **296** hajlajt. reči) 138
VNK, str. 116 (373 = **189** nehajl. reč + **184** hajlajt. reči) 60
VNK, str. 117 (382 = **290** nehajl. reč + **92** hajlajt. reči) 92
VNK, str. 118 (241 = **207** nehajl. reč + **34** hajlajt. reči) 34
VNK, str. 119 (307 = **160** nehajl. reč + **147** hajlajt. reči) -
VNK, str. 120 (247 = **108** nehajl. reč + **139** hajlajt. reči) -
VNK, str. 121 (223 = **0** (osim slike od 15 reči) nehajl. reč + **223** hajlajt. reči) -
VNK, str. 122 (366 = **204** nehajl. reč + **162** hajlajt. reči) 16
VNK, str. 123 (235 = **154** nehajl. reč + **81** hajlajt. reči) 23

VNK, str. 124 (281 = **29** nehajl. reč + **252** hajlajt. reči) 36
VNK, str. 125 (304 = **20** nehajl. reč + **284** hajlajt. reči) 79
VNK, str. 126 (309 = **97** nehajl. reč + **212** hajlajt. reči) -
VNK, str. 127 (318 = **52** nehajl. reč + **266** hajlajt. reči) 68
VNK, str. 128 (257 = **114** nehajl. reč + **143** hajlajt. reči) 31
VNK, str. 129 (310 = **269** nehajl. reč + **41** hajlajt. reči) 27
VNK, str. 130 (264 = **81** nehajl. reč + **183** hajlajt. reči) -
VNK, str. 131 (57 = **23** nehajl. reč + **34** hajlajt. reči) 34
VNK, str. 132 (166 = **100** nehajl. reč + **66** hajlajt. reči) - (do kraja nema zelenog hajlajta)
VNK, str. 133 (306 = **1** nehajl. reč + 3**05** hajlajt. reči)
VNK, str. 134 (298 = **1** nehajl. reč + **297** hajlajt. reči)
VNK, str. 135 (311 = **19** nehajl. reč + **292** hajlajt. reči)
VNK, str. 136 (364 = **7** nehajl. reč + **357** hajlajt. reči)
VNK, str. 137 (260 = **2** nehajl. reč + **258** hajlajt. reči)
VNK, str. 138 (357 = **3** nehajl. reč + **354** hajlajt. reči)
VNK, str. 139 (318 = **41** nehajl. reč + **277** hajlajt. reči)
VNK, str. 140 (350 = **1** nehajl. reč + **349** hajlajt. reči)
VNK, str. 141 (276 = **5** nehajl. reč + **271** hajlajt. reči)
VNK, str. 142 (366 = **1** nehajl. reč + **365** hajlajt. reči)
VNK, str. 143 (342 = **15** nehajl. reč + **327** hajlajt. reči)
VNK, str. 144 (332 = **1** nehajl. reč + **331** hajlajt. reči)
VNK, str. 145 (418 = **4** nehajl. reč + **414** hajlajt. reči)
VNK, str. 146 (359 = **1** nehajl. reč + **358** hajlajt. reči)
VNK, str. 147 (264 = **26** nehajl. reč + **238** hajlajt. reči)
VNK, str. 148 (377 = **0** nehajl. reč + **377** hajlajt. reči)
VNK, str. 149 (301 = **2** nehajl. reč + **299** hajlajt. reči)
VNK, str. 150 (**335** = **3** nehajl. reč + **332** hajlajt. reči)
VNK, str. 151 (314 = **2** nehajl. reč + **312** hajlajt. reči)
VNK, str. 152 (174 = **0** nehajl. reč + **174** hajlajt. reči)

Поред квантификације, служили смо се и елементима методе из сопствене научне области (у тумачењу класичних текстова) као што су кључне речи које се појављују у ауторкиним раније објављеним текстовима и у монографији, истоветне (словне или појмовне грешке) које се појављују у ауторкиним раније објављеним текстовима и у монографији; погрешна употреба термина самих по себи, али и у контексту (енглески и српски), погрешна употреба речи које иако исте, имају различита значења у енглеском и српском, грешке у преводу; грешке у атрибуцији или разликовању пола аутора од кога се преузима текст, ексклузивна употреба појмова или речи зависно од аутора преузетог текста (појам груписан само код једног аутора или дела), и сличне.

Изборном већу УБФЛФ као саставни део материјала Приговора прилажемо анализу целокупног текста монографије *Вербална и невербална комуникација*, у којој су садржани сви елементи чија укупност доказује нашу тврдњу да ова монографија не испуњава императив оригиналности научног доприноса.

Ови докази налазе се на странама 7-260 овог документа, након чега следи наш закључак и молба упућена Изборном већу УБФЛФ и Већу научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду („ВНОДХН“).

У прилогу CD (са Приговором и доказним материјалом).

See discussions, stats, and author profiles for this publication at:
https://www.researchgate.net/publication/319940172

VERBALNA I NEVERBALNA KOMUNIKACIJA
VERBAL AND NONVERBAL COMMUNICATION

Book · January 2017

VNK, str. 1

Recenzenti
prof. dr Vesna Polovina
prof. dr Nadežda Dimić

Urednik
prof. dr Ljiljana Marković

****

VNK, str. 2

NATALIJA PANIĆ CEROVSKI

VERBALNA I NEVERBALNA KOMUNIKACIJA

in continuo (skrać. VNK, br. str.)

VNK, str. 3 Sadržaj	„Analitički sadržaj“ (stvarni sadržaj preuzetih tuđih i ko/autorskih (delova) tekstova u **VNK**)
1. Uvod 5	**VNK, str. 5-9:** Uvod
2. Šta spada u neverbalnu komunikaciju? Osvrt na određenje pojma neverbalna komunikacija 10	**VNK, str. 10-24:** Polovina, Panić (2010) passim **VNK, str. 12, 14:** http://center-for-nonverbal-studies.org/htdocs/facialx. htm **VNK, str. 13:** Loehr (2004) **VNK, str. 14:** Panić (2007m, 2013d) Kristal (1999) Shih & Kochanski (2002) Sapir (1931) **VNK, str. 17:** Kristal (1996) **VNK, str. 18-25:** Panić (2012a, 2012b, 2013d) passim **VNK, str. 21:** Cruttenden (1997)
3. Osvrt na dosadašnja proučavanja neverbalnih elemenata komunikacije 25 Raniji pogledi na neverbalne elemente komunikacije 25 Noviji pogledi i istraživanja neverbalnih elemenata komunikacije 28 Ekmanova i Frizenova klasifikacija neverbalnih elemenata komunikacije 32	**VNK, str. 26-32:** Ivić (1990); Matsumoto (2006); Polovina, Panić (2010); Panić (2007m; 2013d); Loehr (2004) i autori koje Lor navodi: Kvintilijan, Bejkon, Kondijak, Darvin, Sapir, Vunt, Efron, Birdvistel, Šeflen, Pajk, Ekman i Frizen… **VNK, str. 32-45:** Ekman, Friesen (1969)
Kendonov pristup gestu 45	**VNK, str. 45-47:** Loehr (2004) i autori koje Lor navodi: Kondon i Kendon… **VNK, str. 47-48:** Kendon (1996)
Meknilov pristup gestu 48 Morisov pogled na neverbalnu komunikaciju i gestove 53	**VNK, str. 48-53:** McNeill (1992) **VNK, str. 50, 58:** Polovina, Panić (2010) **VNK, str. 53-63:** Morris (2002). Up. Moris (2005)
Istraživanja gestova i neverbalne komunikacije na našim prostorima 64 Gestovi i neverbalni elementi komunikacije u leksici i frazeologiji 66	**VNK, str. [62]-66:** Panić (2013d) passim **VNK, str. [62]63-66:** Панић Церовски (2012a) passim **VNK, str. 66-86:** Autori koji se bave temom (v. ispod) **VNK, str. 66:** Pintarić (1997) **VNK, str. 66:** Polovina, Panić (2015)
4. Međuodnos verbalnog i neverbalnog koda u komunikaciji – tendencije u istraživanjima 69	**VNK, str. 67-8:** Polovina, Panić (2010) **VNK, str. 69-75:** Панић Церовски (2012a) passim **VNK, str. 69-75:** Panić (2013d) passim **VNK, str. 70:** Nobe (2000) **VNK, str. 71:** Özyürek (2000) **VNK, str. 71:** Holler, Shovelton, Beattie (2009) **VNK, str. 72-75:** McNeill, Duncan (2000) **VNK, str. 75-76:** Cutica, Bucciarelli (2011) **VNK, str. 76:** Rodrigues (2005)

VNK, str. 3a (nastavak s prethodne strane)

5. Anotacija neverbalnih elemenata u savremenim istraživanjima 87
Šta uneti u transkript? 87
Neki načini anotiranja neverbalnih elemenata komunikacije 91

Dodatni elementi transkripta 97
Kako predstaviti sekvencijalnost neverbalnih elemenata? 101
Kompjuterski programi za anotaciju neverbalnih elemenata 106

Neka zapažanja u vezi sa anotacijom i transkribovanjem 109

6. Neverbalni elementi komunikacije i kultura 114

Bihevioralne dimenzije interkulturne neverbalne komunikacije 123
Načini prevazilaženja kulturnih razlika na planu neverbalnih elemenata komunikacije 129

VNK, str. 4

7. Dodatak: primer analize funkcija neverbalnih elemenata komunikacije u govornoj interakciji 132
1. Analizirani pokreti 132
1.1. Pokreti ruku 132
1.2. Pokreti glave 133
1.3. Facijalni deo – pokreti očiju 134
2. Funkcije analiziranih pokreta 135
2.1. Funkcije pokreta rukama 136
2.2. Funkcije pokreta glavom 139
2.3. Funkcije pokreta očima – pogleda 143
3. Kinezički elementi kao markeri citiranja 147

4. Zaključna razmatranja 151

LITERATURA 153

PREDMETNI INDEKS 166

VNK, str. 79-80, 83-84: Панић Церовски (2012a)

VNK, str. 79-83, 85: Panić (2012b) passim

VNK, str. 79-84: Panić (2013d) passim

VNK, str. 79, 115-116: Polovina, Panić (2010)

VNK, str. 81: Панић (2013)

VNK, str. 82-83: Панић Церовски, Ковачевић (2014)

VNK, str. 83-84: Pintarić (1997)

VNK, str. 85-86: Thirumalai (1987)

VNK, str. 86: Sebeok (2001)

VNK, str. 88, 97, 106: Polovina, Panić (2012);

VNK, str. 88-91: Jenks (2011)

VNK, str. 92: Panić (2007m)

VNK, str. 92-95: Polovina, Panić (2012)

VNK, str. 92-95, 106:: Panić (2007m, 2013d)

VNK, str. 96: Rodrigues (2005)

VNK, str. 97-105: Jenks (2011)

VNK, str. 106: Loehr (2004)

VNK, str. 106-107: Kipp [2014]

VNK, str. 108-113: Jenks (2011)

VNK, str. 116-118: Samovar, Mills (1998), Trebješanin, Žikić (2015), Ide (2009) passim

VNK, str. 117-118, 120-122: Moris (2005),

VNK, str. 123-128: Andersen (2012)

VNK, str. 129-130: Bugarski (1996), Polovina (2010), Trebješanin, Žikić (2015) passim

VNK, str. 132-137: Panić (2012a, 2013d, 2007m)

VNK, str. 137-138: Panić (2012a, 2013d)

VNK, str. 138-139: Panić (2013d, 2007m)

VNK, str. 139-145: Panić (2012a, 2013d, 2007m)

VNK, str. 145: Panić (2013d)

VNK, str. 146-147: Panić (2013d, 2007m)

VNK, str. 147-151: Panić (2012b)

VNK, str. 147-152: Panić (2013d)

VNK, str. 151-152: Panić (2012a)

VNK, str. 5 (322 = **322** nehajl. reč + **0** hajlajt. reči)

1. UVOD

Svima nama je poznato da „nije važno samo šta se kaže, već i *kako* se to kaže“. Pod ovим *kako* ne krije se samo odabir reči i izraza koje koristimo da nešto izreknemo, organizovanost iskaza, način izgovora glasova, intonacija, tempo govora, glasnoća kojom izgovaramo iskaz. Pod tim vrlo važnim *kako* krije se i to kakav smo stav tela pri tom napravili, da li smo se smešili ili mrštili, da li smo nonšalantno preleteli pogledom po prostoriji, ili pogled „fiksirali“ na tačno određenu osobu, da li smo prekrstili ruke ili napravili njima čuveno **Ф**... Tako, jedan isti iskaz može poprimiti mnogo različitih značenja upravo zahvaljujući mnogobrojnim elementima ovog važnog *kako*.

Pažnja svakog od nas usmerena je dakle ne samo na to šta je rečeno, već i na način izricanja, a sve u cilju što bolje, potpunije i ekonomičnije komunikacije. Ako bismo pokušali da razgovaramo sa nekim licem u lice a da pritom ne pomeramo nijedan deo tela, osim naravno govornog aparata, ustanovili bismo da nam to izuzetno teško ide. Ukoliko sagovorniku ne predočimo svoj naum, i ako ipak ostanemo uporni u toj odluci da ne „promrdamo“ tokom govora, ustanovili bismo takođe da je sagovornik u tom našem malom opitu iznenađen i da nas posmatra najblaže rečeno sa dozom upitanosti ili podozrenja. Ili, ako je blizak s nama, obasuće nas pitanjima: „Šta ti je?!“, „Što si takav / takva?“, „Jesi li nešto ljut(a)?“, „Jesi li dobro?“, „Kako si, je l’ sve u redu s tobom?“. Ako se delimično smilujemo i na sebe i na svog sagovornika, i kažemo šta zapravo pokušavamo, i zatim nastavimo da ne pravimo prateće pokrete prilikom govora, naš sagovornik u tom eksperimentu bi bio na mukama i dalje, jer takav vid govorne interakcije ne oseća kao prirodan. Teže će pratiti i razumeti ono što govorimo. Zapravo otežanost u procesuiranju i razumevanju informacija bila bi kao kada bismo mu sve govorili podjednakom visinom glasa, i bez ubrzavanja tempa ili usporavanja,

UVOD

VNK, str. 6 (263 = **254** nehajlajt. reči + **9** hajlajt. reči)

podjednakom glasnoćom, baš kao što se u nekim naučno–fantastičnim filmovima oglašavaju kompjuteri i mašine koje imaju moć govora. Ovakvi eksperimenti su rađeni, i takvim i sličnim eksperimentima ćemo se posvetiti nešto kasnije u ovoj studiji.

Potreba da činimo pokrete rukama, šakama, glavom, mišićima lica, itd., gok govorimo i tako naglašavamo, pokazujemo, negiramo, slažemo se, osporavamo, ljutimo se, pokazujemo zadovoljstvo, nestrpljenje, toliko je velika da ljudi to čine čak i kad nisu vidljivi svom sagovorniku – na primer prilikom telefonskog razgovora. Isto tako, prilikom pisanja sms-a ili četovanja, tvitovanja, i ostalih vidova pisane komunikacije na društvenim mrežama imamo potrebu da koristimo razne emotikone, emodžije, i sl., i to je još je jedan snažan pokazatelj da je teže potpuno preneti neku poruku bez korišćenja neverbalnih elemenata komunikacije. Očigledno nam je iz ovih nekoliko primera da je neverbalni nivo na jedan specifičan način čvrsto vezan za verbalni deo poruke, a u nastavku izlaganja videćemo kako sadržaj iskaza utiče na pokrete koje pravimo, kako se npr. prostorni i drugi koncepti odražavaju na gestikulaciju, kako misao, jezik i pokret međusobno funkcionišu, kao i druge aspekte preplitanja verbalnog i neverbalnog koda u ljudskoj interakciji.

***

Ova studija ima za cilj da ukaže na značaj proučavanja neverbalnog plana komunikacije u okviru lingvističkih istraživanja – kako u domenu analize konverzacije, tako i u domenu semantičkih, pragmatičkih, psiholingvističkih, kognitivnolingvističkih i drugih tangentnih disciplina. Uključivanjem izučavanja neverbalnog plana izraza u lingvistička istraživanja pruža se jedan novi, sveobuhvatniji uvid u to kako ljudska komunikacija funkcioniše.

Takođe nastojimo da ukažemo i na značaj lingvističkog proučavanja neverbalnog plana komunikacije. Neverbalno ponašanje, a time i neverbalni načini komuniciranja, u

VNK, str. 7 (309 = **214** nehajlajt. reči + **95** hajlajt. reči)

najvećoj meri bilo je u fokusu psihologije, psihijatrije, primatologije, antropologije, i srodnih nauka. Svaka od ovih disciplina, osvetljavajući fenomen neverbalnog iz različitih uglova, daje značajne uvide u razne aspekte ovog fenomena. Smatramo da lingvistika, kao disciplina čiji je predmet proučavanja jezik i jezička komunikacija, može da na još jedan način osvetli fenomen neverbalnog – proučavajući vrlo kompleksan odnos verbalnog i neverbalnog plana komunikacije, ispitujući koje sve uloge ima neverbalni sloj poruke u komunikacionom činu, itd. Tako, proučavanja neverbalnog bivaju bogatija za lingvistička saznanja, kao što i lingvistika kao nauka biva obogaćena istraživanjima još jednog vida komunikacije.

S obzirom da je ova knjiga namenjena prvenstveno onima koji se bave jezikom i verbalnom komunikacijom, i koji žele da svoja znanja upotpune i saznanjima o neverbalnom planu komunikacije, najpre smo izložili određenje pojma *neverbalna komunikacija* i srodnih i povezanih pojmova. U stručnoj literaturi postoje donekle različita određenja, koja za potrebe lingvističkih proučavanja nisu uvek adekvatna, pa smo tako izložili naša rešenja koja bi, smatramo, bila sa lingvističke tačke gledišta prihvatljivija.

Izlažući zatim (u određenoj meri) hronološki kretanja i tendencije u izučavanju fenomena neverbalnog u kontekstu verbalne komunikacije, usmeravamo posebnu pažnju na novije pristupe, koji snažno utiču na dalji tok osvetljavanja ljudske komunikacije uopšte – pristup psihologa Pola Ekmana i Volasa Frizena, psihologa Dejvida Meknila, primatologa Dezmoda Morisa, kao i istaknutih naučnika sa naših prostora – socijalnog psihologa Nikole Rota, psihologa Žarka Trebješanina, antropologa Bojana Žikića. Pored toga, osvrćemo se i na neverbalne elemente u leksici i frazeologiji – na izučavanja somatske frazeologije.

Preplitanje verbalnog i neverbalnog koda komunikacije, njihovi međusobni odnosi, slojevitost tih odnosa, njihova nerazdvojivost u govorenom diskursu, tema je centralnog poglavlja ove studije. Iznoseći i tumačeći aktuelna istraživanja iz oblasti kognitivne psihologije, analize diskursa, pragmatike, semantike, itd. prikazujemo različite uloge koje ima neverbalni sloj u okviru poruke u govornoj interakciji, uloge koje imaju određeni tipovi gestova, informacije koje gestovi i drugi oblici neverbalnog ponašanja

Polovina, Panić (2010, 229)

U osnovi ovoga je svakako činjenica da se problematikom neverbalnog u komunikaciji bave razne naučne discipline (psihologija, psihijatrija, primatologija, zoologija, antropologija, etnologija, lingvistika, itd.), s obzirom da je ovo oblast koja obuhvata više aspekata ljudskog ponašanja.

U zavisnosti od toga iz koje perspektive se fenomen neverbalnog proučava javljaju se tako i različita određenja i okviri u kojima se ova problematika posmatra.

Up. VNK, str. 21

Naime, s obzirom da neverbalna komunikacija predstavlja široko polje ljudskog ponašanja, i da se proučavanjem ovih pojava bave razne naučne discipline (psihologija, antropologija, etnologija, primatologija, lingvistika, komunikologija, itd.), neizbežno dolazi do određenih diskrepancija, ali i preklapanja i u terminologiji i u opsegu termina koji se koriste u ovoj oblasti.

Up. VNK, str. 54

O tome šta je urođeno ponašanje, a šta stečeno i naučeno postoje različita gledišta i u zoologiji, primatologiji, antropologiji, filozofiji, itd., a pažnju treba svakako usmeriti i na to da ponašanja koja su urođena mogu da se modifikuju tokom života pojedinca u zavisnosti od neposrednog okruženja, društvene zajednice, kulture.

Up. VNK, str. 67

Svakako moramo imati u vidu da se problematikom neverbalnog u komunikaciji bave različite naučne discipline (psihologija, antropologija, etnologija, psihijatrija, lingvistika, primatologija, itd.), i da joj prilaze samim tim iz različitih perspektiva, jer je to oblast koja obuhvata više aspekata ljudskog ponašanja.

Up. Панић (2012a, 122)

На почетку ћемо укратко приказати досадашња истраживања на овом пољу, као и савремене тенденције у проучавању паралингвистичких елемената који прате говор. Пре свега, неопходно је нагласити да се овом облашћу баве различите научне дисциплине, првенствено психологија, лингвистика, етнологија, антропологија, приматологија, што најбоље казује о комплексности ове области.

Up. Panić (2013d, 104)

Neophodno je pre svega naglasiti da se ovom oblašću bave različite naučne discipline, prvenstveno psihologija, lingvistika, etnologija, antropologija, primatologija, što najbolje kazuje o kompleksnosti ove oblasti.

VNK, str. 8 (349 = **349** nehajlajt. reči + **0** hajlajt. reči)

unose u poruku paralelno sa verbalnim slojem. Istraživanja iz ovih oblasti nam pokazuju i da se mesto pojavljivanja nekih tipova gestova u toku govora može razlikovati od jezika do jezika u zavisnosti od tipoloških karakteristika jezika, kao i da izučavajući gestove koji se javljaju paralelno sa govorom možemo prodreti u toliko kompleksan i oduvek zanimljiv fenomen odnosa jezika i mišljenja. Osim toga, i na planu čovekove evolucije verbalna i neverbalna komunikacija su vrlo tesno povezane, te dajemo i uvide u pretpostavke o poreklu gestova i njihovom odnosu sa verbalnim kodom u razvoju čoveka kao vrste.

Smatrali smo da je neophodno da se donekle obuhvati i problematika anotiranja transkripata za potrebe ovakvih, multimodalnih istraživanja – izneli smo neke od načina pripreme transkripata za adekvatne vidove analize. Problem kako predstaviti i anotirati neverbalne elemente u transkriptu u zavisnosti od tipa i cilja istraživanja nije nov, a rešenja koja se javljaju treba uvek posmatrati u kontekstu konkretnih potreba istraživanja koje želimo da sprovedemo. Pored klasičnijih pristupa transkripciji i anotaciji, dati su i uvidi u novije tehnike obeležavanja i analiziranja podataka vezanih za neverbalni sloj komunikacije.

Međuodnos kulture i komunikacije oduvek je bio na razne načine u fokusu čovekovog interesovanja. Odnos između kulture i neverbalne komunikacije je tema pretposlednjeg dela ove studije. Razlike na planu neverbalnog ponašanja, kao i u načinu komuniciranja uopšte, posledica su okruženja. Na opštijem planu te razlike su uslovljene kulturom, ali takođe i najbližim okruženjem – porodica, prijatelji, ljudi sa kojima smo u neposrednom kontaktu u velikoj meri utiču na naše kako neverbalno, tako i verbalno komuniciranje. Drugim rečima, okruženje, bilo ono gledano iz opštije perspektive ili pak neposrednije, uobličava naše ponašanje, mišljenje, stavove, vrednosti, te ćemo u skladu s tim svesno i nesvesno delovati i na planu neverbalnog komuniciranja. Čak i kada je reč o nekim univerzalnim pojavama iz domena neverbalnog – kakvi su izrazi emocija na licu, koji su urođeni, pod uticajem okoline dolazi do njihovog modifikovanja u određenoj meri. Tako, ako su u dve različite kulture ustanovljeni različiti načini „maskiranja“ izraza lica za neku emociju, mogu se javiti nesporazumi između pripadnika tih kultura u pogledu tumačenja takvih izraza lica.

VNK, str. 9 (99 = **99** nehajlajt. reči + **0** hajlajt. reči) Na kraju studije je dat dodatak kao primer analize funkcija neverbalnih elemenata komunikacije iz perspektive analize konverzacije. Izložena analiza je urađena na materijalu televizijskih emisija razgovornog tipa, u sklopu istraživanja markera direktnog citiranja, gde su analizirani kako prozodijski, tako i neverbalni elementi u funkciji obeležavanja citiranog iskaza i time njegovog „izdvajanja“ od ostatka iskaza aktuelnog govornika. S obzirom da je ova studija namenjena onima koji već imaju u određenoj meri predznanja iz oblasti lingvistike i govorne komunikacije, nismo se u većoj meri posvetili osvetljavanju i definisanju onih pojava i pojmova koji su za ove oblasti u užem smislu vezani.	

VNK, str. 10 (264 = **25** nehajlajt. reči + **239** hajlajt. reči)

2. ŠTA SPADA U NEVERBALNU KOMUNIKACIJU?

Osvrt na određenje pojma *neverbalna komunikacija*

[prepričavanje]

Neophodno je pre svega objasniti šta se podrazumeva pod pojmom *neverbalna komunikacija*. Na šta se taj pojam u stvari odnosi? Koji su to aspekti ljudskog ponašanja koji su obuhvaćeni ovim pojmom?

Najjednostavnije rečeno, to je komunikacija koja se realizuje u neverbalnom kodu, tj. to je proces slanja i primanja poruka neverbalnim putem.

[preuzimanje teksta, uz minimalne izmene]

U literaturi neverbalna komunikacija se najčešće određuje kao proces slanja (i primanja) neverbalnih poruka pomoću: a) izraza lica, pogleda, gestova, stava (položaja) tela, kao i boje glasa (tj. tipa vokalizacije: npr. nazalizovani glas, hrapav glas, piskutav glas, itd. koje govornik koristi, kao dodatno sredstvo, da bi preneo neki značenjski sadržaj).

Takođe uključuje b) položaj sagovornika u prostoru, dodirivanje sagovornika, kao i c) način odevanja, šminkanja, tip frizure, itd. (Polovina, Panić, 2010: 216). Ukratko, obuhvata sve informacije koje možemo percepirati bilo vizuelnim (ali i auditivnim), taktilnim ili čak olfaktornim putem (Givens, 2011).
Pretpostavljamo da se nevizuelne pojave poput „boje glasa“ ovde uvrštavaju zato što često idu u kombinaciji sa navedenim vizuelnim, i zato što je njihovo funkcionisanje slično jer prenose neko dodatno nijansiranje poruke. Ostale vizuelne pojave koje karakterišu sagovornike, a svrstali smo ih u grupu c), svakako da nisu nevažne za komunikaciju, ali predstavljaju možda najfluidniju kategoriju.
Zapravo, da se osvrnemo na Pjera Giroa, koji, baveći se semiologijom, kaže „problem je gde prestaje kompetencija semiologije. Za jedne, to je čitava oblast značenja, a ona je ogromna. Za druge – u jednom užem značenju, rečito je proučavanje nelingvističkih znakova opštenja: kodova signalizacije, obreda, ceremonijala, kodova učtivosti; otprilike, ono što mi ovde nazivamo tehničkim ili logičkim kodovima“. (Giro, 1975, 48). S obzirom da je neverbalna

ORIGINAL: Polovina, V. i Panić, N. (2010), „Problemi lingvističke klasifikacije neverbalnih elemenata u komunikaciji“, *Анали Филолошког факултета*, 22, Филолошки факултет, Београд, 215-231. ISSN 0522-8468; COBISS.SR-ID 16394242; УДК 81'221
[u daljem tekstu: Polovina, Panić (2010, br. str.)]

Polovina, Panić (2010, 215-216)
U ovom radu ćemo se baviti lingvističkom klasifikacijom pokreta koji se javljaju u komunikaciji, i koji su lingvistički relevantni, odnosno onih pokreta koji prate govor a nisu direktno vezani za govornu produkciju, tj . artikulaciju glasova. Dakle, to su pokreti koji se svrstavaju u domen neverbalne komunikacije. Najpre je potrebno definisati šta se smatra neverbalnom komunikacijom, i koji su to segmenti neverbalnog ponašanja koji se javljaju u usmenom komunikacionom procesu i imaju funkciju unošenja značenja (ili samo nijansiranja značenja) u verbalni deo poruke.
Polovina, Panić (2010, 216)
Možemo reći da se u literaturi neverbalna komunikacija najčešće određuje kao proces slanja (i primanja) neverbalnih poruka pomoću: a) izraza lica, pogleda, gestova, stava (položaja) tela, kao i boje glasa (tj. tipa vokalizacije: npr. nazalizovani glas, hrapav glas, piskutav glas, itd. koje govornik koristi, kao dodatno sredstvo, da bi preneo neki značenjski sadržaj).

Takođe uključuje b) položaj sagovornika u prostoru, kao i c) način odevanja, šminkanja, tip frizure, itd. Ukratko, obuhvata sve informacije koje možemo percepirati bilo vizuelnim, taktilnim ili čak olfaktornim putem (Givens, 2011).

Pretpostavljamo da se nevizuelne pojave poput „boje glasa" ovde uvrštavaju zato što često idu u kombinaciji sa navedenim nevizuelnim, i zato što je funkcionisanje njihovo slično jer prenose neko dodatno nijansiranje poruke. Ostale vizeulne pojave koje karakterišu sagovornika, a mi smo ih uvrstili pod grupu c), svakako da nisu nevažne za komunikaciju, ali predstavljaju možda najfluidniju kategoriju.
Zapravo, da citiramo Pjera Giroa, koji, baveći se semiologijom, kaže „problem je gde prestaje kompetencija semiologije. Za jedne, to je čitava oblast značenja, a ona je ogromna. Za druge - u jednom užem značenju, rečito je proučavanje nelingvističkih znakova opštenja: kodova signalizacije, obreda, ceremonijala, kodova učtivosti; otprilike, ono što mi ovde nazivamo tehničkim ili logičkim kodovima". (Giro, 1975)

VNK, str. 11 (316 = **148** nehajlajt. reči + **168** hajlajt. reči) [**Prepričavanje, ali i doslovno preuzimanje teksta** - ne mora biti isti redosled] komunikacija u velikoj meri bila, a i sada je, u fokusu semiotičkih istraživanja, kao i u sferi interesovanja antropologije, psihologije i drugih disciplina, posebno ćemo se kasnije osvrnuti na poglede ovih naučnih disciplina na neverbalnu komunikaciju. Treba pomenuti da je *govor tela* laički izraz za neverbalnu komunikaciju, a naročito je ovaj izraz postao popularan posle objavljivanja čuvene knjige Džulijusa Fasta *Body Language* 1970. godine[1]. Tim delom Fast je skrenuo pažnju na ekspresivnu snagu gestova i telesnih znakova. *Govor tela* je ušao u leksikon kao izraz kojim se označava	**Polovina, Panić (2010, 216)** Iako se u ovom radu nećemo baviti istorijatom izučavanja neverbalne komunikacije, treba pomenuti da se ovi neverbalni segmenti komunikacije proučavaju već decenijama, i to ne samo u okviru semiologije, već i psihologije, antropologije i drugih disciplina. Takođe, tumačenje tih signala je interesantno i za širu publiku, gde se popularno nazivaju i govor tela, pod uticajem knjige *Govor tela* (*Body Language*), objavljene prvi put 1970. godine. Tim delom Džulijus Fast (Julius Fast) je popularizovao ekspresivnu snagu gestova i telesnih znakova.
komunikacijski kanal izvan izgovorenog i napisanog, i izvan znakovnog jezika (govora gluvih), koji je takođe gestovne prirode. Ovde ćemo nastojati da neverbalnu komunikaciju i njene aspekte sagledamo iz **lingvističke** perspektive i damo uvid u to kako i u kojoj meri neverbalni elementi učestvuju u enkodiranju i dekodiranju poruke u komunikativnoj interakciji. Smatramo da se neverbalna komunikacija u domenu lingvistike može ograničiti na one vizuelne (i auditivne) signale koji su jezički relevantniji, te mogu ponekad i promeniti i/li upotpuniti značenje verbalnog dela iskaza. U tom smislu, elementi neverbalnog ponašanja koji su navedeni u grupi c) ne bi bili primarno u sferi interesovanja lingvistike,	**Polovina, Panić (2010, 216)** **[**ponavljanje gotovo identičnog teksta, na kraju ove strane, u poslednjem pasusu:] komunikacijski kanal izvan izgovorenog ili napisanog (ne uključujući govor gluvih), obuhvata, ... **Polovina, Panić (2010, 216)** Smatramo da se neverbalna komunikacija u domenu lingvistike može ograničiti na one vizuelne signale koji su jezički relevantniji, te mogu ponekad i da promene ili upotpune značenje verbalnog dela poruke (kao što ćemo pokazati nekim primerima u daljem tekstu).
jer tip frizure, način odevanja, marka ručnog sata ili mobilnog telefona, pirsing i tetovaže, itd. zaista prenose određene poruke sagovornicima, ali nisu lingvistički relevantne za komunikacioni proces (Polovina i Panić, 2010). Drugim rečima, ti neverbalni elementi izlaze iz domena lingvistike i komunikacije u lingvističkom smislu, a pripadaju domenima interesovanja kulturoloških, antropoloških, sociioloških, psiholoških i istraživanja njima tangentnih naučnih disciplina. Ako pogledamo elemente koje smo maločas naveli u okviru grupa a) i b), vidimo da su te pojave donekle raznorodne i da je potrebno dodatno nijansirati tu podelu, kao i preciznije odrediti te pojave. Pored toga, komunikacijski kanal izvan izgovorenog ili napisanog (ne uključujući govor gluvih), obuhvata, kao što vidimo, ogromnu količinu informacija. U literaturi se te informacije svrstavaju na osnovu mesta i načina njihove	**Polovina, Panić (2010, 216)** Isto tako, možemo i mi da se upitamo koje sve vizuelne signale vezane za odeću, frizuru, izgled treba da uvrstimo u neverbalnu komunikaciju. Da li u to spada i kojim autom je neko stigao, kakav mobilni telefon koristi, kakav kompjuter koristi, itd.? **Polovina, Panić (2010, 216-7)** Komunikacijski kanal izvan izgovorenog i napisanog, i izvan govora gluvih (koji je takođe u osnovi vizuelne prirode), kao što vidimo, obuhvata veliku količinu informacija. Te informacije se u literaturi (npr. Givens, 2011) svrstavaju na osnovu mesta i načina njihovog formiranja, tj .

[1] http://members.aol.com/doder1/bodylan1.htm

VNK, str. 12 (351 = **269** nehajlajt. reči + **91** hajlajt. reči)

produkcije u sledeće domene (Givens, 2011): izraz lica, pogled, gest, proksemika, haptika.

Izraz lica (facijalna ekspresija)
po definiciji datoj u Web Rečniku Centra za neverbalne studije[2] je izražavanje raspoloženja, stava, mišljenja, osećanja, itd. pomoću pokretanja mišića lica. Neki izrazi lica mogu se i svesno načiniti (npr. osmeh), dok se mnogi javljaju nesvesno, i tako izražavaju iskrena osećanja i skrivene stavove. Mnogi izrazi lica su univerzalni, mada, kao i gestovi uopšte, mogu biti oformljeni pod uticajem okoline, tj. zavise od kulturnih činilaca. Ovoj grupi neverbalnih elemenata smo pridružili i **pogled** (kako ka sagovornikovom licu ili telu, tako i u drugim pravcima) jer se u komunikacionom činu veliki deo pažnje posvećuje upravo licu. Da li je sagovornik namršten, da li se govornik smeška dok izgovara neki deo iskaza, da li slušalac gleda netremice i sa interesovanjem u sagovornikovo lice ili baca kratke ali značajne poglede ka ručnom satu? Da li je reakcija na nešto izrečeno dugi, uporan pogled ka sagovorniku, ili možda kratki pogled „ispod oka“? O proučavanju izraza lica, sistemima kodiranja pokreta mišića lica, itd. najviše u okviru istraživanja iz domena psihologije, biće nešto više reči kasnije kada se budemo posvetili istraživanjima Pola Ekmana i njegovog tima.

Ono što ovde treba istaći je da se različitim pokretima mišića lica prenose emocionalne poruke, koje mogu biti važne za proces komunikacije, ali ne samo emocionalne poruke. Na primer, podizanjem obrva mogu izraziti iznenađenost, ali isto tako mogu preneti poruku da sam zainteresovana za to o čemu moj sagovornik govori. Dakle, tim pokretom kazujem sagovorniku da ga slušam i da očekujem da nastavi – u toj situaciji taj pokret odgovarajućih mišića lica ima komunikativnu ulogu, konkretno ulogu regulacije, jer se njime reguliše tok razgovora. Isto tako, podizanjem obrva mogu pozdraviti nekoga u mimohodu ukoliko ne želim da prekidam razgovor koji vodim sa osobom sa kojom hodam zajedno – umesto kratkog pozdrava izgovaranjem npr. „Zdravo“, „Ćao“ i sl. podizanjem obrva ne narušavam razgovor koji se već odvija, a istovremeno ipak pozdravljam osobu koju upravo susrećem. Iz ovih primera jasno se vidi da izrazi lica, kao uostalom i drugi neverbalni elementi, mogu imati različite funkcije u zavisnosti od situacije u kojoj su načinjeni. O različitim funkcijama istih pokreta, ali isto

produkcije, u nekoliko domena: facijalna ekspresija, kinezika, proksemika, haptika, paralingvistička obeležja (paralingvistika)
http://center-for-nonverbal-studies.org/htdocs/facialx.htm

FACIAL EXPRESSION
Sign. The act of communicating a mood, attitude, opinion, feeling, or other message by contracting the muscles of the face.

Polovina, Panić (2010, 217)
facijalna ekspresija, u koju spadaju izrazi lica, i u koju možemo takođe svrstati i tip pogleda upućenog sagovorniku (npr. kratak, ovlašan pogled, uporan pogled, „zurenje", pogled „ispod oka", pogled iskosa, itd.), kao i usmerenost pogleda koj i nisu upućeni sagovorniku;

[2] http://center-for-nonverbal-studies.org/htdocs/facialx.htm

VNK, str. 13 (366 = **278** nehajlajt. reči + **88** hajlajt. reči) tako i o istim funkcijama koje mogu imati različiti neverbalni elementi biće više reči nešto kasnije (*7. Dodatak: Primer analize funkcija neverbalnih elemenata komunikacije u govornoj interakciji*).	**ORIGINAL:** Loehr, D., P. (2004). *Gesture and Intonation*. Doktorska disertacija, Georgetown University; dostupno na web-stranici: http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.86.286&rep=rep1&type=pdf **NB: (link u spisku korišćene literature nije aktivan): http://www9.georgetown.edu/faculty/loehrd/pubs.html)**
Gest se u literaturi najčešće određuje kao oblik neverbalne komunikacije koji se koristi umesto ili u kombinaciji sa verbalnom komunikacijom i predstavlja pokret nekim delom tela. Delovi tela koji se koriste za formiranje gestova su: šake, prsti, ruke, glava, lice, oči, obrve i trup. Međutim, treba napomenuti da domen pojma *gest* nije jednoobrazan kod različitih naučnika koji se ovom problematikom bave. Tako, u literaturi možemo pronaći da je gest spontani pokret telom koji se javlja *uz* govor (npr. Loehr, 2004: 19),	**Loehr (2004, 7)** **2.1.1 Definition of Gesture** Gesture, as usually defined by the field that studies it, refers to spontaneous bodily movements that accompany speech. The most common body parts used are the hands, fingers, arms, head, face, eyes, eyebrows, and trunk. **Loehr (2004, 7)** Gesture, as usually defined by the field that studies it, refers to spontaneous bodily movements that accompany speech.
tj. gestovi ne uključuju pokrete koji se ne prave van verbalnog izraza, pa stoga, po mišljenju ovih stručnjaka, u gestove ne spadaju npr.	**Loehr (2004, 19)** Ekman and Friesen (1969) refined Efron's taxonomy of gestures, and added some more. Three of their five categories do not fall within the term *gesture* as defined above. *Emblems* such as the "OK" sign in North America have conventionalized meaning.
amblemi[3]. Pored toga, pojedini autori (Loehr, op. cit.) u gestove ubrajaju i izraze lica, dok kod Kristala (1996) srećemo tumačenje da su gestovi i izrazi lica posebne kategorije, što je inače češće stanovište. Razrešenje ove problematike leži u tome sa kog stanovišta posmatramo gest, odnosno izraz lica. Ako posmatramo samo morfologiju, tj. kakav pokret (pravac, smer kretanja, oblik koji smo načinili) i kojim delom tela / lica je izveden, i ako pritom u to ne uključimo i *funkciju* koju ima, onda možemo govoriti o odelitim grupama neverbalnih elemenata (izrazi lica i gestovi). Međutim, ako pokret mišića lica posmatramo kroz vizuru uloge koju ima u datoj situaciji, moguće je tumačiti ga kao gest. Ako se sada vratimo na primer podizanja obrva koji smo naveli u okviru opisa facijalne ekspresije, videćemo da je slučaj koji je prvi opisan – iznenađenost – zapravo primer za izraz lica, dok su dva potonja slučaja primeri kada pokret na licu ima vrednost gesta, i smatra se gestom. Dodajmo još jedan primer za takvu situaciju kod facijalnih ekspresija – osmeh. Osmeh može biti emocionalna reakcija, ali može biti i gest – prilikom susreta sa poznanikom mi ga možemo, koristeći čak samo osmeh, pozdraviti.	**Polovina, Panić (2010, 222)** **1. *amblemi*** (autonomni gestovi) - gestovi koji se upotrebljavaju umesto govora, pa tako amblemi imaju direktan verbalni prevod; velika većina govornika neke socijalne grupe ili podgrupe ih zna, tj. uče se u okviru neke društvene zaj ednice, i stoga se mogu razlikovati u različitim kulturama. Najčešće su to određeni pokreti glave, ruku ili pak izrazi lica, i koriste se kada se sagovornici ne mogu osloniti samo na reči (npr. veća je razdaljina između njih, ili je sredina u kojoj se konverzacija odvija suviše bučna). Mogu da se koriste i bez govora, a kada se koriste paralelno sa govorom, imaju ulogu da daju dodatano značenje izgovorenom, da naglase nešto, ili da zainteresuju sagovornika. Na primer: podignut palac (u SAD) - „sve je u redu" , „odlično" ; sleganje ramenima - „не znam", klimanje glavom (u većem delu Evrope i u SAD) - „da", itd.

[3] ***amblemi*** (autonomni gestovi) – gestovi koji se upotrebljavaju *umesto* govora; imaju direktan verbalni prevod, velika većina govornika neke socijalne grupe ih zna, imaju određeno dejstvo na sagovornika. O njima detaljnije u Ekman-Frizenovoj klasifikaciji gestova, u okviru poglavlja *Osvrt na dosadašnja proučavanja neverbalnih elemenata komunikacije*. (V. **VNK, str. 36-38**.)

VNK, str. 14 (332 = **175** nehajlajt. reči + **157** hajlajt. reči)

Isto tako, pokreti npr. ruku, šaka, prstiju ne moraju imati uvek vrednost gesta. Ako uzmemo situaciju da je neka osoba izrazito ljuta ili anksiozna i skuplja šake u pesnicu, ili krši prste, ti pokreti šakama i prstima će imati vrednost emocionalne reakcije, isto kao što imaju odgovarajući izrazi lica.

Ovde ćemo uvesti i pojam **kinezike** (eng. *kinesics*), ili kinetike (u ovom prevodnom obliku se ređe nalazi u literaturi na srpskom jeziku) koji se u relevantnoj literaturi najčešće definiše kao neverbalno ponašanje koje je vezano za pokrete delova tela ili pak celog tela i kao *tumačenje pokreta tela* (npr. facijalna ekspresija i gestovi). Određenje koje možemo pronaći u rečniku na internet stranici Centra za proučavanje neverbalnog ponašanja (Center for Nonverbal Studies)[4] navodi da se kinezika kao disciplina bavi izučavanjem *neverbalne komunikacije* upotrebljavajući metode i koncepte američke deskriptivne lingvistike kasnih četrdesetih godina XX veka.

Inače, sam termin je uveo antropolog Rej Birdvistel, u knjizi *Uvod u kineziku* (*Introduction to Kinesics*) 1952. godine, gde se pod kinezikom podrazumeva tumačenje pokreta, gestova, koji se javljaju u komunikativnim situacijama.

[citat naveden pravilno]

Kod Kristala (1999: 160) kinezika je određena kao „(u semiotici), naziv za sistematsku upotrebu izraza lica i gestova za komuniciranje značenja, naročito u odnosu na upotrebu jezika (npr. kad osmeh ili mrštenje izmeni interpretaciju izgovorene rečenice).”

Dakle, sa pojmom kinezike su tesno povezani pojmovi *neverbalna komunikacija, gestovi, izraz lica (facijalna ekspresija)*. Videli smo da u literaturi nisu do kraja jasno određene granice između npr. facijalne ekspresije i gestova. Osim toga, kod nekih autora se navodi da gestovi, i to pokreti ruku, obrva, i pokreti lica koji prate govor spadaju u oblast prozodije, pored visine, jačine i dužine trajanja glasa, intonacije i sl., tj. ovi autori kinezičke pojave svrstavaju u domen prozodije (Shih & Kochanski, 2002). Suprotno njima, uslovno rečeno, javljala su se gledišta koja ćemo ilustrovati rečima Edvarda Sapira da „gest uključuje mnogo više od pokreta ruku i drugih vidljivih i pokretnih delova tela. Intonacije glasa mogu odražavati stavove i osećanja isto kao i stegnuta pesnica, mahanje

Polovina, Panić (2010, 217)
- kinezika,

u koju spadaju pokreti ruku, glave, i položaj tela; http://center-for-nonverbal-studies.org/htdocs/facialx.htm

Panić (2013d, 105, fusnota 6). Up. VNK, str. 30, fusnota 16
Kinezika je termin koji je uveo antropolog Rej Birdvitel (Ray Birdwhistell), odnosi se na tumačenje gestova, pokreta, koji se javljaju u komunikativnim situacijama. Ovaj termin se prvi put pojavio u njegovoj knjizi *Introduction to Kinesics* 1952. godine.
Up. Panić (2007m, 1)
Kinezika se može definisati kao "sistematsko korišćenje izraza lica i *gestova/kretnji radi* komuniciranja značenja"[1], dakle obuhvata oblast neverbalne *vizuelne* komunikacije (pismo i govor gluvonemih spadaju u verbalnu vizuelnu *komunikaciju).*
[1] *Kristal*, D., Kembrička enciklopedija jezika, Nolit, Beograd, 1995, 422

[4] http://members.aol.com/nonverbal2/center.htm#Center%20for%20Nonverbal%20Studies

VNK, str. 15 (402 = **391** nehajlajt. reči + **11** hajlajt. reči)

rukom, sleganje ramenima, ili podizanje obrva.“[5] Možda će nam u prvi mah ova dva stava delovati donekle međusobno suprotstavljeno, međutim, ono što i jedan i drugi pogled na ovu problematiku čine je da oni zapravo udružuju propratne pokrete i suprasegmentna obeležja. Upravo ono što je zajedničko facijalnoj ekspresiji i gestovima s jedne strane i prozodijskim obeležjima s druge je to što prate govor, javljaju se dakle paralelno sa govorom i pružaju nam smernice vezane za npr. organizaciju diskursa, mogu imati delimitativnu funkciju, funkciju isticanja, itd.[6] Dakle, i sami kinezički elementi i prozodijski elementi se međusobno prepliću i podržavaju, istovremeno podržavajući verbalni nivo komunikacije, te stoga nije nelogično međusobno ih na neki način pridružiti i ujediniti ih u jedan kompleks.

Pored do sada ovde opisanih obeležja neverbalnog plana komunikacije, facijalne ekspresije, pogleda i gestova (koje možemo sada označiti i kao kinezička obeležja), ukratko ćemo se osvrnuti na još jedan značajan neverbalni element, a to je **stav (položaj) tela**. To je zapravo položaj koje naše telo zauzima tokom nekog komunikacionog čina – da li stojimo, da li se „prebacujemo s noge na nogu“, ili pak sedimo, da li su nam prekrštene noge, da li su nam ruke pored tela, ili na krilu (ukoliko sedimo npr.) ili prekrštene na grudima, u kakvom nam je položaju trup, da li smo se nalaktili i blago nagli trup na levu ili desnu stranu, ili smo se zavalili, itd. Od tog položaja u velikoj meri zavisi i naše gestovno ponašanje. Jer svi naši pokreti, a zajedno sa njima i pokreti koji su relevantni za komunikacioni čin – gestovi – imaće donekle različitu morfologiju u zavisnosti od našeg položaja. Na primer, pokreti ruku neće se odvijati u identičnom gestovnom prostoru u situacijama kada stojimo i kada sedimo u dubokoj fotelji – prisustvo naslona za ruke može prilično promeniti ne samo poziciju ruku (u poređenju sa stojećim stavom), već i ograničiti opseg pokreta. Zbog svega toga, položaj tela se može podvesti takođe pod kinezička obeležja.

Proksemika je takođe jedan od bitnih faktora u komunikaciji licem u lice. Poslužićemo se određenjem koje daju Polovina i Panić (2010: 217) gde se navodi da se

[5] Sapir, E. (1931). The Function of an International Auxiliary Language. *Psyche*, 11, 4-15; takođe objavljeno u H. N. Shenton, E. Sapir, 0. Jespersen (1931). *International Communication: A Symposium on the Language Problem*, London, 65-94.

[6] Detaljnije ćemo se pozabaviti odnosom verbalnog i neverbalnog plana u posebnom poglavlju (*Međuodnos verbalnog i neverbalnog koda u komunikaciji*).

VNK, str. 16 (361 = **226** nehajlajt. reči + **135** hajlajt. reči) ovaj pojam „odnosi na spacijalnu organizaciju među sagovornicima, tj. razdaljinu među sagovornicima, odnosno položaj koji oni međusobno zauzimaju – veličina ličnog prostora koji govornik zauzima u komunikaciji razlikuje se u zavisnosti od, svakako, situacionog faktora, društvenih normi, ličnih karakteristika, nivoa bliskosti među sagovornicima, kao i od kulture u kojoj se komunikaciona situacija odigrava.“. Prostor u kome se komunikacija odvija može uticati na međusobni položaj sagovornika, udaljenost među njima, itd. Pored toga, prostorna organizacija utiče i na oblik, dužinu i intenzitet pokreta koje sagovornici prave. Primer koji navode Polovina i Panić (2010: 221) slikovito opisuje prilagođavanje sagovornika prostoru u kome se konverzacija odigrava – uzmimo gestikuliranje „u toku razgovora koji se odigrava u skučenom prostoru, npr. u liftu. Isto kao što ćemo u takvoj situaciji kontrolisati jačinu glasa (’stišaćemo ton’) da se naš sagovornik ne bi osetio ’ugroženim’, tako ćemo i gestikulaciju ’ublažiti’, svesti je na kraće pokrete manjeg intenziteta (uglavnom gestikulaciju rukama, izrazi lica se ne bi mnogo promenili). Tako će se ta gestikulacija svesti na pokrete šaka, dok su ruke savijene u laktu – nećemo dakle koristiti i lični prostor svog sagovornika, jer bi se on tako (donekle) osetio ’ugroženim’.“ Isto tako, društvene norme, običaji – kulturni faktori utiču na to na kojoj razdaljini će sagovornici komunicirati i kakav položaj će zauzeti prilikom govorne interakcije. Svakako ne treba zanemariti ni stepen bliskosti među sagovornicima, njihov međusobni odnos – npr. svako bi osetio izvesnu nelagodu u situaciji da ga na ulici zaustavi nepoznata osoba pitajući za pravac, a da je pritom razdaljina između njih manja od dužine ruke. Takvo ponašanje bi se smatralo agresivnim aktom, jer je lični prostor zaustavljene osobe u stvari ugrožen. Ali, ako je u pitanju poznata osoba, blizak prijatelj, tu malu razdaljinu nećemo osećati kao agresiju ili ugrožavanje našeg ličnog prostora. Veličina ličnog prostora, prostora koje naše telo zauzima u određenim situacijama i u kome se osećamo „bezbedno“, varira od slučaja do slučaja. Tako, ako stojimo u redu većina nas će tolerisati razdaljinu od otprilike jednog koraka, ali ćemo osećati nelagodu ako osoba iza nas stoji toliko blizu nama da tu razdaljinu možemo opisati izrazom „diše za vrat“. Međutim, na ulici, pri hodu, razdaljinu od jednog koraka smatraćemo ugrožavanjem našeg ličnog prostora.	**Polovina, Panić (2010, 217)** -proksemika, koja se odnosi na spacijalnu organizaciju među sagovornicima, tj . razdalj inu među sagovornicima, odnosno položaj koji oni međusobno zauzimaj u - veličina ličnog prostora koji govornik zauzima u komunikacij i razlikuj e se u zavisnosti od, svakako, situacionog faktora, društvenih normi ličnih karakteristika nivoa bliskosti među sagovornicima, kao i od kulture u kojoj se komunikaciona situacija odigrava; **Polovina, Panić (2010, 221)** u toku razgovora koji se odigrava u skučenom prostoru, npr. u liftu. Isto kao što ćemo u takvoj situaciji kontrolisati jačinu glasa (“stišaćemo ton") da se naš sagovornik ne bi osetio “ugroženim", tako ćemo i gestikulaciju “ublažiti", svesti je na kraće pokrete manjeg intenziteta (uglavnom gestikulaciju rukama, izrazi lica se ne bi mnogo promenili). Tako će se ta gestikulacija svesti na pokrete šaka, dok su ruke savij ene u laktu - nećemo dakle koristiti i lični prostor svog sagovornika, jer bi se on tako (donekle) osetio „ ugroženim".

VNK, str. 17 (380 = **276** nehajlajt. reči + **104** hajlajt. reči)

Uticaj kulturnih faktora – pravila ponašanja u okviru neke društvene zajednice, običaja, vaspitanja, itd. je vrlo značajan u kreiranju našeg osećaja ličnog prostora i prihvaljive razdaljine za komunikaciju licem u lice. To znači da se pripadnici različitih kultura mogu osećati različito u istim proksemičkim situacijama. Vrlo lep primer iz sopstenog iskustva nam daje Dejvid Kristal u vidu anegdote (1996: 401): „Pisac ove knjige seća se takvog jednog konflikta za vreme razgovora sa studentkinjom iz Brazila koja mu je prišla i stala na udaljenost od oko 45 cm – što je za nju bila uobičajena, a za njega premala interakcijska distanca. On se instinktivno pomerio unazad na udaljenost na kojoj se osećao ugodnije – negde oko 1 m. Međutim, čim je on to učinio, studentkinja se pomerila napred, nesvesno održavajući sopstvenu normu. On se povukao još malo, ne želeći da stoji tako blizu studentkinje. Pošto su tako oboje obišli sto nekoliko puta, on je kapitulirao i ponudio joj da sedne!“

Međusobni položaj učesnika govorne interakcije, kao i njihova razdaljina, kao što smo naveli, zavise i od situacije u kojoj se ta interakcija odvija i od uloga koje njeni učesnici imaju u okviru nje. Na primer, ukoliko odemo u lekarsku ordinaciju na pregled, sešćemo na stolicu predviđenu za pacijenta, a lekar je na svojoj stolici – iako je on možda naš dugogodišnji prijatelj, ili rođak, neće nas ponuditi da sednemo na njegovo mesto jer u toj situaciji uloga koju on ima nije primarno uloga prijatelja, već lekara, a naša uloga je prvenstveno uloga pacijenta. Takođe, uloga predsedavajućeg nekog zasedanja biva izražena i njegovom pozicijom: on je izdvojen od drugih učesnika i u najvećem broju slučajeva okrenut ka njima, npr. u salama za sednice. Isto tako, ukoliko je skup manji, i odigrava se za stolom, učesnik koji ima ulogu predsedavajućeg najverovatnije će biti ponuđen da sedne u čelo stola. Da bi se donekle izbegla neravnopravnost među sagovornicima prilikom debata, diskusija, sastanaka i sl., dakle u formalnim situacijama, sa tačno određenim pravilima interakcije, vrlo često se učesnici smeštaju za okrugli ili ovalni sto. Na taj način – bez postojanja „čela“ stola neutralisana je prostorna, proksemička „nadmoć“ onog ko vodi sastanak, debatu, te su svi učesnici u jednakim „pozicijama“.

Kao jednu ilustraciju povezanosti gestova, stava tela i međusobnog položaja koje sagovornici zauzimaju u prostoru konverzacije, navešćemo fenomen koji Moris (2005)

VNK, str. 18 (414 = **289** nehajlajt. reči + **125** hajlajt. reči)	**ORIGINAL:** Панић Церовски, Н. (2012a). "Пратећи невербални елементи у разговорном дискурсу у српским јавним медијима". *Зборник Матице српске за славистику*, *82*, 121- 140. **[u daljem tekstu: Panić (2012a, br. str.)]**
[doslovno preuzimanje teksta uz sporadično modifikovanje ili prepričavanje] opisuje kao „eho držanja". Pod ehom držanja Moris pre svega podrazumeva usaglašenost pokreta i položaja sagovornika koji se nalaze u nekom tipu bliskosti. „Ako su to naročito bliski prijatelji sa identičnim pogledima na predmet o kojem diskutuju, onda će položaji u kojima drže svoja tela težiti da budu što sličniji – do tačke na kojoj zapravo postaju 'indigo' kopije jedan drugog. To svakako nije proces svesnog imitiranja." (Moris 2005: 103). Potrebno je naglasiti da sagovornici ne moraju isključivo biti bliski prijatelji da bi se eho držanja uspostavio. Ono što je za to neophodno je da postoji bliskost u stavovima koje izlažu u toj komunikacionoj situaciji. Ono što je takođe važno je da oni budu ravnopravni u tom razgovoru, što znači da ne postoji odnos podređeni – nadređeni u datoj interakciji. U tom slučaju, ako se sagovornici slažu u svojim pogledima, ako su ravnopravni, celokupan položaj tela i njihovi pokreti biće slični, i gestovi u velikoj meri sinhronizovani. Ukoliko nastupi neka vrsta neslaganja u toku razgovora, dolazi do „neslaganja" u međusobnom položajima koje zauzimaju, kao i do neslaganja na nivou gestova.	**Панић (2012a, 122)** Почећемо од неких интересантних феномена који су у домену кинезичких1 истраживања. Свакако су најпознатији тзв. „ехо држања" и „невербално цурење". Под ехом држања Морис (2005) подразумева усаглашеност покрета саговорника који се налазе у неком типу блискости. „Ако су то нарочито блиски пријатељи са идентичним погледима на предмет о којем дискутују, онда ће положаји у којима држе своја тела тежити да буду што сличнији – до тачке на којој заправо постају 'индиго' копије један другог. То свакако није процес свесног имитирања." (Moris 2005: 103). Саговорници не морају бити чак ни блиски пријатељи али је неопходна блискост у погледу ставова који се излажу у разговору. Тако, ако се саговорници слажу у својим погледима, и ако су у разговору равноправни, њихови покрети тела, и целокупан положај тела, биће врло слични и у великој мери чак синхронизовани. Истраживања су показала да када наступи нека врста неслагања у току разговора, долази и до „неслагања" на нивоу покрета и положаја тела. **Up. Panić (2013d, 105)** Počećemo od nekih interesantnih fenomena koji su u domenu kinezičkih[6] istraživanja. Svakako su najpoznatiji tzv. „eho držanja" i „neverbalno curenje". Pod ehom držanja Moris (2005) podrazumeva usaglašenost pokreta sagovornika koji se nalaze u nekom tipu bliskosti. „Ako su to naročito bliski prijatelji sa identičnim pogledima na predmet o kojem diskutuju, onda će položaji u kojima drže svoja tela težiti da budu što sličniji – do tačke na kojoj zapravo postaju "indigo" kopije jedan drugog. To svakako nije proces svesnog imitiranja." (Moris, 2005: 103). Sagovornici ne moraju biti čak ni bliski prijatelji, ali neophodna je bliskost u pogledu stavova koji se izlažu u razgovoru. Tako, ako se sagovornici slažu u svojim pogledima, i ako su u razgovoru ravnopravni, njihovi pokreti tela, i celokupan položaj tela, biće vrlo slični i u velikoj meri čak sinhronizovani. Istraživanja su pokazala da kada nastupi neka vrsta neslaganja u toku razgovora, dolazi i do „neslaganja" na nivou pokreta i položaja tela.
Ovde ćemo navesti jedan primer iz televizijske emisije razgovornog tipa u kojoj su pored voditelja bili učesnici dva politička analitičara. U delu razgovora kada su zastupali slična mišljenja i poglede na političku situaciju, njihovi položaji tela su bili u velikoj meri slični – zauzimali	

VNK, str. 18a (nastavak s prethodne strane)

su neutralni sedeći položaj, ruke su bile na naslonu za ruke, a s vremena na vreme bi se neznatno nagnuli jedan ka drugom (govoreći ili prateći izlaganje ovog drugog). Međutim, u jednom trenutku je jedan od analitičara direktno negativno kritikovao svojevremenu izjavu sagovornika, na šta je ovaj naglo, iz neutralnog stava, prešao u tzv. odbrambeni stav. Naime, on se trupom povukao unazad istovremeno prekrštajući ruke na grudima, i skupljajući i skrštajući noge u predelu cevanica. Dakle, ovaj učesnik je „udaljio“ sebe od izvora kritike i neprijatnosti povlačeći gornji deo tela ka naslonu fotelje i „zaštitio se“ zatvarajući predeo grudi skrštenim rukama i donekle skupljajući noge. Naravno, njegova reakcija je, može se reći, bila iskrena i spontana jer je napad nastupio dosta naglo (prilično smireni ton i sporiji tempo govora „napadača“ nisu sugerisali da će kritika biti tako direktna).

Iako je u osnovi to nesvesna usaglašenost u pokretima i položajima koje sagovornici zauzimaju, ono što takođe treba istaći u vezi sa fenomenom eha držanja je da se on može namerno, svesno uspostaviti. To se dešava u situacijama kada učesnik u govornoj interakciji želi da izazove bliskost sa drugim učesnikom, ili kada želi da ga

VNK, str. 19 (356 = **333** nehajlajt. reči + **23** hajlajt. reči)

navede da misli da im se mišljenje o nečemu o čemu je reč poklapaju. U tom smislu, može se eho držanja svesno uspostaviti i u slučajevima kada sagovornici nastupaju sa neravnopravnih pozicija, dakle kada imaju neravnopravne uloge u situaciji u kojoj se razgovor odvija – npr. razgovor optuženog i njegovog advokata. Da bi svog klijenta ubedio da su tim, da imaju isti cilj – ukidanje optužbe i sl., advokat će kod svog klijenta izazvati osećaj bliskosti sa njim između ostalog i svesnim simuliranjem njegovog držanja. Ili uzmimo još jedan primer – u razgovoru odraslih sa malim detetom, neravnopravan položaj deteta se, pored ostalih mehanizama (sporiji tempo govora, rečenice jednostavnije strukture, korišćenje detetu poznatog vokabulara), neutrališe i „spuštanjem“ na detetovu visinu: odrasli se malo saviju, čučnu ili sednu na pod, travu, itd. Primetićemo ovde da se prilagođavanje sagovorniku u smislu namernog uspostavljanja eha držanja odvija u smeru nadređeni – podređeni, dakle od sagovornika koji je u višoj poziciji u datoj situaciji zavisi da li će doći do uspostavljanja usaglašenosti pokreta i položaja, s obzirom da on kontroliše situaciju, a ne obratno.

Haptiku možemo odrediti kao „taktilni segment komunikacije, tj. dodirivanje sagovornika tokom komunikacije, i takođe je uslovljena situacionim faktorima, društvenim normama, ličnim karakteristikama, stepenom prisnosti među sagovornicima, kulturom“ (Polovina, Panić, 2010: 217). Pored toga, taktilni momenat u komunikaciji licem u lice uslovljen je i proksemikom to jest spacijalnom organizacijom sagovornika. To znači da, ukoliko sagovornici sede na razdaljini većoj od dužine ruke, neće koristiti dodir kao dodatno sredstvo npr. naglašavanja.

Bitno je istaći da se pod haptičkim elementima komunikacije ne podrazumevaju svi dodiri sagovornika. Naime, dodirivanje drugog, tj. alo-kontakt, u smislu držanje za ruku, maženje, podešavanje odeće, i sl., ne smatramo haptičkim elementom komunikacije. U haptičke elemente svrstavamo dodirivanje sagovornika koje ima važnost za sam čin komunikacije, tj. koje ima neku lingvističku vrednost – na primer kada govornik u toku razgovora dotakne recipijenta po nadlaktici time naglašavajući sadržaj onoga što je izrekao. U toj situaciji taj dodir ima istu funkciju kao npr. diskursni markeri „pazi (ovamo/sad)“, „gledaj“, „čuj“, i slični. On tim pokretom sugeriše sagovorniku da obrati pažnju na deo iskaza koji dolazi i koji je po njegovom mišljenju važan. Isto tako,

Polovina, Panić (2010, 217)
taktilni segment komunikacije, tj . dodirivanje sagovornika tokom komunikacije, i takođe je uslovljena situacionim faktorima, društvenim normama, ličnim karakteristikama, stepenom prisnosti među sagovornicima, kulturom;

VNK, str. 20 (375 = **290** nehajlajt. reči + **85** hajlajt. reči)

kada slušalac tapše po ramenu govornika može preneti značenje da ga ovaj razume i da se slaže sa njegovim stavovima. Ili na primer brz i za ostale učesnike u razgovoru (npr. za večerom sa prijateljima) neprimetan dodir po ruci može preneti poruku da treba da prekine da govori jer je možda nabasao na neprijatnu temu – taj dodir može imati istu vrednost, ako je pravovremeno shvaćen kao znak za „stop“, kao i nakašljavanje, kratak oštar pogled, itd. Svi ovi neverbalni elementi – i taktilni, i auditivni i vizuelni imaju isto značenje: zahtev osobe koja ih produkuje da se osoba kojoj su upućeni zaustavi u izlaganju i da se tema promeni, s tim što je taj mehanizam suptilniji nego izgovaranje npr.„Dobro, pa nećemo o tome sada...“.

Kao što smo naveli ranije, haptika je, kao uostalom i dodirivanje uopšte, uslovljena kulturnim činiocima u velikoj meri. Istraživanja koja su rađena pokazuju da su neka društva „taktilnija“ od drugih, i da se dodirivanje tokom razgovora u nekim sredinama i situacijama dešava češće nego u drugim. Kristal (1996: 401) navodi podatke istraživanja taktilnog ponašanja kod parova koji sede u kafeima, koje je sproveo Žurar (Jourard, 1963): Portorikanci se dodiruju oko 180 puta u toku jednog sata, Parižani oko 110 puta u proseku, a Londonci se u istoj takvoj situaciji uopšte nisu dodirivali.

Kristal (1996: 401)

Paralingvistička obeležja (koja se u literaturi uglavnom svode na obeležja **glasa**) su takođe vrlo slojevit i potentan domen neverbalnih elemenata. Pod paralingvističkim obeležjima se podrazumeva način, tj. stil govora, npr. govor kroz smeh, plač, šaputanje, itd., kao i modifikacije glasa u smislu promene tipa vokalizacije – izgovaranje nekog segmenta iskaza promenjenim glasom – piskutavim, promuklim, kreštavim glasom, ili nazalizovano, i sl. Tim glasovnim modifikacijama govornik prenosi neko značenje.

Polovina, Panić (2010, 217)
- paralingvistička obeležja (paralingvistika),

u koje(u) se svrstavaju promene boje glasa (tj. tipa vokalizacije), pa govornik svoj glas modifikuje - izgovara neke segmente npr. nazalizovano, piskutavim, dubokim, promuklim glasom, itd., da bi tom modulacijom glasa takođe preneo neko značenje.

Važno je ovde istaći da nije svaka promena u glasu ujedno i paralingvističko obeležje. Na primer promuklost u glasu, ili nazalizovana artikulacija glasova koje su posledice prehlade ne možemo smatrati paralingvističkim elementima. Ali namerno izgovaranje neke reči ili dela iskaza nazalizovanim glasom da bi se prenelo neko značenje, npr. razmaženost, tobože uvređenost, ili ironija, imaju komunikativnu funkciju, tj. prenose sagovorniku određeno značenje.

Polovina, Panić (2010, 219)
Zatim, nazalni govor može biti pokazatelj prehlade, tj. da je nos zapušen, i onda nema nikakvu lingvističku vrednost, iako okolina prima informaciju „Ovaj čovek je prehlađen". Ali ako neko nazalizuje svoj govor (namerno) da bi preneo neko značenje (npr. „superiornost"), takva poruka ima lingvističku vredost, i nazalizovanost glasa ovde predstavlja paralingvističko obeležje.

Up. Panić (2013d, 37)
Tako, nazalizovan govor u nekim situacijama može imati lingvističku vrednost – u slučaju kada se ovim načinom govorne produkcije signalizira npr. nadmenost, razmaženost, za razliku od situacije kada je govornik prehlađen, i u tom slučaju nazalizovani govor nije lingvistički informativan, tj. neće se smatrati paralingvističkim elementom (Polovina i Panić, 2010), već vanlingvističkim elementom.

VNK, str. 20a (nastavak s prethodne strane)	**ORIGINAL:** Panić Cerovski, N. (2012b). „Prozodijski i paralingvistički markeri citiranja u razgovornom jeziku“. *Анали Филолошког факултета*, 24 (1), Филолошки факултет, Београд, 141- 154. **[u daljem tekstu: Panić (2012b, br. str.)]**
	Up. Panić (2012b, 145) V. VNK, str. 79-79a. Pored toga, treba naglasiti da ne smatramo sve neverbalne elemente, niti sve modifikacije glasa paralingvističkim kodom. Zapravo, samo oni neverbalni elementi i modifikacije glasa, npr. nazalizacija, škriputav glas, i si., koji su od važnosti za komunikacioni proces, tj. samo one koje imaju komunikativnu vrednost svrstavamo u domen *paralingvistike*. **Up. Panić (2013d, 13)** Pored toga, treba naglasiti da ne smatramo sve neverbalne elemente, niti sve modifikacije glasa paralingvističkim kodom. Zapravo, samo oni neverbalni elementi i modifikacije glasa, npr. nazalizacija, škriputav glas, i sl., koji su od važnosti za komunikacioni proces, tj. samo one koje imaju komunikativnu vrednost svrstavamo u domen *paralingvistike*.
Postoje i glasovni efekti koji prenose konvencionalizovano značenje, i mogu biti manje ili više univerzalni, ili pak karakteristični za određeni jezik, i njih Krutenden	

VNK, str. 21 (410= 1**83** nehajlajt. reči + **227** hajlajt. reči)

(Cruttenden, 1997: 174) naziva *vokalizacijama* i daje neke primere: mogu biti predstavljeni jednim glasom [ʃ] za „tiše“, „tišina“, ili sa više glasova, koji ne moraju pripadati fonološkom sistemu datog jezika, npr. [pɸ] za iskazivanje prezira, [fçu:] za „vruće je“, [ßrrrr] za „hladno je“, [|]-[|]-[|] za čuđenje, nevericu, itd.[7]

Nakon datih određenja osnovnih pojmova iz domena neverbalne komunikacije, posvetićemo se definisanju užeg opsega našeg interesovanja u okviru ovih pojava, koji smo donekle pomenuli u dosadašnjem tekstu, ali smatramo da je neophodno preciznije ga istaći.

Naime, s obzirom da neverbalna komunikacija predstavlja široko polje ljudskog ponašanja, i da se proučavanjem ovih pojava bave razne naučne discipline (psihologija, antropologija, etnologija, primatologija, lingvistika, komunikologija, itd.),

neizbežno dolazi do određenih diskrepancija, ali i preklapanja i u terminologiji i u opsegu termina koji se koriste u ovoj oblasti.

[prepričavanje i doslovno preuzimanje teksta]

Najpre ćemo se **os**vrnuti na odnos verbalnog i neverbalnog koda u ljudskoj komunikaciji i paralingvističkih glasovnih obeležja, navodeći rešenje koje daje Poyatos (2002) baveći se problematikom neverbalne komunikacije kroz različite naučne discipline. On predlaže trodelnu strukturu ljudske komunikacije: *jezik–parajezik– kinezika*. Terminom *parajezik* on obuhvata modifikacije i kvalitete glasa i nezavisne glasove[8] i tišinu pomoću kojih govornik podržava simultane verbalne i kinezičke strukture ili ih njima suprotstavlja (Poyatos, 2002:114). Ovde možemo uočiti da se i termin *parajezik* koristi za pojave koje se inače kod većine autora označavaju kao *paralingvistika* (tj.

Polovina, Panić (2010, 229). Up. VNK, str. 6-7 (Uvod gore) i VNK, str. 6-7 (na mestu/in situ).

U osnovi ovoga je svakako činjenica da se problematikom neverbalnog u komunikaciji bave razne naučne discipline (psihologija, psihijatrija, primatologija, zoologija, antropologija, etnologija, lingvistika, itd.), s obzirom da je ovo oblast koja obuhvata više aspekata ljudskog ponašanja. U zavisnosti od toga iz koje perspektive se fenomen neverbalnog proučava javljaju se tako i različita određenja i okviri u kojima se ova problematika posmatra.

Up. i Panić (2013d, 104)

Neophodno je pre svega naglasiti da se ovom oblašću bave različite naučne discipline, prvenstveno psihologija, lingvistika, etnologija, antropologija, primatologija, što najbolje kazuje o kompleksnosti ove oblasti.

Polovina, Panić (2010, 215, [apstrakt])

U ovom radu nastojimo da predočimo neke diskrepancije u klasifikaciji neverbalnih elemenata u komunikaciji, kao i u terminološkim određenjima.

Polovina, Panić (2010, 217)

Poyatos (2002) uvodi trodelnu strukturu ljudske komunikacije: *jezik-parajezik-kinezika*, gde pod terminom *parajezik* podrazumeva modifikacije i kvalitete glasa i nezavisne glasove (**v. fusnotu 12**) i tišinu pomoću kojih govornik podržava simultane verbalne i kinezičke strukture ili ih njima suprotstavlja (Poyatos, 2002:114). Ovde dakle vidimo da se i termin parajezik upotrebljava za fenomene koji se inače uobičajeno podvode pod domen paralingvistike kod

[7] Ovde su dati simboli transkripcije Međunarodnog fonetskog alfabeta (IPA) za ove glasove, s obzirom da se ortografski načini njihovog beleženja razlikuju od jezika do jezika.

[8] Primetićemo da Pojatos pod nezavisnim glasovima podrazumeva paralingvističke glasove – glasove koji ne pripadaju glasovnom sistemu nekog jezika, ali se javljaju u govoru i imaju određeno značenje – ono što Krutenden naziva vokalizacijama. (**Fusnota 1u radu Polovina, Panić (2010, 217) glasi**: To su glasovi koji ne pripadaju glasovnom sistemu nekog jezika, ali se javljaju u govoru i imaju određeno značenje, na primer klik /!/ koji govornici srpskog koriste, iako se ne nalazi u glasovnom sistemu srpskog j ezika. Ovaj klik jedanput izgovoren znači negaciju, a ako se izgovori više puta uzastopno /!!!/ može značiti čuđenje, nevericu, neodobravanje. Dakle, ovaj glas ne ulazi u sastav reči srpskog jezika, ali ako je izgovoren u izolaciji, jednom ili više puta, ima značenje.)

VNK, str. 21a (nastavak s prethodne strane) paralingvistička obeležja). Sa lingvističke tačke gledišta, smatramo da je pre svega neohodno napraviti jasnu razliku između neverbalnog ponašanja s jedne strane, i neverbalnih elemenata sa lingvističkim značenjem, s druge strane.[9] Ovaj potonji domen bismo odredili kao	drugih autora. Više je nego evidentno da autori koji se ovom problematikom bave nisu usaglašeni oko terminoloških određenja. **Polovina, Panić (2010, 217-8)** Naše je mišljenje da je neophodno prvenstveno napraviti jasnu distinkciju između čisto neverbalnog i neverbalnog sa lingvističkim značenjem, i zatim podeliti taj domen lingvistički relevantnog neverbalnog ponašanja na auditivni (glasovni) i vizuelni segment. **Панић (2012a, 121)** Под паралингвистичким елементима у овом раду се подразумевају невербални елементи – покрети саговорника, и то они који имају лингвистичку вредност, као и намерне гласовне модификације, смех, испуњене и неиспуњене хезитационе паузе, и сл.

[9] Za detaljniji uvid u ovu problematiku v. Polovina, Panić (2010).

VNK, str. 22 (333 = **52** nehajlajt. reči + **281** hajlajt. reči) *lingvistički relevantno neverbalno ponašanje/elementi* i to je zapravo oblast kojom ćemo se u ovoj studiji baviti. Smatramo da je najprikladniji termin na koji se taj deo komunikacije odnosi upravo **paralingvistika**. Nakom/n tog „reza“, podelili bismo oblast lingvistički relevantnih neverbalnih elemenata na auditivni (glasovni) i vizuelni deo, tj. na **auditivne i vizuelne paralingvističke elemente**.	**Панић (2012a, 121)** **V. VNK, str. 79a.** Дакле, под паралингвистичким обележјима овде сматрамо лингвистички релевантне покрете – то су *визуелни паралингвистички елементи* и гласовне модификације и остале вокалне, али непрозодијске елементе – то су *аудитивни ппаралингвистички елементи* (Polovina, Panić 2010: 219). Ово истраживање посебно је усмерено на улоге које имају визуелни паралингвистички елементи.
Drugim rečima, predlažemo da se u okviru lingvističkog pogleda na ovu problematiku govor posmatra kao dvodelna struktura: jezik–paralingvistika, gde pod jezikom podrazumevamo verbalni kod. Dakle, neverbalne elemente (izrazi lica, kinezika, proksemika, haptika i paralingvističke modifikacije glasa), i to samo onda kada nose neko značenje koje je relevantno za komunikacioni čin, označavamo kao paralingvističke elemente. Zapravo, na taj način smo proširili opseg termina paralingvistika, pa on sada ne obuhvata samo namerne modifikacije glasa u funkciji prenošenja nekog značenja, već obuhvata i sva ostala neverbalna obeležja koja se pojavljuju u komunikaciji licem u lice, najneposrednijem vidu komunikacione interakcije, i zajedno sa verbalnim, jezičkim kodom prenose informacije.	**Polovina, Panić (2010, 217-218)** Mi zapravo smatramo da je neophodno da se govor posmatra kao dvodelna struktura: *jezik-paralingvistika*. Po našem mišljenju, ove neverbalne elemente (facijalna ekspresija, kinezika, proksemika, haptika i paralingvističke modifikacije glasa), i to u situacijama kada nose neko značenje koje je relevantno u komunikacionom procesu, terminološki bismo odredili kao paralingvističke. Domen termina paralingvistika time biva proširen, pa tako ne obuhvata samo namerne modifikacije glasa u funkciji prenošenja nekog značenja, već se odnosi na sva ona neverbalna obeležja koja se pojavljuju u najneposrednijem vidu komunikacionog procesa, a to je komunikacija licem u lice, i zajedno sa verbalnim, lingvističkim kodom prenose informacije. Ovde treba naglasiti da su informacije koje su prenete „paralingvističkim" kodom samo one koje su od važnosti za komunikacioni proces, samo one koje imaju lingvističku vrednost.
Tako, u auditivne paralingvističke elemente ubrajamo modifikacije glasa kojima govornik prenosi neko značenje (npr. ako labijalizovanom artikulacijom prenosi značenje „razmaženosti“, „prenemaganja”, ironiju i sl.). U vizuelne paralingvističke elemente spadaju svi za komunikaciju relevantni pokreti, od pokreta lica i usmerenosti i tipa pogleda, preko pokreta ruku i šaka, glave, itd., do pomeranja celog tela (približavanja, udaljavanja od sagovornika – proksemički elementi), kao i pokreti koji su usmereni na telo drugog, (tzv. alo-kontakt) tj. dodirivanje u toku komunikacije – haptika (takođe, kao što smo ranije napomenuli, samo ako imaju lingvističku vrednost).	**Polovina, Panić (2010, 219)** U auditivne paralingvističke elemente ubrajamo modifikacije glasa kojima govornik prenosi neko značenje (npr. ako nazalnim glasom prenosi značenje „razmaženosti", „pretvaranja", „prenemaganja", i sl.). U vizuelne paralingvističke elemente spadaju svi lingvistički relevantni pokreti, bilo kog dela tela - od pokreta lica i pogleda, do pomeranja celog tela (približavanja, udaljavanja od sagovornika - proksemički elementi), kao i pokreti koji su usmereni na telo drugog, tj. dodirivanje u toku komunikacije - haptika (takođe samo ako imaju lingvističku vrednost).
Ovde ćemo navesti još nekoliko primera uobičajenih, svakodnevnih situacija, da bismo što preciznije objasnili koje se informacije poslate neverbalnim putem mogu smatrati paralingvističkim, s obzirom da mnoge informacije koje učesnici primaju u komunikaciji licem u lice spadaju u domen neverbalnog ponašanja, ali nisu sve u oblasti paralingvistike u smislu koje mi dajemo ovom terminu. Daćemo primere koji su navedeni u Polovina i Panić (2010):	**Polovina, Panić (2010, 218)** (obrnut redosled pasusa) Daćemo ovde još nekoliko primera koji mogu da razjasne i opravdaju distinkciju koju pravimo između neverbalnih i paralingvističkih (u značenju koje mi dajemo ovom terminu) elemenata. **Polovina, Panić (2010, 218)** (obrnut redosled pasusa) Svakako da neke informacije koje sagovornik prima, a koje spadaju u domen neverbalne komunikacije, ne bivaju voljno „odaslate" od strane govornika. Takvi elementi ne spadaju u ono što mi smatramo paralingvistikom.
„(...) kada neko ima tremu javiće se niz simptoma koji odaju njegovo „stanje”: od glasa koji podrhtava i izmenjene je boje – najčešće je neznatno	**Polovina, Panić (2010, 218-219)** Na primer, kada neko ima tremu javiće se niz simptoma koji odaju njegovo „stanje": od glasa koji podrhtava i izmenjene je boje – najčešće je neznatno

VNK, str. 23 (374 = **126** nehajlajt. reči + **248** hajlajt. reči) dublji nego inače, preko rumenila / bledila u licu, do npr. „neubedljivih” i „nesigurnih” pokreta rukama koji prate njegov govor. Svi ovi neverbalni elementi njegovom sagovorniku signaliziraju da on ima tremu, ali informacija koju taj govornik želi da prenese svakako nije „Ja imam tremu!”. Zapravo, govornik će se truditi da tu tremu prikrije, uložiće napor da njegova trema bude što manje uočljiva, između ostalog i da ne bi ometala sam proces komunikacije, tj. on želi da njegov sagovornik obrati pažnju na to šta ovaj govori, a ne na činjenicu da on ima tremu. Dakle, ovi neverbalni elementi jesu nosioci nekih informacija, ali te informacije nisu vezane za samu komunikaciju i stoga ih ne smatramo paralingvističkim elementima. (...) Spuštanje obrva (i samim tim neznatna namrštenost) kod slušaoca je signal govorniku da ga ovaj možda nije dobro čuo ili razumeo, što govornika navodi da ponovi ili objasni ono što je već izrečeno u razgovoru. Vidimo da ovaj pokret dakle ima lingvističku (i pragmatičku) ulogu, te tada spada u domen koji mi određujemo kao paralingvistika. Ali, spuštanje obrva (i blago mrštenje) može biti prouzrokovano i npr. lošim vidom. Tada taj pokret prenosi okolini „poruku” da ta osoba ne vidi dobro, ali nije od važnosti (u užem smislu) za komunikaciju.“	dublji nego inače, preko rumenila/bledila u licu, do npr. „neubedljivih" i „nesigurnih" pokreta rukama koji prate njegov govor. Svi ovi neverbalni elementi njegovom sagovorniku signaliziraju da on ima tremu, ali informacija koju taj govornik želi da prenese svakako nije „Ja imam tremu!". Zapravo, govornik će se truditi da tu tremu prikrije, uložiće napor da njegova trema bude što manje uočljiva, između ostalog i da ne bi ometala sam proces komunikacije, tj . on želi da njegov sagovornik obrati pažnju na to šta ovaj govori, a ne na činjenicu da on ima tremu. Dakle, ovi neverbalni elementi jesu nosioci nekih informacija, ali te informacije nisu vezane za samu komunikaciju i stoga ih ne smatramo paralingvističkim elementima.(…) spuštanje obrva (i samim tim neznatna namrštenost) kod slušaoca je signal govorniku da ga ovaj možda nije dobro čuo ili razumeo, što govornika navodi da ponovi ili objasni ono što je već izrečeno u razgovoru. Vidimo da ovaj pokret dakle ima lingvističku (i pragmatičku) ulogu, te tada spada u domen koji mi određujemo kao paralingvistika.Ali, spuštanje obrva (i blago mrštenje) može biti prouzrokovano i npr. lošim vidom. Tada taj pokret prenosi okolini „ poruku" da ta osoba ne vidi dobro, ali nije od važnosti (u užem smislu) za komunikaciju.
Tako, uvodeći distinkciju između neintencionalne neverbalne komunikacije (ili neverbalnog ponašanja) s jedne strane, i paralingvistike s druge strane, koja jeste u svojoj osnovi neverbalna, ali je istovremeno lingvistički relevantna, i usmeravajući naučno interesovanje na paralingvističke pojave, nastojimo da sa lingvističkog stanovišta rasvetlimo propratne elemente komunikacije. To činimo jer smatramo da ti, od strane lingvistike donekle zanemareni, propratni elementi takođe igraju vrlo važnu ulogu u komunikacionom procesu.	**Polovina, Panić (2010, 219)** Zbog ovakvih situacija uvodimo distinkciju između neverbalne, neintencionalne komunikacije (ili neverbalnog ponašanja) s jedne strane, i paralingvistike, koja jeste u prirodi neverbalna, ali je lingvistički relevantna, s druge strane. Tako, ove vidove neverbalne komunikacije, i to samo one lingvistički relevantne, možemo podeliti na vizuelne i auditivne paralingvističke elemente. **Panić (2012b, 145) V. VNK, str. 79.** Drugim recima, uvodimo distinkciju između neverbalne, neintencionalne komunikacije (ili neverbalnog ponašanja) s jedne strane, i paralingvistike, koja jeste u prirodi neverbalna, ali je lingvistički relevantna, s druge strane. Dakle, ove vidove neverbalne komunikacije možemo podeliti na *vizuelne* i *auditivne paralingvističke elemente*. (Polovina i Panić, 2010: 219) **Up. Panić (2013d, 13)** Drugim rečima, uvodimo distinkciju između neverbalne, neintencionalne komunikacije (ili neverbalnog ponašanja) s jedne strane, i paralingvistike, koja jeste u prirodi neverbalna, ali je lingvistički relevantna, s druge strane. Dakle, ove vidove neverbalne komunikacije možemo podeliti na *vizuelne* i *auditivne paralingvističke elemente*. (Polovina i Panić, 2010: 219)
Pored toga, opravdanost našeg postavljanja vizuelnih i auditivnih paralingvističkih elemenata u jedan kompleks nalazimo u tome što i jedni i drugi teku paralelno sa govorom, dakle sa verbalnim izrazom, mogu ga nijansirati, podržavati, biti u suprotnosti sa njim. Priroda ovih elemenata jeste različita, u smislu produkcije i primanja (auditivnim i vizuelnim putem), ali je njihova funkcija u komunikaciji ono što ih ujedinjuje. Dodajmo još i to da su i elementi paralingvističkog domena međusobno povezani, podržavaju se, međusobno se dopunjuju, čak mogu zamenjivati jedni druge, što takođe u velikoj meri govori o tesnoj vezi među njima. Upravo isto kao što su vrlo tesno	**Polovina, Panić (2010, 219)** Pored toga, o jedinstvenoj prirodi paralingvističkih obeležja govori i činjenica da se oni mogu paralelno koristiti, ili zamenjivati jedni drugima, a da se značenje ne promeni.

VNK, str. 24 (349 = **36** nehajlajt. reči + **0** hajlajt. reči) međusobno povezani domeni verbalnog izraza i paralingvistike u neposrednoj komunikaciji, gde paralingvistički elementi podržavaju verbalni izraz, ili ga modifikuju, nijansiraju, daju mu određeni status u okviru diskursa, ili ga u nekim situacijama mogu u potpunosti zameniti.	

VNK, str. 25 (186 = **168** nehajlajt. reči + **18** hajlajt. reči)

3. OSVRT NA DOSADAŠNJA PROUČAVANJA NEVERBALNIH ELEMENATA KOMUNIKACIJE

U ovom delu našeg bavljenja neverbalnim elementima komunikacije posvetićemo se kratkom pregledu naučnih istraživanja i pogleda na neverbalnu komunikaciju, obuhvatajući istraživanja koja su iz domena različitih, manje ili više srodnih, naučnih disciplina. Širi obuhvat ove problematike svakako će nam dati mnogo bolji pogled na pojave koje su značajne za lingvistička i interdisciplinarna istraživanja jer se tako može jasnije uvideti kakav doprinos na ovom polju može pružiti lingvistički pristup ovoj problematici.

Najpre ćemo dati kratak istorijski pregled pogleda na neverbalne elemente komunikacije, a zatim ćemo izložiti savremenije pristupe u istraživanjima u ovom polju, kao i klasifikacije ovih elemenata koje predlažu pojedini autori.

Raniji pogledi na neverbalne elemente komunikacije

Ne treba posebno napominjati da se čovek po svojoj prirodi oduvek interesovao za neverbalni vid komuniciranja. Ono što nas interesuje je sistemsko proučavanje neverbalnog, a to se, u zavisnosti od svrhe i potreba, tokom istorije menjalo, što se tiče metoda, kao i naučnih disciplina. Videćemo da se pitanjima o svojstvu i svrsi pokreta tela uz govornu produkciju prilazilo i iz stanovišta religije, retorike, filozofije, a u novije doba iz vizure mnogobrojnih naučnih disciplina koje su se u međuvremenu razvile.

ORIGINAL: Loehr, D., P. (2004). *Gesture and Intonation*. Doktorska disertacija, Georgetown University; dostupno na web-stranici:

http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.86.286&rep=ep1&type=pdf

Loehr (2004, 12)

2.1.2.1 Classical Studies

From a rhetorical perspective, gestures have been studied as far back as the ancient Indians. Hindu treatises on the pronunciation of the Sanskrit Vedas prescribed not only tonal accents (high, low, and rising-falling), but also manual gestures to accompany these

VNK, str. 26 (393 = **140** nehajlajt. reči + **253** hajlajt. reči)

Počećemo od stare Indije, gde su se gestovi proučavali iz perspektive religijskih obreda. Za izgovaranje vedskih tekstova data su pravila koja se tiču kako tonskih akcenata: visok, nizak, uzlazno–silazni, tako i pokreta ruku koji prate ove akcente: prema glavi, ka srcu, i ka uhu. Tako je visina tona korelirala sa „visinom“ gesta (Loehr, 2004, 21)

accents (near head, heart, and ear, respectively). Thus, the height of the gesture matched the “height” of the tone (Shukla 1996, pp. 274-275).

Ovde se možemo prisetiti i indijske gramatičke škole, kao i njihovog učinka recimo na polju artikulacione fonetike (Ivić, 1990: 29), takođe u duhu religijskih motiva. Jer, ta striktna pravila izgovaranja glasova, a i položaja i pokreta ruku, zapisana su i sprovođena upravo u svrhu uspešnosti religijskih obreda – smatralo se da što se pravilnije izgovori religijski tekst, uključujući u to ne samo fonetsku artikulaciju, nego, kao što vidimo, i određene neverbalne elemente – položaj ruku i šaka, to je taj religijski čin uspešniji.

Ivić (1990, 29)
“Stari Indijci su se uspešno bavili i fonetskim opisima. Oni su od prvih u svetu (zajedno sa nekim drugim istočnim narodima, prvenstveno Kinezima) koji pri opisivanju glasova poklanjaju punu pažnju artikulacionim momentima.”

Zatim, u Rimu, u okviru retorike, velika pažnja je posvećivana pokretima tela. Ciceron (106-43. p.n.e.) je primetio da pokreti tela izražavaju „osećanja i strasti duše“.[10] On je, još tada, ustanovio da govor tela nije individualan i nasumičan, već da je neverbalno ponašanje svima svojstveno. Nešto kasnije, u I veku nove ere, Kvintilijan je izvršio selekciju gestova koje govornici treba da koriste dok drže govor. On je tvorac termina *hironomija*, koji se odnosi na korišćenje šaka i ruku u retorici (Loehr, 2004: 21).

Loehr (2004, 12)
In the first century A.D., the Roman Quintillianus prescribed the gestures orators should use during speech-making (Quintillianus 1979). Quintillianus coined the term chironomia, or “rule of the hand”, to refer to this manual art of rhetoric.

U periodu Renesanse o ovoj tematici možemo naći zapise kod Fransisa Bejkona. On je proučavao ne samo odnos uma i jezika, već i odnos uma i gesta. On piše: “Aristotle sayth well Wordes are the Images of Cogitations … But yet [it] is not of necessitie, that Cogitations bee expressed by the Medium of Wordes. For … mens minds are expressed in gestures.”[11] Pored njega, svakako treba pomenuti Bulvera, koji je uveo termin *hirologija*[12] – odnosi se na „jezik šake, ruke“, tj. ova disciplina se bavi proučavanjem značenja gestova šake i ruku. Inače, pitanja koja su postavili ovi mislioci zadržala su se do današnjih dana, pa se tako vrlo živo istražuje uz pomoć eksperimentalnih i

During the Renaissance, Francis Bacon observed a relationship between the mind and gesture, and not just between the mind and speech. “Aristotle sayth well”, wrote Bacon, “Wordes are the Images of Cogitations … But yet [it] is not of necessitie, that Cogitations bee expressed by the Medium of Wordes. For … mens minds are expressed in gestures.” (Bacon 1605/2000, pp. 119-120). Bulwer (1644/1974) was inspired by both Quintillianus’ prescriptivism and Bacon’s descriptivism. He wrote a treatise discussing not only Quintillianus’ chironomia, but also on what Bulwer termed *chirologia*, or “language of the hand”, examining the meanings of gesture.

[10] http://www.channel4.com/culture/microsites/B/bodytalk/textonly/science_t.html
[11] Bacon, F. *Advancement of Learning* (M. Kiernan, Ed.). Oxford University Press, 2000 (original objavljen 1605. preuzeto iz Loehr, Daniel, P.: *Gesture and Intonation*, http://www9.georgetown.edu/faculty/loehrd/pubs.html
[12] Bulwer, J. *Chirologia: Or the natural language of the hand and Chironomia: Or the art of manual rhetoric* (J. Cleary, Ed.). Carbondale, IL: Southern Illinois University Press, 1974 (original objavljen 1644), preuzeto iz Loehr (op.cit.)

VNK, str. 27 (326 = **253** nehajlajt. reči + **73** hajlajt. reči)

savremenih naučno-istraživačkih metoda, u okviru različitih naučnih disciplina u nastojanju da se dokuče odnos jezika, mišljenja i gesta.

U doba Prosvetiteljstva u domenu ovih proučavanja ističe se Kondijak kao predstavnik velikog broja filozofa koji su zastupali mišljenje da ljudski govor vodi poreklo od gestova, tj. da je govor nastao iz gestova[13]. Vrlo je interesantno da tumačenja da se prvo razvilo gestovno sporazumevanje kod pripadnika ljudske vrste, pa tek potom govor, nalazimo i kod savremenika, pa ćemo se kasnije u ovoj studiji posvetiti i tim tumačenjima.

U moderno doba prva naučna studija koja se bavila problematikom neverbalne komunikacije bila je studija Čarlsa Darvina *The expression of emotion in man and animals* (Izražavanje emocija kod čoveka i životinja) (1882/1998). Darvin je tu izneo da se emocije izražavaju kroz razne tipove telesnih pokreta, kao i to da su ti pokreti kod ljudi i nekih životinjskih vrsta vrlo slični, što upravo može signalizirati da su urođeni i univerzalni.

On je zapravo zastupao tezu da su emocije i izražavanje emocija evoluirali kroz vrste, da su biološki urođeni i da su univerzalni za sve ljude i čak ostale primate. Po njemu, svi ljudi, nezavisno od rase ili kulture, imaju sposobnost da izražavaju emocije na iste načine, u najvećoj meri preko izraza lica.

Međutim, ono što je s naučne strane bilo problematično što se njegovih zaključaka i tvrdnji tiče, bilo je to što su se oni zasnivali na posmatranju i opisima izraza lica kod pripadnika različitih kultura, a ti opisi nisu mogli da budu prihvaćeni kao čvrst naučni dokaz njegove teze o univerzalnosti emocionalnih ekspresija. Zapravo, problematika univerzalnosti izražavanja emocija razrešena je praktično stoleće kasnije – američki psiholozi, predvođeni Polom Ekmanom, uspeli su da dokažu da se osnovne emocije ispoljavaju i prepoznaju jednako kod pripadnika različitih kultura, to jest da su univerzalne (njihovim istraživanjima posvetićemo se nešto kasnije u toku ovog poglavlja).

Loehr (2004, 12)
During the Enlightenment, Condillac (1792/1982, 1746/1973, pp. 194-199) was representative of a number of philosophers who speculated that human language originated with gestures.

Loehr (2004, 13)
In more modern times,

Charles Darwin (1872/1998) strove to show that bodily expressions of emotion in humans and certain animal species were similar, innate, and universal, thereby supporting his theory of evolution (Ekman 1998).

[13] Condillac, E. B. (1973). *Essai sur l'origine des connaissances humaines*. Auvers-sur-Oise, France: Editions Galilée, (original objavljen 1746), preuzeto iz Loehr (op.cit.).

VNK, str. 28 (264 = 1**54** nehajlajt. reči + **110** hajlajt. reči) Ovde se treba osvrnuti na činjenicu da se razvojem tehnologije stvaraju nove mogućnosti istraživanja, kao i novi pogledi na pitanja koja su tokom istorije postavljana, a svakako i validniji dokazi naučnih tvrdnji. Ono što svakako treba istaći je da je Darvin ovom tezom inspirisao istraživače u različitim oblastima nauke, od arheologije i zoologije do psihijatrije, psihologije i lingvistike, da pokrenu dalja proučavanja neverbalne komunikacije.	
Noviji pogledi i istraživanja neverbalnih elemenata komunikacije U ovom delu daćemo pregled relevantnih proučavanja ovih pojava od početka XX veka naovamo, kao i aktuelne klasifikacije neverbalnih elemenata komunikacije. U prvoj polovini XX veka Edvard Sapir je, govoreći o nesvesnim obrascima društvenog ponašanja, primetio da „odgovaramo na gestove sa velikom pažnjom i, gotovo se može reći, u skladu sa nekim dobro razvijenim i tajnim kodom koji nigde nije zapisan, koga niko ne zna, a koga razumeju svi“ (Sapir, 1927/1974). Iz perspektive njegove teorije o međuzavisnosti jezika i kulture, taj nepisani kod je zapravo proizvod društvene tradicije. Dakle, Sapir je smatrao da je gestikulacija uslovljena kulturom, tj. društvenim konvencijama i obrascima određene sredine**.** Nešto ranije, nemački psiholog Vilhelm Vunt, jednim delom Sapirov savremenik, posmatrajući gest iz perspektive psihologije razmatrao je mogućnost kognitivnog porekla gestova. Kao i mnogi pre njega, on je tvrdio da je gest „izraz misli“ i da je „gestovna komunikacija prirodni proizvod razvitka izražavanja emocija“[14] . Prva studija koja se detaljnije bavila gestovima koji prate govor bila je sprovedena od strane Dejvida Efrona (1941). Fokus njegovog proučavanja bili su pokreti ruku kod	**Loehr (2004, 13)** Edward Sapir noted that “… we respond to gestures with an extreme alertness and, one might almost say, in accordance with an elaborate and secret code that is written nowhere, known by none, and understood by all” (Sapir 1927/1974, p. 42). In connection with his theories on language and culture, Sapir felt that this unwritten code of gesture was a product of social tradition. The psychologist Wundt (1921/1973) theorized about the cognitive origins of gestures, crediting their source to expressive emotions. Like others before him, Wundt felt that gesture is an “expression of thought” (p. 55), and that “gestural communication is a natural product of the development of expressive emotions” (p.127). **2.1.2.2 Efron** The first to carefully study spontaneous speech-accompanying gestures, however, was Efron (1941/1972), who studied the hand movements of New York City immigrant populations.

[14] Više o tome na stranici Međunarodnog društva za proučavanje gestova (International Society for Gesture Studies - ISGS): http://www.gesturestudies.com/

VNK, str. 29 (326 = **253** nehajlajt. reči + **73** hajlajt. reči) imigrantske populacije u Njujorku. Proučavajući gestove sicilijanskih i jevrejskih imigranata ustanovio je da postoje različiti gestovi kod tradicionalnih Jevreja i Sicilijanaca, ali da se ti karakteristični gestovi postepeno gube kako se odvija proces asimilacije i jednih i drugih u lokalnu američku kulturu. U ovoj studiji Efron je pobio tvrdnje nacista da se „gestovi nasleđuju preko rase“ – on je pokazao da bez obzira na to što se gestikulacija u govoru kod neasimilovanih Sicilijanaca i Jevreja dosta razlikuje, njihova deca, koja su već asimilovana, gestikuliraju slično. Na taj način Efron je utvrdio vezu između načina i količine gestikulacije u govoru sa jedne strane i uticaja sredine sa druge strane, zaključujući da je kultura odlučujući faktor za razlike koje postoje u domenu gestikulacije. I kasnija istraživanja potvrdila su Efronove zaključke – npr. Ekman (1976), Ekman, Frizen i Volbot (1979) ustanovili su kulturološke razlike u pogledu amblemskih gestova kod japanskih, američkih i ispitanika sa Nove Gvineje. Kod Morisa (Morris et al., 1980) je takođe ustanovljeno da postoje mnoge kulturološke razlike u gestovima – npr. američki znak za „OK“, „sve je u redu“ je isti kao lascivni znak u nekim evropskim kulturama, što je jedan od primera da isti gest može kroz različite kulture nositi različita značenja, a ova studija daje i dosta primera da se jedno isto značenje prenosi različitim gestovima u različitim kulturnim sredinama (o odnosu kulture i neverbalne komunikacije biće više rečeno u posebnom poglavlju *Neverbalni elementi komunikacije i kultura*).	He refuted Nazi claims that gesture was inherited by “race”, by showing that while nonassimilated Jews and Italians gestured differently from each other, their assimilated children gestured similarly to each other, and not like their forbears. Thus, culture was the deciding factor. In: Matsumoto, D. (2006), Culture and Nonverbal Behavior. In V. Manusov & M. L. Patterson (Eds.), *The Sage handbook of nonverbal communication* (pp. 219–235). Sage Publications, Inc. https://doi.org/10.4135/9781412976152.n12, p. 221 Morris and his colleagues (Morris, Collett, Marsh, & O’Shaughnessy, 1980) have also well documented many cultural differences in gestures. The American A-OK sign, for example, is an obscene gesture in many cultures of Europe, having sexual implications.
Efron je takođe utemeljio metodološke okvire za opisivanje gestova, i predložio klasifikaciju koju ćemo ovde ukratko predstaviti. Podelio je gestove na dve glavne kategorije, u zavisnosti od toga da li gest ima značenje nezavisno od govora, ili je pak njegovo značenje zavisi od govora. Gestove čije značenje nije zavisno od govora nazvao je *objektivni gestovi*, i podelio dalje na *deiktičke* (označavaju vidljiv, prisutan objekat – npr. gest pokazivanja), *fiziografičke* (označavaju ili oblik objekta, ili prostorni odnos)	**Loehr (2004, 14-15)** Efron broke methodological ground for describing gestures, and came up with the following classification2. (All quotes, unless otherwise specified, are from Efron 1941/1972, p. 96). Efron proposed two main categories of gesture, depending on whether the gesture had meaning independent of speech, or in conjunction with speech. The gestures with meaning independent of speech he labeled objective gestures. These are meaningful by the “connotation (whether deictic, pictorial, or symbolic) it possesses independently from the speech of which it may, or may not, be an adjunct”. There are three subcategories. A deictic refers “by means of a sign to a visually present object (actual pointing)”. This is the familiar pointing gesture. A physiographic depicts “either the form of a visual object or a spatial relationship (iconographic gesture), or that of a bodily action (kinetographic gesture). This is a gesture which concretely “acts out” an object or an action. One of Efron’s many examples accompanies the words “so I finally wrote to him”. Simultaneously, the speaker uses the index finger of one hand to write upon the other hand (p. 125).

VNK, str. 29a (nastavak s prethodne strane) i *simboličke* (amblemi – imaju konvencionalno, društveno ustanovljeno značenje). Druga vrsta gestova po Efronu su *logičko-diskurzivni* gestovi, tj. oni koji se javljaju inkorporirani u verbalni nivo, pa njihovo značenje zavisi od govora. Po njegovom mišljenju, ovaj tip gestova ne oslikava objekte, već proces mišljenja. Oni se dele na *batone* i *ideografe*. Prvi su ritmički gestovi koje Efron dovodi u vezu sa dirigentskom	Finally, a symbolic or emblematic refers to the emblems I've discussed above, such as the "OK" sign in North America, which have conventionalized, agreed-upon meanings. The gestures in Efron's other main category derive meaning in conjunction with speech. These he labels logical-discursive. Logical-discursive movements are "a kind of gestural portrayal, not of the object of reference … but of the course of the ideational process itself". "They are related more to the 'how' than to the 'what' of the ideas they reenact" (pp. 98-99). In other words, they portray the process of thought, rather than any object. Two subcategories of this type are batons and ideographics.

VNK, str. 30 (399 = **67** nehajlajt. reči + **332** hajlajt. reči)	
palicom[15], dok su ideografi gestovi koji „crtaju u vazduhu“ – „putanje“ i „pravce“ tokova misli.	Batons are rhythmic gestures which Efron equates to a conductor's baton, used to "beat the tempo of … mental locomotion" (p. 98). An ideographic is a gesture which "traces or sketches out in the air the 'paths' and 'directions' of the thought-pattern." As an example, Efron describes an arm zig-zagging in the air between the locations of two thought propositions, before coming to a rest on one of the propositions, which is the speaker's conclusion (p. 99).
	Loehr (2004, 16-17) *2.1.2.4 Birdwhistell*
Posebnu pažnju zaslužuje antropolog **Rej Birdvistel**, kao osnivač *kinezike*[16] u modernom smislu (Birdwhistell, 1952).	Of the above researchers, Birdwhistell deserves particular mention. He has been regarded as the founder of the study of kinesics (Bateson, in McQuown 1971, p. 20), and was among the first to note a relationship between body motion and language.
On je jezičke i kinezičke markere posmatrao kao „alomorfe“, tj. kao strukturalne varijante, i naglašavao je da se lingvisti moraju posvetiti i pokretima tela kako bi razjasnili mnogobrojne domene značenja koji vrlo često ostaju skriveni na planu verbalnog nivoa komunikacije. Zbog, po njegovom mišljenju, sistemske upotrebe kinezičkih elemenata u procesu verbalne komunikacije, uveo je *emsku* terminologiju u kineziku – tj.	He regarded linguistic and kinesic markers as "alloforms, that is, structural variants of each other", and proclaimed that "linguists must turn to body motion for data to make sense out of a number of areas now hidden in the parts of speech" (Birdwhistell 1970, p. 127). Commenting on this quote, McClave observes, "If such a position proves true, resolution of some of the unresolved theoretical issues of linguistics may never be possible working within the traditional linguistic framework alone" (McClave 1991, p. 12).
on je gest sagledao kao strukturnu jedinicu sličnu jezičkim jedinicama, pa je tako, analogno fonu, alofonu, fonemi, morfemi, itd., predložio sledeće kinezičke parnjake ovim terminima: *kin, alokin, kinema* i *kinemorfema*.	Birdwhistell felt (1952, 1970) that gesture is structured in units similar to those in language. Analogous to phones, allophones, phonemes, and morphemes, he proposed kinesic counterparts termed kines, allokines, kinemes, and kinemorphemes. In terms of McNeill's dimensions of Kendon's continuum, Birdwhistell's view of gesture would be towards the right-hand side – that is, it had segmented linguistic elements, which analytically composed meaning.
Pored toga, on je proučavao postojanje tendencije da se lingvistički naglasak, tj. istaknutost, poklapa sa gestovnim naglašavanjem.	Birdwhistell also observed a tendency for kinesic stress to coincide with linguistic stress.

[15] Jedno od znaćenja imenice „baton“ je „dirigentska palica“.

[16] Termin *kinesics* (eng.) je uveo upravo Birdvistel. U stručnoj literaturi kod nas se može sresti termin *kinemika (*v. Ivić, 1990a: 250), mada se u novije vreme češće koristi termin *kinezika*. *Kinezika* je termin koji je uveo antropolog Rej Birdvitel (Ray Birdwhistell), odnosi se na tumačenje gestova, pokreta, koji se javljaju u komunikativnim situacijama. Ovaj termin se prvi put pojavio u njegovoj knjizi *Introduction to Kinesics* 1952. godine. V. **VNK, str. 14** i **Panić (2012a, 122, fusnota 1) Up. Panić (2013d, 105, fusnota 6).**

VNK, str. 30a (nastavak s prethodne strane)	**Up. Polovina, Panić (2010, 220)** **Up. i VNK, str. 31** Na jednoj strani, antrolopolog Rej Birdvistel (Ray Birdwhistell), koji se smatra osnivačem kinezike u modernom smislu, mišljenja je da gestove treba posmatrati kao komunikacijski sistem koji se zasniva na istim strukturnim jedinicama kao i jezik. Za njega gest predstavlja složenu strukturu telesnih pokreta koje možemo smatrati *formalizovanim jezičkim kodom*. Zbog, po njegovom mišljenju, sistemske upotrebe kineziđkih elemenata u procesu verbalne komunikacije, uveo je *emsku* terminologiju (*kin, kinema, alokin*). Međutim, takvo interpretiranje kineziđkih elemenata je prilično diskutabilno, naročito ako se ima u vidu da analitički kriterijumi nisu jasni kao što su na primer u fonologiji (*fon, fonema, alofon*), morfologiji (*morf, morfema, alomorf*). **Up. Panić (2007m, 1)** *Zbog* sistematske upotrebe kineziđkih elemenata u procesu verbalne komunikacije neki naučnici su primenili "emsku" terminologiju (*kinema, kin, alokin)*[2], tumačeći kineziđku komponentu kao organizovanu strukturu, kao što je npr. fonološki sistem nekog jezika. [2] Kristal, D,, Enciklopedijski rečnik modeme lingvistike, Nolit, Beograd, 1999, str. 160-1
Birdvistel je tesno sarađivao sa **Albertom Šeflenom**, koji je proučavao kako položaj tela definiše jedinice, celine u okviru govorne situacije. Šeflen je, naime, proučavao odnos pokreta u toku konverzacije sa strukturom same konverzacije (Scheflen, 1963, 1964, 1965) iz perspektive psihijatrije i psihoterapije. Tako, zapazio je da se položaj biste menja u skladu sa većim jedinicama konverzacije.	**Loehr (2004, 17-18)** Birdwhistell collaborated closely with Albert Scheflen, who, like the McQuown group, studied body movement in support of psychiatry. Scheflen (1964, 1968) analyzed how body posture defined units within interactions. For instance, head shifts correlated with different points a speaker was making, and torso shifts with larger units of conversation. He noted how interactants often assumed similar postures, and if one interactant shifted posture, others followed suit. Scheflen and Birdwhistell also observed that eyeblinks, head nods, and hand movements occur at intonational junctures (the end of a clause), and that the head and hand would rise with rising terminal pitch, and fall with falling terminal pitch (Scheflen 1964, pp. 320-321).
	Albert E. Scheflen (1964) The Significance of Posture in Communication Systems, *Psychiatry*, 27:4, 316-331, DOI: 10.1080/00332747.1964.11023403
Razvrstao je telesne pokrete u tom pogledu na tri grupe: *tačke* (poente), *pozicije i prezentacije*. *Tačke* (poente) su pokreti glave, vrata ili očiju i javljaju se na svakih nekoliko rečenica,	**Scheflen (1964, 320)** I have designated the units that we have identified beyond the syntactic sentence as the point, the position, and the presentation.

VNK, str. 30b (nastavak s prethodne strane) i njihova funkcija je da označe kraj jedne strukturne jedinice (koja se sastoji dakle od više rečenica);	When an American speaker uses a *se*ries of syntactic sentences in a conversation, he changes the position of his head and eyes every few sentences. He may turn his head right or left, tilt it, cock it to one side or the other, or flex or extend his neck so as to look toward the floor or ceiling. Regardless of the kind of shift in head posture, the attitude is held for a few sentences, then shifted to another position. Each of these shifts I believe marks the end of a structural unit at the next level higher than the syntactic sentence. This unit I have tentatively named a "point" because it corresponds crudely to making a point in a discussion. The maintenance of head position indicates the duration of the point.
tačke (poente) zapravo odgovaraju činjenju poenti u toku razgovora.	
Različiti tipovi tačaka se koriste u različitim situacijama: za objašnjavanje, tumačenje, prekidanje, za slušanje.	**Scheflen (1964, 321)** While there may be great variety in the manifest content of the speech accompanying each type of point, it is usually possible to abstract some theme that belongs with each category. For instance, explanations may occur with one type of head position, interruption with another, interpretations with yet another, and listening with a fourth. Or there may be different modes of relating corresponding to each type of point.
Pozicija je viša jedinica u hijerarhiji koja se sastoji od više tačaka, i odgovara tački gledišta koju govornik ima tokom razgovora. Ona je izražena promenom položaja tela, ali isto tako i promena u razdaljini između sagovornika može funkcionisati kao pozicija.	A sequence of several points constitutes a larger unit of communication that I call the "position." This unit corresponds roughly to a point of view that an interactant may take in an interaction. The position is marked by a gross postural shift involving at least half the body.
Prezentacija je sveukupnost pozicija u jednom razgovoru,	**Scheflen (1964, 323)** The largest unit we have studied, the presentation, consists of the totality of one person's positions in a given interaction.
pa položaj tela koji preovladava u toku neke konverzacije i razdaljina između sagovornika definišu na neki	**Scheflen (1964, 324-5)** There are three basic dimensions of postural relations in interaction, easily observable, that grossly indicate

VNK, str. 31 (357 = **111** nehajlajt. reči + **246** hajlajt. reči) način tip i intimnost konverzacije. Usmerenje položaja tela, vis-à-vis ili pak paralelni, definiše da li je interakcija razmena informacija ili osećanja (razgovaranje, svađa, udvaranje), ili je interakcija takva da su njeni učesnici fokusirani na nekog ili nešto izvan njih. Sličnost u položajima učesnika interakcije naziva *kongruencijom* (up. *eho držanja* kod Morisa, 2005; *interakciona sinhronija* kod Condon&Ogston, 1967) i to povezuje sa sličnim mišljenjima koje zastupaju u razgovoru i međusobno sličnim statusima**.** *Emsku* i *etsku* terminologiju, koju je u polje kineziđkih pručavanja uveo Birdvistel proširio je američki lingvista Kenet Pajk[17] (Pike, 1967) uvodeći termin *biheviorema*, koji se odnosi na značenjski element neke svrsishodne ljudske aktivnosti (npr. fudbalska utakmica, obrok, itd.). Najmanja jedinica bihevioreme je *aktema.* Verbalna aktema je fonema, dok se neverbalna aktema odnosi na ono što Birdvistel smatra kinemom. Osim teorijskih postavki o vezi govora i pokreta, Pajk se nije detaljnije upustio u analize na tom području. Ovde je potrebno istaći problem koji je Birdvistel postavio pred istraživače neverbalnog ponašanja, ali i lingviste, te ćemo se sada pozabaviti njegovom tezom, kao i mišljenjima drugih istraživača koja su u nekom smislu sučeljena sa Birdvistelovim. Kao što smo videli, Birdvistel je mišljenja da gestove treba posmatrati kao komunikacijski sistem koji se zasniva na istim strukturnim jedinicama kao i jezik, te za njega gest predstavlja složenu strukturu telesnih pokreta koje tako možemo smatrati *formalizovanim jezičkim kodom*. Međutim, takvo tumačenje i analiza kineziđkih elemenata su dosta diskutabilni, naročito ako se ima u vidu da analitički kriterijumi nisu jasni kao što su na primer u fonologiji (*fon, fonema, alofon*), morfolofiji (*morf, morfema, alomorf*) i drugim lingvističkim nivoima. Mišljenje koje je Birdvistel zastupao nije se održalo kod izučavaoca neverbalnog ponašanja.	aspects of the relationships. The three dimensions, which occur simultaneously, are not different types of postural relation but are abstractable from any configuration of posture. They are: (1) Inclusiveness or noninclusiveness of posture-defines the space for the activities and delimits access to and within the group. (2) Vis-a.-vis or parallel body orientation-gives evidence about the types of social activities. (3) Congruence or noncongruence of stance and positioning of extremitiesindicates association, nonassociation, or dissociation of group members. **Loehr (2004, 18)** Pike (1967) felt that language and non-verbal activities were both elements of a larger, unified theory of human behavior. He extended the "-etic" and "-emic" concepts of linguistics into human behavior in general. A behavioreme was an emic (meaningful) element of some purposeful human activity (such as a church service, football game, or meal). The minimal unit of a behavioreme was an acteme, a term he credited to Zipf (1935). A verbal acteme was a phoneme, while a non-verbal acteme was Birdwhistell's kineme. Apart from his theoretical speculations regarding the relationship between speech and body movement, Pike undertook no analysis in the style of Birdwhistell. **Polovina, Panić (2010, 220)** **Up. Loehr (2004, 16) i VNK, str. 30.** Na jednoj strani, antrolopolog Rej Birdvistel (Ray Birdwhistell), koji se smatra osnivačem kinezike u modernom smislu, mišljenja je da gestove treba posmatrati kao komunikacijski sistem koji se zasniva na istim strukturnim jedinicama kao i jezik. Za njega gest predstavlja složenu strukturu telesnih pokreta koje možemo smatrati *formalizovanim jezičkim kodom*. Zbog, po njegovom mišljenju, sistemske upotrebe kineziđkih elemenata u procesu verbalne komunikacije, uveo je *emsku* terminologiju (*kin, kinema, alokin*). Međutim, takvo interpretiranje kineziđkih elemenata je prilično diskutabilno, naročito ako se ima u vidu da analitički kriterijumi nisu jasni kao što su na primer u fonologiji (*fon, fonema, alofon*), morfologiji (*morf, morfema, alomorf*). **Up. Panić (2007m, 2)** O statusu gestova donekle postoje neslaganja u literaturi. Postoje dva glavna pristupa u proučavanju gestova: Birdwhistell[3] je mišljenja da gestove treba posmatrati kao komunikacijski sistem koji se zasniva

[17] Tvorac gramatičke teorije *tagmemike* (v. Ivić, 1990a: 240–245).

VNK, str. 31a (nastavak s prethodne strane)	na istim strukturnim jedinicama kao i jezik. Za Birdwhistell-a gest predstavlja složenu strukturu telesnih pokreta koje možemo smatrati *formalizovanlm jezičkim kodom.* [3] Daffydd Gibbon, *Introduction to Nonverbal Communication*, http://coral.lili.uni-bielefeld.de/Classes/Winter97/Phon. **Up. Panić (2007m, 1). V. VNK, str. 30** *Zbog* sistematske upotrebe kinezičkih elemenata u procesu verbalne komunikacije neki naučnici su primenili "emsku" terminologiju (*kinema, kin, alokini*, tumačeći kinezičku komponentu kao organizovanu strukturu, kao što je npr. fonološki sistem *nekog jezika.* Međutim, takvo interpretiranje kinezičkih elemenata je diskutabilno, naročito ako se ima na umu da su analitički kriterijumi manje jasni nego u fonologiji.
Danas je uveliko prihvaćen stav koji zastupaju Ekman, Meknil, Kendon (njihovom radu na ovom polju posvetićemo više pažnje nešto kasnije), kao i mnogi drugi, da gest ne možemo posmatrati kao formalizovani jezički kod jer gest ne formira alfabet sačinjen od diskretnih jedinica i njime ne upravljaju eksplicitna i specifična pravila. Po njihovoj tezi gest ima ulogu da podrži govor.	**Polovina, Panić (2010, 220)** S druge strane, Adam Kendon (Kendon, 1983), Pol Ekman, Dejvid Meknil, za razliku od Birdvistela, smatraju da gest ne možemo posmatrati kao formalizovani jezički kod jer gest ne formira alfabet sačinjen od diskretnih jedinica i njime ne upravljaju eksplicitna i specifična pravila. Po njihovoj tezi gest ima ulogu da podrži govor. **Up. Panić (2007m, 2)** Dittman, Ekman i dr.[4] smatraju, za razliku od Birdwhistell-a, da gest ne možemo posmatrati kao formalizovani jezički kod jer gest ne formira alfabet sačinjen od diskretnih jedinica i njime ne upravljaju eksplicitna i specifična pravila. Po njihovoj tezi gest ima ulogu da podrži govor. [4] idem. [V. fusnotu 3 u: Panić (2007m, 2)] **Up. Loehr (2004, 30-31)** I first defined gesture in terms of Kendon's and McNeill's continuum, in which gesture is the opposite of sign language. Gestural movements have no predefined meaning, but rather are interpreted in conjunction with obligatory accompanying speech. I then surveyed several millennia of classical studies of gesture, ranging from prescription of proper rhetorical gestures, to musings on the meanings and origins of gestures. In the modern era, Efron was the first to carefully study gestures, and proposed a classification scheme. In the mid-20th century, a number of psychologists studied body movement in relation to speech, as chronicled by McQuown. Their collaborator Birdwhistell pioneered the study of kinesics, and credited Pike with looking to pitch as a part of a linguistickinesic interdependence. Two pairs of researchers—Freedman and Hoffman, and Ekman and Friesen—each proposed a gesture taxonomy, the latter pair starting with Efron's work. Condon pioneered micro-analysis using a sound projector and oscilloscope, and discovered fine-

VNK, str. 31b (nastavak s prethodne strane)	-grained relationships not only between body and speech, but also between speakers. Kendon advanced Condon's work, and discovered a hierarchical relation between gesture and intonation. Finally, McNeill, while refining earlier taxonomies, argued clearly and persuasively that gesture and speech share a common cognitive origin.
Tako, značenje nekog iskaza se postiže kroz „partnerstvo“ između gesta i govora. Za Kendona (Kendon	**Polovina, Panić (2010, 220)** Značenje nekog iskaza se dakle postiže kroz „partnerstvo" između gesta i govora. Za Kendona (Kendon,

VNK, str. 32 (293 = **96** nehajlajt. reči +**197** hajlajt. reči) 2000) gest je, kao što je i jezik, vid simboličke prezentacije, a razlika između gesta i jezika sastoji se u tome što se reprezentativnost kod gestova postiže drugačije nego kod jezika. Dakle, dva vida izraza, tj. jezik i gest, koriste dva različita medija koji imaju različite mogućnosti, ali između jezika, predstavljenog kao govor, i gesta postoji funkcionalni kontinuitet.	2000) gest je vid simboličke prezentacije, baš kao što je i jezik, a razlika između gesta i jezika sastoji se u tome što se reprezentativnost kod gestova postiže drugačije nego kod jezika. Dakle, dva vida izraza, tj. jezik i gest, koriste dva različita medija koji imaju različite mogućnosti. Kendon posmatra gest iz semiotičke i komunikativne perspektive, i smatra da postoji funkcionalni kontinuitet između jezika, predstavljenog kao govor, i gesta. **Up. Panić (2013d, 19)** Adam Kendon (2000) posmatra gest iz semiotičke i komunikativne perspektive, i smatra da postoji funkcionalni kontinuitet između jezika, predstavljenog kao govor, i gesta. Značenje nekog iskaza se dakle postiže kroz „partnerstvo“ između gesta i govora. Kendon smatra gest vidom simboličke prezentacije, baš kao što je i jezik. Razlika između gesta i jezika sastoji se u tome što se reprezentativnost od gestova postiţe drugačije nego kod jezika, odnosno ova dva vida, obrasca izraza (jezik i gest) koriste dva različita medija koji imaju različite mogućnosti, a imaju komplementarne uloge u konverzaciji.

Ekmanova i Frizenova klasifikacija neverbalnih elemenata komunikacije	**ORIGINAL: Ekman, P. and Friesen, W.V. (1969), “The Repertoire of Nonverbal Behavior: Categories, Origins, Usage, and Coding”, *Semiotica*, vol. 1, iss.1, pp. 49-98. https://doi.org/10.1515/semi.1969.1.1.49 [u daljem tekstu: Ekman, Friesen (1969a, br. str.)]**
U daljim istraživanjima na polju neverbalne komunikacije izdvajamo rad Pola Ekmana i njegovih saradnika. Efronovu taksonomiju gestova stilizovali su i upotpunili Pol Ekman i Volas Frizen u radu *The repertoire of nonverbal behavior: Categories, origins, usage, and coding* (*Repertoar neverbalnog ponašanja: Kategorije, porekla, upotreba i kodiranje*) (Ekman & Friesen, 1969a). Ovaj rad na neki način predstavlja prekretnicu u ovom polju istraživanja, između ostalog i zato što se klasifikacija neverbalnih elementata koju su oni ovde ustanovili koristi i dalje, manje ili više modifikovana, u različitim istraživanjima ove problematike.	**Loehr (2004, 19)** Ekman and Friesen (1969) refined Efron’s taxonomy of gestures, and added some more. Three of their five categories do not fall within the term gesture as defined above. Emblems such as the “OK” sign in North America have conventionalized meaning. Also outside the scope of gesture are adaptors (renamed manipulators by Ekman [1999]).
Na samom početku rada ističu da je za sveobuhvatno razumevanje svakog oblika neverbalnog ponašanja (određuju ga kao pokret ili položaj bilo nekog dela tela / lica ili celog tela) bilo koje osobe veoma važno utvrditi sledeće: kako je to neverbalno ponašanje postalo deo „repertoara” te osobe (utvrditi njegovo poreklo), u kojim okolnostima upotrebljava to neverbalno ponašanje (ustanoviti njegovu upotrebu), i pravila koja objašnjavaju kako to ponašanje prenosi informacije (kodiranje).	**Ekman, Friesen (1969a, 49)** If we are to understand fully any instance of a person's non-verbal behavior - that is, any movement or position of the face and/or the body - we must discover how that behavior became part of the person's repertoire, the circumstances of its use, and the rules which explain how the behavior contains or conveys information. We will call these three fundamental considerations ORIGIN, USAGE, and CODING.

VNK, str. 32a (nastavak s prethodne strane) Dakle, pod poreklom nekog neverbalnog ponašanja podrazumevaju izvor nastanka te neverbalne radnje, a okolnosti u kojima se određeni pokret koristi mogu se promeniti u odnosu na te prvobitne, pa tako navode primer pokreta okretanja volana – poreklo ovog pokreta se npr. vezuje za učenje vožnje, ali se ovaj pokret može koristiti u konverzaciji, i bez volana, na primer u situaciji prepričavanja problema koji je iskrsnuo u toku vožnje (Ekman & Friesen, 1969a: 59).	**Ekman, Friesen (1969a, 59) (pp. 59-62 in continuo)** The term 'origin' refers to how the nonverbal behavior originally became part of the person's repertoire, that is, the source of the action. Not all of the conditions involved in the origin are necessarily repeated in the later usage of an act. For example, a steering-wheel-arm-rotation act may have been originally learned as part of the instrumental task of driving a car, but be used conversationally with no car present to refer to problems of management or direction.

VNK, str. 33 (396 = **69** nehajlajt. reči + **327** hajlajt. reči)	
Ekman i Frizen izdvajaju tri tipa porekla neverbalnih radnji. Odnos između događaja (koji je stimulus) i neverbalne aktivnosti, i koji je ugrađen u nervni sistem svake ljudske jedinke je prvi tip porekla. Kao primer navode refleks, a navode i da mnogi autori svrstavaju emocionalne ekspresije lica u ovaj tip porekla neverbalnog ponašanja.	**Ekman, Friesen (1969a, 59)** At least three types of origin can be distinguished. One origin of nonverbal behavior is a relationship between stimulus events and nonverbal activity which is built into the nervous system of every intact member of the species. A reflex is the most obvious example, and some authors have argued that facial expressions of emotion arc also based upon inherited neurological programs.
Drugi tip porekla je iskustvo zajedničko svim ljudskim jedinkama, pa se tako javljaju neverbalna ponašanja koja nisu nasleđena (up. sa prvim tipom porekla), već su proizvod kolektivnog ljudskog iskustva –	A second origin is experience common to all members of the species; this differs from the first origin in that one need not assume that the nonverbal behavior is inherited, but rather that it is acquired as part of the species-constant experience of the human equipment interacting with almost any environment.
kao primer daju korišćenje ruku prilikom hranjenja – ljudi koriste ruke u toj situaciji nezavisno od kulture, sa ili bez pribora za jelo i drugih instrumenata.	For example, regardless of culture the hands will be used, with or without an implement, to place food in the mouth.
Kao treći tip porekla neverbalnih radnji vide iskustvo koje pojedinac stiče u okviru svoje kulture, klase, društvene grupe kojoj pripada, kao i u zavisnosti od porodičnog vaspitanja, ili individualno.	A third origin of nonverbal behavior is experience which varies with culture, class, family or individual.
Neka od tih neverbalnih ponašanja su stečena spontano, u okviru društvene interakcije,	Some nonverbal behaviors are learned as part of an instrumental task in which the goal is mastery of a particular activity such as farming, driving, swimming, and in learning particular styles of eating, defecating, etc. Other nonverbal acts are learned as part of a social interaction. Where the goal is the establishment or maintenance of a type of social interaction.
a za neka neverbalna ponašanja je potrebno uložiti veći ili manji trud i napor da bi se savladala – stiču se učenjem, ili imitiranjem.	Some nonverbal behaviors are learned explicitly with conscious attention from learner and tutor, or from only the learner; others are acquired more implicitly with less focus upon the acquisition process.
Neki od primera koji oni navode su oponašanje pokreta tela ili izraza lica omiljenog glumca / glumice, koje se javlja kao namerna radnja i uvežbava se, za razliku od usvajanja držanja tela ili pokreta karakterističnih npr. za roditelja, gde se taj proces spontano i nesvesno odvija.	Imitating the posture or facial expression of a favorite movie star may be quite explicit and practiced, while the acquisition of the posture or other movements of the same-sex parent may occur with less awareness on the part of the learner. Imitation can also be relevant to learning NOT to resemble another person's nonverbal behavior. The parent can explicitly caution the child about not talking with his hands or to smile when uncle and aunt visit; or the parental reinforcements can be more subtle, with neither child nor parent specifically aware of the reinforcement contingency.
	Ekman, Friesen (1969a, 60)
Kada je u pitanju kodiranje, tj. odnos između neverbalnog čina i njegovog značenja, Ekman i Frizen pod kodom podrazumevaju pravilo koje određuje odnos između neverbalne radnje i značenja koje ona ima, to jest kod opisuje kako je značenje sadržano u neverbalnoj radnji. Autori dele kodove na unutrašnje i spoljašnje – unutrašnji kod je onaj gde neka neverbalna radnja označava samu sebe, to jest biva svoj sopstveni označitelj, a spoljašnji kod je onaj gde neverbalna radnja označava nešto drugo.	The last of the three aspects of nonverbal behavior which must be examined is the principle of correspondence between the act and its meaning. The code which describes how meaning is contained in a nonverbal act, that is, the rule which characterizes the relationship between the act itself and that which it signifies, may be EXTRINSIC or INTRINSIC. An extrinsic code is one in which the act signifies or stands for something else, and the coding may be arbitrary or iconic. An intrinsic code is in a sense no code in that the act does not stand for but IS its

VNK, str. 33a (nastavak s prethodne strane) Spoljašnje kodove autori dalje dele na arbitrarne i ikoničke (op.cit. 60). Neverbalne radnje koje su arbitrarno kodirane nemaju vizuelnu sličnost sa onim što označavaju – mahanje rukom kao znak pozdrava je primer za arbitrarno kodirane neverbalne radnje. Za razliku od njih, ikonički kodirane neverbalne radnje imaju sličnost sa onim što označavaju, tj. sa svojim označenim. Kao što smo videli, unutrašnje kodirane radnje, kao i ikonički kodirane radnje, vizuelno su povezane sa onim što označavaju, međutim, unutrašnje kodirana radnja ne liči na ono što označava, već ona to jeste – ta radnja je označitelj sebe same. Ekman i Frizen za unutrašnje kodiranu radnju daju sledeći primer:	significant; the meaning of the act is intrinsic to the action itself. We will characterize these as three coding principles: ARBITRARY (extrinsic) codes, ICONIC (extrinsic) codes, and INTRINSIC codes. **Ekman, Friesen (1969a, 60)** Acts which are arbitrarily coded bear no visual resemblance to what they signify. In this they are like words, most of which do not sound like what they mean; exceptions are words like slush and buzz. When the opening and closing of the raised hand signifies greeting or departure, we have an example of an arbitrary coding of nonverbal behavior, since the movement does not intrinsically show what it signifies. Acts which are iconically coded carry the clue to their decoding in their appearance; the nonverbal act, the sign looks in some way like what it means, its significant. Acts which are intrinsically coded are, like iconically coded behavior, visually related to what they signify. But unlike the iconically coded act, the intrinsically coded act does not resemble its significant; it IS its significant, at least in part.

VNK, str. 34 (357 = **20** nehajlajt. reči + **337** hajlajt. reči)	
jedan sagovornik udari drugog – taj udarac je upravo unutrašnje kodirana radnja – sama sebi je označitelj. Taj čin ne označava nešto drugo, već upravo udarac.	If one person hits another during conversation, that is not similar to aggression; it is one form of aggression; the act is the significant.
	Ekman, Friesen (1969a, 60) Let us explore a little further the differences between the iconically
	Ekman, Friesen (1969a, 61)
Ili, ako tokom razgovora skupi šaku u pesnicu i njome zamahne i to se može, u zavisnosti od situacije, tretirati kao agresivni čin i smatrati unutrašnje kodiranom neverbalnom radnjom. Ali, ako je taj pokret upotrebljen od strane npr. političara u pobedničkom govoru, ili sportskog trenera koji podstiče svoj tim da se što bolje bori u utakmici, onda je taj borbeni gest ikonički kodiran.	and the intrinsically coded act. When a person waves his fist menacingly, but laterally and with a particular tempo and position of the fingers, the movement of the hand resembles an aggressive act; but it is not that act; rather, depending on its visual appearance, it could be part of a politician's victory speech, an athletic coach's encouragement to ferocity, etc. However, if a person waves his fist, not to show something similar or analogous to what be will do, but literally to enact the movement involved in aggression, even if be does not touch another person we have something closer to an intrinsically coded act.
Isto tako, kada od prstiju načinimo „pištolj“ i opalimo, taj pokret se smatra ikonički kodiranom radnjom, jer su prsti postavljeni u položaj koji gradi konstrukciju koja izgleda slično pištolju.	If a person runs a finger under his throat to signify 'having one's throat cut' or more figuratively, 'an unfortunate outcome', this is iconic coding since one cannot cut a person's throat with the finger, and the finger is standing for the knife. Similarly, a trigger finger movement made in the usual manner is an icon, since the hand is used in a way that makes it look like a gun, but the hand is not a gun, and the action of the fingers has nothing to do with the action involved in pulling the trigger of a gun.However, if one holds his hand just as one would with a gun in it. And moves his finger as if to pull a trigger, then we have an action which does not resemble the significant, but is the action involved in the significant. If the hand held a gun, we would have a clear example of an intrinsically coded act; if the hand formed the shape of a gun, we would have a clear example of an icon.
Istražujući detaljnije vizuelne relacije neverbalnog akta i njegovog označenog, to jest načine na koji je neki neverbalni akt povezan sa onim što označava, bilo da je akt kodiran unutrašnje ili pak ikonički (za arbitrarno kodirane neverbalne radnje te vizuelne relacije, kao što smo naveli, ne postoje), Ekman i Frizen daju sledeće tipove tih vizuelnih odnosa (op.cit.: 61-62):	Let us now refine further the ways in which a nonverbal act is related to its significant, both when the relationship is an iconic code and when the meaning is shown in an intrinsic code. This discussion is not relevant to the arbitrary code, because we will only discuss different types of visual relationships between act and significant.
Slikovni odnos – gde se pokretom „crtanja slike“ pokazuje značenje – crta se slika nekog predmeta, osobe, događaja, na primer kada se korišćenjem ruku prikazuje oblik i veličina nečega; svi slikovni pokreti su po definiciji ikonički.	**Ekman, Friesen (1969a, 61)** PICTORIAL. A pictorial relationship is one in which the movement shows its meaning by drawing a picture of an event, object or person (e.g . **Ekman, Friesen (1969a, 62)** using the two hands to show the size or shape of an object). By definition, pictorial behavior is iconic.

VNK, str. 34a (nastavak s prethodne strane)	**Ekman, Friesen (1969a, 62)**
Prostorni odnos – gde se pokretom pokazuje razdaljina između predmeta, ljudi, ideja, kao što je slučaj kod gesta gde se ruke približe jedna drugoj kojim se označava bliskost, ili malo rastojanje između npr. pešaka i automobila u situaciji kada se opisuje koliko je „malo falilo“ da pešak strada, itd. Prostorno ponašanje je po definiciji ikonički kod, gde se prostorna razdaljina prikazuje a da se ona u stvari pritom ne menja, kao kod navedenog primera sa rukama koje prikazuju bliskost. Međutim, kod prikazivanja bliskosti približavanjem osobi nije prostorni ikonički kod, već kinetički unutrašnji kod (o tome malo niže).	SPATIAL. A spatial relationship is one in which the movement indicates distance between people, objects or ideas (e.g., placing the hands close together to show intimacy, or how the car nearly hit the pedestrian). By definition, spatial behavior is an iconic code, which depicts spatial distance without actually changing it. For example, bringing the two hands together to propose greater intimacy is a spatial iconic code. However, moving closer to a person to indicate the same thing is not a spatial iconic code, but an intrinsically coded, kinetic act (sec below).
Ritmički odnos – gde se pokretom prati tok neke ideje ili se naglašava određeni deo iskaza, opisuje tempo neke aktivnost, i sl. Ovakvi pokreti ne nose nikakav sadržaj, osim informacija o tempu, brzini kojom se realizuje nešto, i po definiciji su ikonički. Autori naglašavaju da u ovu vrstu odnosa pokreta i njihovog značenja ne spadaju	RHYTHMIC. A rhythmic relationship is one in which the movement traces the flow of an idea or accents a particular phrase, or describes the rate of some activity. It carries no message content apart from information about tempo, and is by definition iconic. (Not included in this definition is

VNK, str. 35 (341 = **88** nehajlajt. reči + **253** hajlajt. reči)

neverbalne radnje u kojima su ritmički elementi deo kinetičkog koda i koje, za razliku od ritmičkog koda, imaju sadržaj.

Kinetički odnos je onaj odnos između neverbalnog akta i njegovog označenog gde pokret izvršava radnju izvođenja u celini, ili njen deo, pri čemu se to izvođenje odnosi na neko značenje ili je to izvođenje = značenje. Ukoliko postoji vizuelna sličnost između te radnje izvođenja i neke druge radnje (autori daju primere „rezanja“ vrata kažiprstom, a mi možemo dodati još jednu varijantu: celom šakom sa opruženim i čvrsto skupljenim prstima jedan uz drugog, sa dlanom okrenutim nadole), onda se takav pokret smatra ikoničkim. Ukoliko uzmemo primer mahanja pesnicom, ili čak udaranje, gde se ne odnosi na neku drugu radnju, već se to izvođenje odnosi upravo na tu radnju koja se u tom trenutku izvodi, tada je takav pokret isto kinetička radnja, međutim – unutrašnje kodirana.

Pokazivački odnos je, smatraju Ekman i Frizen, onaj odnos gde neki deo tela, obično prsti, ruka (mi ćemo dodati i šaka, ali često i glava u određenim situacijama) pokazuje ka nekome, ka nekom delu tela, ka nekom predmetu ili pak upućuje na neko mesto. Referent pokazivanja može biti i apstraktniji – npr. stav, odnos, pravac, lokacija i sl. Pokazivanje je uvek unutrašnje kodirano.

Tako, smatraju Ekman i Frizen, slikovni, prostorni i ritmički odnosi između pokreta i značenja koja oni imaju uvek su ikonički. Kinetički odnosi između pokreta i njihovog značenja su ili ikonički ili su unutrašnje kodirani, dok je pokazivanje uvek unutrašnje kodirano. Naročito naglašavaju da neverbalno ponašanje kombinuje elemente više kodova, na primer slikovni kod može sadržati prostorne elemente, prostorni kod može uključiti ritmičke elemente i sl.

Pogledajmo sada klasifikaciju neverbalnih elemenata koju su Ekman i Frizen predložili. Polazeći od toga da neverbalno ponašanje nije jednostavan fenomen, već da neverbalni

elementi zapravo predstavljaju kombinacije različitih upotreba, porekla, kao i kodiranja, što smo naveli u dosadašnjem prikazu njihove teorije,

ovi autori predlažu pet kategorija u koje se oni mogu svrstati, oslanjajući se, kao što smo ranije naglasili, na Efronovu klasifikaciju (Efron, 1941; Ekman & Friesen, 1969a: 63).

Te kategorije su

behavior in which rhythmic elements are part of a kinetic code and do have message content.)

KINETIC. A kinetic relationship is one in which the movement executes all or part of an action performance, where that performance either signifies or is the meaning at least in part. This action performance can signify a meaning by resembling another action (e.g., the throat-cut movement);

in this case it is an iconic code.
Or, it can actually be part or all of the action it signifies (e.g., fist-waving or the more extreme behavior of hitting); in this case the behavior is a kinetic, intrinsically coded act.

POINTING. A pointing relationship is one in which some part of the body, usually the fingers or hand, points to some person, to some part of the body, to an object or place. Or, the referent may be a more abstract attitude, attribute, affect, direction, or location. Pointing is always intrinsically coded; the act means 'to show something'; the something is the target or referent of the point and, of course, can vary.
In sum, pictorial, spatial and rhythmic relationships between movement and meaning are always iconic. Kinetic relationships may be either iconic or intrinsic. Pointing is always intrinsically coded. It should be noted that, typically, nonverbal behavior combines elements of more than one code. For example, a pictorial code may include spatial elements; a spatial code may include rhythmic elements.
Ekman, Friesen (1969a, 62)
As mentioned earlier, and as the examples should have made clear, nonverbal behavior is not a single, unified phenomenon with but one
Ekman, Friesen (1969a, 63)
type of usage, one origin and one form of coding. Instead, facial and body behavior involve a number of quite different kinds of behavior which will be described in terms of five categories distinguished by the particulars of usage, origin and coding. This categorization of nonverbal behavior owes most to the writings of Efron (1941) and to a series of discussions with Mahl in which we attempted to clarify some of the issues implicit in his dichotomization of nonverbal behavior (Mahl, 1968).We have attempted, where possible, to avoid inventing new terms, and have therefore taken from Efron, even though frequently we have defined them differently to avoid contradictions.

VNK, str. 36 (377 = **100** nehajlajt. reči + **277** hajlajt. reči)

sledeće: *amblemi*, *ilustratori*, *regulatori*, *adaptori* (kasnije su preimenovani u *manipulatori)* i *pokazivači afekta* (u kasnijim radovima Ekman ih naziva *emocionalne ekpresije*).

Amblemi.

Ovi neverbalni činovi imaju „direktan verbalni prevod, ili rečničku definiciju, koja se obično sastoji od jedne do dve reči, ili nekog izraza“ (Ekman & Friesen, 1969a: 63). Njihov verbalni prevod, ili definicija, dobro je poznat članovima neke društvene grupe, klase ili kulture, što zapravo znači da su društveno ustanovljeni, tj. da je njihova upotreba konvencionalizovana.

Amblem može zameniti neku reč u govoru, može se realizovati naporedno sa izgovaranjem te reči, ili može biti u suprotnosti sa onim što se izgovara – menjajući tako smisao iskaza. Ključni pokazatelj da li je neki gest amblem je da li može zameniti neku reč ili izraz.
Govornici upotrebljavaju ambleme svesno i namerno u toku govorne interakcije, ali je moguće i da govornik u određenoj govornoj situaciji može realizovati neki amblem,

autori navode primer zamahivanja stisnutom pesnicom, što je u kulturi SAD i Kanade amblem za pretnju i agresivno ponašanje, ili možda neki lascivni amblem,

a da toga nije ni svestan. To što govornik nije svestan činjenice da je načinio taj gest ne znači da taj gest nije amblem, već je u pitanju situacija poput one kada govornik u nastupu nekog izrazito intenzivnog osećanja izgovori reči kojih nije ni svestan.

Ovi neverbalni elementi se najčešće javljaju u situacijama kada je govorna interakcija otežana bukom, ili kada bi govorna produkcija narušila određenu situaciju (na primer za vreme koncerta, predavanja), kada su sagovornici suviše udaljeni da bi se čuli, ali su vidljivi jedan drugom (na primer na ulici), ili kada se međusobno tako dogovore

Ekman, Friesen (1969a, 63) **(pp. 63-65 in continuo)**

Emblems

The first type of nonverbal behavior is what we have previously defined with the term 'gesture'. But that word in common usage is too inclusive; let us substitute a term proposed by Efron (1941), 'emblems'.
Emblems differ from most other nonverbal behaviors primarily in their usage, and in particular in their relationship to verbal behavior, awareness and intentionality. Emblems are those nonverbal acts which have a direct verbal translation, or dictionary definition, usually consisting of a word or two, or perhaps a phrase. This verbal definition or translation of the emblem is well known by all members of a group, class or culture. While we usually think of emblems as general, at least within a culture or language group, clearly for groups within a culture such emblems as secret signs for fraternal orders fit our definition. An emblem may repeat, substitute or contradict some part of the concomitant verbal behavior; a crucial question in detecting an emblem is whether it could be replaced with a word or two without changing the information conveyed.

People are almost always aware of their use of emblems; that is, they know when they are using an emblem, can repeat it if asked to do so, and will take communicational responsibility for it. Similarly, the use of an emblem is usually an intentional, deliberate effort to communicate; but there are exceptions. We have seen people make a fist, which within our culture is an emblem for anger or hitting, and yet be quite unaware of having done so; we have similarly seen obscene gestures shown during

Ekman, Friesen (1969a, 64)

a conversation, with absolute denial by the sender that he used such an emblem. The fact that an emblem is shown without awareness on a particular occasion does not bear upon the question of whether the action is an emblem; emblematic status is determined by the shared decoded meaning and the conscious intentional usage across some group of individuals. There can be emblematic slips, much like slips of the tongue, where the sender just does not know what he has done. But in determining whether an action is emblematic, again we want to emphasize that unconscious intent is not sufficient for our defimtion.

Emblems occur most frequently where verbal exchange is prevented by noise, external circumstance (e.g., while watching a play), distance (between hunters), by agreement (in the game of charades), or by organic impairment (the deaf mute). In such instances, emblematic exchange carries the

VNK, str. 36a (nastavak s prethodne strane)

(Ekman i Frizen daju primer igre šarade).
Svakako, amblemi se javljaju i tokom govorne interakcije, prvenstveno u ritualizovanim situacijama – prilikom pozdravljanja i rastajanja, ali i kada se manja tema,

kada govornik želi da specijalno naglasi bitan deo iskaza, tj. da poentira nešto, a koriste se i da na neki način ublaže izgovorene reči .

S obzirom da se amblemi koriste u najvećoj meri svesno i sa namerom, smatra se da oni nose manje ličnih informacija o govorniku, za razliku od ostalih tipova gestova i neverbalnog ponašanja o kojima će biti reči kasnije.

Amblemi nose u sebi više zajedničkog značenja nego idiosinkratičkog, mada amblem može nositi određenu dozu

bulk of messages which would typically be communicated through words.

Emblems, of course, also occur during verbal exchange. We are not certain why they are used at one point in a conversation and not another; might it be that emblems are used around the more ritualized aspects of conversation, such as greetings and departures, or changes in status or topic; or might it be that emblems occur when matters get heated; or might it be that emblems are used to derogate the impact of what is said verbally?

In a sense, emblems seem to carry less personal information than other categories we will later discuss, perhaps because emblems are so much more intentional and within awareness than other nonverbal behaviors, and like words, the time and place to use an emblem is usually chosen with some care. Emblems usually have a much higher proportion of shared than idiosyncratic meaning,

VNK, str. 37 (270 = **138** nehajlajt. reči + **132** hajlajt. reči)	
idiosinkratičkog značenja, ali samo kao dodatak zajedničkom značenju (kao što je slučaj i sa rečima, izrazima u idiosinkratičkoj upotrebi).	although it is possible, as Mahl (1968) pointed out, for emblems to have an idiosyncratic level of meaning in addition to their shared meaning.
Svakako, amblemima se privlači pažnja sagovornika, a činjenica da je njihovo značenje moguće dekodirati u okviru društvene grupe (kulture, subkulturne grupe, ili neke male društvene zajednice) povećava verovatnoću da će njihova upotreba imati značajan uticaj na sagovornika.	Emblems are communicative behavior, although there are rare instances when they are emitted without awareness. Emblems often are interactive in that their usage tend to draw the perceiver's attention, and their shared decoded meaning would increase the probability that they would affect the other interactants' behavior.
Kada je reč o poreklu amblema, oni se usvajaju tokom	We have been considering the usage of emblems; let us now consider
	Ekman, Friesen (1969a, 65)
	their origins. Emblems originate through learning,
života, i društveno su uslovljeni i ustanovljeni. S obzirom da se usvajaju kulturnim putem, postoje velike razlike u društvenim zajednicama kada su u pitanju ovi gestovi, o čemu smo već nešto govorili, a posebnu pažnju odnosu neverbalnih elemenata komunikacije i kulture ćemo posvetiti u poglavlju „Neverbalni elementi komunikacije i kultura“.	much of which is culture-specific. Efron's study of the nonverbal behavior of Jewish and Italian immigrants to the U.S. and of their offspring showed major differences between the immigrant groups in emblematic behavior. Saitz and Cervenka (1962) have catalogued differences in emblematic behaviors between Colombia and the U.S.
	We would expect that emblems are usually learned much like verbal materials. Emblems can be shown in any area of the body, although in the U.S. emblems are primarily shown by the face and hands.
Amblemi mogu biti bazirani na pokretima koji su karakteristični za na primer adaptore i pokazatelje emocija, pa tako podizanje obrva koje se smatra pokazateljem iznenađenja, može imati i značenje amblema ako se u toj kulturi posvećuje značajna pažnja i pridaje tačno određeno značenje tom izrazu lica. Mnogi amblemi su arbitrarno kodirani, tj. ne liče na ono što označavaju, ili drugačije rečeno, ne postoji veza između njihove „spoljašnosti“ i značenja koje nose. Dodaćemo ovde da se kod nekih amblema ta veza tokom vremena izgubila – na primer kod znaka gde su kažiprst i srednji prst prekršteni u cilju odagnavanja nečistih sila, protiv uroka, i sl. („držim ti fige“ = navijam za tebe, želim ti da sve bude u redu). U stvari, taj položaj prstiju simbolizuje krst (u engleskom jeziku ovaj znak ima verbalni prevod „I ’ll keep my fingers crossed“, pa je tu veza između ovog pokreta i njegovog značenja očitija nego na primer u srpskom).	Emblems can be based upon what we will later describe as affect displays and adaptor nonverbal behaviors; for example, the raising of the brows and horizontal forehead wrinkle which are usually part of the surprise affect display can be emblematic, if the culture pays specific attention to and prescribes a very specific meaning to that facial behavior, although the emblematic meaning might be different from the affect. Some emblems are arbitrarily coded, in that the action docs not look like what it means.

VNK, str. 38 (276 = **27** nehajlajt. reči + **249** hajlajt. reči) Postavlja se pitanje i da li postoje neki pan-kulturni amblemi, tj. amblemi koje upotrebljavamo svi, iako smo pripadnici različitih kultura. Autori smatraju da bi se takvi amblemi odnosili na telesne funkcije, npr. amblemi za hranjenje, jedenje, i sl. kao i na jednostavne i svuda prisutne ljudske aktivnosti, npr. hodanje, spavanje, sedenje, dodirivanje, itd. i takvi amblemi bi po kodiranju bili slikovno ikonički, ili kinetičko ikonički, ili bi bili spoljašnje kodirani – pokazivački. Za razliku od njih, kulturno specifični amblemi bi se pre odnosili na složenije ljudske aktivnosti, na kognitivne procese, itd., i svi kulturno specifični amblemi su arbitrarno kodirani. Međutim, ističu, neki ikonički kodirani amblemi su kulturno specifični u enkodiranju, ali su razumljivi pripadnicima drugih kultura. **Ilustratori**. To su pokreti koji su direktno vezani za govor i koji služe da se ilustruje ono što je verbalnim putem izrečeno. Ekman i Frizen razvrstavaju ove pokrete u sledeće grupe: *batoni* – pokreti kojima se izražava „tempo mentalnog kretanja“ (op. cit., 68), kojima se naglašava, ističe neki deo iskaza; *ideografi* – pokreti koji „skiciraju“ putanju ili pravac misli, ukazuju na „putanju logičkog putovanja“; *deiktički pokreti* – njima se pokazuje prisutan objekat; *prostorni pokreti* – njima se opisuju prostorni odnosi; *kinetografi* – pokreti koji opisuju telesne akcije; *piktografi* – pokreti koji „crtaju sliku“ referenta.	**Ekman, Friesen (1969a, (65)** RESEARCH IN PROGRESS: Our research on emblematic behavior isdirected to three types of questions. (…) **Ekman, Friesen (1969a, (66)** (3) Are there pan-cultural emblems; what would distinguish these from culture-specific emblems? We expect that arbitrarily coded emblems will probably not have the same meaning across cultures, because by definition the act does not visually show its significant; for example, one does not know which letter is signified by arbitrary finger signs unless one has memorized the language. Iconically coded emblems will tend to elicit the same decoding across cultures, simply because at least part of the significant is visually shown in the movement. Just because iconic emblems will be decodable across cultures, such similarity in decoding of emblems is not a sufficient criterion for claiming an emblem is pancultural. It must also be shown that the action is encoded as an emblem within each culture being examined. Our hypothesis is that pan-cultural emblems will tend to be primarily those which refer to or show the activity of a body function such as eating, lovemaking, and those which refer to the simplest human activities, such as walking, sleeping, sitting, touching, building. Such emblems will be pictorial-iconic, or kinetic-iconic, or pointing-intrinsic in their coding. Culture-specific emblems will tend to be those which refer to more complex human activities, those which refer to cognitive events, and those which include reference to tools orto unique features of the ecology. All arbitrarily coded emblems will be culture-specific; some iconically coded emblems will be culture-specific in encoding, but understandable by members of another culture. **Ekman, Friesen (1969a, 68) (pp. 68-70 in continuo)** *Illustrators* The next class of nonverbal behavior is the illustrators; they are movements which are directly tied to speech, serving to illustrate what is being said verbally. While Efron did not group them together, we can utilize his terminology and distinctions to isolate 6 types of illustrators: BATONS, movements which time out, accent or emphasize a particular word or phrase, 'beat the tempo of mental locomotion'; IDEOGRAPHS, movements which sketch a path or direction of thought, 'tracing the itinerary of a logical journey'; DEICTIC MOVEMENTS, pointing to a present object; SPATIAL MOVEMENTS, depicting a spatial relationship; and KINETOGRAPHS, movements which depict a bodily action. The sixth type of illustrator, not described by Efron, is PICTOGRAPHS, which draw a picture of their referent.'

VNK, str. 38a (nastavak s prethodne strane) U ilustratore autori uključuju i ambleme koji imaju funkciju da zamene reč ili izraz, ili da kontrastiraju verbalnom izrazu, kao i izraze lica u određenim komunikativnim situacijama – naime, da li će neki pokret ući u grupu ilustratora zavisi od uloge koju ima u datoj situaciji. Osvrćući se na Efronovu klasifikaciju, Ekman i Frizen navode da je on istakao da batoni i ideografi nemaju nezavisno značenje od reči koje prate, a da ostali tipovi	Illustrators can also include the use of an emblem to substitute for, repeat or contradict a word or phrase; and, similarly, illustrators can include a facial affect display (which will be later described). It should be clear that we arc not proposing that the illustrator category is exclusive of the others; assignment of an act into this category depends upon usage in a given instance. **Ekman, Friesen (1969a, 69)** Efron pointed out that the first two types of illustrators, batons and ideographs, have no independent meaning or connotation when viewed without hearing the words, while the other

VNK, str. 39 (383 = **48** nehajlajt. reči + **335** hajlajt. reči)

ilustratora imaju značenje nezavisno od reči koje prate i mogu preneti neki deo sadržaja govora iako se sam govor ne čuje. Ali, svi tipovi ilustratora imaju vrlo važnu zajedničku osobinu, a to je da su tesno vezani za verbalni nivo interakcije, za njegov sadržaj, ili za modulacije u jačini glasa, itd.

Dakle, ilustratori mogu da „ponove“ ono što je verbalnim putem iskazano, mogu da budu u suprotnosti sa verbanim delom poruke, ili pak da naglase ono što je rečima izrečeno. Ako se uporede ilustratori i amblemi u pogledu toga koliko je govornik svestan njihove upotrebe, ustanovljeno je da je kod ilustratora taj stepen manji, kao i da ih govornik manje intencionalno koristi u odnosu na ambleme.

Ovi pokreti se usvajaju društvenim putem, što će reći da ih usvajamo kao deca, procesom imitacije onih na koje želimo da ličimo i sa kojima se identifikujemo.

Korišćenje različitih tipova ilustratora uslovljeno je kulturom, pa tako npr. neasimilovani jevrejski imigranti u Efronovoj studiji (1941) više su koristili batone i ideografe, dok su neasimilovani Sicilijanci više upotrebljavali piktografe i kinetografe.

Kada je u pitanju kodiranje ovih gestova, ilustratori su ili ikonički kodirani, ili, najčešće unutrašnje kodirani. Deiktički ilustrator je gest pokazivanja, te je unutrašnje kodiran, dok su batoni i ideografi oblici ritmičko-ikoničkog kodiranja – oni ne prenose poruku, u smislu sadržaja poruke, ali jesu ikonički kodirani u smislu ritma. Prostorni ilustratori su unutrašnje kodirani ako se njima u stvarnosti menja prostorni odnos (u aktuelnom trenutku interakcije), a ikonički kodirani ako se odnose na prostorne relacije. iktografi, koji su slikovno kodirani, po definiciji su ikonički jer slika mora da liči na ono što označava, ali slika nije isto što i njen referent. Kinetografi su ikonički ako predstavljaju pokret ili mehaničku radnju, ili prirodnu silu, ili ako liče na neku ljudsku radnju, a unutrašnje su kodirani ako se njima čini neka ljudska radnja, bar u jednom njenom delu.

Emocionalne ekspresije (pokazivači afekta).

Ekman i Frizen naglašavaju da je ljudsko lice primarni deo tela gde se realizuje ova kategorija neverbalnog ponašanja. Naravno, nisu svi pokreti mišića lica emocionalne ekspresije: neki pokreti lica, kao na primer grickanje usne, smatraju se adaptorima (o njima nešto kasnije), ili podizanje obrva, koje smo opisali u delu teksta posvećenom amblemima, može, kao što smo videli, biti protumačeno kao emocionalna ekspresija, ili pak kao amblem, zavisno od same

illustrators have meaning independent of the words, and would convey something of the speech content if viewed without hearing the speech. But all of these illustrators share the attribute of being intimately interrelated with the concomitant verbal behavior on a moment-to-moment basis; they are directly tied to content, inflection, loudness, etc. Illustrators can repeat, substitute, contradict or augment the information provided verbally.

Illustrators are quite similar to emblems in terms of both awareness and intentionality. The person using an illustrator may be slightly less aware of what he is doing, and his use of illustrators may be somewhat less intentional.

Illustrators are socially learned, primarily through imitation by the child of those he wishes to identify with or resemble. Public speaking courses can teach the use of specific illustrators, although this practice was much more common 40 years ago in the days of eloquent oratory.

The type of illustrators used will vary with the ethnic background of the individual, as Efron found between Italian and Jewish immigrants (the Jewish immigrants used more of the batons and ideographs, the Italians more of the kinetographs and pictographs; assimilated first generation offspring no longer showed these differences while those who maintained closer contact with the traditional customs still showed the differences in illustrators).

All of the illustrators are either iconically coded or intrinsically coded, most usually the former. The deictic illustrator is a pointing movement

Ekman, Friesen (1969a, 70)

and therefore intrinsically coded. The batons and ideographs arc forms of rythmic-iconic coding. They tell no message, in the sense of conveying message content; Efron said they were logical-discursive. They are still iconically coded, but in terms of the rhythm. The spatial illustrators are iconic if they represent spatial relationships, intrinsically coded if they actually change spatial relationships. Pictographs, described earlier as pictorial codes, are iconic because by definition a picture must resemble but cannot be its significant. Kinetographs are kinetic behavior, iconic if they represent the movement of a natural force or mechanical action, or if they resemble a human action, and intrinsically coded if they reproduce a human action, at least in part.

Ekman, Friesen (1969a, 71)

Affect Displays

We agree with Tomkins (1962, 1963, 1964) that the face is the primary site of affect displays. Some facial behaviors, however, such as mouth movements which result from talking, lip bites and eye closures are better characterized as 'adaptors', to be described later.

VNK, str. 40 (377 = **47** nehajlajt. reči + **330** hajlajt. reči) situacije. Pored lica, i neki pokreti tela takođe se javljaju prilikom izražavanja nekog emocionalnog stanja, npr. drhtanje. Međutim, smatraju autori, ti telesni pokreti su zapravo posledica neke emocije, a ne emocionalna ekspresija po sebi. Navodeći osnovne emocije (primarne afekte), a to su sreća, tuga, ljutnja, strah, iznenađenje, gađenje, zainteresovanost (op. cit., 71.) (kasnije je dodat i prezir), autori naglašavaju da se u njihovim istraživanjima ekspresije ovih emocija i prepoznavanja ekspresija u različitim kulturama odvijalo otežano (na terenu) između ostalog jer su se ispitanici u određenim kulturama prvi put susreli sa fotografijom, video-snimkom i sl. (op. cit., 72.).	Some body movements are affective displays, such as the startle response and, perhaps, trembling; but generally body movements occur in response to affect and arc relevant to how the person will cope with the facially displayed affect; they are the behavioral consequence of she affect, rather than display of affect itself (the relationship of body movement to affect is discussed at some length in Ekman and Friesen, 1967a). We agree with Tomkins and with Darwin that there are distinctive movements of the facial muscles for each of a number of primary affect states, and these are universal to maokind. There has, of course, been considerable disagreement about what the PRIMARY AFFECTS are. Despite differences in theoretical orientation, methods, nationality of the subjects studied, and decade when the investigation was performed, the studies of Frijda (1963), Nummenmaa (1964), Osgood (1%6), Plutchik (1962), Schlosberg (1941), Tomkins (1964), Woodworth (1938) and ourselves (Boucher and Ekman, 1965; Ekman and Friesen, 1967a) reveal some consistencies which suggest a tentative, perhaps partial, list of primary affects: happiness, surprise, fear, sadness, anger, disgust and interest. **Ekman, Friesen, (1969a, 71)** Each of these affective states can easily be distinguished by observers offacial displays within this culture, and we have found that most of these affects can be just as readily distinguished by observers in other cultures, although language difficulties in translating or finding a correct word to describe an affect, and the strangeness in some cultures of the task of looking at a photograph or film and judging affect may introducem **Ekman, Friesen, (1969a, 72)** errors which might be misinterpreted as cultural difference.
Pored toga, problem su predstavljali i mehanizmi „maskiranja“ emocionalnih stanja, odnosno „pravila pokazivanja“ emocija (display rules) (op. cit.: 75.). To su pravila koja se usvajaju u društvenoj sredini, vrlo rano u životu, i koja propisuju različite procedure za izražavanje emocija u različitim društvenim prilikama, ulogama, itd. Autori navode sledeća četiri pravila: smanjiti intenzitet izražavanja neke emocije (na primer – kada neko oseća veliki strah treba da izgleda malo uplašeno), povećati intenzitet izražavanja doživljene emocije (kada se neko malo uplaši, treba da izgleda vrlo uplašeno), izgledati neutralno, nezahvaćeno emocijom (uplašen je ali deluje smireno), i četvrto pravilo – maskirati emociju izražavanjem neke potpuno druge emocije (uplašena osoba koja nastoji da izgleda srećno, smeši se).	**Ekman, Friesen (1969a, 75) (pp.75-77 in continuo)** DISPLAY RULES are socially learned, probably quite early in life, and prescribe different procedures for the management of affect displays in various social settings, roles, etc. We can distinguish at least four display rules. One rule is to de-intensify the appearance clues to a given affect; for example, when one is extremely fearful he must attempt to look only moderately or slightly fearful. A second display rule is to overintensify: for example, when one is slightly fearful he must attempt to look extremely fearful. A third display rule is to look affcctless or neutral; for example, when one is fearful, he must attempt to look as if no affect were being experienced. A fourth rule is to mask the felt affect as completely as possible by dissimulating it with another affect; for example, when one is fearful, he must attempt to look happy.

VNK, str. 40a (nastavak s prethodne strane)

Postoje tačno utvrđene društvene norme koje propisuju kako treba da se neka emocija prikaže, u zavisnosti od statusa osobe, uloge koju ima u društvu, pola, životnog doba, itd.

Dakle, ova pravila izražavanja emocija su kulturno uslovljena, odnosno različita su u različitim kulturama. Zbog toga Ekman i Frizen upozoravaju da, kada se istražuju emocionalne ekspresije u različitim kulturama, razlike u pokretima mišića lica prilikom doživljavanja neke emocije kod pripadnika različitih kultura ne treba tumačiti kao stvarne razlike u emocionalnim ekspresijama, već treba uzeti u obzir mogućnost da su te razlike proizvod primene pravila „maskiranja“ koja su u tim kulturama različita. Kao primer uzimaju situaciju sahrane u dve različite kulture, pri čemu je u jednoj kulturi pravilo da se emocije prikazuju intenzivnije u toj situaciji, a u drugoj kulturi važi pravilo da se emocija tuge maskira izrazom koji odražava neku vrstu smirenosti i dostojanstva.
Ne poznajući primarne, nepatvorene emocionalne ekspresije u tim kulturama, posmatrač bi, kažu autori, mogao da ima utisak da tuga proizvodi različite pokrete mišića lica u tim kulturama.

We believe that there are well-established social norms about which display rule is appropriate for each affect when experienced by individuals of varying status, role, sex, age, physiognomy, etc. These display rule norms take into account not only the characteristics of the displayer, but also those of any other persons present when the display is evoked, and of the social context. Such display rule norms are over-learned and will vary from one culture to another. In cross-cultural comparisons of affect displays it is important not to interpret evidence as showing a basic difference in the muscles involved in an affect display when the difference was due to the application of display rules differently in the cultures being compared. Returning to our example of a funeral, let us suppose that we arc comparing two cultures where this event has the same evoking characteristic of sadness; it is still possible that in one culture the display rule will be to over-intensify the affect, while in the other the display rule will be to mask it with a pleasant demeanor.
Without highspeed photography and slow motion inspection of the films to see the initial sad movements in the one culture, the observer may gain the impression that sadness produces different facial muscle movements in the two cultures.

VNK, str. 41 (352 = **14** nehajlajt. reči + **338** hajlajt. reči)	Tomkins' (1964), Plutchik's (1962), Nummenmaa's (1964), and our own studies have suggested that at any given instant in time the face typically conveys AFFECf BLENDS (multiple emotions), rather than a single emotional state. The map of the facial features is sufficiently complex to allow the display of mixtures of two or more emotions simultaneously. Affect blends may be dictated by the evoking circumstances; or, they may be dictated by learned habits which associate one emotion with another. The particular affects which are blended can vary for individuals, families and social classes, or may be common within a culture. We should note
Lice čoveka u svakom trenutku tipično izražava više emocija, ne samo jednu. Ta pojava da se izražava u istom trenutku više emocija naziva se *slivanje emocija* (op. cit., 75.).	**Ekman, Friesen (1969a, 76)** that these affective combinations can occur not only simultaneously as blends, but in rapid sequence.
Slivanje emocija može biti prouzrokovano određenim okolnostima, ili može biti prouzrokovano naučenim navikama koje povezuju jednu emociju sa drugom, i mogu se razlikovati od osobe do osobe, kao i između različitih porodica, društvenih grupa, ili pak mogu biti zajednički pripadnicima jedne kulture.	Blends also may lead to confusions in cross-cultural comparisons of affect display. If for one culture the sadness evoked by a funeral is normatively blended with fear, but in another culture sadness is blended with anger, there will be differences in the facial displays. We are arguing that these differences should not be mterpreted as signifying that the movements of the facial muscles in association with affect are completely variable from one culture to another, but should be attributed to differences in the habitually blended affect.
I slivanje emocija može biti uzrok zabune oko emocionalnih ekspresija u različitim kulturama: ako se u jednoj kulturi emocija tuge prouzrokovane sahranom po društvenim normama sliva sa emocijom straha, a u drugoj se emocija tuge sliva sa ljutnjom, biće razlika u facijalnim ekspresijama u ove dve kulture, ali te razlike, naglašavaju Ekman i Frizen, treba pripisati razikama u slivanju emocija.	
Iako smo u velikoj meri svesni svojih pokreta lica, to ne znači da ih uvek proizvodimo s namerom. Isto tako, inhibicija facijalne ekspresije, kontrola izraza lica, ili maskiranje emocije nekom drugom, mogu ali ne moraju biti namerni.	Although we usually are aware of our facial affect displays, they may occur with or without a deliberate intention to communicate. Similarly, inhibition of facial display, control of facial display, or dissimulation of an affect (looking cool even when tense), may or may not be intentional. Because we have such good feedback about our facial behavior, we usually are aware of what happens the moment we change facial movements; we can monitor, inhibit and dissimulate with our faces. The
	Ekman, Friesen (1969a, 77) problem for the observer of facial affect displays, if there is any suspicion that deception may be in progress, is to detect which affect displays are lies, and which are more involuntary leakage (Ekman and Friesen, 1969).
Izrazima lica, naročito emocionalnim ekspresijama pridaje se velika pažnja u konverzaciji, i izrazi lica često bivaju komentarisani od strane sagovornika, dok u drugim situacijama ljudi obično ne gledaju lica drugih neprekidno, jer bi se takvo ponašanje smatralo agresivnim, nepristojnim, i sl. Dakle, u toku govorne interakcije najviše pažnje usmereno je na lice, mnogo više više nego prema drugim delovima tela i češće se lice kometariše u toku komunikacije, barem što se tiče američke i evropske kulture.	Facial behavior in general, and affective displays in particular, receive great attention and external feedback from the other interactant, in terms of direct comments on facial behavior. While people do not continually look at each other's faces, for to do so would be to start dirtations, power struggles or questions of suspicion or distrust, the face receives more visual attention from the other person than any other part of the body, and we are more likely to comment on a facial expression. We are not certain whether observations about the external feedback given to facial behavior are limited to the U.S. or Western cultures.
Emocionalne ekspresije nose više ličnih informacija nego ilustratori ili amblemi. Najličnije informacije dolaze ne samo od izraza određene emocije, već od slivanja emocija, emocionalnih nizova, uticaja situacije na izražavanje emocije, itd.	

VNK, str. 41a (nastavak s prethodne strane)

Emocionalne ekspresije mogu biti povezane sa verbalnim nivoom poruke na mnoge načine: mogu prikazivati ili kvalifikovati izrečeno, mogu mu se suprotstaviti, i mogu biti odvojen, od verbalnog potpuno nezavisan komunikacijski kanal.

Kao što smo naveli, emocionalne ekspresije mogu figurirati i kao amblemi – ukoliko neka društvena grupa ili kultura odabere neki izraz lica i kodira ga tako ekplicitno da biva prepoznat i korišćen kao amblem. Primer za to je osmeh, koji u mnogim kulturama može imati vrednost amblema.

Affective displays carry more personal information than illustrators or most emblems. The most personal or idiosyncratic information comes not just from the display of a particular emotion, but from the affective blends, the affective sequences, and the extent to which the affective display is influenced by the setting.

Affect displays can be related to verbal behavior in a number of ways. They can repeat, qualify or contradict a verbally stated affect, or be a separate, unrelated channel of communication. Affect displays can be emblems, in that a particular social group or culture may select an entire affective display or an clement of an affective display and code it so explicitly that it is recognized and used as an emblem; the smile in many cultures is such an emblem.

VNK, str. 42 (372 = **66** nehajlajt. reči + **306** hajlajt. reči)

Regulatori. Ovi pokreti se javljaju u govornoj interakciji i njihova uloga je da održe i regulišu proces konverzacione razmene. Oni kazuju govorniku da nastavi, ponovi, elaborira, požuri, bude zanimljiviji, prepusti reč nekom drugom učesniku interakcije, i sl. Isto tako, gledajući iz perspektive slušaoca, kazuju mu da obrati pažnju, da sačeka još malo pre nego što uzme reč, da ne prekida govornika, da preuzme reč, itd. (op. cit., 82).

Ovi pokreti, kao i ilustratori, povezani su sa procesom konverzacije, međutim, za razliku od ilustratora, koji su trenutačno utkani u fluktuacije u govoru, regulatori su povezani sa tokom konverzacije, dakle tempom razmene konverzacionih replika, itd. Najčešći regulator je klimanje glavom – u verbalnom prevodu m-hm, kojim govorniku pokazujemo da nastavi sa izlaganjem, da ga pratimo, a česti regulatori su i kontakt očima, neznatni pokreti tela ka napred, manje promene položaja tela, podizanje obrva, i mnogi drugi manji neverbalni činovi.

Regulatori uglavnom, kao i batoni i ideografski ilustratori, ne prenose sadržinske informacije, već informacije vezane za tempo konverzacije.
Razlikuju se od batona i ideografskih ilustratora po tome što upravljaju razmenom, interakcijom između sagovornika, a, kao što smo videli, batoni i ideografi se koriste da naglase nešto, odnosno da ukažu na putanju i pravac misli govornika.

Emocionalne ekpresije, kao i adaptori (o kojima će biti reči malo kasnije), naglašavaju Ekman i Frizen, mogu se pojaviti u funkciji regulatora. Zapravo, bilo šta što neka osoba čini, kako objašnjavaju, a drugi posmatra, može se smatrati regulativnim elementom u smislu da utiče na komunikativno ponašanje drugog. Međutim, činjenica da nečije neverbalno ponašanje utiče na drugog ne znači da je regulativna funkcija jedina i primarna namera tog ponašanja,
te stoga autori smatraju pravim regulatorima one neverbalne činove koji ne ulaze u sastav drugih neverbalnih kategorija, i čija je funkcija jedino da regulišu tok konverzacije.

Kada se okrenemo pitanju koliko smo svesni pokreta kojima regulišemo tok konverzacije, uvidimo da ih činimo nesvesno, ali ako se od nas traži da reprodukujemo regulator koji smo upravu načinili, to možemo da uradimo. Takođe, ono što je interesantno je da drugi učesnik u komunikaciji, onaj kome je regulator namenjen, bilo govornik ili sagovornik – pošto i jedni i drugi, svaki sa svoje strane, regulišu konvezacioni tok – obraća pažnju na regulatore, ali ih nije svestan. Ekman i Frizen

Ekman, Friesen (1969a, 82) (pp. 82-83 in continuo)

Regulators

The next category of nonverbal behavior is what we are calling REGULATORS. These are acts .which maintain and regulate the back-and-forth nature of speaking and listening between two or more interactants. They tell the speaker to continue, repeat, elaborate, hurry up, become more interesting, less salacious, give the other a chance to talk, etc. They can tell the listener to pay special attention, to wait just a minute more, to talk. etc. Regulators, like illustrators, are related to the conversation, but while the illustrators arc specifically interlaced with the moment-to-moment fluctuations in speech, the regulators are instead related to the conversational flow, the pacing of the exchange. The most common regulator is the head nod, the equivalent of the verbal mm-hmm; other regulators include eye contacts, slight movements forward, small postural shifts, eyebrow raises, and a whole host of other small nonverbal acts.

Most regulators, like the categories of batons and ideographic illustrators, carry no message content in themselves, but convey information necessary to the pacing of the conversation. They differ from batons and ideographic illustrators in that the regulators manage the exchange between the conversationalists, and do not accent a word or trace the development of a speech. But affect displays, and our last category of nonverbal behavior, adaptors, can also serve as regulators. Almost anything that one individual docs and another observes has a regulative function, in that it can inftuence the communicative behavior of the other. But as Mahl (1968) has pointed out, simply the fact that a nonverbal behavior can inftuence another person docs not mean that regulation is the sole, or even the primary, intent of the behavior. Thus, though a whole variety of behaviors can serve regulative functions, we reserve the label REGULATORS for those behaviors which do not fit into one of our other categories; that is, for behaviors which seem only to regulate.

Regulators seem to be on the periphery of awareness; a person can perform a regulative act without knowing that he docs so, but if asked can easily recall and repeat it. Similarly, the other interactant seems quite sensitive to regulators if they arc removed, but rarely aware of them when they are present.

VNK, str. 43 (368 = **60** nehajlajt. reči + **308** hajlajt. reči)

navode mali eksperiment sa svojim prijateljima, gde su ih zamolili da suzbiju regulatore u toj konverzaciji, i svi oni su se osećali vrlo čudno tom prilikom. Onima koji su dobili zadatak da ne produkuju regulatore bilo je teško da se suzdrže i obustave te pokrete, a njihovi sagovornici su bili prilično zbunjeni i takva konverzacija bi ubrzo prestajala (op. cit., 82.). Dakle, može se zaključiti da se regulatori ne koriste namerno u konverzaciji kao amblemi ili ilustratori – ljudi ih produkuju nesvesno i nehotice da bi regulisali konverzacioni čin.

Ipak, i regulatori se usvajaju kulturnim putem, a tipovi regulatora i frekvencija pojavljivanja može biti različita u zavisnosti od društvene grupe, klase, kulture, društvene uloge.

Autori smatraju da veći nesporazumi u komunikaciji nastaju zbog različitosti u regulatorima nego zbog razlike u ilustratorima ili amblemima u različitim kulturama.

Jer, u takvim situacijama nećemo pretpostaviti da je u pitanju možda drugačiji sistem regulatornog ponašanja, s obzirom da to nije tako očito kao što je kod amblema ili ilustratora, te ćemo te razlike između različitih „sistema regulatora“ doživljavati kao grubost, nevaspitanje, neljubaznost.

Adaptori (manipulatori).

To je tip neverbalnog ponašanja koji se odnosi na pokrete koji se prvo usvajaju kao deo adaptivnih napora da se zadovolje telesne potrebe, da se izvode radnje, ili da se kontrolišu emocije, ili da se razviju prototipski međuljudski kontakti, ili pak da se nauče instrumentalne aktivnosti. Stoga autori dele adaptore u tri grupe: *auto-adaptore, alter-adaptore i objekatske adaptore*.

Pre nego što se detaljnije posvetimo posebnim grupama adaptora, treba reći i to da ovi neverbalni elementi tokom života bivaju modifikovani, u smislu da tokom razvoja svaka osoba postepeno redukuje adaptabilno ponašanje u odnosu na ono koje je imala u detinjstvu, i da se u odraslom dobu pojavljuje, a naročito u društvu drugih, samo ostatak nekog ranijeg adaptora, koji čak ne mora očigledno biti povezan sa njegovom prvobitnom svrhom.

Auto-adaptori su usmereni na sopstveno telo i zadovoljavanje nekih telesnih potreba, na primer češanje, nameštanje kose,

As a game we have suggested to friends that they try to inhibit all such regulators during a conversation. Most people find this very hard to do, but if they succeed in withholding regulators, their fellow interactant becomes quite disturbed, and communication stops. Regulators are not as intentional as either emblems or illustrators; people do not knowingly perforn them in order to manage the commu nication system.

Ekman, Friesen (1969a, 83)

They are usually not deliberate, but almost involuntary, highly over-learned habits.

We suspect that the frequency and type of regulators vary considerably with role, setting, and demographic characteristics of the person. We further suspect that the particular regulators and their frequency of occurrence are related to ethnicity, social class and culture, and that their misuse or misinterpretation is one of the more perplexing sources of misunderstanding between members of different groups. Regulators are taken for granted, and so typically occur out of explicit awareness that when someone does not emit the expected regulators or misinterprets our regulators, one is less likely to be able to isolate the source of the problem than if the miscommunication stemmed from emblematic or illustrator misunderstandings. People are likely to attribute regulator differences to rudeness or unmannerliness, rather than to a regulator system different from their own.

Ekman, Friesen (1969a, 84) (pp. 84-91 in continuo)

Adaptors

The last category of nonverbal behavior is the most difficult to describe, and involves the most speculation. We use the term ADAPTORS because we believe these movements were first learned as part of adaptive efforts to satisfy self or bodily needs, or to perform bodily actions, or to manage emotions, or to develop or maintain prototypic interpersonal contacts, or to learn instrumental activities. Thus we distinguish and will separately discuss self-adaptors, alter-adaptors, and object-adaptors.

Ekman, Friesen (1969a, 85)

We assume that these adaptors are learned anew by each person early in life, and that they evolve over the course of his development with gradual modification and reduction of the total adaptive pattern so that by adulthood, and particularly in social conversation, only a fragment of the earlier learned adaptor may be seen, and not necessarily in obvious relationship to the original purpose served by the movement.

When first learned, these adaptors were associated with drive states, with particular felt emotions or emotion blends, with interpersonal events, and with particular settings.

VNK, str. 43a (nastavak s prethodne strane) oblizivanje, brisanje usne rukama, itd. U odraslom dobu najčešće su to pokreti ruke usmereni na područje lica i glave, ali i prekrštanje ruku, nogu, itd. Ovi pokreti nisu povezani sa komunikativnim procesom, i produkuju se nesvesno i nenamerno kada se u komunikaciji javi nešto što ih prouzrokuje.	**Ekman, Friesen (1969a, 86)** An example of a self-adaptor seen in adult conversation would be the wiping of the lips with the tongue or, in particular, with the hand. These self-adaptors are usually performed with little awareness, and no intention to communicate.

VNK, str. 44 (378 = **35** nehajlajt. reči + **343** hajlajt. reči)	
Oni nisu informativni sa aspekta komunikacije u užem smislu, ali iz perspektive psihologije i srodnih disciplina oni to svakako jesu. Auto-adaptori su po prirodi lični i nose psihološke, emotivne i druge informacije o osobi, ali mogu biti i društveno ustanovljeni i imati status amblemskih gestova – npr. lupiti se po čelu, ili stavljanje prsta na čelo, češkanje po glavi i sl.	**Ekman, Friesen (1969a, 87-8** Self-directed adaptors have rich psychological meaning, more personal in nature than is typical of regulators, illustrators and most emblems. Part of this personal meaning is shared among at least a group of persons, part is quite idiosyncratic to a given individual. We believe that many self-adaptors are informative, providing similar information across persons from the same social class or from sub-cultures with similar child-rearing practices.
Alter-adaptori su pokreti koji vode poreklo od pokreta naučenih u ranim međuljudskim interakcijama. Uključuju pokrete uzimanja, davanja, pokrete napadanja ili odbrane od napada, pokrete kojima se uspostavlja bliskost i ljubav.	**Ekman, Friesen (1969a, 88)** The ALTER-DIRECTED ADAPTORS originate in movements learned in early, perhaps prototypic, interpersonal contacts. They include movements necessary to giving to or taking from another person; movements relevant to attacking or protecting oneself from attack; movements necessary
	Ekman, Friesen (1969a, 89) to establishing affection and intimacy, or withdrawal and flight; movements relevant to establishing sexual contact, such as invitations, ftirtations, and courtship; and movements necessary to establishing sexual relationship (the 'last may be learned later).
Pokreti rukama su svrstani u ovu grupu adaptora, i to pokreti ruku u prostoru, ali i pokreti ruku usmerenih na neki deo tela	Many of these alter-adaptors involve the use of the hands, often in space, but sometimes in contact with the body.
– u smislu zaklanjanja dela tela rukama (skrštene ruke na grudima – čime odvajamo sebe, pravimo ogradu prema sagovorniku), i ti pokreti bi se razlikovali od auto- adaptora upravo po tome što postoji manje ili više očita relacija prema drugoj osobi (ukoliko je osobi hladno, skrštene ruke na grudima bi se potumačile kao auto-adaptor). Promene položaja tela, kao i promene razdaljine među sagovornicima, takođe u zavisnosti od situacije, mogu biti tretirani kao alter-adaptori.	Alter-adaptors which involve hand-in-space movements may be difficult to distinguish from illustrators, and actually may be completely redundant with the kinetographic illustrators if they actually illustrate in action what is being said verbally. Hand movements which touch the body must be distinguished from self-adaptors, although the two may be contained in a single movement, the distinction being thus artificial in that instance, e.g., a protective movement which holds or conceals part of the body from attack, or a movement which stimulates part of the body, may at the same time draw attention and be an invitation for or rejection of contact with the other.Total postural movements, as well as changes in spatial distance, are alter-adaptors, although Scheften would consider them presentations, which we previously described as relevant to regulators.
Pokreti nogu i stopala isto se mogu javiti kao ovaj tip adaptora, na primer cupkanje nogom dok sedimo, ili pokreti slični šutiranju dok je noga prekrštena preko druge, itd. Ovi pokreti, kao i pokreti rukama koji se smatraju alter-adaptorima, predstavljaju zapravo ostatke nekih pokreta agresije, udaranja, bežanja od interakcije, i sl.	Leg movements can often be alter-adaptors, showing residues of kicking aggression, sexual invitation, or flight. Many of the restless movements of the hands and feet which have typically been considered indicators of anxiety we believe to be residues of alter-adaptors necessary for flight from the interaction.
Ekman i Frizen navode vrlo interesantan primer alter-adaptora (op. cit. 90/89) koji nalaze u Vošburnovom istraživanju ponašanja babuna iz 1967. godine. Naime, prilikom proučavanja ponašanja babuna u zajednici, Vošburnov tim je primetio da se jedan mladi babun prilikom napada na druge članove zajednice okreće postrance u odnosu na onog kog napada. To nije bilo uobičajeno	A fascinating example of an alter-adaptor was suggested by Washburn (1967), from his studies of baboon behavior. He had noted that during adult threat behavior, the baboon will often turn his head to the side;

VNK, str. 44a (nastavak s prethodne strane)

ponašanje babuna u tim situacijama. Rešenje zagonetke se pojavilo kada su se vratili na ispitivanje situacije kada je taj babun bio u fazi učenja napada – u to vreme, pošto je bio mlad i stoga ne sasvim razvijen, on je napadao samo kad je njegova majka bila prisutna, i pritom je gledao u stranu, da bude siguran da mu je majka tu u blizini. Tako, usvojio je to gledanje postrance kao sastavni deo agresivnog ponašanja i napada, i to je zadržao i kasnije, iako više nije imalo tu svrhu.

Ekman, Friesen (1969a, 90)

and this action was unusual in that unlike the other behaviors found during threat, it seemed to have no functional value. A clue came from examining the situation when the baboon first learned to fight and attack. At those times, the baboon would attack another member of the group, but since he was not fully developed, he would only do so in the presence of his mother. Looking laterally was thus learned as a necessary part of aggressive behavior, to check whether mother was there. It is maintained by habit, although it no longer serves such a purpose in the adult threat behavior.

VNK, str. 45 (297 = **37** nehajlajt. reči + **260** hajlajt. reči) *Objekatski adaptori* su pokreti koji su prvobitno naučeni prilikom izvođenja nekog instrumentalnog zadataka, učenja vožnje, pušenja cigarete, i sl., i ti se pokreti, donekle modifikovani i redukovani pojavljuju i kasnije, ali se razlikuju od auto-adaptora i alter-adaptora u tome što su usvojeni kasnije tokom života, a ne u ranom detinjstvu. Što se kodiranja sva tri tipa adaptora tiče, koditrani su ili ikonički ili unutrašnje, a nisu nikako arbitrano kodirani. Ukoliko je pokret ostatak adaptivnog ponašanja, i modifikovan pritom, onda je ikonički kodiran, ali se smatra unutrašnje kodiranim ukoliko nije promenjen u odnosu na taj prvobitan pokret. Kodiranje adaptora je primarno kinetičko – pokret vrši deo neke radnje, a njegovo značenje je ili povezano ikonički sa tim izvođenjem ili je zapravo taj pokret ujedno izvođenje. Neki adaptori mogu biti interaktivni, ali ne tako često kao amblemi ili ilustratori, i u velikoj većini slučajeva adaptorima se neće pridavati značaj u govornoj interakciji, naročito ne auto-adaptorima. Adaptori po svojoj prirodi imaju vrlo visok nivo idiosinkratičkog značenja, kao i zajedničkog značenja, pogotovu auto-adaptori.	A last form of adaptor is the OBJECT-ADAPTOR, a movement originally learned in the performance of some instrumental task: driving a car, smoking, wielding a tool, etc. This movement will be repeated, again only in part, during conversations if the emotional or attitudinal component associated with the adaptor is triggered. The object-adaptors differ from the self- and alter-adaptors in that many are learned later in life. All three categories of adaptors - self-, alter- and object- - are either iconically coded or intrinsically coded; they are not arbitrarily coded. If the movement is only a residue or a fragment of the original adaptive behavior, it approaches being iconic, but could be considered intrinsically coded if the residue has not been altered. If the movement reproduces all of the essential elements for the movement to have an adaptive consequence, we would consider it intrinsically coded adaptive behavior. It seems likely, however, that with time, fragmentation will occur, and that with fragmentation, alteration will also occur. The coding of adaptors is primarily kinetic. That is, the movement executes part of an action or performance, and meaning either is associated iconically with that performance or is that performance. **Ekman, Friesen (1969a, 91)** Some may also be interactive, changing the behavior of the other interactant, but this will not be as frequent as for other categories of nonverbal behavior, such as emblems or illustrators, as there is a selective tendency to not attend to adaptors, particularly the self-adaptors. **Ekman, Friesen (1969a, 90)** The adaptors will usually have a rich level of idiosyncratic meaning as well as shared meaning, particularly the self-adaptors.
	ORIGINAL: Loehr, D., P. (2004). *Gesture and Intonation*. Doktorska disertacija, Georgetown University; dostupno na web-stranici: http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.86.286&rep=rep1&type=pdf
Kendonov pristup gestu Pre nego što se detaljnije posvetimo Kendonovom pogledu na ovu problematiku, neophodno je pomenuti ukratko i istraživanja Vilijama Kondona, jer je u velikoj meri uticao na Kendona. Kondon je u saradnji sa Ogstonom sproveo istraživanja u kojima su vršene detaljne empirijske analize odnosa pokreta tela i govora, sa psihijatrijskog stanovišta. U istraživanjima je korišćen ručni filmski projektor, koji je povezan sa osciloskopom, kako bi se obezbedila što preciznija segmentacija snimljenog materijala, u cilju što detaljnije lingvističko-kinezičke mikroanalize.	**Loehr (2004, 20-22)** **2.1.2.8 Condon** Condon, in a series of works from the early 1960's carried out often in collaboration with W. Ogston, carried out detailed empirical analyses of the relationship of body movement and speech. Like McQuown et al., Condon's motivation was to support psychiatry. Condon refined the use of a hand-operated sound film projector, used in conjunction with a time-aligned oscilloscope, for frame-by-frame 'linguistic-kinesic microanalysis'.

VNK, str. 45a (nastavak s prethodne strane) Oni su primetili da se delovi tela pokreću hijerarhizovano, tj. da su manji, brži pokreti nekih delova tela (npr. obrve i šake) pretpostavljeni većim, sporijim pokretima drugih delova tela (npr. glave ili ruku), kao i da se manji pokreti sadrže u većim, sporijim pokretima – nalik manjim talasima u okviru	He observed that the parts of the body move in a hierarchical fashion, in which smaller, faster movements by some body parts (e.g. the hands or the eyebrows) are superimposed on larger, slower movements by other parts (e.g. the arms or the head). The points at which all these parts change direction or velocity coincide, so that the smaller movements are contained within the larger ones, like smaller waves

VNK, str. 46 (354 = **88** nehajlajt. reči + **271** hajlajt. reči) većih talasa. Ustanovili su da se vrlo mali pokreti slažu sa fonovima, tj. glasovima u govornom nizu (Condon & Ogston, 1967). Te najmanje „talase“ nazvali su *jedinicama procesa*. Njihovo gledište je da osnovne jedinice pokreta nisu diskretne jedinice, koje ulaze u sastav većih (kao što bi rekao Birdvistel), već da te jedinice u stvari obrazuju različite strukture koje se nalaze u procesu stalne promene – zato su ih i nazvali jedinicama procesa. Takođe su pokazali da se granice tih gestovnih „talasa“ poklapaju sa granicama jedinica u govoru. Duži pokreti se slažu sa širim govornim jedinicama, npr. pokreti glave sa sintagmama, a brži pokreti, kao npr. pokreti šake poklapaju se sa glasovima. Dakle, ne samo da su pokreti hijerarhizovani, već se javljaju po ritmičkim shemama. Jedno od najznačajnijih zapažanja je da se pokreti slušalaca javljaju u preciznoj sinhroniji sa artikulatornom strukturom govora govornika, tj. da se u konverzaciji slušalac pokreće gotovo istovetno kao i onaj koji govori. Tu pojavu su nazvali *interakciona sinhronija*. (up. sa *ehom držanja* – Moris, 2005; ili sa Šeflenovom *kongruencijom*).	within larger ones. Remarkably, he noticed that the smallest of these waves, very subtle changes in direction, correspond with the phones in the speech stream. These smallest waves Condon termed *process units* (Condon and Ogston 1966). He emphasized that the basic units of movement are not discrete “things” glued together to make larger things (as Birdwhistell would have it). Rather, the units are seen as patterns in the constantly changing stream of continuous movement – hence the name process units. Condon showed that the boundaries of the gestural waves coincide with the boundaries of units in the speech stream. For example, the more slowly changing movements of the head may align with larger spoken units, such as phrases, while the more rapid movements of the wrist and finger may align with syllables and even phones (Condon and Ogston 1967; Condon 1964 [via Kendon 1972]). Not only are these speech/gesture waves hierarchical, but they also occur rhythmically. In fact, Condon proposed a “rhythm hierarchy”, with five levels (Condon 1976): Phones Syllable Words Half-second cycle4 One-second cycle Both speech and gesture follow this rhythm hierarchy. For example, subtle body movements pattern at the level of the phone, changing direction and quality from one phone to the next. The same is true at the syllable and word level. Cycles of verbal stress and body movement tend to occur also at half-second and full-second intervals. This relationship of gesture and speech Condon termed self-synchrony, and he suspected it was due to a common neurological basis of both modalities. He believed that all behavior was fundamentally rhythmic. In addition, Condon also made the “surprising and unexpected observation that listeners move in precise synchrony with the articulatory structure of the speaker’s speech … In essence, the listener moves in synchrony with the speaker’s speech almost as well as the speaker does” (1976, p. 305). Condon termed this *interactional synchrony*.
Adam Kendon, biolog i socijalni psiholog, razvio je Kondonovu teoriju, i ustanovio još preciznije pojave na ovom polju (Kendon, 1972; 1980; 1983). Takođe je u svojim istraživanjima koristio projektor i osciloskop, i analizirao je detaljno 90 sekundi govora muškog govornika u konverzaciji sa više subjekata. On je ustanovio novu terminologiju i donekle precizniju segmentaciju pojava na planu kinezike, pa	**Loehr (2004, 22-25)** **2.1.2.9 Kendon** Kendon, starting from the late 1960's, built on Condon's work by more precisely developing the hierarchical units of gesture (and, incidentally, of speech, when he found little intonational work above the sentence level.) He used the same methodology as Condon (projector and oscilloscope) to microanalyze a 90-second discourse by a male speaker in a multi-party conversation. The gestural hierarchy he developed is as follows (Kendon 1972,

VNK, str. 46a (nastavak s prethodne strane)

je tako, posmatrajući morfologiju gesta, ustanovio sledeće elemente: najmanji pokret je nazvao *potez* (*„stroke“*), koji u stvari predstavlja kratki, dinamični deo gesta. Tom potezu može prethoditi kratka *faza pripreme*, u kojoj artikulator (npr. šaka) dolazi u neku tačku u prostoru odakle počinje sam potez. Takođe, potezu može slediti *faza povlačenja*, tj. vraćanje artikulatora na prethodni položaj, ili se pak artikulator pomera ka sledećoj tački u prostoru, započinjući tako novi gest. Ova trodelna kombinacija: faza pripreme, potez i faza povlačenja predstavlja celinu koju naziva *gestovnom frazom*.

Niz gestovnih fraza sačinjavaju *gestovnu jedinicu*.

Kao što se iz ovoga može videti, Kendon je na izvestan način pokazao hijerarhijsko ustrojstvo gestovnog ponašanja, i to nas može donekle asocirati na Birdvistelovo stanovište da je gestikulacija komunikacijski sistem sličan jeziku.

1980).

The smallest unit of motion is the *stroke* of the gesture, the short, dynamic "peak" of movement. The stroke may be preceded by an optional preparatory phase, in which the articulator (e.g. the hand) is brought to the point in space where the stroke occurs, and followed by an optional retraction phase, in which the articulator is brought either back to its starting point or to another point to begin the next gesture. This three-part combination of preparation, stroke, and retraction is called the *gestural phrase*. Gestural phrases may also have optional holds before and after the stroke, so the gestural stream can wait for the speech stream to catch up and stay synchronized. Gestural phrases may flow from one to the other; a series of these, bounded by resting phases, is called a *gestural unit*. Gestural units are therefore the series of movements from one resting phase to another. Gestural units may be grouped together by a common feature, typically consistent head movement across the gestural units. Finally, at the highest level, Kendon noted a consistency of arm use and body posture.

VNK, str. 47 (351 = **83** nehajlajt. reči + **268** hajlajt. reči) Međutim, kako smo ranije u ovom poglavlju izložili, Kendon se ne slaže sa tim Birdvistelovim gledištem, on naime ne smatra gestove komunikacijskim sistemom kakav je jezik. Kada posmatra problem odnosa jezika i gesta, Kendon je stanovišta ne da su gestovi i govor na neki način povezani, već da su to u stvari dva pojavna oblika jedinstvenog osnovnog israza (Kendon, 2000). Tako, ta dva vida, obrasca izraza (jezik, predstavljen govorom, i gest) koriste dva različita medija koji imaju različite mogućnosti, a njihove uloge u konverzaciji su različite, ali komplementarne. On takođe smatra da gest nije nastao iz govora, niti obratno, već da gest i govor imaju zajedničko poreklo, a to je i*dejna jedinica*. On je tonske jedinice i njima pridružene gestovne fraze izjednačio sa Halidejevim jedinicama informacije (v. Ivić, 1990b: 162–169), ili minimalnim jedinicama smisla.	Kendon is credited with the insight that speech and gesture are not just somehow connected, but actually are two surface forms of a single underlying utterance. He in particular challenged the notion that gesture was an after-occurring by-product of speech. The tight synchrony between the two modalities, and the fact that strokes occur just before stressed syllables, led Kendon to the conclusion that gesture did not arise from speech, but rather that the two had a common origin. He terms this origin an *idea unit*. In a similar vein, he later (1988b, p. 264) equated tone units (and thus their accompanying gestural phrases) more or less with Halliday's (1985) information units, or minimal units of sense.
Govoreći o različitim načinima na koje se gest upotrebljava kao integrisana komponenta izgovorenog iskaza (Kendon, 1999), Kendon polazi od toga da se svaki iskaz realizuje u nekoj vrsti društvene situacije, da je vođen nekim pragmatičkim ciljem, da ima ulogu u datoj interakcijskoj situaciji, da ima sadržaj, itd. – to jest da ima više funkcija, i stoga, više komponenti koje odgovaraju tim funkcijama. Posmatrajući gest kao komponentu izgovorenog iskaza, možemo videti da je i gest na različite načine povezan sa tim različitim komponentama iskaza jer, kaže Kendon, za bilo koju funkciju mogu se naći primeri gestova koji je ispunjavaju. U pogledu sadržaja koji gest prenosi, Kendon ima takođe vrlo interesantna razmatranja. Pored predstavljanja nekog sadržaja, poput prikazivanja putanje nekog kretanja, ili tipa neke radnje (navodi primer iz snimka prepričavanja Crvenkape iz njegovog istraživanja (Kendon, 1993), u kome se čini gest presecanja stomaka), prikazivanja prostornih odnosa između predmeta i entiteta (po Meknilovoj klasifikaciji (1992) to bi bili ikonički gestovi, o čemu će biti reči nešto kasnije), gestovi mogu imati sadržaj „nazovi" entiteta, radnji, prostornih odnosa koji služe kao metafore. Dakle, pored prikazivanja realnih ili mogućih radnji, događaja, prostornih odnosa, itd., gestovi mogu prikazati metaforički sadržaj. Kendon navodi da postoji tendencija da što je sadržaj gesta apstraktniji i više metaforičan, to je veća verovatnoća da se pojave doslednosti u oblicima	**ORIGINAL**: Kendon A. (1996), *An Agenda for Gesture Studies* Available from: https://www.researchgate.net/publication/251620883_An_Agenda_for_Gesture_Studies [pristupljeno 29. januara 2018]. **Kendon (1996, 5)** Different ways in which gesture is used as an integrated (non-alternating) component of spoken utterance: Any utterance whatever is produced in some sort of social situation, it is produced under the guidance of some pragmatic aim, it plays a role in the interactional setting, it has a content that is being conveyed, etc. It has multiple functions, thus and, accordingly, it has multiple components which address these functions. In looking at gesture as a component of spoken utterance we may see that, variously, it also serves in relation to these various components of the utterance. For virtually any function that you can think of, examples ofgestures can be found that fulfill it. **Kendon (1996, 5)** Content: For representation of aspects of content. Depicting path of movement, a mode of action (slicing a wolf's stomach open with an axe, etc. - from a recording of someone telling the story of Little Red Riding Hood. See Kendon 1993a), depicting relations in space between objects or entities - these are what McNeill (1992) has called 'iconic' gestures. Such content that is represented may not be descriptions of actual or possible actions, events, spatial relationships, of course, but may be 'as if' entities, actions, spatial relationships that serve as metaphors for concepts at any level of abstraction (cf. McNeill 1992; Calbris 1990; Kendon 1993b)

VNK, str. 48 (285 = **51** nehajlajt. reči + **234** hajlajt. reči)

gestova. Isto kao što su metafore društveno konvencionalizovane, tako isto, smatra Kendon, možemo ustanoviti da su gestovi koji predstavljaju neki metaforički sadržaj društveno konvencionalizovani.

Kendon (1996, 6)
It is my hunch (but only a hunch) that the more abstract and metaphorical the content the gesture pertains to, the more likely we are to observe consistencies in the gestural forms employed. To the extent that metaphors are socially conventionalized, to this extent also we may find that gestures used to represent metaphorical concepts will show social conventionalization also.

Meknilov pristup gestu

Kendonov pristup nastavio je da sprovodi Dejvid Meknil. Proučavajući gestove koji prate govor, i nastojeći da utvrdi vezu između gestova i mišljenja, on takođe naglašava da su gestovi i govor zapravo integralni, neraskidivi delovi jednog procesa (McNeill, 1992; 105). Tako, proučavajući gestove možemo otkriti šta govornici smatraju relevantnim u određenom kontekstu, jer, po Meknilu, govor nije uvek u mogućnosti da u potpunosti izrazi različite stupnjeve relevantnosti upravo zbog toga što je ograničen standardima lingvističke forme, a gest svakako nije.

ORIGINAL: McNeill, D. (1992). *Hand and Mind. What Gestures Reveal about Thought*. Chicago: Chicago University Press

McNeill (1992, 105)
My aim in these two chapters is to demonstrate with numerous examples that gestures and speech are truly integral parts of a single process, with the gesture manifesting the imagery that is inherent in this process at an early stage.
At the same time speech may be unable to express fully the shading of relevance and salience that is shown in the gesture, since speech (but not gesture) is constrained by standards of linguistic form, and these standards add their own limits to the speech channel.

Meknil je mišljenja da se gestovi ne mogu posmatrati samo kao pokreti određenih delova tela, i da se ne mogu opisivati samo u okvirima kinezike – oni nisu samo npr. pokreti ruke kroz vazduh, već su simboli koji izražavaju značenja na sopstveni način. Gest ima značenje koje određuje govornik, zapravo gestovi mogu da izraze beskonačno mnogo značenja koja im u govornoj situaciji unosi govornik. Tako, ruka se može u nekom trenutku odnositi na ruku neke osobe o kojoj se govori, može se odnositi na tu osobu, na tramvaj, na stočić, na bilo šta. Isto tako, prostor može da predstavlja površinu stola, zid zgrade, ulicu, vazduh, itd.

Međutim, gestovi su simboli različiti od govornog jezika. Gestovi kao simboli se stvaraju od strane svakog govornika u trenutku govora. Javljaju se paralelno sa rečima i rečenicama, tj. sa govorom, ali se kvalitativno razlikuju od jezičkih simbola. Gestovi su u odnosu na govor odeliti simbolički aparat, koji ima svoju istoriju i koji nalazi svoj sopstveni izraz kroz pokret, prostor i oblik. Ova koegzistencija različitih kvaliteta simbola – i idiosinkratičkih i standardnih – deo je jedinstvenog, zajedničkog procesa predstavljanja značenja.

McNeill (1992, 105-106) (in continuo)
Gestures Are Symbols
Gestures are not just movements and can never be fully exp1ained in purely kinesic terms. They are not just the arms waving in the air, but *symbols that exhibit meanings* in their own right. They have a meaning that is freely designated by the speaker. The hand can represent a character's hand, the character as a whole, a ball, a streetcar, or anything else; the space likewise can be freely designated - a table top, a street, the side of a bui1ding, midair. In other words, the gestures is capable of expressing the full range of meanings that arise from the speaker.
Gestures are symbols different from spoken language, however. They are created - in contrast to retrieved -by the speaker at the moment of speaking. They coexist with the words and sentences of speech but are qualitatively different from those words and sentences. They are a separate symbo1ic vehicle with their own history, and finding their own outlet in space, movement, and form. This coexistence of different *qualities* of symbols - both idiosyncratic and standard - is the fundamental aspect of gestures and speech emerging at the same time from a common core process of meaning presentation.

VNK, str. 49 (387 = **84** nehajlajt. reči + **303** hajlajt. reči)

Gledište da su gestovi simboli se može potkrepiti istraživanjima gde se porede gestovi različitih ljudi koji imaju zadatak da prepričaju isti događaj (McNeill, 1992:106) – Meknil je koristio u istraživanjima crtane filmove sa mačkom Silvesterom.

That gestures are symbols is convincingly demonstrated by comparing the gestures produced by different people when they are describing the same event. The descriptions can be compared because of our method of presenting the same narrative stimulus to all subjeets. In the following, five speakers are describing a scene from a cartoon in which one character tries to reach a second character by climbing up the inside of a drainpipe (the sixth speaker did not produce a gesture for this event).

Ruke, pokreti koji su njima činjeni, bile su simboli – predstavljale su nešto drugo, a ne sebe same. Bile su na primer lik iz crtanog filma koji se penje uz oluk, ili bilo šta drugo što određeni ispitanik odabere da naglasi i izdvoji u toj epizodi. Oblici gestova su se kod različitih ispitanika razlikovali, ali su imali isto jezgreno značenje, ne zahvaljujući kodu ili gestovnom jeziku, već zato što su ispitanici, svaki za sebe, stvorili od svojih ruku simbole odgovarajućeg događaja. Ako se uzme, na primer, događaj gde se jedan od likova penje uz oluk, ispitanici su rukama činili oblike i pokrete koji su se, iako različiti, u osnovi odnosili na pokret nagore. Takvi simboli rukama nisu bili ograničeni standardima pravilnosti kakvi važe za jezičke sisteme.

The hands are symbols in that they represent something other than themselves: a character rising upward and other specific details, depending on whatever an individual speaker chooses to high1ight in the episode. The individually different gesture forms have a common core of meaning, not because of a code or gesture language, but because each speaker separately created her own manual symbol of the event.

For each symbol refers to the basic event of upward motion, and yet is unconstrained by standards of wellformedness of the type that hold in linguistic systems.

Osim razlika u pokretima ruku koje je on u ovom istraživanju nastojao da ispita, Meknil navodi i da je odabir određenih leksema takođe varirao od ispitanika do ispitanika, pa se tako za reč drainpipe (eng. „oluk“) javljaju i pipe, rain barrel, drainspout, rain gutter. U skladu s tim, i pokreti ruku nagore koji su pravljeni varirali su: neki su uključivali pokazivanje, rotiranje, negde su ruke činile oblik kofe, negde je bio uključen čak i potez nadole.

McNeill (1992, 108-109)

Although a quantitative comparison of the gestures and speech is not realistic, there seems to be about as much variation among the linguistic choices inthese examples as among the gestures. The words referring to the drainpipe include, for example, "drainpipe," "pipe," "drainspout,", "rain gutter," and "rain barrel." This variation is not obviously less than the manner of moving the hands upward, pointing or not pointing, in a basket shape, rotating, or with a backward flexion.

Svaki ispitanik je naglasio sopstveno viđenje te situacije, ali su svi zadržali bazično značenje – lik iz crtanog koji se penje, koji se kreće nagore. Svaki ispitanik je tako imao svoje viđenje događaja, svoje sećanje tog događaja, i svoj gestovno-verbalni opis tog događaja.

Each speaker highlights her own aspects of the situation (this explains much of the variation) but all retain the core meaning of the character rising upward. Here we have five people, five memories of the same event, and five gestural-verbal descriptions of the event that converge precisely because the hands are performing as symbols. Thus there coexist two linked symbol systems: speech and gesture, products of a single integrated process.

Govor i gest su dva povezana simbolička sistema koji koegzistiraju, i koji su proizvodi jednog integrisanog procesa, zaključuje Meknil (op. cit. 109.).

McNeill (1992, 75-80)

Types of Gesture: Classification Schemes

A number of gesture classification schemes have been proposed over the years. I will mention three in addition to our own. All four are summarized in tab1e 3.1. The justification for our own scheme is that it does not require ovedy fine distinctions and that it is gauged to identify the, types of gesture that appear in narratives. All of the schemes are basically the same, a fact explained by their common descent from Efron's (1941) classification.

Sada ćemo se ukratko posvetiti Meknilovoj klasifikaciji gestova koji prate govor. Sam Meknil, osvrćući se na klasifikacije drugih proučavalaca neverbalne komunikacije, dolazi do zaključka da svi oni koriste vrlo slične kategorije.

VNK, str. 49a (nastavak s prethodne strane) Gestove koji prate govor Meknil naziva spontanim gestovima i razvrstao je ove gestove u četiri kategorije: ikonički, metaforički, deiktički i udari. Ikonički gestovi opisuju konkretan predmet, događaj, i sl. i za njih je karakteristično to da se nalaze u tesnoj formalnoj vezi sa onim što označavaju, tj. sa semantičkim sadržajem govora, zapravo oni liče na ono što	In our approach we classify gesture movements into four major categories: iconic, metaphoric, deictic (pointing), and beat gestures; definitions are provided later in the chapter. A gesture is *iconic* if it bears a close formal relationship to the semantic content of speech. As noted previously, an iconic gesture displays, in its form and manner of execution, aspects of the same scene that speech also presents (McNeill and Levy 1982).

VNK, str. 50 (384 = **147** nehajlajt. reči + **237** hajlajt. reči)	
označavaju. Pa okreti ruku iz situacije opisivanja penjanja uz oluk lika iz crtanog filma o kojima smo maločas govorili bili bi primer za ovaj tip gestova.	An example is a gesture that accompanied the utterance, "he tries going up inside the pipe this time," in which the hand rises upward: this depicts, in its manner of execution, a feature also referred to in speech, namely, upward motion.
Metaforički gestovi su slični ikoničkim, međutim značenje koje oni prenose je metaforičko, dakle, ne odnose se na konkretne objekte i situacije, već na apstraktne pojmove.	*Metaphoric* gestures are similar to iconics in that they present imagery, but present an image of an abstract concept, such as knowledge, language itself, the genre of the narrative, etc.
Deiktički gestovi su oni gestovi kojima se pokazuje na nekoga ili nešto, bilo to konkretno ili apstraktno,	*Deictic* gestures are pointing movements, which are prototypically performed with the pointing finger, although any extensible object or body part can be used, including the head, nose, or chin, as well as manipulated artifacts.
dok su „udari“ (beats) gestovi koji obeležavaju reči i izraze, tj. verbalni sadržaj, kao značajne, i ovi gestovi imaju samo dve faze (gore–dole, napred–nazad). Udari su zapravo ritmički pokreti ruke (ruku) koji ne liče na neke konkretne objekte ili akcije, već služe da obeleže, označe pragmatsku funkciju govora u kome se javljaju, npr. naglašavanje, uvođenje nove teme, itd., to jest oni su „vannarativni“, za razliku od drugih tipova gestova u okviru klasifikacije koju Meknil predlaže. Vidimo da se neke od ovih kategorija donekle poklapaju sa Ekmanovom i Frizenovom klasifikacijom, kao i sa Efronovom klasifikacijom gestova.	*Beats* are defined as movements that do not present a discernible meaning, and they can be recognized positively in terms of their prototypical movement characteristics. They are typically biphasic (two movement components), small, low energy, rapid flicks of the fingers or hand; they lack a special gesture space, and are performed indeed wherever the hands happen to find themselves, includirig rest positions (the lap, next to the cheek, ete.).
	Polovina, Panić (2010, str. 220)
	David McNeill (McNeill, 1992) upoređuje svoju shemu klasifikacije gestova sa ostalim proučavaocima gestova i neverbalne komunikacije (Freedman, Ekman, Friesen) i dolazi do zaključka da svi oni koriste vrlo slične kategorije. On na sledeći način klasifikuje gestove, i to one koji prate govor, koje on naziva „spontanim" gestovima: 1. ikonički gestovi - njima se opisuje konkretan objekat ili događaj i nalaze se u tesnoj formalnoj vezi sa semantičkim sadržajem govora, izgledaju kao ono što označavaju, 2. metaforički gestovi - to su gestovi slični ikoničkim, ali opisuju apstraktne pojmove, tj, odnose se na apstrakcije, 3. deiktički - gestovi kojima se pokazuje na nešto konkretno ili apstraktno, npr. pokazuju položaje entiteta ili karaktera u okviru gestovnog prostora, 4. „udari" - ("beat" gestovi) - to su ritmički pokreti ruke (ruku) koji ne liče na neke konkretne objekte ili akcije, već služe da obeleže, označe pragmatsku funkciju govora u kome se javljaju, npr. naglašavanje, uvođenje nove teme, itd. Ova podela obuhvata samo gestove koji prate govor, ne uključujući istovetne gestove sa istovetnim funkcijama koji se ne produkuju u toku govora. Naše mišljenje je da ne možemo deliti gestove na ove kategorije ne uključujući u njih i one koji se javljaju u govornoj situaciji, ali koja nije praćena verbalnim segmentom. Na primer ne možemo gest podizanja ruku u znak predaje, načinjen ćutke, nakon ubeđivanja, nagovaranja ili nekog ,.nadmudrivanja",

VNK, str. 50a (nastavak s prethodne strane)

Istražujući kompleksne odnose mišljenja i gesta u okviru proučavanja ikoničkih gestova, Meknil ističe da se tumačeći ove gestove zapravo na izvestan način bavimo „čitanjem misli“. Naravno, u smislu da govornik gestovima nehotice otkriva aspekte svojih unutrašnjih mentalnih procesa i svog viđenja događaja koji opisuje kada oni nisu verbalno iskazani.

Posvećujući se tumačenju gestova, smatra Meknil, možemo da prodremo u predstave koje ima govornik, a koje nisu uvek verbalno izrečene, kojih govornik možda nije svestan ili za koje misli da ih je dobro (verbalno) prikrio.

Kao primer Meknil navodi vrlo ilustrativnu situaciju iz jednog dokumentarnog filma o plemenu Kajapo[18] (op. cit., 109-110.): naime, govoreći u tom filmu o ženama u plemenu Kajapo, antropolog koji je proučavao to pleme, Terens Tarner, u jednom trenutku napravio je gest rukom ka svom telu, a dok je govorio o muškarcima, koji dominiraju političkim životom u tom plemenu, napravio je pokret rukama od svog tela. Gestovi rukama ka svom telu koje je on načinio svakako nisu bili gestovi kojima se upućuje na sebe, iako je antropolog koristio svoje telo kao referentnu tačku. Ti gestovi nam zapravo pokazuju, kaže Meknil, da se antropolog u svojim mislima nalazio u tom selu, i to na obodu sela, gde su smeštene žene, i pritom kao da gleda ka centralnom delu sela, gde su

isključiti iz ove podele jer je on očito metaforički gest, jer osoba koja taj gest čini zapravo prenosi poruku „Pobedio si, predajem se!“.

McNeill (1992, 109-110)

Interpretation of iconie Gestures: Mind reading

By the title of this section I do not mean anything occult: I mean real mind reading. I mean noticing the gestures with which speakers unwittingly reveal aspects of their inner mental processes and points of view toward events when these are not articulated in speech. In gestures we are able to see the imagistic form of the speaker's sentences. This imagistic form is not usually meant for public view, and the speaker him- or herself may be unaware of it or think that it has been well hidden; but it is visible to those who would look at the gestures.

ICONICS IN A TV DOCUMENTARY. Here is an example of mind reading in which a concrete gesture is the key. I observed this during a BBC film about the Kayapo, a tribe ofIndians of the Amazon who have lately come under severe ecological threat. At the time of the film (about 1970) they were still living in their traditional manner. The anthropologist, Terence Turner, was describing the Kayapo mode of life and said, regarding life in the village, that the women don't have a colleetive focus to their lives. At the same time, he made a gesture in which his hand moved toward his own body. Then he said that the men dominate the politicallife of the village, and made a gesture in which his hands moved away from his body. These were clearly not self-referring gestures, despite the use of the speaker's own bodyas a reference point, since they reversed gender roles. The gestures were in fact geographical. They suggest that the speaker was, in his mind, standing at the

[18] Kajapo je indijansko pleme u Amazoniji.

VNK, str. 51 (376 = **24** nehajlajt. reči + **352** hajlajt. reči)

smešteni muškarci, a to je ujedno i centar političkog života sela (tipično selo plemena Kajapo ima cirkularni plan, gde su na periferiji sela kuće u kojima samo žene stanuju, dok je u centru sela koliba gde samo smeju da budu muškarci).

Antropolog je dakle razmišljao u okvirima geografske (prostorne) metafore plemena Kajapo i sebe uključio u tu metaforu, a to su nam sugerisala ova dva, na prvi pogled nelogična, gesta koje je antropolog načinio.

Izdvojićemo ovde još jednu vrlo slikovitu situaciju koji navodi Meknil kao ilustraciju za „čitanje misli“ govornika uz pomoć tumačenja gestova koje pravi (op. cit., 113-116.).

U pitanju su apstraktni deiktički gestovi, a govorna interakcija se odvija između dva studenta sa Univerziteta u Čikagu, koji se ne poznaju (snimak na kome je Meknil vršio analizu gestova je načinjen u okviru israživanja interakcije licem u lice, pod rukovodstvom Starki Dankana (Duncan & Fisce, 1977)). Studentima je jednostavno rečeno da razgovaraju o nečemu, i stavili su ih pred kamere. U takvim situacijama tipično je da sagovornici „ispipavaju teren“, tj. traže neku zajedničku temu o kojoj bi mogli da razgovaraju. Primer koji Meknil navodi je iz te uvodne faze razgovora.

Tako, jedan od te dvojice studenata, označen kao govornik H, pokušavao je da pronađe nešto što bi poslužilo kao podesna tema za taj razgovor, pa je upitao drugog studenta, označenog sa O, gde je išao na koledž. Međutim, učesnik O je delovao suzdržano i izbegao je da odgovori na ovo pitanje, na šta je H nastavio pitanjem

„Da li ti je ovo prva godina ovde?“, čineći rukom pokret pokazivanja na sopstveni gestovni prostor dok je izgovarao „ovde“.

Dakle, taj gest se odnosi na Univerzitet u Čikagu, gde su obojica studenti, i gde se ovaj eksperiment i sprovodi. U nastavku pitanja „ili gde si bio pre?“ učesnik H pravi gest

outer circle ofhouses in a typical Kayapo village and looking in at the center. Kayapo villages have a circular plan and the houses around the periphery are the exclusive property of the women (see fig. 4.6). At the center is the men's hut, open only to men, which is, in fact, the center of the village political life. Economic power and political power thus are separated and this separation is modeled by the Kayapo themselves in the layout of the village. We get a glimpse into the anthropologist's mind as he spoke. We see a picture of the village with the anthropologist visualizing himself at the outer edge looking in. This picture was present even though he was talking about the political life of the village. He was thinking in terms of the Kayapo's own geographical metaphor and included himself in it. This image could have been the primitive form of the sentences whose final forms were about abstract ideas such as "collective focus" and "political life."

McNeill (1992, 113)

The participants were previously unacquainted male graduate students at the University of Chicago. The tape was made as part of a research project on face-to-face interaction by Starkey Duncan (Duncan and Fiske 1977). The two students were simply brought together before avideo camera and told to have a conversation. This command typically elicits a series of maneuvers during which the participants try to find a common theme about which they can talk. The example we are considering is from this introductory phase; it ends with the participants' discovering a workable theme, but only after a cat-and-mouse game that is the substance of my example. In conversations no less than narrations the predominant gesture is pointing when a new theme is sought (this is explained in chap. 7). So it was here. One of the participants, H, was trying to find something that could serve as a topic of conversation. In the way of students he asked where the other student, O, had gone to school before. O, however, somewhat mysteriously held back; he did not wish to reveal certain details. In particular, he was avoiding the question of where he had been an undergraduate. His unexpected resistance led to the cat-and-mouse game over this issue. The excerpt begins with two questions by H (see figs. 4.7 and4.8): (4.6)

H: is this your first year? *Points down to own space*.

McNeill (1992, 114)

(4.8) H: or [where did you] come from before? *Point s into shared interaction space and finger circles.*

The first pointing gesture in (4.6) marks as "here" the space where H is located. This "here" clearly means the University of Chicago, where the experiment was being conducted and where both H and O were students. The second gesture in (4.7) contrasts this

VNK, str. 51a (nastavak s prethodne strane)

pokazivanja koji kontrastira sa gestom za „ovde“ – upućuje rukom na novi prostor – neutralni, zajednički interakcijski prostor (učesnici inače sede pod uglom, ne jedan naspram drugog) za „pre“.
Taj gest upućivanja na zajednički prostor odgovara nastojanjima učesnika H da nađe zajedničku temu za razgovor.

Na odgovor učesnika O da je živeo u Ajovi,
razgovor se nakratko razvija u pravcu Ajove kao teme, međutim ta tema se ubrzo iscrpila, te učesnik H opet nastoji da ustanovi prošlost sagovornika O.

"here" with the space it introduces, the space of "before." The new space was the neutral interaction space shared by H and O (viz., the space where their respective gazes intersected, H and O being seated at an angle). This use of the neutral space for "where did you come from before?" fits H's desire to find a shared topic of conversation. O, however, answers noncommittally:
(4.9) O: um Iowa. I lived in Iowa
The conversation next veered offimo a brief exploration of Iowa as a possible topic. However , that eventually petered out and H returned to probing O's past (see fig. 4.9):

VNK, str. 52 (390 = **97** nehajlajt. reči + **293** hajlajt. reči) Postavlja mu pitanje „Jesi tamo išao na koledž ili...?“, pri čemu je opet načinio deiktički gest, usmeren na zajednički interakcijski prostor, opet kao kontrast onom gestu upućivanja na svoj sopstveni prostor, što se odnosilo na Univerzitet u Čikagu. O mu na to odgovara: „Bio sam tamo na koledžu“, pri čemu čini gest pokazivanja koji je usmeren na prostor iznad zajedničkog interakcijskog prostora, što upućuje na to da njegovo „tamo“ nije isto što i sagovornikovo „tamo“. Nastavlja sa „Išao sam i ovde u školu“, pri čemu sad pravi gest upućivanja koji je usmeren na levo od zajedničkog interakcijskog prostora, u potpunosti van „domašaja“ sagovornika H, koji sedi sa njegove desne strane. Time O nehotice obeležava kontrast između grada Čikaga i Univeziteta u Čikagu – jer za prvi slučaj upućuje na centralni, zajednički prostor, a u drugom slučaju upućuje na levi deo prostora. Sagovornik O je u stvari podvojio prostor različito od sagovornika H: njegova leva strana je njegovo „ovde“, a to isključuje „ovde“ sagovornika H, što je Univerzitet u Čikagu. Uzrok tome je što u svesti sagovornika O postoje dva prostora: jedan se odnosi na neki drugi univerzitet u gradu Čikagu, gde je pre toga bio na školovanju, a drugi na Univerzitet u Čikagu. Nakon ovog „prelomnog“ trenutka u njihovom razgovoru, O je otkrio da je išao na jezuitski koledž, na šta je H rekao da je i on bio student na drugom jezuitskom koledžu, tako da je zajednička tema za razgovor uspostavljena – jezuitsko obrazovanje. Tako se nameće zaključak da su gest i govor usko povezani u procesu izražavanja značenja, i da i gest i govor pokrivaju istu idejnu jedinicu pri generisanju iskaza, pri čemu gestovni kanal može da otkrije ono što govornik želi da verbalno sakrije.	(4.9) H: didyou [go to] school [there] oruh? *Points both times into the shared interaction space.* **McNeill (1992, 115)** Thus H is consistently using the shared space for the meaning "where you came from before." O answers (see fig. 4.10): (4.10) O: I did go to school [there] *Points to upper level ofshared interaction space.* O uses the shared space, but incorporates a revealing variation. He pointed at a space slightly above the shared space, as if to signal that while his "there" was indeed "where he came from before," it was outside the space that H had marked off as a topic of conversation. This clue is elaborated on in O's next gesture (see fig. 4.11): (4.11) O: [I went to school] here also *Points to left periphery* (i.e., away from H). Figure 4.11. The second speaker now pointing outside of shared space altogether. This gesture immediately followed the one in fig. 4.10 and occurred with "[I went to school] here also." The speaker unwittingly maps the contrast between the city of Chicago and the University of Chicago and to space as a center space-left space contrast. Clearly, this "here" is not the same as H's "here." Indeed, it is as far removed from H's "here" as possible. I do not believe that O was aware of tipping his hand (so to speak), but his gesture reveals that he had dichotomized the space differently from H: the left side was to be his "here" and this excluded the "here" of H, which was the University of Chicago. **McNeill (1992, 116)** It apparently arose from an image in his mind that assigned different spaces to the place where he had gone to school (another umversity in the city of Chicago) and the University of Chicago. Through the gesture we can read his mind to find a meaning which, at this moment, he was attempting to conceal. The drama had a happy ending: shortly after this crucial moment O capitulated and revealed that he had been a student at a Jesuit college; it then marvelously tumed out that H also had been a student at another Jesuit college; so they talked about Jesuit education – a topic on which, ironically, O turned out to be the more enthusiastic participant. The ability to mind read with gestures rests on the close connections of gesture and speech as expressions of meaning, coupled with the potential for gesture to display what is most relevant. That is, the two-speech and the gesture-cover the same idea unit in the formation of an utterance, but become distinct in terms of relevance, and this is where the gesture channel can reveal what the speaker thinks is hidden.

VNK, str. 52a (nastavak s prethodne strane)

Vrlo interesantna zapažanja iznosi Meknil i u pogledu koekspresivnosti govora i gesta u izražavanju tačke gledišta, to jest osećaju distanciranja od narativa. Tako, gestovi rukama koje je proučavao mogu pokazati koju tačku gledišta zastupa govornik pri prepričavanju nekog događaja. Ispitanici u njegovim istraživanjima su, prepričavajući radnju crtanog filma sa mačkom Silvesterom, zauzimali dve tačke gledišta prilikom činjenja gestova: ili su svojom gestikulacijom dočaravali događaje kao da su oni sami mačak Silvester, ili su gestovno zauzeli tačku gledišta posmatrača događaja koji su prepričavali.

Prva tačka gledišta označena je kao tačka gledišta lika (TGL) (eng. C-VPT – Character Viewpoint), a druga je tačka gledišta posmatrača (TGP) (eng. O-VPT –

McNeill (1992, 118-119)

EXPRESSING THE VIEWPOINT. Another area of meaning where speech and gesture are coexpressive is the point of view, or the feeling of distance from the narrative.

Consider the event in the cartoon story where Sylvester climbs up the pipe. This could be conveyed gesturally in either of two ways. One would be to move one's arms up and down, as if climbing a ladder. Here, the viewpoint would be the character's: we imagine ourselves playing the part of Sylvester - the pipe is in front of us and we move our hands up and down as if clambering.

Such a gesture has a Character Viewpoint, or C-VPT. With this viewpoint we feel that the narrator is inside the story. A different gesture for the same event would be to make the hand into Sylvester as a whole and cause it to rise upward.

We see Sylvester before us, rising upward, but we are not part of the scene.

VNK, str. 53 (322 = **180** nehajlajt. reči + **142** hajlajt. reči) od toga Moris 94	
Observer Viewpoint).	This gesture will be said to have an Observer Viewpoint, or O-VPT. With this viewpoint, the narrator keeps some distance from the story. We have in the viewpoint distinction one of the most readily identified aspects oficonic gestures (Stephens and Tuite 1983 referred to this distinction as iconicl and iconic2' respectively). A C-VPT incorporates the speaker's body into the gesture space, and the speaker's hands represent the hands (paws, etc.) of the character. Previous C-VPT examples in this book have included the gesture that accompanied "and he bends it way back." The speaker was seeing the event as if he were the person per forming the aet, rather than taking the viewpoint of an observer of the event. An O-VPT gesture excludes the speaker's body from the gesture space and his hands play the part of the character as a whole. Most of the earlier examples in this book have been of the O-VPT variety (e.g., figs. 4.1-4.5).
Kod TGL ikoničkih gestova (istraživanje se odnosilo na ovaj tip gestova) govornik zauzima poziciju lika i gestovi rukama koje čini su zapravo gestovi koje je lik o kojem govori činio.	
Dok je kod TGP gestova telo govornika isključeno iz gestovnog prostora lika, a ulogu lika igraju njegove ruke – dakle ne čini pokrete rukama koje je lik činio, već njegove ruke predstavljaju lika iz crtanog filma. Drugačije rečeno, govornik ne predstavlja događaje kao da ih je sam doživeo, već ih predstavlja iz ugla posmatrača. Proučavajući odnos pojavljivanja TGL i TGP ikoničkih gestova prilikom prepričavanja crtanih filmova ustanovljeno je da je taj odnos 40:60 (Church et al., 1989).	Overall, in cartoon narratives, 60% of iconics have an O-VPT, 40% a C-VPT (Church et al. 1989).
Svakako, i jezički, tj. verbalno, postoje manifestacije razlika u tački gledišta, pa Meknil navodi da su situacije u kojima se pojavljuju TGL ikonički gestovi opisane prelaznim glagolima, u rečenicama koje su po strukturi proste, a da su TGP ikonički gestovi upareni sa složenim rečenicama i neprelaznim glagolima, kao i glagolima koji se ne odnose na kretanje. To zapravo znači da govornik, zauzimajući tačku gledišta lika iz nekog narativa, koristi proste rečenice, sa prelaznim glagolima, a kada zauzuma tačku gledišta posmatrača, koristi složene rečenice sa neprelaznim glagolima.	**McNeill (1992, 119-120)** *VERBAL MANIFESTATION OF VIEWPOINT*. There are also linguistic manifestations of viewpoint. The C-VPT tends to appear with transitive verbs and single clause sentences; the O-VPT with intransitive or stative verbs and multi-clause sentences. Church and her colleagues (1989) counted 80% of C-VPT event descriptions with transitive verbs and 100% of O-VPT event descriptions with intransitive verbs. In the narrative in chapter 3,29% of C-VPT gestures were accompanied by multi clause sentences, compared to 76% of the O-VPT gestures (overall in that narrative 53% of sentences were multi-clause and 47% were single clause). In all of these cases, then, the viewpoint parameter can be incurporated into the utterance's linguistic form. However, this is not at all obvious until the gestural manifestation draws our attention to it.
Tako, parametar tačke gledišta može biti inkorporiran u lingvističku formu iskaza, što, međutim, naglašava Meknil, postaje očigledno tek kada pažnju usmerimo na gestovne manifestacije, koje su nas i uputile na razliku u tački gledišta.	The viewpoint of me gesture and the form of the sentence achieve equivalent resuits in terms of distance. In the C-VPT narrators become participants and insert themselves into the gesture space. In the linguistic parallel there is asingle clause and a transitive verb. The "he bends it way back" sentence, with its transitive verb and single clause, was thus a typical C-VPT example. Another typical C-VPT illustration is "and drops it [down] the drainpipe." In the gesture the hand appeared to grasp the bowling ball and shove it down the pipe-the viewpoint of the character - and the sentence was again a single clause with a transitive verb. With a single clause there is minimal grammatical separation of the event from the speaker, just as in

VNK, str. 53a (nastavak s prethodne strane)	the gesture the speaker enters directly into an enactment of the story. With a transitive verb the effect on distance is that there is analysis of the event as if under magnification-the role of the character is separated out from the rest of the event, thus the form of the sentence, along with the gesture, expresses proximity to the story line. The O-VPT correspondingly appears with complex sentences (multiple clauses) as well as intransitive or stative verbs. A complex sentence, in its own configuration, interposes distance from the action. An example is "he tries [climbing] up the side of the building," where the act of climbing is presented in the embedded clause and the upper clause ("he tries") implies an outside observer of the story who makes the judgment that Sylvester does not succeed. (Trying is an evaluation, not a description; it means trying without success.) In most of the O- VPT examples that we have seen, there is some such implicit distance interposed by the linguistic form of the utterance through the embedding of the action. In (4.12), for instance, the sentenue is "he tries going up the inside of the drainpipe," and this was accompanied by an O-VPT gesture. The two clauses of the sentence have different relationships to the story structure. The upper one ("he tries") states an attitude that implies a judgment (the character isn't going to succeed), and this judgment implies narrative distance. The lower clause ("going up the inside of the drainpipe") refers to the actual event in the cartoon. Sometimes the O-VPT is not expressed syntactically in this way, but still there is the speech-gesture coexpression of distance. For example, "and then [you hear a s]trike" (line 38 of the narrative reproduced in chapter 3) was accompanied by an O-VPT gesture even though it is a single clause. But the pronoun "you" in this case codes the distance implied by the O-VPT. It is the general "you" of an unspecified observer.

VNK, str. 53a (i dalje nastavak s prethodne strane, tj. to je i dalje str. 53, ali je citat veoma dug – vidi komentar na njegovom početku) Samo Moris: 94 = **94** nehajlajt. reči + **0** hajlajt. reči **Morisov pogled na neverbalnu komunikaciju i gestove** Pogled na neverbalnu komunikaciju i njene elemente upotpunićemo i gledištima koje nam nudi Dezmond Moris, koji ovom tipu komunikacije pristupa iz perspektive primatologije. Moris je karijeru posvetio posmatranju primata, ali i drugih životinja: pasa, mačaka, konja itd. (npr. Morris, 1986a; 1986b; 1987, 1988), kao i čoveka (1967; 1978; 1980; 1994a; 1994b; 2005). Ono što je interesantno kod njegovog pristupa je to što čoveka, i sveukupnost njegovog ponašanja, posmatra kao deo životinjskog sveta, pa i interakciju među pripadnicima ljudske vrste posmatra na neki način iz te vizure. Moris	**ORIGINAL**: Morris, D. (2002) *Peoplewatching: The Desmond Morris Guide to Body Language*. Vintage. [**u daljem tekstu: Morris (2002, br. str.)**] Cf. Moris, D. (2005). *Otkrivanje čoveka. Vodič kroz govor tela*. (prev. Ivana Savić), Zograf, Niš [**u daljem tekstu: Moris (2005, br. str.)**]

VNK, str. 54 (385 = **135** nehajlajt. reči + **250** hajlajt. reči)

kaže: „Poput proučavaoca ptica koji posmatra ptice, tako i proučavalac ljudi posmatra ljudsko ponašanje. Ali on je posmatrač ljudskog ponašanja, a ne voajer. (...)

On je terenski posmatrač ljudskih akcija, a i njegov teren je svuda – na autobuskoj stanici, u supermarketu, na aerodromu, ulici, na večernjoj zabavi i fudbalskoj utakmici. Gde god se ljudi ponašaju, tu posmatrač može nešto da nauči – nešto o svom prijatelju, a povrh svega o sebi.“ (2005: 8).

Najpre ćemo dati kraći pregled njegovog viđenja radnji, tj. akcija, koje on određuje kao aktivnosti koje imaju jedan utvrđeni obrazac. On te utvrđene akcione obrasce uzima kao osnovne jedinice ponašanja koje posmatrač ljudi proučava, nastojeći da ustanovi kako su stečeni – da li su urođeni, da li su otkriveni ličnim naporom, da li su apsorbovani iz okoline, ili su pak stečeni svesnim naporom i učenjem. Osim toga, Moris ističe da proučavalac ljudskog ponašanja nastoji da utvrdi formu tih radnji, kontekst u kome se javljaju, kao i poruke koje one prenose (op. cit, 2005: 12). On radnje deli na: *urođene, otkrivene, apsorbovane, mešovite* i *uvežbane* radnje.

Urođene radnje su, kaže Moris, zapravo sve one radnje kod kojih mozak pojedine reakcije povezuje sa specifičnim podsticajima, tj. stimulus je okidač za reakciju bez nekog prethodnog iskustva (op. cit.: 13).

Morris (2002, xv)
Just as a birdwatcher watches birds, so a peoplewatcher watches people. But he is a student of human behaviour, not a voyeur. To him, the way an elderly gentleman waves to a friend is quite as exciting as the way a young girl crosses her legs. He is a field observer of human actions, and his field is everywhere - at the bus-stop, the supermarket, the airport, the street corner, the dinner party and the football match. Wherever people behave, there the peoplewatcher has something to learn – something about his fellow men and, ultimately, about himself.

Morris (2002, 3)
This is only a trivial example, but almost every body action performed by adults has a characteristic fixed pattern. These Fixed Action-Patterns are the basic units of behaviour that the human field observer employs as his points of reference.

He watches their form, the context in which they occur, and the messages they transmit. He also asks questions about how they were acquired in the first place. Were they inborn, requiring no prior experience whatever? Were they discovered by personal trial and error as each person grew older? Were they absorbed as people unconsciously emulated their companions? Or were they acquired by conscious training, being learned by deliberate effort based on specific analytical observation, or active teaching?

Up. Moris (2005, 12)
Ovo je samo običan primer, ali skoro svaka aktivnost koju izvode odrasli ima jedan karakterističan obrazac. Ti utvrđeni akcioni obrasci su osnovne jedinice ponašanja na koje se posmatrač ljudi oslanja u svom radu. On posmatra njihovu formu, kontekst u kome se dešavaju kao i poruke koje one prenose. On takođe, na prvom mestu postavlja pitanje kako su stečeni. Da li su urođeni, to jest da li su apriorni (bez iskustva)? Da li su otkriveni ličnim naporom i greškom dok je osoba odrastala? Da li su apsorbovani dok su se ljudi nesvesno takmičili između sebe? Ili su možda stečeni svesnim vežbanjem, naučeni promišljenim naporom specifične analitičke opservacije ili aktivnog podučavanja?

Morris (2002, 4)
How does an inborn action work? Essentially the idea is that the brain is programmed, rather like a computer, to link particular reactions with specific stimuli. The stimulus *input* triggers off the reaction output without any prior experience - it is preplanned and operates successfully the very first time you encounter the stimulus.

VNK, str. 54a (nastavak s prethodne strane)	**Up. Moris (2005, 13)** Kako jedna urođena radnja deluje? Osnovna je ideja da je mozak programiran poput kompjutera, da pojedine reakcije povezuje sa specifičnim podsticajima. Stimulus *umetak* okida reakciju *izlaz* bez nekog prethodnog iskustva – unapred planirano i uspešno deluje kad se po prvi put čovek suoči sa podstrekom.
Navodeći kao primere za ovaj tip radnji sisanje i plač novorođenčeta, posebno ističe da je jedan broj infantilnih reakcija ovog tipa bitan za opstanak, jer u suštini – ni nema vremena za učenje. Postavlja se pitanje da li su npr. i osmehivanje i mrštenje takođe urođene radnje,	**Morris (2002, 4)** The classic example is the newborn baby reacting immediately to its mother's nipple by sucking. A number of infantile reactions seem to be of this type and are clearly essential to survival. There is no time to learn. But what about actions that appear later on, when there has already been ample time for learning to have taken place? How about smiling and frowning? Does the young child copy these from its mother, or are they, too, inborn? Only a
jer se i deca koja su rođena slepa i gluva takođe mršte, smeju, plaču, iako nikada nisu videla ili čula druge da to rade.	**Morris (2002, 5)** child that has never seen its mother can provide the answer. If we look at children born blind and deaf we find that they do indeed show smiling and frowning at appropriate moments in their daily lives. They also cry even though they cannot hear themselves doing so. **Up. Moris (2005, 13)** Klasičan primer je kad novorođenče reaguje sisanjem istog trenutka kada se prinese majčinim grudima. Izgleda da je jedan broj infantilnih reakcija ove vrste bitan za opstanak. Nema vremena za učenje. Ali šta sa onim radnjama, koje se pojavljuju kasnije kad smo već imali dovoljno vremena za učenje? Sta je sa osmehivanjem i mrštenjem? Da li je to dete videlo od majke i!i su i to urođene radnje? Jedino dete koje svoju majku nikada nije videlo može da da odgovor. Ako pogledamo decu koja su rođena slepa i gluva, videćemo da se ona u stvari u svakodnevnom životu i smeju i mršte. Ona takođe i plaču, iako ne mogu sebe da čuju.
O tome šta je urođeno ponašanje, a šta stečeno i naučeno postoje različita gledišta i u zoologiji, primatologiji, antropologiji, filozofiji, itd., a pažnju treba svakako usmeriti i na to da ponašanja koja su urođena mogu da se modifikuju tokom života pojedinca u zavisnosti od neposrednog okruženja, društvene zajednice, kulture.[19]	
Otkrivene radnje su one koje ljudska jedinka tokom svog razvoja sama za sebe otkriva na osnovu genetske sugestije, ne genetske predispozicije. Ono što je važno napomenuti je da se taj proces otkrivanja nesvesno odvija.	**Morris (2002, 11)** Discovered Action. This is halfway to being inborn; it is an action based on a 'genetic suggestion', via the anatomy, rather than on a direct genetic instruction. Our Discovered Actions are unconsciously acquired as we get to know our bodies during the long process of growing up.
Tako su prekrštanje ruku,	**Morris (2002, 12)** Folding the arms

[19] O ovim pojavama će biti reči kasnije u okviru ove podele radnji, kao i u poglavlju *Neverbalni elementi komunikacije i kultura*.

VNK, str. 54b (nastavak s prethodne strane)	**Up. Moris (2005, 18)** U nekoj fazi svog života, kroz proces ličnog pokušavanja i grešenja, svako je od njih otkrio mogućnost skrštanja rukuna grudima. Tako su *ruke* ono što je nasleđeno, a ne radnja. Međutim, imajući te i takve ruke, skoro je neizbežno da čak i bez podražavanja svojih prijatelja dođu do radnje skrštanja ruku. To je jedna poluurođena radnja koja je zasnovana na „genetskoj sugestiji“ preko anatomije, pre nego na nekoj neposrednoj genetskoj instrukciji. Naše *otkrivene radnje* stečene su nesvesno, dok upoznajemo naše telo kroz dugi proces rašćenja. Mi čak nismo svesni ni toga da su one bile dodate našem repertoaru u detinjstvu, i u većini slučajeva nemamo tačnu predstavu o tome kako ih vršimo - kako prekrštamo ruke, koju preko koje, ili kako pokrećemo ruke dok govorimo. Prekrštanje ruku,

VNK, str. 55 (398 = **43** nehajlajt. reči + **355** hajlajt. reči)

nogu, sklapanje šaka primeri za ove radnje, jer svaka osoba ima svoj individualni način vršenja ovih radnji: neko će sklopiti levu ruku preko desne,

pri čemu su šake postavljene na nadlaktice obe ruke, neko će preklopiti ruke tako što će desna ruka ići preko leve, a šaka desne ruke zauzima položaj između nadlaktice leve ruke i leve strane trupa, dok je leva šaka je na desnoj nadlaktici, neko će na primer imati obratnu poziciju ruku, i shodno tome, i šaka – leva ruka preko desne, leva šaka između desne nadlaktice i desne strane trupa, itd.

Ono što je karakteristično za ove položaje je to da se osećamo čudno ako pokušamo da drugačije sklopimo ruke od onog kako inače radimo, kako smo inače navikli, to jest kako smo tokom svog razvoja otkrili.

Apsorbovane radnje su oni pokreti i položaji koje preuzimamo od drugih, najčešće od ljudi kojima smo okruženi, onih sa kojima najviše vremena provodimo – preuzimamo ih od porodice, prijatelja, itd. Za njih je karakteristično takođe da se

Morris (2002, 12)
is a Discovered Action. It does not show any major changes as one moves from one culture to another, but it does show slight variation from person to person. This is because we do not learn the action from others, but discover it for ourselves without knowing quite how. How do you fold your arms? You may fold left-over-right or right-over-left, and you probably cannot reverse the movement without feeling strangely awkward. The most common form is the arm-crook/chest clasp, but there are also six variants of this, illustrated here: (1) The forearm/forearm clasp. (2) The upper-arm/arm-crook clasp. (3) The chest/chest clasp. (4) The upper-arm/elbow clasp. (5) The upper-arm/chest clasp. (6) The high upper-arm/high upper-arm clasp.

Up. Moris (2005, 19 – ilustracija i prateći tekst)

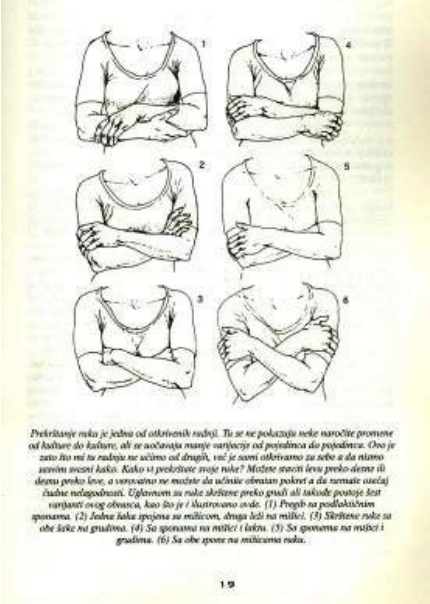

je jedna od otkrivenih radnji. Tu se ne pokazuju neke naročite promene od kulture do kulture, ali se uočavaju manje varijacije od pojedinca do pojedinca. Ovo je zato što mi tu radnju ne učimo od drugih, već je sami otkrivamo za sebe a da nismo sasvim svesni kako. Kako vi prekrštate svoje ruke? Možete staviti levu preko desne ili desnu preko leve, a verovatno ne možete da učinite obratan pokret a da nemate osećaj čudne nelagodnosti. Uglavnom su ruke skrštene preko grudi ali takođe postoje šest varijanti ovog obrasca, kao što je i ilustrovano ovde. (1) Pregib sa podlaktičnim sponama. (2) Jedna šaka spojena sa mišicom, druga leži na mišici. (3) Skrštene ruke sa obe šake na grudima. (4) Sa sponama na mišici i laktu. (5) Sa sponama na mišici i grudima. (6) Sa obe spone na mišicama ruku.

Morris (2002, 13)
Absorbed Actions are those which are unconsciously copied from other people. As with Discovered Actions, we are not aware of how or when we first acquired them. Unlike Discovered Actions, however,

VNK, str. 55a (nastavak s prethodne strane)

taj proces odigrava nesvesno, međutim, ono što ih razlikuje od otkrivenih radnji, koje se isto, kao što smo videli, nesvesno ustanovljuju, upravo je to što je ovde u pitanju apsorpcija, odnosno preuzimanje, a ne otkrivanje. Dakle i apsorbovane i otkrivene radnje se nesvesno uobličavaju, ali je kod apsorbovanih prisutno na neki način oponašanje, odnosno prilagođavanje okolini, tj. ljudima kojima smo okruženi. Čovek je, kako kaže Moris, biće koje imitira ponašanje drugih, kao uostalom i ostali primati, a apsorbovane radnje upravo predstavljaju nesvesno oponašanje.

Jedan od slikovitijih primera koji Moris navodi za ovu vrstu radnji je stav *pados*, ležerni stav tela koji je počeo da se ispoljava šezdesetih godina prošlog veka kod mladih u zapadnoj kulturi (op. cit.: 21). Mladi su, počevši masovno da nose ležerniju, komotniju odeću (ne više odela, košulje, kravate, ili kostime, neudobne steznike, itd.), napravljenu od otpornijih materijala – teksasa, koja omogućava manje sputane pokrete, počeli i da se ležernije kreću, sede, stoje, jednom rečju – apsorbovali su jedni od drugih ležernije položaje tela.

they tend to vary from group to group, culture to culture, and nation to nation.

As a species we are strongly imitative and it is impossible for a healthy individual to grow up and live in a community without becoming infected with its typical action-patterns. The way we walk and stand, laugh and grimace, are all subject to this influence.

Many actions are first performed solely because we have observed them in our companions' behaviour. It is difficult to recognize this in your own behaviour, because the process of absorption is so subtle and you are seldom aware that it has happened, but it is easy to detect in minority groups within your own society.

Up. Moris (2005, 20)

Apsorbovane radnje su one radnje koje nesvesno kopiramo od strane drugih ljudi. Kao i kod *otkrivenih radnji,* nismo svesni kako ili kada smo ih prvi put stekli. Međutim, za razliku od otkrivenih radnji, one mogu da variraju od grupe do grupe, od kulture do kulture i od nacije do nacije.

Kao vrsta jako smo skloni podražavanju i nemoguće je za jednog zdravog pojedinca da odraste i živi u jednoj zajednici a da ne postane inficiran njenim tipičnim obrascima ponašanja. Način na koji hodamo i stojimo, smejemo se i pravimo grimase - sve su to stvari podložne ovom uticaju.

Mnoge radnje vršimo prvi put s obzirom na to da smo ih zapazili u ponašanju naših prijatelja. Teško je shvatiti ovo u svom ličnom ponašanju, zato što je proces apsorpcije veoma suptilan a vi ste retko svesni da se to zaista dogodilo, ali to je lako otkriti u manjinskim grupama u svom vlastitom društvu.

Up. Moris (2005, 21)

Ljudska bića nisu usamljena u ovoj težnji da apsorbuju radnje od svojih prijatelja. Postoje nekoliko terenskih studija o čovekolikim i drugim majmunima koje otkrivaju slične pokrete, mada u jednoj koloniji životinje vrše radnje kojih nema u drugim kolonijama životinja iste vrste što i pokazuje da su životinje te radnje naučile apsorbovanjem (usvajanjem) od pojedinih dosetljivih životinja u svojim grupama.

Morris (2002, 14)

A twentieth-century example of this was the spread of the 'flop-out' resting posture among certain young adults in Western cities. During the 1960s a sprawling posture when relaxing became highly infectious. Like many postural changes, this owes its origin to a change in clothing. The use of neatly pressed trousers for male casual wear lost ground steadily during the 1960s, with blue jeans taking their place. Jeans, originally modified tent-cloth provided for hard-riding American cowboys, were for many years considered to be suitable only for manual labour.

VNK, str. 55b (nastavak s prethodne strane)	**Morris (2002, 15)** Soon they were adopted by many young adults of both sexes right across America and Europe, and following this trend came the flop-out posture. The young in question began to sit or lie on the floors of their rooms instead of in conventional seating, and also on the steps and pavements of cities, their legs sprawled out on rough or unclean surfaces that only jeans could defy. **Up. Moris (2005, 21)** I kod majmuna i kod ljudi je jasno da je tu važan status pojedinih takmaca, Sto je njen ili njegov status u grupi visi, to su ostali skloniji da njega ili nju podražavaju. U našem sopstvenom društvu, najviše apsorbujemo od onih kojima se divimo. Ovo funkcioniše najdelotvornije u bliskim ličnim dodirima, ali i u našim vezama sa multimedijalnim komunikacijama mi apsorbujemo radnje dalekih slavnih i javnih ličnosti i popularnih idola. Primer za ovo u dvadesetom veku je rasprostranjenost stava opuštanja, zvanog stav 'pados', među nekim grupama omladine u gradovima Zapada. Za vreme šezdesetih stav ispruženog tela pri odmaranju postao je veoma rasprostranjen. Kao mnoge druge promene u držanju, i ova vodi poreklo od promena u odevanju. Upotreba uredno ispeglanih muških pantalona postepeno je zamenjena 'blu-džinsom', tj. farmerkama tokom šezdesetih. Džins od prvobitno modifikovanog šatorskog platna, namenjen je bio američkim kaubojima priraslim za sedlo i smatran pogodnim samo za fizičke radnike. Onda su kalifornijski momci, dobro stojeći idoli, počeli da ih nose kao običnu, svakodnevnu odeću, Ubrzo su te pantalone prihvatili mladi ljudi oba pola širom Amerike i Evrope, a prateći ovaj trend došao je i stav 'pados'. Mladi o kojima je reč počeli su da sede ili leže na podovima svojih soba umesto na uobičajenim sedištima; takođe i na stepenicama i trotoarima gradova - ispruženih nogu na hrapavim ili prljavim površinama koji je samo 'džins' mogao da podnese. Svakog leta u Amsterdamu, Parizu i Londonu mogle su se videti na stotine zgurenih i opruženih figura čiji su stavovi u odnosu na ranije generacije bili frapantno kontrastni, Manifestacija ove promene mogla se videti šezdesetih godina na festivalima pop-muzike pod vedrim nebom, gde su se čitavi dani provodili ležeći na zemlji i niko nije ni pokušao da obezbedi sebi bilo kakvo sedište.
Mešovite radnje su modifikovane najčešće urođene ili otkrivene radnje, a ta modifikacija je svesno izvršena. Uzrok modifikacije su društvene norme, pravila ponašanja koja su prisutna u datoj kulturi, društvenoj grupi, itd. Tako će se na primer plač, koji je urođena radnja, modifikovati tokom godina i biće različit kod iste osobe u odraslom dobu u odnosu na plač kada je bila beba, dete u školskom uzrastu, tinejdžer. U	**Morris (2002, 17)** These, then, are the four ways in which we acquire actions: by genetic inheritance, by personal discovery, by social absorption, and by deliberate training. To give some examples: Inborn Actions are often drastically modified by social pressures. Infantile crying, for instance, becomes transformed in adult life

VNK, str. 55c (nastavak s prethodne strane)	**Up. Moris (2005, 23)** To su, dakle ta četiri načina na koja stičemo sposobnost da vršimo radnje: genetsko nasleđe, samostalno otkrivanje, apsorpcija od društva i svesno obučavanje. Ali praveći razliku između ta četiri odgovarajuća tipa akcija, ne želim da stvaram utisak da su one strogo odvojene jedna od druge. Za svoj punoletan oblik mnoge radnje duguju uticajima ne samo jedne od tih kategorija, Evo nekoliko primera : *urođene radnje* često su drastično modifikovane pod društvenim pritiscima. Plač novorođenčeta, na primer, transformiše se u životu odraslog čoveka

VNK, str. 56 (400 =**101** nehajlajt. reči + **299** hajlajt. reči)	
zavisnosti od situacije, a naročito u prisustvu drugih, odrasla osoba neće plakati na sav glas „kao malo dete“, već će nastojati da plač svede na što manju, društveno prihvatljivu meru. Isto tako, smeh će biti zadržavan, i u pogledu intenziteta i u pogledu trajanja, u situacijama u kojima se smeh smatra društveno neprihvatljivim ponašanjem.	**Morris (2002, 17)** into anything from silent weeping or suppressed sobbing to hysterical screeching and piteous wailing, according to local cultural influences. **Up. Moris (2005, 23)** od tihog plakanja ili prigušenog jecaja do histeričnog vrištanja i tužnog naricanja, u skladu sa lokalnim kulturnim uticajima.
Zanimljivi su i primeri otkrivenih radnji koje su modifikovane koje navodi Moris. Neki oblici prekrštanja nogu u određenim kulturama se smatraju neprikladnim, pa će stoga biti modifikovani, tj. prilagođeni datom kulturnom kontekstu –	**Morris (2002, 17)** Discovered Actions are frequently influenced in the same way, being strongly modified by the unconscious emulation of social fashions. Sitting with the legs crossed, for instance, may be privately discovered as a pleasing, convenient posture, but the exact form it takes will soon come under the influence of unwritten social rules. Without realizing it, children, as they grow older, start crossing their legs like other members of their own sex, class, age-group and culture. **Up. Moris (2005, 23)** *Otkrivene radnje* često su pod uticajima na isti način, snažno modifikovane nesvesnim podražavanjem društvenih običaja, Sedenje sa prekrštenim nogama, na primer, može samostalno da se otkrije kao jedan ugodan i udoban položaj, ali njegov određeni oblik pašće ubrzo pod uticaj nepisanih društvenih pravila. Ne shvatajući to, deca, dok rastu, počinju da prekrštaju noge kao ostali članovi njihovog pola, društvenog sloja, grupe vršnjaka i kulture.
u kulturi SAD i Kanade muškarci u velikoj većini prekrštaju noge tako što je gležanj jedne noge prebačen preko kolena druge, dok je kod Evropljana zastupljen i oblik prekrštanja nogu gde koleno jedne noge ide preko kolena druge noge (kao i kod „ženskog“ prekrštanja). S obzirom da se „evropski“ način „muškog“ prekrštanja nogu u Severnoj Americi smatra feminiziranim ponašanjem, muški pripadnici evropskih naroda će modifikovati ovu svoju otkrivenu radnju u nastojanju da se prilagode drugim kulturnim normama.	**Morris (2002, 18)** To continue with the example of leg-crossing - certain American males have been reported as saying that they find European males slightly effeminate. When this reaction is analysed it turns out to have nothing to do with the sexual behaviour of European males, but rather with the fact that they often sit with one knee crossed over the other knee. To the European this is such a normal posture that he cannot even see it as a posture. It is just a natural way to sit. But to the American male it appears effeminate because, at home, it is more often performed by his female than his male companions. The American male prefers - if he is going to cross his legs - to perform the ankle-knee cross, in which the ankle of one leg rests high up across the knee of the other leg. **Up. Moris (2005, 23)** Nastavimo sa primerom prekrštanja nogu: neki Amerikanci kažu, navodno, da oni nalaze da su Evropljani pomalo feminizirani. Kad se ova reakcija razmotri, ispostavlja se da to nema nikakve veze sa seksualnim ponašanjem Evropljana, već pre sa činjenicom da oni često sede prekrštenih nogu, s kolenom preko kolena. Evropljaninu je to toliko normalan položaj da ga on čak i ne vidi kao neki

VNK, str. 56a (nastavak s prethodne strane)

Pored toga, modifikuju se i apsorbovane radnje, kao i uvežbane radnje – Moris navodi vrlo interesantan primer podizanja ruke ka slepoočnici u znak pozdrava (čine ga muškarci u zapadnoj kulturi), koji predstavlja apsorbovanu radnju, a vodi poreklo od uvežbane radnje skidanja šešira kao deo formalnog srednjovekovnog naklona. I ova radnja, kao i vojničko salutiranje, koje takođe vodi poreklo od ovog srednjovekovnog uvežbanog i ritualnog, formalnog pozdrava, predstavljaju mešovite radnje, gde je salutiranje „prelazna faza“, modifikovana skraćivanjem (op. cit.: 25).

položaj. To je po njemu prirodan način za sedenje. Ali Amerikancu to izgleda feminizirano, jer u Americi češće tako sede žene nego muškarci. Kad Amerikanac prekršta noge, on radije čini na taj način sto članak jedne noge položi visoko preko kolena druge noge.

Opravdana zamerka ovom zapažanju mogla bi da bude činjenica da mnogi Evropljani često usvajaju položaj članak-koleno, a da Amerikanci, naročito oni iz velikih gradova, mogu ponekad da se vide kako sede s kolenom preko kolena. I to je tačno; ali to samo naglašava senzitivnost nesvesnih ljudskih reakcija na ponašanje njihovih prijatelja. Razlika je samo u stepenima. slučajno se više Evropljana ponaša na ovaj način, a više Amerikanaca na onaj. A ipak je ta mala razlika dovoljna da u Amerikancu, kad poseti Evropu, stvori jasno osećanje da su Evropljani na neki način feminizirani.

Morris (2002, 20)

In this way, the early history of many actions is rapidly obscured, but this does not hamper their acquisition by new generations. Soon, they are being passed on, not because they are formally taught, but because we see others doing them and unthinkingly do likewise. They are therefore Mixed Actions of a special kind - they are historically mixed. They began as Trained Actions, obeying specific etiquette rules (= the medieval act of doffing the hat as part of the formal bow); then they became modified by abbreviation (= the modern military salute in which the hand is brought smartly up to touch the temple); until eventually they became so casually treated that they slipped into our general repertoire of Absorbed Actions (= hand raised to near the temple as a friendly greeting). They are therefore Mixed Actions when viewed across an historical time span, though not necessarily at any one point.

Up. Moris (2005, 25)

Na ovaj način rana istorija mnogih radnji brzo postaje nejasna, ali to ne smeta novim generacijama da ih usvajaju, Na kraju krajeva one se brzo prenose dalje, ne zato što su formalno naučene, već zato što vidimo da ih l drugi vrše, i ne razmišljajući i mi činimo isto. One su zato mešovite radnje jedne posebne vrste - one su istorijski mešane. Potekle su kao *uvežbane radnje* povinovane specifičnim pravilima etikete (= srednjovekovni čin skidanja šešira kao deo formalnog naklona); zatim su modifikovane skraćivanjem (= savremeno vojničko salutiranje gde se ruka žustro prinosi glavi dodirujući slepoočnicu); dok napokon nisu postale takve slučajnosti da su se uvukle u naš opšti repertoar *apsorbovanih radnji* (= podizanje ruke ka slepoočnici u znak prijateljskog pozdrava). I zato su to *mešovite radnje* kad se posmatraju kroz čitav istorijski vremenski raspon, a ne, nužno po pojedinim periodima.

VNK, str. 56b (nastavak s prethodne strane)

Uvežbane radnje su one radnje koje pojedinac svesno želi da usvoji, a za čije pravilno izvršenje je potrebno uložiti trud i napor, a i vreme (op. cit.: 22).

Primeri za ove radnje su vožnja bicikla, namigivanje, pucketanje prstima, itd. Dakle, kod naučenih radnji prisutna je svesna namera da se radnja usvoji, kao i niz pokušaja, isprobavanja i pogrešaka dok se ta radnja ne usvoji pravilno. Ono što ih razlikuje od mešovitih radnji, gde je takođe prisutno svesno ponašanje, upravo je činjenica da se ovde usvaja nova radnja, a ne da se modifikuje neka već postojeća, urođena ili otkrivena radnja. Kada dete uči da pucketa prstima, ono mora da savlada „tehniku“ te radnje, odnosno da savlada pokrete i međuodnos tih pokreta kako bi nastupio zvučni efekat te radnje. Nije dovoljno prisloniti palac na srednji prst i kažiprst koji su ispravljeni, dok su domali i mali prst skupljeni, i zatim „osloboditi“ palac pritiska srednjeg prsta i kažiprsta, već je potrebno to

Morris (2002, 16-17)

Trained actions are consciously acquired by teaching or selfanalytical observation and practice. At one end of the scale there are difficult physical achievements such as turning mid-air somersaults, or walking on your hands. Only expert acrobats can master these activities, after long hours of training. At the other end of the scale there are simple actions such as winking and shaking hands. In some cases these might almost fall into the category of Absorbed Actions, but if children are watched closely it soon becomes clear that the child must first teach itself, deliberately and consciously, many of the actions we adults take for granted. The hand-shake, so natural to adults, seems unpleasant and awkward to small children and, at the outset, they usually have to be coaxed to offer a hand and then have the appropriate shaking action demonstrated to them. Watching a child first trying to master a knowing wink provides another vivid reminder of how difficult some apparently simple actions can be.

Up. Moris (2005, 22-23)

Uvežbane radnje se svesno stiču učenjem ili samoanalitičkom opservacijom i praksom. Na jednom kraju skale nalaze se teška fizička postignuća kao što je premetanje u vazduhu pri skakanju ili hodanje na rukama. Samo stručni akrobati mogu da ovladaju ovim aktivnostima,nakon mnogo sati vežbanja.

Na drugom kraju skale nalaze se jednostavne radnje kao što su namigivanje i rukovanje, U nekim slučajevima one bi gotovo mogle da se svrstaju u kategoriju *apsorbovanih radnji,* ali ako pažljivo posmatramo decu, uskoro nam postaje jasno da dete prvo mora samo sebe da nauči, namerno i svesno, mnogim onim radnjama koje mi odrasli smatramo datim. Rukovanje, koje je toliko prirodno za odrasle, maloj deci izgleda kao nešto neprijatno i nezgodno, i, u početku, obično moraju da se nagovore da nekom pruže ruku i da im se onda pokazuje kako se ta radnja pravilno vrši.Posmatranje deteta kad prvi put pokušava da ovlada lukavim namigivanjem, omogućuje nam da se ponovo živo prisetimo

VNK, str. 57 (349 = **115** nehajlajt. reči + **234** hajlajt. reči) uraditi na određeni način, pod određenim uglom i svakako regulišući i brzinu „odapinjanja“ palca, a to sve zahteva uvežbavanje. Tek kada dete uspe da sve te elemente ove radnje usvoji i kada odgovarajući zvučni efekat ne izostane, tu će radnju smatrati savladanom.	**Morris (2002, 17)** Indeed, some people never do master the wink, even as adults, though it is hard for a winker to understand why. Snapping the fingers, whistling and many other trivial acts fall into this category, in addition to the more obvious, complex skills. **Up. Moris (2005, 23) in continuo** kako neke naočigled proste radnje mogu da budu teške. U stvari, neki ljudi nikad ne mogu da ovladaju namigivanjem,čak i kao odrasli, iako je to onima što umeju da namiguju nejasno. Puckanje prstima, zvuždanje i mnoge druge trivijalne radnje spadaju u ovu kategoriju, i pored očigledno kompleksnijih veština.
Pogledajmo sada Morisovu klasifikaciju gestova. On gest definiše kao svaku radnju kojom se šalje neki vidni znak posmatraču, i svrstava ih u dve grupe: slučajne (sekundarne) i primarne (namerne) gestove (op. cit.: 26).	**Morris (2002, 21-22) in continuo** A gesture is any action that sends a visual signal to an onlooker. To become a gesture, an act has to be seen by someone else and has to communicate some piece of information to them. It can do this either because the gesturer deliberately sets out to send a signal - as when he waves his hand - or it can do it only incidentally - as when he sneezes. The hand-wave is a Primary Gesture, because it has no other existence or function. It is a piece of communication from start to finish. The sneeze, by contrast, is a secondary, or Incidental Gesture. Its primary function is mechanical and is concerned with the sneezer's personal breathing problem. In its secondary role, however, it cannot help but transmit a message to his companions, warning them that he may have caught a cold. Most people tend to limit their use of the term 'gesture' to the primary form - the hand-wave type - but this misses an important point. What matters with gesturing is not what signals we think we are sending out, but what signals are being received. The observers of our acts will make no distinction between our intentional Primary Gestures and our unintentional, incidental ones. In some ways, our Incidental Gestures are the more illuminating of the two, if only for the very fact that we do not think of them as gestures, and therefore do not censor and manipulate them so strictly. This is why it is preferable to use the term 'gesture' in its wider meaning as an 'observed action'. A convenient way to distinguish between Incidental and Primary Gestures is to ask the question: Would I do it if I were completely alone? If the answer is No, then it is a Primary Gesture. We do not wave, wink, or point when we are by ourselves; not, that is, unless we have reached the unusual condition of talking animatedly to ourselves.

VNK, str. 57a (nastavak s prethodne strane)

Sažimanje.

Slučajni gestovi su zapravo

mehaničke radnje sa sekundarnim porukama,tj. pokreti kojima se vrši neka „lična“ radnja: na primer češanje, nameštanje kose, podešavanje naočara na nosu, prekrštanje nogu, ruku, stav tela, hod, itd. (primetićemo da se ovi sekundarnni gestovi u određenoj meri poklapaju sa Ekmanovim i Frizenovim manipulatorima / adaptorima).

Moris navodi da svaki pojedinac ima za sebe karakteritične sekundarne gestove, u smislu da će, na primer, ukoliko je neko nervozan i napet nameštati kravatu ili manžetne na košulji, iako su u savršenom redu, neko će vrteti prsten na prstu, neko će nameštati kosu iza uveta, iako nijedan pramen ne pada na lice, itd. Ovi gestovi nam mogu pružiti informacije o sagovornikovim stavovima, o tome da li se oseća prijatno ili uzrujano, itd., drugim rečima, u pitanju su sekundarne poruke.

Up. Moris (2005, 26) in continuo

Gest je svaka radnja kojom se šalje neki vidni znak posmatraču. Da bi postao gest, taj čin moraju da vide drugi ljudi i on njima mora da prenese neku informaciju. To je moguće ili zato što gestikulator svesno kreće da pošalje neki znak - kao kad mahne rukom - ili on to čini slučajno - kao kad kine. Mahanje rukom *je primaran gest,* zato što nema drugu egzistenciju ili funkciju. To je jedan deo komunikacije od početka do kraja. Kijanje je suprotno tome, sekundaran ili *slučajan gest.* Njegova prvenstvena funkcija je mehanička i ona se tiče ličnog problema disanja onoga koji kija, Međutim, u svojoj sekundarnoj ulozi, kijanje ne može a da njegovoj okolini ne pošalje jednu poruku - da ih upozori da se on možda prehladio.

Mnogi ljudi pokazuju tendenciju da ograniče upotrebu termina 'gest' na njegov primarni oblik - na tip mahanja rukom - ali lako se propušta jedna značajna tačka. Ono što je u gestikulisanju bitno nije u tome kakve znake mislimo da šaljemo, nego kakvi se znaci primaju, Posmatrači naših činova neće praviti razliku između naših namernih *primarnih gestova* i naših nenamernih, slučajnih, gestova. Na neki način su naši *slučajni gestovi* ilustrativniji od onih drugih, ako ne po samoj činjenici onda po tome što o njima ne razmišljamo kao o gestovima, i zato ih niti cenzurišemo niti njima manipulišemo tako strogo. I zato je bolje upotrebljavati termin 'gest' u njegovom širem značenju kao 'zapažena radnja'.

Konvencionalan način da bi se napravila razlika između *slučajnih i primarnih gestova* je u postavljanju pitanja: Da li bih ja to uradio da sam potpuno sam? Ako je odgovor *ne,* onda je to *primaran* gest. Mi ne mašemo rukama, namigujemo ili pokazujemo prstom kad smo sami; to jest, ne, ukoliko nismo došli u neobično stanje živahnog pričanja sa samim sobom.

Morris (2002, 22)

INCIDENTAL GESTURES

Mechanical actions with secondary messages

Many of our actions are basically non-social, having to do with problems of personal body care, body comfort and body transportation; we clean and groom ourselves with a variety of scratchings, rubbings and wipings; we cough, yawn and stretch our limbs; we eat and drink; we prop ourselves up in restful postures, folding our arms and crossing our legs; we sit, stand, squat and recline, in a whole range of different positions; we crawl, walk and run in varying gaits and styles. But although we do these things for our own benefit, we are not always unaccompanied when we do them. Our companions learn a great deal about us from these 'personal' actions - not merely that we are scratching because we itch or that we are running because we are late, but also, from the way we do them, what kind of personalities we possess

VNK, str. 57b (nastavak s prethodne strane)	and what mood we are in at the time. Sometimes the mood signal transmitted unwittingly in this way is one that we would rather conceal, if we stopped to think about it. Occasionally we do become self-consciously aware of the 'mood broadcasts' and 'personality displays' we are making and we may then try to check ourselves. But often we do not, and the message goes out loud and clear. **Up. Moris (2005, 26-27)** SLUČAJNI GESTOVI *Mehaničke radnje sa sekundarnim porukama* Mnoge naše radnje su u osnovi nedruštvene, u vezi sa problemima ličnog staranja o telu, telesne udobnosti i prevoza tela; mi se peremo i doterujemo raznovrsnim grebanjem, češanjem, trljanjem i brisanjem; kašljemo, zevamo i protežemo udove; jedemo i pijemo; zauzimamo udobne položaje, skrštamo ruke i prekrštamo noge; sedimo, stojimo, čučimo i opružamo se, zauzimamo čitav niz različitih položaja; puzimo, hodamo i trčimo u različitim stavovima i stilovima. Ali iako mi te stvari radimo za naše sopstveno dobro, nismo uvek sami dok to radimo. Naši prijatelji većim delom saznaju o nama iz tih naših 'ličnih' radnji - ne samo to da se češemo kad nas svrbi ili da trčimo zato što kasnimo, nego takođe i po načinu na koji mi to činimo, kakve smo mi to ličnosti i u kakvom smo raspoloženju tada. Ponekad je signal raspoloženja, nesvesno prenešen na ovaj način, onaj koji bismo radije prikrili a o kome nismo razmišljali. S vremena na vreme zaista postajemo samosvesno svesni 'emitovanja raspoloženja' i 'prikazivanja ličnosti' koje činimo, i tada možemo pokušati sa samokontrolom. Ali mi to, često, ne činimo, pa poruka isplivava glasno i jasno. **Morris (2002, 23)** Many of our Incidental Gestures provide mood information of a kind that neither we *nor our companions* become consciously alerted to. It is as if there is an underground communication system operating just below the surface of our social encounters. We perform an act and it is observed. Its meaning is read, but not out loud. We 'feel' the mood, rather than analyse it. Occasionally an action of this type becomes so characteristic of a particular situation that we do eventually identify it - as when we say of a difficult problem: 'That will make him scratch his head', indicating that we do understand the link that exists between puzzlement and the Incidental Gesture of head-scratching. But frequently this type of link operates below the conscious level, or is missed altogether.

VNK, str. 57c (nastavak s prethodne strane)

Moris u okviru ovih gestova izdvaja gestove koji se u komunikaciji namerno upotrebljavaju da bi se prenela neka informacija sagovorniku (op. cit.: 28), npr. namerno zevanje ili podupiranje glave rukama da bismo pokazali sagovorniku da smo umorni ili da nam je dosadno, nakašljavanje da bismo signalizirali nekome da smo ušli u prostoriju u kojoj je on/ona dotle bio sam, i sl. Takve gestove naziva ***stilizovanim slučajnim gestovima*** jer se ne odigravaju spontano, već je kod osobe prisutna namera da ih upotrebi, a koristi ih da prenese neku informaciju, neku poruku.

Primarni gestovi su oni koji su relevantni u komunikaciji, tj. koji imaju neku komunikativnu vrednost. Moris ih dalje deli na: izrazne, mimičke, šematske, simboličke, tehničke i šifrovane gestove.

Izrazni gestovi. To su ekspresivni gestovi, i delimo ih sa (nekim) životinjama. Javljaju se dve grupe ekspresija, u zavisnosti čime se ekspresija vrši: facijalna, koja je

Where the links are clearer, we can, of course, manipulate the situation and use our Incidental Gestures in a contrived way. If a (op. cit.: 28), student listening to a lecture is not tired, but wishes to insult the speaker, he can deliberately adopt a bored, slumped posture, knowing that its message will get across. This is a Stylized Incidental Gesture - a mechanical action that is being artificially employed as a pure signal. Controlling our Incidental Gestures in this way is one of the processes that everychild must learn as it grows up and learns to adapt to the rules of conduct of the society in which it lives.

Up. Moris (2005, 27-28)

Mnogi naši *slučajni gestovi* pružaju neku vrstu informacije u vezi sa raspoloženjem na koju ni mi ni naši prijatelji nismo svesno upozoreni. To je kao da postoji neki podzemni sistem komunikacije koji funkcioniše ispod same površine naših susreta u društvu, Vršimo neku radnju i ona je zapažena. Njeno značenje je čitljivo, ali ne naglas. Mi to raspoloženje više 'osećamo' nego što ga analiziramo'. S vremena na vreme radnja ove vrste postaje toliko karakteristična za određenu situaciju da je mi konačno identifikujemo - kao kad kažemo za neki težak problem: „Češaće se on zbog toga", ukazujući na to da mi stvarno znamo za vezu koja postoji između zagonetke i *slučajnog gesta* češanja glave. Ali često ovaj tip veze funkcioniše ispod ravni svesnog, ili sasvim izostaje.

Kad su te veze jasnije, mi naravno možemo da manipulišemo situacijom i upotrebljavamo *naše slučajne gestove na* neki vešt način. Ako student koji .sluša predavanje nije umoran, ali želi da uvredi predavača, on može namerno da zauzme mlitav stav onoga kome je dosadno, znajući da će njegova poruka bili jasna. To je *stilizovan slučajni gest* - mehanička radnja koja je veštački upotrebljena kao čist signal.

Upravljajući našim *slučajnim gestovima* na ovaj način je jedan od procesa kroz koji svako dete prolazi dok raste i uči da se prilagožava pravilima ponašanja društva u kojem živi.

Morris (2002, 24)

Primary Gestures fall into six main categories. Five of these are unique to man, and depend on his complex, highly evolved brain. The exception is the category I have called

Expressive Gestures. These are gestures of the type which all men, everywhere, share with one another, and which other animals also perform. They include the important signals of Facial Expression, so critical to daily human interaction.

Up. Moris (2005, 28)

Primarni gestovi se dele na šest glavnih kategorija, Pet kategorija su jedinstvene za čoveka, I one zavise od njegovog kompleksnog, visoko razvijenog mozga.

VNK, str. 58 (350 = **63** nehajlajt. reči + **287** hajlajt. reči) zajednička svim ljudima (a svojstvena je i nekim životinjama), koja šalje najviše informacija u toku komunikacije (kada je u pitanju komunikacija licem u lice) i manuelna gestikulacija koja obuhvata pokrete rukama u toku konverzacije, i najčešće se koristi za naglašavanje verbalnog sadržaja (op. cit.: 28).	**Morris (2002, 24)** All primates are facially expressive and among the higher species the facial muscles become increasingly elaborate, making possible the performance of a whole range of subtly varying facial signals. In the human species this trend reaches its peak, and it is true to say that the bulk of non-verbal signalling is transmitted by the human face. The human hands are also important, having been freed from their ancient locomotion duties, and are capable, with their Manual Gesticulations, of transmitting many small mood changes by shifts in their postures and movements, especially during conversational encounters. I am denning the word **Morris (2002, 26)** 'gesticulation', as distinct from 'gesture', as a manual action performed unconsciously during social interactions, when thegesticulator is emphasizing a verbal point he or she is making. **Up. Moris (2005, 28)** Izuzetak je kategorija koju sam nazvao *izraznim gestovima*. To su gestovi one vrste koja je zajednička svim ljudima na svetu, gestove koje takođe prave i druge životinje. Oni uključuju važne znake *izraza lica* od izuzetnog značaja u svakodnevnim ljudskim odnosima. Svi primati su facijalno ekspresivni, odnosno lično izražajni, a među višim vrstama mišići lica postaju sve razrađeniju, omogućavajući predstavljanje jednog čitavog niza različitih facijalnih znakova sa suptilnim varijantama. Kod ljudske vrste je ta sklonost dostigla svoj vrhunac, i istina je kad se kaže da najveći deo neverbalnog signalisanja emituje čovekovo lice. Ljudske ruke su takođe važne. oslobođene svog davnog služenja za kretanje, osposobite su se pomoću svojih *manuelnih gestikulacija* da daju znake o mnogim malim promenama raspoloženja u stavovima i pokretirna, naročito za vreme konverzacionih susreta. Reč 'gestikulacija' definišem, nezavisno od 'gesta', kao jednu manuelnu radnju koja se nesvesno vrši tokom društvenih interakcija, kad gestikulator naglašava neku verbalnu poentu koju iznosi.
Kao što se može primetiti, izrazni gestovi su dosta slični slučajnim gestovima, međutim, razlika je u tome što izrazni gestovi imaju funkciju signaliziranja. Izrazni gestovi su, zapravo, u vezi sa slučajnim gestovima u smislu da je poreklo izraznih i slučajnih gestova je u nekomunikativnim radnjama, ali se veza između tih primarnih nekomunikativnih radnji i sadašnjih izraznih gestova tokom čovekovog razvoja prekinula, kako ističe Moris (op. cit.: 30).	**Morris (2002, 26)** In origin, our Expressive Gestures are closely related to our Incidental Gestures, because their roots also lie in primarily noncommunicative actions. The clenched fist of the gesticulator owes its origin to an intention movement of hitting an opponent, just as the frown on the face of a worried man can be traced back to an ancient eye-protection movement of an animal anticipating physical attack. But the difference is that in these cases the link between the primary physical action and its ultimate descendant, the Expressive Gesture, has been broken. Smiles, pouts, winces, gapes, smirks, and the rest, are now, for all practical purposes, pure gestures and exclusively communicative in function.

VNK, str. 58a (nastavak s prethodne strane)

Izrazni gestovi se usvajaju u detinjstvu, razvijaju i modifikuju tokom života, i samim tim se mogu donekle razlikovati u različitim kulturama.

Morris (2002, 26-27)
Despite their worldwide distribution, Expressive Gestures are nevertheless subject to considerable cultural influences.

Up. Moris (2005, 30)
Po svom poreklu, naši *izrazni gestovi* su u bliskoj vezi sa našim *slučajnim gestovima,* zato što i njihovi koreni se takođe nalaze u primarno nekomunikativnim radnjama. Stisnuta pesnica gestikulatora duguje svoje poreklo namernom pokretu udaranja protivnika, kao što mrštenje nekog zabrinutog čoveka može da se prati sve do neke davne prošlosti kad je neka životinja pravila isti pokret - grimasu da bi zaštitila oči od očekivanog fizičkog napada. Ali razlika je ta što u ovim slučajevima veza između primarne fizičke radnje i njenog poslednjeg potomka - *izraznog gesta* - je prekinuta. Osmesi, durenje, treptanje, zevanje, zlobno smeškanje i drugo, su danas, radi svih praktičnih ciljeva, čisti gestovi i isključivo komunikativni po svojoj funkcionalnosti. Uprkos njihovoj rasprostranjenosti širom sveta, *izrazni gestovi* i pored svega su podložni znatnim kulturnim uticajima. lako svi mi imamo razvijen splet mišića za osmehivanje, svi se ne osmehujemo na apsolutno isti način, u istoj meri, ili u istim prilikama. Na primer, deca mogu da počnu kao iskreni osmehivači ili iskreni smejači, ali lokalna tradicija može od njih, dok rastu, da zahteva da kriju svoja osećanja, pa kad odrastu, njihov zreli smeh može da bude strogo prigušen, kao posledica. Ta lokalna *pravila otkrivanja,* koja od mesta do mesta variraju, često daju lažan utisak da su *izrazni gestovi* više lokalni izumi nego modifikovani, ali univerzalni obrasci ponašanja.

Ako se osvrnemo na Ekmanovu i Frizenovu klasifikaciju neverbalnih elemenata, možemo uvideti da izrazni (ekspresivni) gestovi, ovako kako ih definiše Moris, dosta liče na njihove emocionalne ekspresije, međutim ove grupe gestova se samo donekle poklapaju. Morisovi izrazni gestovi obuhvataju Ekmanove i Frizenove emocionalne ekspresije, ali i regulatore i ilustratore, pri čemu su manuelne gestikulacije prvenstveno ilustratori i regulatori, dok se facijalna ekspresija može javiti i u funkciji regulatora.

Polovina, Panić (2010, 227)
Ako ovako definisane izrazne (ekspresivne) gestove uporedimo sa Ekmanovim *emocionalnim ekspresijama*, ustanovićemo da se oni samo parcijalno poklapaju. Morisovi izrazni gestovi obuhvataju Ekmanove *emocionalne ekspresije,* ali i *regulatore* i *ilustratore*, pri čemu su *manuelne gestikulacije* prvenstveno *ilustratori* i *regulatori*, dok *facijalna ekspresija* može biti i u funkciji *regulatora.*

Mimički gestovi. Ovo je grupa gestova kojima se izvodi podražavanje neke osobe, predmeta, ili pak radnje.
Značenje nekog mimičkog gesta se može dekodirati i u slučaju da gest nikada pre nije viđen, kaže Moris (2005: 31), pa je tako mimički gest, ako se uspešno izvede, razumljiv i nekome pred čijim očima nikada ranije nije bio izveden.

Morris (2002, 27)
Mimic Gestures are those in which the performer attempts to imitate, as accurately as possible, a person, an object or an action. A successful Mimic Gesture is therefore understandable to someone who has never seen it performed before.

Up. Moris (2005, 31)
MIMIČKI GESTOVI
Gestovi koji šalju znake podražavanjem
Mimički gestovi su oni kojima izvođač pokušava da podražava, što je moguće vernije, neku osobu, predmet ili radnju. Ovde napuštamo naše životinjsko nasleđe i ulazimo u jednu isključivo ljudsku sferu.

VNK, str. 58b (nastavak s prethodne strane)	Suštinski kvalitet jednog *mimičkog gesta* je u njegovom pokušaju da preslika stvar koju nastojimo da opišemo. Ovde se ne primenjuju stilizovane konvencije., Uspešan mimički gest je zato razumljiv nekome pred čijim očima nikada ranije nije bio izveden. Prethodno znanje nije potrebno i nema potrebe za već utvrđenom tradicijom u pogledu načina na koji se određeni predmet prikazuje.
Ove gestove Moris dalje deli na četiri grupe: *društvena mimikrija* (podražavanje određenog ponašanja koje društvene konvencije nalažu u određenim situacijama, na primer izražavanje tuge na sahranama, ozbiljnosti i zainteresovanosti na predavanjima, radosti i dobrog raspoloženja na zabavama, uprkos našem unutrašnjem emotivnom stanju koje možda nije u skladu sa tim situacijama),	**Morris (2002, 27)** There are four kinds of Mimic Gesture: First, there is Social Mimicry, or 'putting on a good face'. We have all done this. We have all smiled at a party when really we feel sad, and perhaps looked sadder at a funeral than we feel, simply because it is expected of us. We lie with simulated gestures to please others. This should not be confused with what psychologists call 'role-playing'. When indulging in Social Mimicry we deceive only others, but when role-playing we deceive ourselves as well. **Up. Moris (2005, 31)** Postoje četiri vrste mimičkih gestova: Prvo, tu je *društvena mimikrija* ili 'stavljanje prigodne maske na lice', To svi radimo. Svi se mi smejemo na nekoj zabavi iako smo u stvari tužni, a možda na nekoj sahrani izgledamo i tužnije nego što to osećamo, jednostavno zato što se to od nas očekuje. Lažemo pomoću simuliranih gestova da bi drugima udovoljili. Ovo ne bi trebalo mešati sa onim što psiholozi zovu 'igranje uloge'. Kada se prepuštamo društvenoj mimikriji, mi obmanjujemo samo druge, a kad igramo neku ulogu mi obmanjujemo takođe i sebe.
teatralna mimikrija (simuliranje određenih ponašanja od strane glumaca, to jest igranje uloge lika u pozorišnoj predstavi, na snimanju filma),	**Morris (2002, 27-28)** Second, there is Theatrical Mimicry - the world of actors and actresses, who simulate everything for our amusement. Essentially it embraces two distinct techniques. One is the calculated attempt to imitate specifically observed actions. The actor who is to play a general, say, will spend long hours watching films of **Morris (2002, 28)** military scenes in which he can analyse every tiny movement and then consciously copy them and incorporate them into his final portrayal. **Up. Moris (2005, 31-32)** **Drugo,** tu je **teatralna mimikrija - svet** glumaca **i glumica** koji simuliraju sve, za našu zabavu. U suštini, ona obuhvata dve posebne tehnike. Jedna je proračunati pokušaj da se na specifičan način podražavaju zapažene radnje. Glumac koji treba da igra ulogu generala, recimo, provešće mnogo sati gledajući filmove sa prizorima iz vojničkog **života** u kojima ce moci da analizira svaki majušan pokret i potom svesno da podražava i pretvori u svoj finalni lik. Druga je tehnika usredsređivanje ne na zamišljeno raspoloženje karaktera koje treba

VNK, str. 58c (nastavak s prethodne strane) *parcijalna mimikrija* (podražava se neki predmet ili životinja, tj. imitira se neka pojava ili ponašanje koji nisu svojstveni ljudima: podizanje ruku savijenih u laktu	opisati,već nastojanje da se **uživi** i osloni na to duševno stanje, kako bi se, nesvesno, dobio potreban stil telesnih radnji. **Morris (2002, 29)** In Partial Mimicry the performer attempts to imitate something which he is not and never can be, such as a bird, or raindrops. Usually only the hands are involved, but these make the most realistic approach to the subject they can manage. If a bird, they flap their 'wings' as best they can; if raindrops, they describe a sprinkling descent as graphically as possible. **Up. Moris (2005, 32)** U **parcijalnoj mimikriji** izvođač pokušava da podražava nešto što on nije i nikada ne može da bude, kao što su ptica ili kišne kapi.

VNK, str. 59 (392= **218** nehajlajt. reči + **174** hajlajt. reči) do nivoa glave u vidu psa koji šeni, imitiranje mačke koja se umiljava, ili pravimo pokrete rukama u obliku sinusoide da bismo prikazali talase, napravimo pištolj od šake, dočaravamo oblik predmeta „crtanjem“ njegovih obrisa u vazduhu, itd.),	Widely used mimic gestures of this kind are those which convert the hand into a 'gun', an animal of some sort, or the foot of an animal;or those which use the movements of the hand to indicate the outline shape of an object of some kind. **Up. Moris (2005, 32)** Obično su samo ruke uključene, ali one ovde čine realistički pristup predmetu koji mogu da opišu. Ako je reč o ptici, one masu 'krilima' najbolje što mogu; ako se opisuje kiša, one opisuju njeno padanje i prskanje na što je moguće plastičniji način. U širokoj su primeni oni mimički gestovi kojima se šaka pretvara u 'pištolj[1], u neku vrstu životinje ili u nogu neke životinje; ili oni pri kojima se rukom prave pokreti što dočaravaju obrise oblika nekog predmeta.
vakuumska mimikrija (izvođenje radnje vezane za neki predmet ili pojavu koji pritom nisu prisutni: pokretom prinošenja zamišljene čaše ustima možemo da signaliziramo sagovorniku da ga pozivamo da odemo na piće, kao i prinošenje ustima ispruženog kažiprsta i srednjeg prsta, kao da držimo između njih cigaretu, signalizira sagovorniku da želimo da izađemo napolje i popušimo cigaretu). Gestove ove kategorije možemo u nekom smislu dovesti u vezu sa Meknilovim *ikoničkim gestovima*, jer liče na ono što označavaju, odnosno ovi pokreti liče na pokrete koji bi bili načinjeni da je objekat prisutan (čaša, cigareta, itd), i označavaju radnju koja je povezana sa tim objektom.	**Morris (2002, 29)** The fourth kind of Mimic Gesture can best be called Vacuum Mimicry, because the action takes place in the absence of the object to which it is related. If I am hungry, for example, I can go through the motions of putting imaginary food into my mouth. If I am thirsty, I can raise my hand as if holding an invisible glass, and gulp invisible liquid from it. **Up. Moris (2005, 32)** Četvrta vrsta mimičkog gesta najbolje bi se mogla nazvati: vakuumska mimikrija, s obzirom na to da se radnja vrši u odsustvu predmeta na koji se odnosi. Ako sam gladan, na primer, ja mogu da pravim pokrete stavljanja zamišljene hrane u svoja usta, Ako sam žedan ja mogu da podignem ruku kao da držim nevidljivu čašu i da gutam nevidljivu tečnost iz nje.
Šematski gestovi. Oni se mogu nazvati „skraćenom“ ili „sažetom“ mimikrijom jer se kod njih izdvaja samo jedan segment, element nečega što želimo da sagovorniku imitiranjem dočaramo (npr. ispruženi palac i mali prst, ili ispruženi palac i kažiprst koji simbolizuju samo telefonsku slušalicu, a gest se odnosi na telefon; šake prislonjene na slepoočnice, sa polusavijenim kažiprstom i skupljenim ostalim prstima kojima se simbolizuju rogovi, a odnose se na bika, itd.) (op. cit.: 33).	**Morris (2002, 29-30)** Schematic Gestures are abbreviated or abridged versions of Mimic Gestures. They attempt to portray something by taking just one of its prominent features and then performing that alone. There is no longer any attempt at realism. Schematic Gestures usually arise as a sort of gestural shorthand because of the need to perform an imitation quickly and on many occasions. Just as, in ordinary speech, we reduce the word 'cannot' to 'can't', so an elaborate miming of a charging bull becomes reduced simply to a pair of horns jabbed in the air as a pair of fingers. **Up. Moris (2005, 32-33)** **Šematski gestovi** su skraćene ili sažete verzije mimičkih gestova. Oni pokušavaju da nešto opišu izdvajanjem samo jedne od karakterističnih crta onoga što se opisuje i potom se samostalno izvodi. Tu nema više nikakve težnje ka realizmu. Šematski gestovi se obično javljaju kao neka vrsta gestikulacije stenografije zbog potrebe da se neka imitacija obavi brzo i u mnogim prilikama. Kao što u običnom govoru reč 'gospoda' skraćujemo na 'gda', tako se jedna razrađena mimika razjarenog bika

VNK, str. 59a (nastavak s prethodne strane) Važno je istaći da postoje različite varijante ovih gestova u kulturama, ali su, zbog sličnosti sa onim što označavaju, ipak razumljivi i pripadnicima drugih kultura – na primer gest za telefon gde se koriste palac i kažiprst karakterističan je za Italiju i Francusku, dok se kod nas ustalio gest sa palcem i malim prstom, koji je karakterističan za SAD i Britaniju, ali ćemo razumeti taj gest jer je sličnost sa telefonskom slušalicom/telefonom velika u obe ove varijante gesta.	skraćujc prosto na dva kažiprsta koji bockaju vazduh umesto rogova.
Simbolički gestovi. Njima se ukazuje na neku apstraktnu osobinu ili pojavu koja nema prost ekvivalent u svetu predmeta i pokreta	**Morris (2002, 32)** A Symbolic Gesture indicates an abstract quality that has no simple equivalent in the world of objects and movements. Here we are one stage further away from the obviousness of the enacted Mimic Gesture.
(npr. kruženje kažiprsta pored slepoočnice označava glupost ili psihičku poremećenost;	How, for instance, would you make a silent sign for stupidity? Alternatively, you might rotate your forefinger close to your temple, signalling that the brain is going round and round and is not stable. **Up. Moris (2005, 34)** Simboličan gest ukazuje na jedan apstraktan kvalitet koji nema prost ekvivalent u svetu predmeta i pokreta. Ovde smo za jednu stepenicu dalje od očiglednosti odigranog mimičkog gesta. Kako biste, na primer, dali nemi znak za tupoglavost? Da biste značenje učinili jasnijim, morate, umesto toga, da kažiprstom vrtite oko slepoočnice, ukazujući na 'odvrtanje šrafa', Alternativno, možete da vrtite prst blizu slepoočnice, signalizirajući tako da se mozak stalno obrće i da nije stabilan.
italijanski znak za „rogonju“, tj. muža koga žena vara – stavljanje ispruženog i levog i desnog kažiprsta pored slepoočnica, ili ispružanje ispred tela kažiprsta i malog prsta dok su ostali prsti skupljeni;	**Morris (2002, 34)** A good instance of this is the 'cuckold' sign from Italy. This consists of making a pair of horns, either with two forefingers held at the temples, or with a forefinger and little finger of one hand held in front of the body. There is little doubt about what the fingers are meant to be: they are the horns of a bull. **Up. Moris (2005, 36)** Dobar primer za ovo je znak za 'rogonju' koji vode poreklo iz Italije. Sastoji se u pravljenju rogova ili sa dva kažiprsta koji se drže uz slepoočnice ili sa ispruženim kažiprstom i malim prstom na ruci ispred tela. Nema sumnje u to šta ti prsti treba da označavaju: to su rogovi bika.
prekršteni“ prsti – ”I’ll keep my fingers crossed“ – protiv uroka, za zaštitu od nečistih sila,	**Morris (2002, 37)** 'Keeping your fingers crossed' is a good example of this. Although used by many nonChristians, this action of making the cross, using only the firstand second fingers, is an ancient protective device of the Christian Church. This can still be seen in some countries today in a

VNK, str. 59b (nastavak s prethodne strane) za sreću, itd.) (op. cit.: 38).	non-religious context, acting as a 'good luck' protective device. **Up. Moris (2005, 38)** Naravno da postoje izuzeci, i nekima od simboličnih gestova koje mi danas pravimo i smatramo za nešto što se podrazumeva, može se lako ući u trag njihovom poreklu. 'Držanje ukrštenih prstiju' je dobar primer za ovo lako ga koriste mnogi nehrišćani, ovaj gest pravljenja krsta samo pomoću kažiprsta i srednjeg prsta jedne ruke, predstavlja drevno sredstvo hrišćanske crkve a koje služi za zaštitu od đavola. U ranija vremena bilo je uobičajeno da jedan očevidniji znak krsta (kad se neko sam prekrsti) pokretanjem cele ruke odozgo naniže pa poprečno, ispred tela, pravi oblik krsta u vazduhu. Ovo se još uvek može videti u nekim zemljama, u nereligioznom kontekstu, kao zaštitno sredstvo sa značenjem 'neka je sa srećom'. U trivijalnim situacijama, međutim, ovaj gest je u velikoj meri zamenjen podizanjem cele ruke sa srednjim prstom čvrsto ukrštenim preko kažiprsta, pri čemu se izostavlja pokret rukom.
Ovi gestovi se razlikuju od kulture do kulture; jedan isti gest može u različitim kulturama imati vrlo različita značenja, a isto tako jedno isto	**Morris (2002, 34)** So we are faced with two basic problems where Symbolic Gestures are concerned: either one meaning may be signalled by different actions, or several meanings

VNK, str. 60 (368 = **139** nehajlajt. reči + **229** hajlajt. reči)	
značenje se može preneti različitim gestovima u različitim kulturama. Ovi gestovi, možemo zaključiti, obuhvataju ono što Ekman i Frizen nazivaju *amblemima*., a isto tako, s obzirom da su u pitanju apstraktne pojave, mogu da se podvedu pod *metaforičke gestove* iz Meknilove podele.	may be signalled by the same action, as we move from culture to culture. The only solution is o approach each culture with an open mind and learn their Symbolic Gestures as one would their vocabulary. **Up. Moris (2005, 36)** Tako smo suočeni sa dva osnovna problema kada se razmatraju simbolični gestovi: ili se jedno isto značenje može signalisati različitim radnjama, ili se nekoliko značenja može signalisati istom radnjom, idući od jedne kulture do druge. Jedino je rešenje pristupiti svakoj kulturi bez predrasuda i naučiti njihove simbolične gestove kao što bismo učili njihov jezik.
Tehnički gestovi. To su gestovi koje koriste stručne manjine, i to samo u okvirima svoje specifične aktivnosti:	**Morris (2002, 38)** Technical Gestures are invented by a specialist minority for use strictly within the limits of their particular activity.
vatrogasci, ronioci,	**Morris (2002, 40)** Firemen, crane-drivers, airport-tarmac signalmen, gamblingcasino croupiers, dealers at auctions, and restaurant staff, all have their own special Technical Gestures.
tehnička ekipa u studiju na snimanju, voditelji na licitacijama, krupijei, itd. (op. cit.: 39).	**Morris (2002, 38)** Television-studio signals are a good example of Technical Gestures.
Ovi gestovi nisu poznati široj populaciji, odnosno njihova upotreba je ograničena na specifičnu struku i aktivnosti u okviru te struke.	**Morris (2002, 38)** They are meaningless to anyone outside the specialization and operate in such a narrow field that they cannot be considered as playing a part in the mainstream of visual communication of any culture. **Up. Moris (2005, 39)** TEHNIČKI GESTOVI *Gestovi kojima se koriste stručne manjine* Tehničke gestove je izumela stručna manjina za upotrebu strogo u granicama njene specifične aktivnosti. **Up. Moris (2005, 41)** Vatrogasci, vozači kranova, aerodromski signalizatori na pisti, krupijei u kockarnicama, voditelji na aukcijama, osoblje restorana - svi oni imaju svoje specifične tehničke gestove. **Up. Moris (2005, 39)** ("insert" između ronioci i voditelji) Znaci u televizijskom studiju su dobar primer tehničkih gestova. **Up. Moris (2005, 39)** Oni su besmisleni za onog ko je van te specijalnosti s obzirom na to da se njima operiše na tako uskom polju delatnosti te se ne može smatrati da igraju neku ulogu u glavnom toku vizuelnog komuniciranja neke kulture.

VNK, str. 60a (nastavak s prethodne strane) Čak iako su slični sa nekim opšte poznatim, svakodnevnim gestovima, oni nemaju značenja koje nose ti gestovi, već svoja, posebna značenja. Primer koji daje Moris je mahanje rukama iznad glave, gest koji u pomorskom kodu označava da je „sve u redu“, pa bi onda obični ljudi, ako su nasukani na pustom ostrvu, poslali poptuno pogrešan, zapravo suprotan, signal pomorcu na brodu koji prolazi pored njih. Primer za ovu vrstu nesporazuma je i kada u toku ronjenja ispružimo palac nagore, a ostali prsti su skupljeni u pesnicu, želeći da signaliziramo „sve je OK“, „u redu“, jer to u ronilačkim gestovnim signalima znači „želim gore“, „želim da izađem na površinu“.	**Morris (2002, 39-40)** Other messages, such as yes, no, good, bad, up and down, are easily enough understood by the use of everyday actions and require no Technical Gestures to make sense. But how could you signal to a companion that you had cramp? The answer is that you would open and close one hand rhythmically – a simple gesture, but one that might nevertheless save a life. Disaster can sometimes occur because a Technical Gesture is required from someone who is not a specialist in a technical field. Suppose some holidaymakers take out a boat, and it sinks, and they swim to the safety of a small, rocky island. Wet and frightened, they crouch there wondering what to do next, when to their immense relief a small fishing-boat comes chugging towards them. As it draws level with the island, they wave frantically at it. The people on board wave back, and the boat chugs on and disappears. If the stranded holidaymakers had been marine 'specialists', they would have known that, at sea, waving is only used as a greeting. To signal distress, they should have raised and lowered their arms stiffly from their sides. This is the accepted marine gesture for 'Help!' **Up. Moris (2005, 40)** Ostale poruke, kao što su da, ne, dobro, loše, gore i dole, mogu se dosta lako slati i razumeti zbog njihove upotrebe u svakodnevnom životu i ne zahtevaju posebne tehničke gestova sporazumevanja, Ali kako da signališete prijatelju da vas je uhvatio grč? Odgovor je da ritmično otvarate i zatvarate šaku - običan gest, ali ipak gest koji može da spase život. Do nesreće ponekad može da dođe ako se neki tehnički gest traži od osobe koja nije stručna na nekom tehničkom stručnom polju. Pretpostavimo da neki ljudi na godišnjem odmoru krenu čamcem i čamac potone, a oni se spasu plivanjem do nekog malog stenovitog ostrva. Mokri i uplašeni, sede zgureni pitajući se šta sad treba činiti, kad na svoje ogromno olakšanje jedan ribarski brodić brujeći, plovi ka njima. Kad se brodić približi ostrvu, oni počinju da mu mašu pomamno. Ljudi na brodiću mahnu i njima, brodić nastavi da bruji i nestane iz vida. Da su nasukani izletnici bili pomorski 'stručnjaci', znali bi da se mahanje na moru koristi samo u znak pozdrava. Da bi dali signal za nesreću, trebalo je da ruke kruto podižu i spuštaju sa strane. To je prihvaćen gest pomoraca za „Pomoć!" **Morris (2002, 40)** When a technical sphere is invaded by the non-technical, gesture problems always arise. **Up. Moris (2005, 41)** Kad neku tehničku, stručnu sferu gestova uzurpira nestručna, uvek se javljaju problemi sa gestovima.

VNK, str. 60b (nastavak s prethodne strane) **Šifrovani** gestovi. Ovi gestovi su deo formalnog sistema znakova (op. cit.: 41), odnosno sve jedinice šifrovanih gestova su međusobno povezane po strogo formulisanim pravilima i principima. To zapravo znači da su ovi gestovi ustrojeni kao i jezik.	**Morris (2002, 40)** Coded Gestures, unlike all others, are part of a formal system of signals.They interrelate with one another in a complex and systematic way, so that they constitute a true language. The special feature of this category is that the individual units are valueless without reference to the other units in the code. Technical Gestures may be systematically planned, but, with them, each signal can operate quite independently of the others. With Coded **Up. Moris (2005, 41)** Šifrovani gestovi, za razliku od drugih, su deo formalnog sistema znakova. Oni su u uzajamnom odnosu, jedan u vezi sa drugim na složen i sistematski način, tako da sačinjavaju jedan pravi jezik. Posebna karakteristika ove kategorije sastoji se u tome da su zasebne jedinice bezvredne ako se ne odnose na ostale jedinice kodeksa. Tehnički gestovi mogu da se sistematično planiraju, ali, kod njih, svaki znak može da dejstvuje potpuno nezavisno od ostalih. Nasuprot tome, sve jedinice šifrovanih su povezane jedna sa drugom na strogo formulisanim principima, kao slova i reči u govornom jeziku.
Kao primere za ovaj tip gestova Moris navodi jezik gluvih, tzv. znakovni jezik, zatim „tik-tak" jezik na trkalištima, semaforski jezik ručnih znakova itd. Jezik gluvih je arbitraran i konvencionalizovan, u potpunosti formalni sistem, baš kao i jezik, razlika je jedino u mediju u kome se realizuje.	**Morris (2002, 44)** Gestures, by contrast, all the units interlock with one another on rigidly formulated principles, like the letters and words in a verbal language. The most important example is the Deaf-and-dumb Sign Language of hand signals, of which there is both a one-handed and a two-handed version. Also, there is the Semaphore Language of arm signals, and the Tic-tac Language of the racecourse. These all require considerable skill and training and belong in a totally different world from the familiar gestures we employ in everyday life. They serve as a valuable reminder, though, of the incredibly sensitive potential we all possess for visual communication. It makes it all the more plausible to argue that we are all of us responding, with greater sensitivity than we may realize, to the ordinary gestures we witness each day of our lives. **Up. Moris (2005, 45)** Najznačajniji primer za ovo je jezik znakova gluvonemih koji se sastoji od jednoručne i od dvoručne verzije. Takođe postoji semaforski jezik ručnih znakova, kao i 'tik-tak'-jezik na trkalištima. Svi oni zahtevaju znatnu veštinu i uvežbanost i pripadaju potpuno jednom drugačijem svetu od sveta dobro poznat**ih gestova koje pravimo u svakodnevnom** životu. Oni nas podsećaju na onaj neverovatno senzitivni potencijal kojim svi mi raspolažemo za vizuelno komuniciranje. A sve to čini naše dokazivanje verodostojnijim da svi mi reagujemo, sa većom osetljivošću nego što smo svesni, na one obične gestove čiji smo svedoci svaki dan.

VNK, str. 60c (nastavak s prethodne strane) Pored ovih podela ljudskih radnji i gestova, Moris uvodi još jednu dimenziju sagledavanja gestova, a to je dovođenje sadašnjih formi gestova u vezu sa njihovim prvobitnim pojavljivanjem u nekom trenutku u istoriji, ili ako su u pitanju lični gestovi – sa periodom iz naše lične „istorije“ kada su se pojavili. Moris tako izdvaja grupu gestova koju određuje kao *reliktne gestove* (Moris, 2005: 60). Ovi gestovi predstavljaju, kao što se iz naziva može pretpostaviti, relikte, tj. ostatke nekih pređašnjih radnji koje su se u	**Morris (2002, 63)** Relic Gesture is one that has outlived its original situation. It might be an historic relic, surviving long after the period that gave birth to it, or a personal relic, such as an infantile pattern lasting into adulthood. **Up. Moris (2005, 60)** Reliktni gest je onaj pokret koji je nadživeo svoju prvobitnu situaciju. Može bili istorijski relikt, nadživevši onaj davni period u kojem je nastao; ili može da bude lični relikt, kao što je neki infantilni obrazac koji nastavlja trajno da živi u zrelom dobu.

VNK, str. 61 (380 = **145** nehajlajt. reči + **234** hajlajt. reči)

nekoj formi zadržale, iako je prvobitni kontekst njihovog pojavljivanja promenjen. Ove gestove deli na *istorijske reliktne gestove* i *lične reliktne gestove*.

Istorijski reliktni gestovi su oni gestovi koji su bili deo neke radnje koja se vršila u nekom periodu u ljudskoj istoriji, i koji su nosili neko značenje, pri čemu se ta radnja više odavno ne radi, ali su njeni relikti ostali u vidu gesta čije značenje možemo i dalje dovesti u vezu sa tim prvobitnim kontekstom. Kao primer za ovaj tip gesta navodi grčki gest „mudza“ (op. cit. 61) – to je gest oštrog, naglog ispružanja šake sa otvorenim dlanom i ispruženim prstima ka sagovorniku, što se smatra uvredom. Poreklo ovog gesta je u radnji koja se sprovodila u Vizantiji, a

to je bilo javno bacanje otpadaka, zemlje, prljavih materija na osuđenike prilikom njihovog sprovođenja do mesta za kažnjavanje.

Dakle, u tom pokretu ruke kod „mudze“ vidimo sličnost sa pokretom ruke koja nešto baca u lice nekom ko se smatra društvenim talogom.

Svakako, reliktni gestovi nisu posebna grupa gestova u odnosu na Morisovu klasifikaciju koju smo predstavili, pa tako gest „mudza“ spada u vakuumsku mimikriju, jer instrument kojim se vrši radnja – otpad – nije prisutan u ruci vršioca gesta. Isto tako, može se smatrati i simboličkim gestom, jer se u sadašnjem trenutku koristi da prenese jedno apstraktno značenje, a to je „ti si ništarija, lupež, ološ!“. Ako pogledamo kroz vizuru Ekmanove i Frizenove klasifikacije, ovaj gest bi pripadao amblemima, jer ima svoj verbalni prevod, kulturno je ustanovljen – koristi se u okviru jedne kulturne zajednice, te nije razumljiv pripadnicima neke druge kulture (na primer, u našoj sredini bi ovaj gest mogao pre da bude dekodiran kao znak za „stani“, „prekini“).

Morris (2002, 64-65)

Some ancient gestures have managed to survive for centuries after the disappearance of the occasions that gave birth to them.In modern Greece, the rudest gesture it is possible to make is the *moutza*, which had its origins in the Byzantine era.

It consists of thrusting an open hand towards the insulted person's face. To a non-Greek this seems harmless enough, but to a Greek it is a gross act of ridicule. To understand the potency of this gesture we have to turn the clock back hundreds of years to the ancient city streets, where captured criminals paraded in chains through crowded thoroughfares so that populace could torment and abuse them. The favourite way of doing this was to scoop up a handful of filth and thrust it into the helpless captive's face. In Britain and other countries, criminals placed in a public pillory or stocks were often abused in a similar way, but only in Greece has the smearing action survived as an historical Relic Gesture. It says something for the persistence of Relic Gestures that the moutza has retained its savage message despite the fact that it is now performed (1) with a clean hand, (2) at a distance from the face, (3) hundreds of years after the last true 'smearing' took place, and (4) by people who, in most instances, have little idea about its original meaning.

Up. Moris (2005, 61)

Neki drevni gestovi su uspeli da žive vekovima posle nestanka onih okolnosti u kojima su rođeni. U savremenoj Grčkoj, na primer, najgrublji gest koji je mogućno napraviti je moutza, a on vodi poreklo iz doba Vizantije. On se sastoji u isturanju otvorene šake prema licu osobe kojoj se nanosi uvreda. Za onoga ko nije Grk ovo izgleda bezazleno, ali za jednog Grka to je čin najveće poruge. Da bismo razumeli snagu ovog gesta moramo da vratimo časovnik nekoliko vekova u prošlost i da se nađemo na gradskim ulicama stare Grčke, gde su uhvaćene zločince u lancima sprovodili kroz zakrčene prolaze, tako da je narod mogao da ih vređa i kinji. Najomiljeniji način za to bilo je zahvatanje blata i đubreta šakama i bacanja prljavštine u lice bespomoćnog sužnja. U Britaniji i drugim zemljama, na sramotnom stubu ili u spravama za izvrgavanje ruglu često su vređani na sličan način, ali samo je u Grčkoj ta radnja blaćenja preživela kao istorijski reliktni gest, To nešto govori o istrajnosti reliktnih gestova, o tome da je zadržala svoju varvarsku poruku uprkos činjenici što se taj
gest danas (1) čistom rukom, (2) na izvesnoj udaljenosti od lica, (3) mnogo vekova nakon poslednjeg „blaćenja“, i (4) to danas rade ljudi koji, u većini slučajeva nemaju predstavu o prvobitnom značenju te radnje.

VNK, str. 61a (nastavak s prethodne strane) ***Lične reliktne gestove*** Moris određuje kao gestove koji su ostaci naših ličnih radnji iz perioda ranog detinjstva koji su modifikovani i redukovani (op. cit. 62). Primeri za ovaj vid reliktnih gestova su grickanje vrha olovke, naočara, pušenje, koje vezuje za period sisanja i otkrivanje sveta kroz taj kanal,	**Morris (2002, 65)** A completely different kind of Relic Gesture is the one which survives not from past history, but from the personal past of an individual's lifetime. These personal behaviour relics are nearly always infantile actions that survive, disguised, into adulthood, and occur at moments when the inner mood of the adult suddenly matches one of the special conditions of childhood.
zatim neki vidovi autokontaktnog ponašanja (dodirivanje samog sebe – npr. samogrljenje, koje, kaže Moris, predstavlja potrebu za zaštitom kakvu smo imali kao deca od strane roditelja),	**Morris (2002, 66)** The desolate adult victim, in an unconscious attempt to console himself, reverts to infantile patterns which once spelled safety and security. The parental arms, so large in relation to the small child's body, so all-enveloping and protective, have long since vanished. Now, the agonized adult must replace the parental hug of reassurance with the self-hug of his own arms; and the gentle rocking of his mother's embrace with the rhythmic tilting of his own, solitary body. The self-hugging and the selfrocking are personal relics from the days of dependency and,inadequate though they may be as substitutes, their latter-day revival in moments of crisis clearly provides some small consolation. **Up. Moris (2005, 62)** Jedna sasvim drukčija vrsta reliktnog gesta je onaj gest koji je nadživeo ne svoju istoriju već prošlost nekog pojedinca. Ti relikti ponašanja ličnosti uvek infantilne radnje koje, prerušene, nastavljaju… **Up. Moris (2005, 62)** Samogrljenje i samoljuljuškanje su lični relikti iz dana zavisnosti od drugih…
naginjanje glave na stranu prilikom konverzacije, koje je uglavnom karakteristično za ženski deo populacije i u većini kultura se tumači kao krhkost, Moris dovodi u vezu takođe sa iskazivanjem	**Morris (2002, 66)** A less dramatic example is the simple Head Cock. An adult who wishes to appear appealing to another adult, from whom it is hoped to wheedle some reward or advantage, often gives a soft smile and tilts the head on to one side, while continuing to gaze hopefully in their direction. This is not an action to be found among liberated feminists: it is the teasing, cajoling action of the woman who is playing the 'little girl' role to break down a man's resistance. Although adult, she is playing the part of his young daughter, and the Head Cock action is a Relic Gesture stemming from the juvenile movement of laying the head against the parent's body, when seeking comfort

VNK, str. 62 (383 = **164** nehajlajt. reči + **219** hajlajt. reči)	
potrebe za zaštitom, kao što se dete nasloni i privije na roditelja), itd. Primetićemo ovde sličnost sa auto-adaptorima i objekatskim adaptorima Ekmana i Frizena.	or rest, or during tender moments of body-contact loving. In the adult, relic version, the head is no longer directed towards the companion's body, but the cocking movement itself is sufficiently evocative to arouse protective feelings. Without knowing why, the companion feels his reluctance draining away. **Up. Moris (2005, 62)** Manje dramatičan primer je jednostavno naherena glava. Odrasla osoba koja želi da stekne naklonost druge osobe od koje očekuje neku nagradu ili korist, često se blago osmehne i nakrivi glavu na jednu stranu, nastavljajući da nadežno gleda u pravcu potencijalnog dobrotvora, Ova se radnja ne viđa kod emancipovanih feministkinja: to je šeretska, podilazeća radnja žene koja se ponaša kao "devojčica" da bi slomila muškarčev otpor. Iako je odigrala ulogu svoje kćerčice, te je radnja nazvana *naherena glav*a jedan *reliktni gest* koji vodi poreklo od onog detinjeg pokreta polaganja glave na roditeljsko telo, kad je dete željno odmora ili spokoja, ili od onih trenutaka maženja sa majkom ili ocem.
Čak i neke gestove koji su vrlo konvencionalizovani Moris tumači kao lične reliktne gestove, a to su gestovi za „ne“. Naime, najrasprostranjeniji gest za „ne“ – vrtenje glave u desnu i levu stranu,	**Morris (2002, 98)** The Head Shake. The head turns horizontally from side to side, with equal emphasis left and right. This is the most common form of negative response, covering a wide range of NOs, **Up. Moris (2005, 87)** Odmahivanje glavom. Glava se pokreće horizontalno sa jedne strane na drugu, sa istom krepkošću i ulevo i udesno. To je najčešći oblik odrečnog odgovora koji se odnosi na razne vrste značenja negacije NE…
a i varijanta koja je rasprostranjena u Grčkoj i južnoj Italiji – zabacivanje glave, tj. kratak potez glavom ka gore i unazad,	**Morris (2002, 100)** The Head Toss. The head is tilted sharply back and returns less sharply to the neutral posture. […] Perhaps because it is less distinctive than the Head Shake, the Head Toss has a much more limited range. Its main centre is in Greece, and it is sometimes referred to as the 'Greek NO', but it also spreads out around many parts of the Mediterranean and can be seen in recent times not only in Greece, but also in Cyprus, Turkey, some Arab countries, Malta, Sicily and southern Italy. **Up. Moris (2005, 87** Zabacivanje glave. Glava se odsečno nagne unazad, pa se manje odsečno vrati u neutralan položaj. […] Možda zato što je manje karakterističan od odmahivanja glavom, gest zabacivanja glave ima mnogo ograničeniji opseg rasprostranjenosti. Njegov glavni centar je u Grčkoj, i o tom gestu se ponekad govori kao o "grčkom ne", ali njime se takođe služe i u mnogim delovima Sredozemlja, a danas se viđa ne samo u Grčkoj nego i na Kipru, u Turskoj, Srbiji, u nekim arapskim zemljama, na Malti, Siciliji i u južnoj Italiji.

VNK, str. 62a (nastavak s prethodne strane)

gestovi su koji se mogu povezati sa našom „ličnom“ istorijom, i to sa situacijom odbijanja hrane odojčeta koje je sito, smatra Moris (2005: 62). Jer, pokreti koje odojče pravi tom prilikom su upravo vrtenje glave levo-desno, zabacivanje glave unazad. Tako, pokreti kojima odojčad odbijaju hranu nastavljaju da funkcionišu i kada se preraste period u kome se javljaju, zapravo njihova konvencionalizovana varijanta – odgovarajući gest za odbijanje, za „ne“, tokom socijalizacije se usvaja. Gestovi odbijanja se u Ekmanovoj i Frizenovoj klasifikaciji svrstavaju u ambleme, dakle gestove koji su kulturno ustanovljeni, a kao moguće poreklo ovih gestova i oni navode situaciju odbijanja hrane iz perioda sisanja.

Ovde ćemo se na kratko posvetiti fenomenu koji je vrlo zanimljiv i široj publici, a svakako i istraživačima, a to je nastojanje da se na osnovu neverbalnih elemenata ustanovi da li govornik izgovara istinu ili svesno obmanjuje sagovornika. Mnogi psiholozi, i ostali proučavaoci neverbalnog plana u komunikaciji, posvetili su veliki deo svojih istraživanja upravo ovoj problematici, koja je određena terminom *neverbalno curenje (nonverbal leakage* – Ekman & Friesen, 1969b; Moris, 2005).

„Neverbalno curenje” se definiše kao „[neverbalni] nagoveštaji koji nas izdaju bez našeg znanja” (Moris, 2005: 125). To su dakle pokreti koje govornik ne može svesno u potpunosti da kontroliše, najčešće adaptori / manipulatori po Ekmanovoj i Frizenovoj klasifikaciji, ili sekundarni gestovi po

Morisovoj klasifikaciji, koji se javljaju paralelno sa izricanjem neistina. Zapravo, to su elementi neverbalnog koda koji odaju govornika prilikom izgovaranja laži, to jest, na neverbalnom nivou se

ispoljava to „curenje informacija“. Naravno, osoba koja svesno laže trudi se da se ne oda, nastoji da kontroliše kako svoje iskaze, dakle verbalni plan, tako i ovaj paralingvistički plan svojih iskaza, pa pokušava da svoje pokrete učini što prirodnijim. Ali, neke pokrete je lakše kontrolisati, kao što su izrazi lica na primer, jer smo ih više svesni, i stoga govornik više pažnje posvećuje svojoj

Morris (2002, 67)
It has been argued that even pur Head Shake action for 'No' can be traced back to these early moments. The infant who is not hungry rejects the breast, or food offered on a spoon, by a sharp turning of the head to the side. In other words, the Head Shake begins as an act of rejection, a 'No' to food. From these beginnings, it is argued, has come our adult sign for negation, which we accept without questioning its origin and without ever considering that it, too, might be a relic from our personal past.
Up. Moris (2005, 63)
Tvrdi se da čak i naše odmahivanje glavom u smislu "ne" vodi poreklo od tih najranijih dana. Odojče koje nije gladno odbija sisu ili hranu pruženu na kašičici odsečnim okretanjem glave u stranu. Drugim rečima, odmahivanje glavom počinje aktom odbijanja, jednim "ne" za hranu. Dokazuje se da je od tih početaka nastao naš adultni znak za negaciju, koji mi prihvatamo bez dovođenja njegovog porekla u sumnju i bez ikakvog razmatranja mogućnosti da je i to jedan relikt iz naše lične prošlosti.

Morris (2002, 148-149); Moris (2005, 125 sqq.; up. VNK, str. 63b i dalje: Панић Церовски, Н. (2012a, 122-123), Panić (2013d, 105-106);

NON-VERBAL LEAKAGE
Clues that give us away without our knowin
Morris (2002, 148)
He lies with his verbal statements and must match his words with equally convincing body actions. How does he do it? He can control his words, but can he control his body?
The answer is that he can control some parts of his body better than others. The easy parts to discipline are those whose actions

Morris (2002, 149)
he is most aware of in ordinary day-to-day signalling. He knows most about his smiles and frowns - he sees them occasionally in a mirror and his facial expressions will come out at the top of his self-awareness list. So he can lie best with his face.
Up. Moris (2005, 125)
On [okrivljeni na suđenju za ubistvo] laže pomoću svojih verbalnih izjava a i svoje reči mora da usklađuje sa podjednako ubedljivim vršenjem telesnih radnji. Kako on to čini? On može da kontroliše svoje reči, ali kako on vlada svojini telom?
Odgovor je da je on kadar da nekim delovima svog tela vlada bolje nego drugim. Delovi koje je lako disciplinovati su oni čijih je radnji on najsvesniji u običnom svakodnevnom davanju znakova, On najviše zna o svom osmehivanju i mrštenju — to on često vidi u ogledalu — i zato će njegovi izrazi lica

VNK, str. 63 (383 = **164** nehajlajt. reči + **219** hajlajt. reči) facijalnoj ekspresiji,	izbiti u vrh liste njegove samosvesnosti. Tako, on će najbolje lagati svojim licem.
dok su pokreti kojih je manje svestan i koje ne pokušava da kontroliše najčešće pokreti nogu i stopala. Pored toga, govornik u tim situacijama obraća pažnju na pokrete ruku, jer oseća da bi ga ovi pokreti mogli odati, te nastoji da smanji pokrete ruku.	**Morris (2002, 149) – zamenjen redosled ruku i nogu u odnosu na orig. i prevod.** Finally, his legs and feet are of particular interest because this is the part of the body where he is least aware of what he is doing. Hand movements and postures are more useful clues to deception because our murderer will be less aware of them, and there are usually no set rules to blunt his manual expressiveness. **Up. Moris (2005, 125) – zamenjen redosled ruku i nogu u odnosu na orig. i prevod** Najzad, njegove noge i stopala su od posebnog značaja« jer to su delovi njegovog tela čijih je radnji on najmanje svestan. **Up. Moris (2005, 126)** Pokreti i položaji ruku predstavljaju korisnije nagoveštaje obmanjivanja jer će naš ubica biti manje svestan svojih ruku, a obično ne postoje pravila koja bi otupila njegovu manuelnu izražajnost.
Kod Morisa su navedena istraživanja koja su pokazala da su ispitanici koji su dobili zadatak da slažu smanjili broj pokreta rukama i šakama, ali se frekvencija odmahivanja rukama povećala. Moris objašnjava povećanje odmahivanja rukama time što tako govornik – nesvesno – nastoji da odbaci odgovornost sa svoje verbalne izjave. (Moris, 2005: 131).	**Morris (2002, 156)** When lying, the nurses made greater use of one particular hand action, namely the Hand Shrug. While other gesticulations decreased in frequency, this became more common. It is almost as if the hands were disclaiming any responsibility for the verbal statements being made. **Up. Moris (2005, 131)** Kad su lagale, bolničarke su se ćešće služile jednim određenim ručnim gestom, naime — odmahivanjem rukom. Dok su se ostale gestikulacije smanjivale po frekventnosti, ova je bivala sve uobičajenija, To je stvaralo utisak kao da ruke odbacuju svaku odgovornost za verbalne izjave
Zatim, kada su ispitanici izgovarali neistinu, broj dodirivanja lica se povećao, najčešće su to bili pokreti ruke ka donjem delu lica: pokrivanje usana rukom, pritiskanje usana, dodirivanje nosa, glađenje brade, kao da govornik nastoji da, u nekoj unutrašnjoj borbi, zatvori prolaz lažima. Takođe su bili česti i dodirivanje obraza, obrva, uha, glađanje kose.	**Morris (2002, 153)** When lying, the nurses increased the frequency of hand-to-face Auto-contacts. We all touch our faces from time to time during conversations, but the number of times these simple actions are performed rises dramatically during moments of deception. Some hand-to-head actions are more popular than others, in this context, and the nature of the hand movement varies according to the part of the head involved. Deception favourites include: the Chin Stroke, the Lips Press, the Mouth Cover, the Nose Touch, the Cheek Rub, the Eyebrow Scratch, the Earlobe Pull and the Hair Groom. During deception attempts any of these **Morris (2002, 154)** may show a marked increase, but two in particular receive a special boost. These are the Nose Touch and the Mouth Cover.

VNK, str. 63a (nastavak s prethodne strane)	The Mouth Cover is the easier to understand. False words are emerging from the mouth of the speaker, and the part of his brain that is uncomfortable about this sends a message to his hand to'cover up' what he is doing. Unconsciously, the lying speaker raises his hand as if to gag himself, but somehow he has to let the words continue to emerge from his mouth. The other part of his brain cannot permit the cover-up to work. The verbal lie must continue to flow. The result is an abortive cover-up, with the hand-to-mouth action ending up as no more than a partial contact. **Up. Moris (2005, 129)** Kad su lagale, kod bolničarki se povećavala učestalost samododirivanja ruka-licu. Dok s nekim razgovaramo, svi mi s vremena na vreme dodirujemo svoje lice, ali učestalost vršenja tih jednostavnih radnji dramatično se povećava u trenucima obmanjivanja. Neke su radnje ruka-glavi popularnije od nekih drugih u ovom kontekstu, a priroda pokreta ruke varira zavisno od dela glave koji se dodiruje. Među gestovima koji su obmani najmiliji, nalaze se: glađenje brade, pritiskanje usana, pokrivanje usta, dodirivanje nosa, trljanje obraza, češkanje obrve, povlačenje za uho i glađenje kose. U toku obmanjivanja, učestalost bilo kojeg od ovih gestova može da se znatno poveća, ali najčešće se prave dva. To su dodirivanje nosa i pokrivanje usta. Pokrivanje usta je najlakše razumeti. Lažne reči izviru iz usta onog koji govori a deo njegovog mozga kojem je zbog toga neugodno, šalje poruku njegovoj ruci da "pokrije" to što on čini. Govornik koji laže, nesvesno podiže ruku kao da želi sam sebe da ućutka, ali on ipak nekako mora da dopušta da mu reči i dalje naviru na usta. Drugi deo njegovog mozga, medutim, ne dopušta da pokrivanje funkcioniše. Verbalna laž mora nastaviti da teče. Posledica je promašeno pokrivanje, sa rukom na ustima kao gestom koji predstavlja samo delimičan dodir. Ima više tipičnih oblika te radnje; na primer, lepezasto raširenі prsti preko usana, kažiprst spušten na gornju usnu, ili ruka na obrazu pored usta.
Registrovane su i promene u položajima trupa, jer govornik nastoji da kontroliše svoje pokrete i ovog dela tela (ali su se one pojavile samo na mikro planu).	**Morris (2002, 156)** Watched closely, the adult liar can be seen to make tiny, vestigial body-shifts and to make them much more frequently than when telling the truth. They are no longer squirmings; instead they are only slight changes in the resting posture of the trunk as the speaker moves from one sitting posture to another. **Up. Moris (2005, 131)** Kad se odrasli lažljivac pažljivo posmatra, pada u oči da on telom pravi sitne, vestigijalne pokrete i da ih pravi mnogo češće kad laže nego kad govori istinu. To nije više uvijanje i izvijanje telom; to su sad samo neznatne promene u položajima odmaranja trupa, dok se govornik pomera iz jednog sedećeg položaja u drugi,

VNK, str. 63b (nastavak s prethodne strane)

Iako se facijalna ekspresija može svesno kontrolisati, na licima osoba koje lažu ipak su se pojavljivale mikroekspresije koje „odaju“. Takvi neznatni i kratkotrajni pokreti mišića lica nisu uočljivi u uobičajenim uslovima svakodnevne komunikacije, ali stručnjaci koji su adekvatno obučeni za to mogu ih uočiti na usporenim video snimcima.

Morris (2002, 156)
When lying, the nurses displayed facial expressions that were almost indistinguishable from those given during truthful statements. Almost, but not quite, for there were, even in the most self-aware faces, tiny micro-expressions that leaked the truth. These micro-expressions are so small and so quick - a mere fraction of a second - that untrained observers were unable to detect them. However, after special training, using slow-motion films, they were able to spot them in normal-speed films of interviews. So, to a trained expert, even the face cannot lie.

Up. Moris (2005, 129)
Kad su lagale, na licima bolničarki su se pojavljivali izrazi koji su bili gotovo sasvim drukčiji od onih na tim istini licima u toku kazivanja istine. Kažem "gotovo" ali ne potpuno drukčiji, jer bilo je tu čak i na najsamosvesnijim licima neznatnih mikroekspresija iz kojih je "curila" istina. Te mikroekspresije su tako tanane i tako kratkotrajne — samo delić sekunde — da neuvežbani posmatrači nisu mogli da ih otkriju, Međutim, posle specijalne obuke i uz pomoć usporenog filma, stekli su sposobnost da ih zapažaju i na filmovima normalne brzine sa snimljenim licima u toku razgovora. Prema tome, za stručnjaka se ni licem ne može lagati.

Панић Церовски, Н. (2012а). “Пратећи невербални елементи у разговорном дискурсу у српским јавним медијима”. *Зборник Матице српске за славистику*, *82*, 121- 140.
[**u daljem tekstu: Panić (2012a, br. str.)**]

[Панић (2012а, 122-123)]
„Невербално цурење“ Морис дефинише као „[невербалне] наговештаје који нас издају без нашег знања“ (Moris 2005: 125).
Пример за то би били телесни покрети који се јављају приликом изговарања неистина, а које говорник не (може да) контролише свесно.
Тако, особа која свесно изговара неку неистину труди се да се својим невербалним понашањем не ода, па покушава да своје покрете контролише. Међутим, неке покрете је лакше контролисати, на пример фацијална експресија се донекле може „дисциплиновати“, па ће особа која изговара неистину обраћати пажњу на своје изразе лица. А покрети на које не усмерава пажњу, тј. које не покушава да исконтролише су најчешће покрети ногу и стопала. Поред тога, када неко свесно лаже, покушава да смањи покрете руку и шака, јер осећа да би ови покрети могли да га некако одају јер их није довољно свестан. Морис наводи истраживања која су показала да су када су испитаници изговарали лажи имали неке карактеристичне покрете, односно кинезичке

VNK, str. 63c (nastavak s prethodne strane)	„маневре“. Првенствено се покрети руку своде на минимум, и то они покрети руку који имају функцију илустратора. Затим, приликом изговарања неистина, учесталије је додиривање лица, и то покривање усана руком, притискање усана, додиривање носа, глађење браде, додиривање образа, обрва, уха, глађење косе. Такође, примећене су микро промене у положајима трупа, јер говорник настоји да исконтролише своје покрете овог дела тела, па се тако они манифестују само на микроплану. Поред тога што се смањио број покрета рукама и шакама, фреквенција одмахивања рукама се повећала. (Морис објашњава ово тиме што одмахивањем рукама говорник – несвесно – настоји да одбаци одговорност за своје вербалне изјаве.) (Moris 2005: 131). Поред чињенице да се фацијална експресија може свесно контролисати, на лицима особа које лажу ипак су се појављивале микроекспресије које „одају“. Ти ситни, краткотрајни покрети лица нису уочљиви у уобичајеним условима, али истраживачи који су обучени за то могу их уочити на успореним видео снимцима.] Panić (**2013d, 105-106)** „Neverbalno curenje” Moris definiše kao „[neverbalne] nagoveštaje koji nas izdaju bez našeg znanja” (Moris, 2005: 125). Primer za to bi bili telesni pokreti koji se javljaju prilikom izgovaranja neistina, a koje govornik ne (može da) kontroliše svesno. Tako, osoba koja svesno izgovara neku neistinu trudi se da se svojim neverbalnim ponašanjem ne oda, pa pokušava da svoje pokrete kontroliše. Međutim, neke pokrete je lakše kontrolisati, na primer facijalna ekspresija se donekle može „disciplinovati“, pa će osoba koja izgovara neistinu obraćati pažnju na svoje izraze lica. A pokreti na koje ne usmerava pažnju, odnosno koje ne pokušava da iskontroliše su najčešće pokreti nogu i stopala. Pored toga, kada neko svesno laže, pokušava da smanji pokrete ruku i šaka, jer oseća da bi ovi pokreti mogli da ga nekako odaju jer ih nije dovoljno svestan. Moris navodi istraživanja koja su pokazala da su kada su ispitanici izgovarali laži imali neke karakteristične pokrete, odnosno kinezičke „manevre“. Prvenstveno se pokreti ruku svode na minimum, i to oni pokreti ruku koji imaju funkciju ilustratora[7]. Zatim, prilikom izgovaranja neistina, učestalije je dodirivanje lica, i to pokrivanje usana rukom, pritiskanje usana, dodirivanje nosa, glađenje brade, dodirivanje obraza, obrva, uha, glađanje kose. Takođe, primećene su mikro promene u položajima trupa, jer govornik nastoji da iskontroliše svoje pokrete ovog dela tela, pa se tako oni manifestuju samo na mikro planu. I pored toga što se smanuje broj pokreta rukama i šakama, frekvencija odmahivanja rukama se povećava. (Moris objašnjava

VNK, str. 63d (nastavak s prethodne strane) S tim u vezi ovde ćemo pomenuti i vrlo značajno istraživanje koje su sproveli Lil i Vrij (Leal & Vrij, 2008), gde su upoređivali učestalost treptanja u toku izgovaranja laži i neposredno nakon toga. Eksperimenai su pokazali da se za vreme izgovaranja laži smanjuje treptanje, ali da se odmah nakon izricanja laži treptanje povećava. S obzirom da osoba koja laže mora da zapravo konstruiše svoju priču, da se priseti svih svojih prethodnih izjava, kako bi priča bila konzistentna, mora da vodi računa da ne napravi neku omašku u govoru koja može razotkriti laž, mora da kontroliše svoje pokrete, a i intonaciju, brzinu govora, visinu glasa, itd., istovremeno pažljivo nadgledajući i reakciju sagovornika da bi videla da li to što govori slušalac prima kao istinu, itd., čin laganja iziskuje veliku kognitivnu angažovanost. Pored toga, kažu autori, „aktiviranje“ istine često se dešava automatski, dok je „aktiviranje” laganja intencionalno i stoga zahteva mentalni napor. Dakle, zaključuju Lil i Vrij, kao posledica celokupnog mentalnog napora prilikom izricanja laži javlja se smanjenje treptanja, a zatim sledi „efekat kompenzacije“–	ovo time što odmahivanjem rukama govornik – nesvesno – nastoji da odbaci odgovornost sa svoje verbalne izjave.) (Moris, 2005: 131). Pored činjenice da se facijalna ekspresija može svesno kontrolisati, na licima osoba koje lažu ipak su se pojavljivale mikroekspresije koje „odaju“. Ti sitni, kratkotrajni pokreti lica nisu uočljivi u uobičajenim uslovima, ali istraživači koji su obučeni za to mogu ih uočiti na usporenim video snimcima. **Панић (2012a, 123)** Можемо истраживањима које је Морис навео придружити истраживање које је испитивало учесталост трептања у току и непосредно на кон изрицања лажи. Лил и Вриј (Leal, Vrij 2008) су установили на основу експеримента да се за време изговарања лажи смањује трептање, а да се одмах након изречене лажи трептање повећава. Заправо, лагање представља један својеврстан когнитивни напор, јер они који лажу морају да осмисле своје приче, да се присете својих претходних изјава како не би дошло до неких неслагања, тј. морају да своје исказе учине конзистент ним, морају да пазе да им се не деси нека омашка у говору која их може одати, морају да контролишу и надгледају свој „труд“ како би изгледали искрено и уверљиво, затим надгледају и реакцију саговорника много пажљивије да би установили да ли то што говори „пролази“ код слушаоца као истина, итд. Најзад, „активирање“ истине често се дешава аутоматски, док је „активирање“ лагања интенционално и стога захтева ментални напор. Дакле, као последица целокупног менталног напора приликом изрицања лажи јавља се смањење трептања, а затим следи „ефекат компензације“ – аутори тако називају појаву појачаног трептања непосредно након изговарања лажи, тј. када је когнитивни захтев испуњен. **Up. Panić (2013d, 106)** Možemo istraživanjima koje je Moris naveo pridružiti istraživanje koje je ispitivalo učestalost treptanja u toku i neposredno nakon izricanja laži. Lil i Vrij (Leal & Vrij, 2008) su ustanovili na osnovu eksperimenta da se za vreme izgovaranja laži smanjuje treptanje, a da se odmah nakon izrečene laži kod govornika treptanje povećava. Zapravo, laganje predstavlja jedan svojevrstan kognitivni napor, jer oni koji lažu moraju da osmisle svoje priče, da se prisete svojih prethodnih izjava kako ne bi došlo do nekih neslaganja – moraju da svoje iskaze učine konzistentnim, moraju da paze da im se ne desi neka omaška u govoru koja ih može odati, moraju da kontrolišu i nadgledaju svoj „trud“ kako bi izgledali iskreno i uverljivo, zatim nadgledaju i reakciju sagovornika mnogo pažljivije da bi ustanovili da li to što govore „prolazi“ kod slušaoca kao istina, itd. Najzad, „aktiviranje“ istine često se dešava

VNK, str. 63e (nastavak s prethodne strane)	automatski, dok je „aktiviranje” laganja intencionalno i stoga zahteva mentalni napor. Dakle, zaključuju Lil i Vrij, kao posledica celokupnog mentalnog napora prilikom izricanja laži javlja se smanjenje treptanja, a zatim sledi „efekat kompenzacije”–

VNK, str. 64 (255 = **118** nehajlajt. reči + **136** hajlajt. reči) autori tako nazivaju pojavu pojačanog treptanja neposredno nakon izgovaranja laži, tj. kad je kognitivni zahtev ispunjen. Bitno je naglasiti da se ovi tzv. neverbalni pokazatelji laganja u svakodnevnom životu moraju uzeti ipak sa jednom dozom opreza, tj. ne treba automatski zaključivati da neko ne govori istinu samo na osnovu prisustva nekog od ovih indikatora laganja. Potrebno je najpre proučiti uobičajeno neverbalno ponašanje neke osobe, njene neverbalne „navike“, pa tek onda tumačiti nešto kao potencijalno laganje. Na primer, mnogi ljudi imaju naviku prinošenja šake donjem delu lica, pa na osnovu samo ovih pokreta se ne može ustanoviti da govore neistine. Moris navodi da se mnogi od ovih pokreta javljaju kod osećaja nelagode, koja se ne mora povezivati sa namerom da se izrekne neistina, jer uzrok nelagode može biti i nešto drugo. **Istraživanja gestova i neverbalne komunikacije na našim prostorima** Osvrćući se na istraživanja naših naučnika na polju neverbalne komunikacije, neizostavno treba imati u vidu studije Nikole Rota, posebno njegove knjige *Znakovi i značenja.* On je komunikaciji pristupao iz vizure socijalne psihologije, a neverbalnu komunikaciju posmatra kao jedan od oblika socijalne interakcije. Proučavajući neverbalne znakove (signale i simbole), Rot ističe da je primarna uloga neverbalne komunikacije u uspostavljanju i regulisanju društvene interakcije, kao i izražavanje emocija, izražavanje uzajamnih stavova, samopredstavljanje, podrška verbalnoj komunikaciji, zamena za verbalnu komunikaciju i konvencionalno izražavanje raznih vrsta socijalne aktivnosti. Pored Rota, svakako treba pomenuti i Žarka Trebješanina, koji takođe iz gledišta psihologije pristupa izučavanju neverbalnog ponašanja. Posebno se ističu njegova tumačenja i osvrti na aktuelna svetska istraživanja na ovom polju, npr. Ekmanovih	autori tako nazivaju pojavu pojačanog treptanje neposredno nakon izgovaranja laži, tj. kad je kognitivni zahtev ispunjen. **Панић (2012a, 123-124)** Овде је неопходно напоменути и то да се ови тзв. невербални показатељи лагања морају узети са једном дозом опреза, тј. не треба брзоплето закључивати да неко не говори истину само на основу присуства неког од ових индикатора лагања. Наиме, потребно је проучити уобичајено невербално понашање неке особе, њене невербалне „навике“, па се тек онда упустити у доношење закључака о могућем лагању. Тако, многи људи имају навику додиривања носа, или приношења шаке доњем делу лица па на основу само ових покрета не можемо закључивати да говоре лаж. Такође, многи од ових покрета се јављају код осећаја нелагоде, која се не мора аутоматски повезивати са намером да се изрекне неистина, већ та нелагода може бити проузрокована нечим сасвим другим. **Up. Panić (2013d, 105-106)** Ovde moramo napomenuti i to da se ovi tzv. neverbalni pokazatelji laganja moraju uzeti sa jednom dozom opreza, tj. ne treba brzopleto zaključivati da neko ne govori istinu samo na osnovu prisustva nekog od ovih indikatora laganja. Naime, potrebno je proučiti uobičajeno neverbalno ponašanje neke osobe, njene neverbalne „navike“, pa se tek onda upustiti u donošenje zaključaka o mogućem laganju. Tako, mnogi ljudi imaju naviku dodirivanja nosa, ili prinošenja šake donjem delu lica, pa na osnovu samo ovih pokreta ne možemo zaključivati da govore laž. Takođe, mnogi od ovih pokreta se javljaju kod osećaja nelagode, koja se ne mora automatski povezivati sa namerom da se izrekne neistina, već ta nelagoda može biti izazvana nečim sasvim drugim. **Панић (2012a, 126)** Сада ћемо се осврнути на истраживања гестова на овим просторима. И код нас се овим сегментом комуникације углавном баве психолози, антрополози, социолози, етнолози.

VNK, str. 65 (326 = **98** nehajlajt. reči + **176** hajlajt. reči)	
istraživanja facijalnih ekspresija emocija (Trebješanin, 2011), Givensovih proučavanja neverbalnih ljubavnih signala (Trebješanin, 2014), proučavanja Nikole Rota (Trebješanin, 2010), ali i tumačenja i analize istraživanja koja predstavljaju začetke interesovanja za neverbalnu komunikaciju iz u to vreme novih uglova, npr. Čarlsa Darvina (Trebješanin, 2009), ili pak skretanje pažnje na studiju Sime Trojanovića (Trebješanin, 1986), koja zapravo predstavlja početak izučavanja neverbalne komunikacije kod populacije na našim prostorima. Trebješanin i antropolog Bojan Žikić su autori izuzetno značajne knjige *Neverbalna komunikacija* iz 2015. godine. Prilazeći tematici neverbalne komunikacije sa stanovišta psihologije i antropologije, u ovoj studiji daju vrlo važne uvide i analize neverbalnog ponašanja, ali i komunikacije uopšte. Izuzetan doprinos proučavanju neverbalnog plana izraza na ovim prostorima takođe pruža vrlo iscrpna studija *Antropologija gesta* Bojana Žikića (2002), člana Međunarodnog društva za proučavanje gesta (Intrernational Society for Gesture Studies). Žikić prevashodno prilazi gestu i neverbalnoj komunikaciji iz ugla antropologije, pa je tako njegovo istraživanje u najvećoj meri usmereno na gestove koji se javljaju u ritualizovanom kontekstu, kakvi su npr „činjenje krsta" i pozdravljanje. Ove gestove je analizirao u okviru njihovog pojavljivanja u običajima vezanim za prosidbu i svadbu, upoređujući tradicijski model (formiran na osnovu etnografskih podataka iz postojeće literature) i model iz savremenosti (na osnovu posmatranja i porodičnih video-snimaka ovih rituala). Iako se bavi gestovima iz perspektive običaja i razumevanja kulture, Žikić iznosi vrlo dragocene i detaljne analize semantičkog i pragmatičkog sadržaja gestova, kao i odnosa gesta i jezika i semiotike gesta.	**Панић (2012a, 126)** Свакако треба поменути др Бојана Жикића, члана Међународног друштва за проучавање геста (Intrernational Society for Gesture Studies), који у *Антропологији геста I, II* (Žikić 2002) приступа гесту, и невербалној комуникацији, са више страна – од неурофизиологије геста, преко морфологије и семантике геста, па до односа геста и језика и семиотике геста. Ово је пре свега једна антрополошка студија гестова, па се тако ауторово истраживање у највећој мери фокусира на гестове који се јављају у ритуализованом контексту, какви су нпр. „чињење крста" и поздрављање. Гестове поздрављања проучавао је у контексту обичаја просидбе и свадбе, посматрајући традицијски модел (формиран на основу етнографских података из постојеће литературе) и модел из савремености (на основу посматрања и породичних видео-касета снимака ових ритуала). И поред чињенице да се бави гестовима у контексту разумевања културе, Жикић даје врло значајна и исцрпна тумачења семантичког и прагматичког садржаја гестова, као и односа мисао–говор–гест. **Up. Panić (2013d, 109)** Kada su u pitanju istraživanja gestova na našim prostorima, svakako treba pomenuti dr Bojana Žikića, člana Međunarodnog društva za proučavanje gesta (Intrernational Society for Gesture Studies), koji u *Antropologiji gesta I, II* (2002) pristupa gestu, i neverbalnoj komunikaciji, sa više strana – od neurofiziologije gesta, preko morfologije i semantike gesta, pa do odnosa gesta i jezika i semiotike gesta. Ovo je pre svega jedna antropološka studija gestova, pa se tako autorovo istraživanje u najvećoj meri fokusira na gestove koji se javljaju u ritualizovanom kontekstu, kakvi su npr „činjenje krsta" i pozdravljanje. Gestove pozdravljaja proučavao je u kontekstu običaja prosidbe i svadbe, posmatrajući tradicijski model (formiran na osnovu etnografskih podataka iz postojeće literature) i model iz savremenosti (na osnovu posmatranja i porodičnih video-kaseta snimaka ovih rituala). I pored činjenice da se bavi gestovima u kontekstu razumevanja kulture, Žikić daje vrlo značajna i iscrpna tumačenja semantičkog i pragmatičkog sadržaja gestova, kao i odnosa misao–govor– gest.

VNK, str. 65a (nastavak s prethodne strane) Iz lingvističke vizure, u okviru analize konverzacije i pragmatike, neverbalne elemente komunikacije proučavaju Vesna Polovina i Natalija Panić Cerovski, a o njihovim istraživanjima biće više reči u poglavlju *Međuodnos verbalnog i neverbalnog koda u komunikaciji – tendencije u istraživanjima*.	**Panić (2013d, str. 110)** Поред ове класификације, поменућемо и класификацију коју дају Половина и Панић (2010), о којој ће бити речи касније у раду. **Up Panić (2013d, 110)** Pored ove klasifikacije pomenućemo i klasifikaciju koju daju Polovina i Panić (2010), o kojoj će biti reči nešto kasnije u radu.

VNK, str. 66 (322 = **98** nehajl. reč + **224** hajlajt. reči)	Pintarić, N. (1997). „Razvitak neverbalnoga koda“. *Suvremena lingvistika, 43/44*, 251-265. **[u daljem tekstu: Pintarić (1997, br. str.)]**
Gestovi i neverbalni elementi komunikacije u leksici i frazeologiji	**Pintarić (1997, 262)** A. Krawczyk proučavala je mimičke i gestovne frazeologizme u poljskim dijalektima. Ona osim geste i mimike kao samostalne znakove bezvučne komunikacije i kao znakove paralelne uz govorne znakove razlikuje i jezični prijevod geste i mimike kao novi element leksičnog (frazeološkog) blaga (Krawczyk 1983: 138). Autorica takvu frazeologiju naziva *somatskom* i zaključuje kako se kod posuđivanja mimično–gestovnih jedinica iz neverbalnoga koda u leksične jedinice verbalnoga koda ne događaju jednostavni prijevodi jednoga elementa u drugi, nego se obično jedna neverbalna jedinica može prevesti s nekoliko sinonimnih frazeologizama
Pored do sada navedenih istraživanja neverbalnih elemenata u komunikaciji, vrlo su značajna i frazeološka proučavanja gestova i pokreta tela, a ovde ćemo se ukratko posvetiti nekima od njih. Gestu i uopšte neverbalnoj komunikaciji je u ovakvim izučavanjima pristupljeno iz jedne druge pozicije: posmatraju se frazeološki izrazi koji su nastali jezičkim prevodom mimike i gestova, koji se označavaju terminom *somatska frazeologija* (npr. Krawczyk, 1983, navedeno u Pintarić, 1997: 262).	**Панић (2012a, 125)** Осим тога, врло су занимљива и проучавања гестовних фразеологизама (Krawczyk 1983, наведено у Pintarić 1997: 262), а фразеологију насталу језичким, лингвистичким преводом мимике и гестова ауторка назива *соматском фразеологијом*. **Up. Panić (2013d, 109)** Osim toga, vrlo su značajna proučavanja i gestovnih frazeologizama (Krawczyk, 1983, navedeno u Pintarić, 1997: 262), a frazelogiju nastalu jezičkim, lingvističkim prevodom mimike i gestova autorka naziva *somatskom frazeologijom*.
Od frazeoloških istraživanja u okviru srpskog jezičkog područja koja se bave ili dotiču somatsku frazeologiju, ovde ćemo pomenuti frazeološke studije Dragane Mršević-Radović (1987) i Milana Šipke (2001). Šipka (2001) analizira frazeme koji su motivisani pokretima čovekovog tela i mišića lica, i zalaže se za jedan sveobuhvatniji popis i naučnu obradu frazema gestovno-mimičkog porekla. Šipka je takođe predložio klasifikaciju gestova na *reflektorne, demonstrativne, interventne i komunikativne*.	**Панић (2012a, 126)** Поред тога, гестови и покрети тела су обрађивани и у склопу фразеолошких истраживања (Мршевић-Радовић 1987; Шипка 2001). Шипка (2001) је такође предложио класификацију гестова на *рефлекторне, демонстративне, интервентне и комуникативне.* **Up. Panić (2013d, 109-110)** Pored toga, gestovi i pokreti tela su obrađivani i u sklopu frazeoloških istraživanja (Mršević-Radović, 1987; Šipka, 2001). Šipka (2001) je takođe predložio klasifikaciju gestova na reflektorne, demonstrativne, interventne i komunikativne. **Up. Polovina, Panić Cerovski (2015, 316)** Frazeologizmi koji su motivirani pokretima tela ili delova tela predstavljaju zapravo jedan poseban skup frazeoloških jedinica (Šipka, 2001: 41). Ispitivanjem procesa nastanka ovih frazeologizama bavila se i Mršević-Radović (1987), koja je istraživanja obavila na materijalu uglavnom Rečnika srpskohrvatskoga književnog jezika. Šipka (2001: 52) navodi da su

VNK, str. 66a (nastavak s prethodne strane)	frazemi ovog tipa, naziva ih frazemima gestovno-mimičkog porekla, u našem jeziku vrlo brojni, ali da nisu istraženi i objašnjeni u dovoljnoj meri.
Studije gde je predmet istraživanja metaforizacija i konceptualizacija naziva i pokreta delova tela osvetljavaju vrlo suptilan odnos neverbalnog i verbalnog (npr. Aikhenwald, 2008; Górska, 2011; Volos, 1989, itd.).	**Панић (2012a, 125)** Треба истаћи да су врло информативне студије и анализе које за предмет имају гестове са других језичких и културних подручја, јер додатно осветљавају врло суптилан однос вербалног и невербалног, затим метафоризацију и концептуализацију назива и покрета делова тела (Aikhenwald, 2008; Górska, 2011; Volos, 1989, и др.). **Up. Panić (2013d, 109)** Treba istaći i da su vrlo informativne studije i analize koje za predmet imaju gestove sa drugih jezičkih i kulturnih područja jer dodatno osvetljavaju vrlo suptilan odnos verbalnog i neverbalnog, zatim metaforizaciju i konceptualizaciju naziva i pokreta delova tela (Aikhenwald, 2008; Górska, 2011; Volos, 1989, itd.).
Renata Volos je, proučavajući gestove koji se javljaju kod govornika ruskog, napravila klasifikaciju gestova na devet osnovnih tipova: *ja-gestovi, on-gestovi, gestovi-epiteti, gestovi-pojačivači, kvantitativni gestovi, gestovi zaštite, gestovi-imperativi, gestovi koji isključuju govor i obredni gestovi*.	**Pintarić (1997, 259)** Renata Volos u nas se prva počela baviti klasifikacijom i opisom gesta i jezičnih gesta te ih je podijelila u 9 temeljnih kategorija: *ja–geste, on–geste, geste–epiteti, geste–pojačivači, kvantitativne geste, geste zaštite, geste–imperativi, geste koje isključuju govor i obredne geste* (Volos 1989: 49). Sintezu svih dotadašnjih radova R. Volos predstavlja njezina knjiga »Ruska neverbalna komunikacija« (1995).] **Панић (2012a, 125)** Рената Волос (1989) је, истражујући руске гестове, класификовала гестове у девет основних категорија: *ја-гестови, он-гестови, гестови-епитети, гестови-појачивачи, квантитативни гестови, гестови заштите, гестови-императиви, гестови који искључују говор и обредни гестови.* **Up. Panić (2013d, 109)** Renata Volos je, istražujući ruske gestove, napravila klasifikaciju gestova na devet osnovnih tipova: *ja-gestovi, on-gestovi, gestovi-epiteti, gestovi-pojačivači, kvantitativni gestovi, gestovi zaštite, gestovi-imperativi, gestovi koji isključuju govor i obredni gestovi.*
Analiza leksike koja se odnosi na gestove, pokrete tela i naziva delova tela obuhvaćena je i u studiji Polovine i Panić Cerovski (2015). One u ovom istraživanju proučavaju problematiku kolokacijskih veza leksema za delove tela koji učestvuju u činjenju gestova (to su ruka, šaka, glava, lice, i njihovi partonimi) sa leksemama kojima se opisuju neverbalni signali. Analiza je urađena na jezičkom materijalu privatnih razgovora, televizijskih debata i stručnih publikacija iz ove	**Polovina, Panić Cerovski (2015, 315, apstrakt)** U radu se bavimo leksikom koja se odnosi na neverbalnu komunikaciju koja obično prati govor a može i samostalno da prenese poruku. Kao osnovu uzimamo delove tela: šaka i ruka, glava, lice i njihove partonime i razmatramo kolokacijske veze sa leksemama koje opisuju relevantne neverbalne signale. Ove veze posmatramo na korpusima srpskog jezika, kako opšteg tako i stručnog jezika u domenu neverbalne komunikacije. Obuhvatićemo

VNK, str. 66a (nastavak s prethodne strane) oblasti. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da su formalni opis pokreta ili pozicije u odgovarajućem leksičkom materijalu i metaforička ekstenzija značenja leksičkog spoja ili frazeologizma ponekad teško razdvojivi i kod svakodnevnog jezika i kod stručnog jezika. Autorke skreću pažnju i da sličnosti i razlike među jezicima u leksici neverbalne komunikacije pokazuju da	svakodnevni razgovorni jezik, javni razgovorni jezik i jezik u stručnim monografijama i zbornicima. Rezultati pokazuju da su formalni opis pokreta ili pozicije u odgovarajućem leksičkom materijalu i metaforička ekstenzija značenja leksičkog spoja ili frazeologizma ponekad teško razdvojivi kako u opštem tako i u stručnom jeziku. Osim toga, sličnosti i razlike među jezicima u leksici neverbalne komunikacije pokazuju da

VNK, str. 67 (281 = **35** nehajl. reč + **246** hajlajt. reči) univerzalnost leksike neverbalne komunikacije, iako je reč o ljudskom telu kao fizičkoj univerzaliji, nije konstanta kada se radi o partonimijskim nivoima i funkcionalnom širenju njihovog značenja. *** Nakon prikaza određenja neverbalnih elemenata i njihovih klasifikacija koje predlažu različiti autori, možemo primetiti da se javljaju velike nesuglasice među istraživačima na ovom polju i kada su u pitanju određenja ovih pojava, kao i kada su u pitanju klasifikacije. Kao što smo naznačili u prethodnom poglavlju, neslaganja su prisutna pre svega oko toga šta sve spada u neverbalnu komunikaciju, pa se pod ovim pojmom podrazumevaju još i stil odevanja, šminkanje, frizura, telesni mirisi, i sl. Problemi koji su sa tim donekle povezani su da svaki istraživač odabravši teorijski okvir mora da taj okvir u izvesnoj meri izmeni, pa tako uvodi i nove termine, ili menja opseg postojećih termina, i uvodi nove klasifikacije, što vodi daljem proširivanju i produbljivanju problema (Polovina i Panić, 2010: 229). Svakako moramo imati u vidu da se problematikom neverbalnog u komunikaciji bave različite naučne discipline (psihologija, antropologija, etnologija, psihijatrija, lingvistika, primatologija, itd.), i da joj prilaze samim tim iz različitih perspektiva, jer je to oblast koja obuhvata više aspekata ljudskog ponašanja. Razmatrajući tako probleme lingvističke klasifikacije neverbalnih elemenata u komunikaciji Polovina i Panić kažu: „U zavisnosti od toga iz koje perspektive se fenomen neverbalnog proučava javljaju se tako i različita određenja i okviri u kojima se ova problematika posmatra“ (2010: 229), i zaključuju da, „kada su u pitanju lingvistička proučavanja u ovom domenu, neophodno je (...) zanemariti sve one aspekte neverbalnog koji imaju potpuno nelingvističko određenje, i usmeriti se na analiziranje funkcionisanja onih neverbalnih elemenata koji imaju lingvističku vrednost, kao i ustanoviti njihove uloge u komunikativnom procesu“ (op. cit.: 230).	univerzalnost leksike neverbalne komunikacije, iako se radi o ljudskom telu, nisu konstanta kada se radi o partonimijskim nivoima i funkcionalnom širenju njihovog značenja. Rezultati ovog istraživanja mogu predstavljati doprinos kako u domenu lingvističke tipologije i univerzalija na leksičkom nivou tako i u primeni u adaptaciji terminologije u stručnom jeziku neverbalne komunikacije. **Ključne reci**: neverbalna komunikacija, leksika, delovi tela. **Polovina, Panić (2010, 229)** Kao što se može videti velike nesuglasice među istraživačima ovih fenomena se javljaju i kada su u pitanju podele i kada su u pitanju sami termini za pojave koje proučavaju. Neslaganja su prisutna pre svega i oko toga šta sve spada u neverbalnu komunikaciju, pa se pod ovim pojmom podrazumevaju još i stil odevanja, šminkanje, frizura, telesni mirisi, i sl. Problemi koji iz svega ovoga proizilaze su da svaki istraživač odabravši teorijski okvir mora da taj okvir donekle izmeni, a samim tim uvodi i nove termine i klasifikacije, pa se tako problem širi i produbljuje. **Polovina, Panić (2010, 229)** U osnovi ovoga je svakako činjenica da se problematikom neverbalnog u komunikaciji bave razne naučne discipline (psihologija, psihijatrija, primatologija, zoologija, antropologija, etnologija, lingvistika, itd.), s obzirom da je ovo oblast koja obuhvata više aspekata ljudskog ponašanja. **Polovina, Panić (2010, 229)** U zavisnosti od toga iz koje perspektive se fenomen neverbalnog proučava javljaju se tako i različita određenja i okviri u kojima se ova problematika posmatra. **Polovina, Panić (2010, 230)** Kada su u pitanju lingvistička proučavanja u ovom domenu, neophodno je, kako smo naglasili, zanemariti sve one aspekte neverbalnog koji imaju potpuno nelingvističko određenje, i usmeriti se na analiziranje funkcionisanja onih neverbalnih elemenata koji imaju lingvističku vrednost, kao i ustanoviti njihove uloge u komunikativnom procesu. .

VNK, str. 68 **(**38 = **38** nehajl. reč + **0** hajlajt. reči) Do sada smo se bavili određenjem neverbalnih elemenata i njihovih klasifikacija koje predlažu različiti autori, a u narednom poglavlju okrenućemo se najaktuelnijim pravcima u istraživanjima uloge neverbalnog koda u komunikaciji i međusobnog odnosa verbalnog i neverbalnog nivoa komunikacije.	

VNK, str. 69 (258 = **132** nehajl. reč + **126** hajlajt. reči)

4. MEĐUODNOS VERBALNOG I NEVERBALNOG KODA U KOMUNIKACIJI – TENDENCIJE U ISTRAŽIVANJIMA

Kao što smo u prethodnim poglavljima naveli, istraživanja neverbalnih elemenata u komunikaciji su u velikoj meri bila okrenuta problematici komuniciranja emotivnog, pa je tako najviše pažnje bilo usmereno na facijalnu ekspresiju. Pored toga, u kontekstu komunikacije afektivnosti i međuljudskih odnosa proučavali su se položaj tela i spacijalna orijentacija sagovornika, kao i usmerenost pogleda (npr. Beattie, 2003; Argyle, 1975; Argyle & Cook, 1976; Argyle & Ingham, 1972), itd.

Međutim, poslednjih godina, sve više pažnje u istraživanjima neverbalne komunikacije posvećuje se ikoničkim gestovima (po terminologiji Dejvida Meknila) – pokretima ruku koji prate svakodnevnu, uobičajenu govornu interakciju. Za lingviste koji se bave semantikom, pragmatikom, analizom konverzacije, ali i drugim lingvističkim disciplinama, ova istraživanja su vrlo informativna jer pružaju uvid u jedan veoma značajan i moćan vid prenošenja semantičkih informacija tokom konverzacije. Naime, za razliku od ostalih oblika neverbalne komunikacije, kojima se pretežno komuniciraju emocije i stavovi, ikonički gestovi su vrlo tesno povezani sa semantičkim sadržajem govora koji prate, kako u pogledu oblika, tako i u pogledu ritma.

Zato ćemo u ovom poglavlju nastojati da se osvrnemo na najznačajnije tendencije u naučno–istraživačkim nastojanjima da se pronikne u prirodu vrlo kompleksnog odnosa između verbalnog i neverbalnog plana komunikacije u govornoj interakciji, izlažući i tumačeći podatke do kojih dolaze istraživači koji se bave ovom problematikom iz perspektive kognitivne psihologije, psiholingvistike, analize konverzacije, itd. Saznanja koja nam pružaju istraživanja ovog tipa daju nam uvide na samo u to kako funkcionišu neverbalni elementi komunikacije u odnosu na verbalni deo poruke, već i to da li se

Панић (2012a, 124)

Поред ових наведених појава, истраживања на пољу невербалне комуникације су до сада била фокусирана на фацијалну експресију, нарочито у погледу комуницирања емотивног (нпр. Darwin 1872; Ekman et al. 1980; Ekman 1993, 1999), затим на положај тела и спацијалну орјентацију саговорника, као и усмереност погледа, а све то у контексту комуникације афективности и међуљудских односа (нпр. Argyle 1975; Beattie 2003), или пак секвенцијалне организације интеракције (нпр. Goodwin 1981).

Још један аспект невербалне комуникације коме истраживачи све више посвећују пажњу у последње време су иконички (по терминологији Дејвида Мекнила) покрети руку који прате свакодневни говор (McNeill 1985, 1992).

За разлику од осталих облика невербалне комуникације, којима се махом комуницирају емоције и ставови, иконички гестови су врло тесно повезани са семантичким садржајем говора који прате, како у погледу облика, тако и у погледу ритма.

Up. Panić (2013d, 107

Kao što smo ranije u radu naveli, istraživanja ovog polja komunikacije su velikim delom bila posvećena problematici komuniciranja emotivnog, pa je shodno tome najviše pažnje bilo usmereno na facijalnu ekspresiju. Pored toga, u kontekstu komunikacije afektivnosti i međuljudskih odnosa proučava se položaj tela i spacijalna orjentacija sagovornika, ako i usmerenost pogleda (npr. Argyle, 1975; Beattie, 2003), itd.

Još jedan askpekt neverbalne komunikacije kome istraživači sve više posvećuju pažnju u poslednje vreme su ikonički (po terminologiji Dejvida Meknila) pokreti ruku koji prate svakodnevni govor (McNeill, 1985, 1992).

Za razliku od ostalih oblika neverbalne komunikacije, kojima se mahom komuniciraju emocije i stavovi, ikonički gestovi su vrlo tesno povezani sa semantičkim sadržajem govora koji prate, kako u pogledu oblika, tako i u pogledu ritma.

VNK, str. 70 (365 = **143** nehajl. reč + **222** hajlajt. reči) verbalni deo poruke menja u zavisnosti od plana neverbalnog, kao i u kojoj meri i u kojim situacijama dolazi do takvih promena. Pored toga, ovakva istraživanja nam omogućavaju da uz pomoć još jedog sloja komunikacije – neverbalnog koda – osvetlimo dugo istraživani (ali čini se nikada dovoljno istraženi) odnos između jezika (govora) i mišljenja. Pomenimo najpre jedno od istraživanja (Nobe, 2000) koje ispituje na kojim mestima u toku govora se ovi gestovi pojavljuju, kao i u kojoj meri na učestalost pojavljivanja ovih gestova utiče govorna situacija: da li je u pitanju dijalog, gde su moguća prekidanja, preklapanja, upadanje u reč, ili „društveni“ monolog – situacija gde su slušaoci prisutni, ali se ne uključuju u razgovor, pasivni su, ili je u pitanju monolog.	**ORIGINAL**: Nobe, S. (2000). “Where do most spontaneous representational gestures actually occur with respect to speech?” U: D. McNeill (ed.) *Language and Gesture: Window into Thought and Action*. Cambridge University Press, 186-198. **[u daljem tekstu: Nobe, br. str. (U: McNeill, 2000)]** **Nobe, 187 (U: McNeill, 2000)** *2 Baseline problems* Our concern is to examine the precise temporal relationship between gestures and speech. For this relationship is “fundamental to the theoretical claims made about the relationship between speech and gesture” (Beattie &Aboudan 1994: 243). **Nobe, 189-190 (U: McNeill, 2000)** Recently, Beattie & Aboudan (1994) have suggested that the difference between McNeill’s and their results come from the influence of the social contexts in which the two kinds of samples were collected. They compared all types of gestures, including representational gestures and beats, which subjects produced in narrating a cartoon under three different conditions. The first was a ‘non-social condition’ in which “speakers were left alone in a room and asked to tell the story in a situation without any audience being present.” Second was a ‘social/monologue condition’ in which “an interviewer was present in the room listening to the subject without any interruptions or any verbal exchange.” In other words, this was a monologue in the presence of an audience. Last was a ‘social/dialogue condition’ in which “an interviewer was present in the room and interacted verbally with the subject, asking questions, seeking clarification, and generally using interruption to achieve these ends.” **Панић (2012a, 124)** До врло интересантних закључака долазе истраживања која се баве местом појављивања ових гестова у току говора, и утицаја друштвеног контекста (да ли је у питању монолог, „друштвени“ монолог – тј. слушаоци су присутни, али се не укључују у разговор, или дијалог, где су могућа и прекидања) на учесталост њиховог појављивања (Nobe, 2000). **Up. Panić (2013d, 107** Do vrlo interesantnih zaključaka dolaze istraživanja koja se bave mestom pojavljivanja ovih gestova u toku govora, i uticaja društvenog konteksta (da li je u pitanju monolog, „društveni“ monolog – tj. slušaoci su prisutni, ali se ne uključuju u razgovor, ili dijalog, gde su moguća i prekidanja) na učestalost njihovog pojavljivanja (Nobe, 2000).

VNK, str. 70a (nastavak s prethodne strane) Tako, najmanje ikoničkih gestova ruku bilo ispoljeno u situaciji kada je govornik bio sam, tj. u situaciji monologa, a najviše ovih gestova se realizovalo kada su govornici bili u situaciji dijaloga. Između ostalog, interesantno je i to da se u situaciji monologa i broj glagola kretanja u iskazima smanjio, a ne samo količina gestova ispitanika.	**Nobe, 190 (U: McNeill, 2000)** Second, gestures were significantly more common in the social/dialogue condition than in either the social/monologue or the non-social conditions.
Ispitujući gde tačno u toku govora se javlja početna faza ovih gestova – u toku samog govora ili u pauzama govora (neki istraživači su tvrdili da neki, naročito ikonički gestovi, počinju u pauzama u govoru, i to početak samog gesta, dok je ostatak gesta vremenski poklopljen sa izgovorenim sadržajem), autor je ustanovio	**Nobe, 188 (U: McNeill, 2000)** Beattie & Aboudan stated: [“]what is especially interesting is that the people who use gestures to argue for these different types of models disagree on almost everything about the relationship between gestures and speech. McNeill (1985), for example, argued that the majority of gestures occurred during the speaker’s actual speech articulation, whereas Butterworth and Hadar (1989), employing a very different model of language production, asserted that certain kinds of gestures (namely iconics) tend to have their onset in pauses in fluent phases of speech, and hence preceded the onset of related speech material. Both sets of researchers seem to imply that gestures are verbal, but they disagree on something as fundamental as where gestures actually occur withrespect to speech.[“] (P. 242)
da je više predstavljačkih, ikoničkih gestova počelo u okviru fonacije nego za vreme neispunjenih pauza. Drugim rečima, utvrdio je da je početna faza gesta češće bila temporalno smeštena ne u pauzama govora, već u sklopu fonacije, kao i glavni, najsadržajniji deo gesta – potez. Ipak, mora se uzeti u obzir uticaj društvenog konteksta – da li je reč o dijalogu, „društvenom“ monologu ili pak monologu.	**Nobe, 190 (U: McNeill, 2000)** Last, only in the social/dialogue condition were there significantly more gestures originating in silent pauses than during actual phonation, when the overall amounts of pausing and phonation were taken into account.
Naime, kaže Nobe, početak gesta se značajno češće javljao u toku neispunjenih pauza u govoru u okviru dijaloga, nego u okviru monologa bez slušalaca ili monologa sa slušaocima. To se može objasniti takođe time što je dijalog dinamičnija situacija od monologa ili društvenog monologa, te se u tom smislu može od slušaoca očekivati	**Nobe, 190 (U: McNeill, 2000)** It was reported first that the onsets of gestures were significantly more frequent in silent pauses in the social/dialogue condition than in either the non-social condition or the social/monologue condition, when the overall number of silent pauses was taken into account.
prekidanje, traženje dodatnog objašnjenja, postavljanje pitanja, komentarisanje, itd., pa govornik – počinjući gest već u pauzi u govoru koja nastane – zapravo pokušava da zadrži reč.	**Nobe, 190 - 191 (U: McNeill, 2000)** In the social/dialogue condition, as described by Beattie & Aboudan (1994), an interviewer was present in the room and interacted with the subject verbally, asking questions, seeking clarification, and generally using interruption to achieve these goals. Following this definition, it is logical to call the current situation of narrating a cartoon also the social/dialogue condition.

VNK, str. 71 (353 = **59** nehajlajt. reči + **294** hajlajt. reči Takođe, vrlo su informativna istraživanja koja su posvećena ispitivanju na koji način govornik generiše prostorno značenje.	**Панић (2012а, 124)** Такође, истражује се на који начин говорник генерише просторно значење, тј. колики утицај има друштвени и ванлингвистички просторни контекст конверзације на вербалне и гестовне изразе који се односе на неки просторни садржај. **Up. Panić (2013d, 107)** Takođe, istražuje se na koji način govornik generiše prostorno značenje, tj. koliki uticaj ima društveni i vanlingvistički prostorni kontekst konverzacije na verbalne i neverbalne gestovne izraze koji se odnose na neki prostorni sadržaj.
	ORIGINAL: Özyürek, A. (2000), „The influence of adressee location on spatial language and representational gestures of direction“. U: D. McNeill, (ed.) *Language and Gesture: Window into Thought and Action*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 64-84. **[u daljem tekstu: Özyürek, br. str. (U: McNeill, 2000)]** **NB: Nije navedeno u spisku korišćene literature**
Ozirek (Özyürek, 2000) je ispitivaoala koliki uticaj ima društveni i vanlingvistički prostorni kontekst u kome se odigrava govorna interakcija na verbalne i neverbalne gestovne izraze koji se odnose na neko prostorno značenje. Ozirek je ustanovioilada se i gestovi i verbalni izrazi koji označavaju kretanje ili pravac kretanja menjaju u zavisnosti od toga da li se govornik nalazi u dijadičkom kontekstu – ima jednog sagovornika, ili u trijadičkom kontekstu – ima dva sagovornika, te obrazuju trougao. Pored toga, ustanovioila je da više uticaja na ikoničke gestove koji se odnose na kretanje i pravac kretanja ima broj sagovornika, odnosno položaj koji međusobno zauzimaju sagovornici, dok verbalni izrazi koji označavaju kretanje i pravac kretanja nisu pokazali toliku varijabilnost u ta dva konteksta. Ozirek zaključuje da govornik generiše prostorno značenje u zavisnosti od sva tri elementa: verbalnih prostornih izraza, ikoničkih gestova i vanlingvističkog prostornog konteksta u kome se odvija konverzacija.	**Özyürek, 69 (U: McNeill, 2000)** Speakers’ choice of representational gestures and spatial language in expressing directionality can depend upon an indexical relation to the spatial positioning of the participants in the speech event. The present study tests the hypothesis that speakers use different spatial language and gesture orientation to express direction, depending on where their addressees are located. This analysis also showed that variation in the addressee location influenced narrators’ change in gesture orientation but not their speech. **Özyürek, 67 (U: McNeill, 2000)** Speakers’ construal of spatial meaning might be dependent on the integration of verbal spatial expressions, representational gestures, and the extralinguistic spatial context of the utterance. **Панић (2012а, 124)** Озирек (Özyürek 2000) наводи да се у зависности од тога да ли се говорник налази у ситуацији када има једног саговорника (слушаоца) – дијадички контекст, или два саговорника (слушаоца) – тријадички контекст (образују троугао), долази до мењања како гестова, тако и вербалних израза, који означавају кретање или правац кретања, и то више су се мењали гестови него вербални изрази који означавају кретање. Тако, аутор закључује да говорник генерише просторно значење у зависности од сва три елемента: вербалних просторних израза, иконичких гестова и ванлингвистичког просторног контекста у коме се одвија конверзација.

VNK, str. 71a (nastavak s prethodne strane)	**Up. Panić (2013d, 107)** Ozirek (Özyürek, 2000) navodi da se u zavisnosti od toga da li se govornik nalazi u situaciji kada ima jedog sagovornika (slušaoca) – dijadički kontekst, ili dva sagovornika (slušaoca) – trijadički kontekst (obrazuju trougao), dolazi do menjanja kako gestova, tako i verbalnih izraza koji označavaju kretanje ili pravac kretanja, i to više su se menjali gestovi nego verbalni izrazi koji označavaju kretanje. Tako, autor zaključuje da govornik generiše prostorno značenje u zavisnosti od sva tri elementa: verbalnih prostornih izraza, ikoničkih gestova i vanlingvističkog prostornog konteksta u kome se odvija konverzacija.
	ORIGINAL: Holler, J., Shovelton, H., Beattie, G. (2009) "Do Iconic Hand Gestures Really Contribute to the Communication of Semantic Information in a Face-to-Face Context?" *Journal of Nonverbal Behavior* 33:73–88 DOI 10.1007/s10919-008-0063-9 **[u daljem tekstu: Holler et al. (2009, br. str.)]** **NB: Nije navedeno u spisku korišćene literature**
Istraživanja ikoničkih gestova se bave i utvrđivanjem koje vrste informacija sagovornik prima preko ovih gestova, kao i koja količina informacija se prima preko ovih gestova (Beattie & Shovelton, 1999a,b; 2001; 2002; 2005; Beattie, 2003).	**Holler et al., (2009, 73)** There is now considerable evidence that iconic hand gestures play a crucial role in human communication as they have been shown to convey core semantic information over and above that contained in the accompanying speech in a variety of experimental and quasiexperimental situations (e.g., Beattie and Shovelton 1999a, b, 2001, 2002, 2005, in press; Riseborough 1981; Rogers 1978). **Панић (2012а, 124)** Свакако треба поменути истраживања о томе коју врсту информација саговорник прима преко иконичких гестова, као и о томе коју количину информација саговорник прима преко овог типа гестова, **Up. Panić (2013d, 107)** Svakako treba pomenuti istraživanja o tome koju vrstu informacija sagovornik prima preko ikoničkih gestova, kao i o tome koju količinu informacija sagovornik prima preko ovog tipa gestova,
Biti i Šavelton su razdvojili složene poruke na različite semantičke kategorije: opis radnje, oblik, veličina, pravac, brzina, relativni položaj, itd. (Beattie & Shovelton, 2002).	**Holler et al., (2009, 74)** Beattie and Shovelton split complex messages into a range of semantic categories (for example, identity, description of action, shape, size, movement, direction, speed, relative position; see Beattie and Shovelton 2002).
Posebno su značajna istraživanja koja se fokusiraju na upoređivanje „učinka" ikoničkih gestova u razumevanju informacija vezanih za položaj ili veličinu kada ispitanik gleda	**Holler et al. (2009, 73) (drugi deo apstrakta, v. ispod)** Because these different viewing conditions can impact on addressees' behavior and perception, and therefore potentially impact on the amount of

VNK, str. 71b (nastavak s prethodne strane) video snimak nekog govornika i u situaciji kada se ispitanik nalazi u kontekstu licem u lice sa sagovornikom (Holler et al., 2009).	information they receive from gestures, the present study compares the communicative effectiveness of iconic gestures when viewed in a face-to-face context compared to when viewed on video. **Панић (2012a, 124)** а нарочито су актуелна истраживања која се баве упоређивањем „учинка“ иконичких гестова на разумевање информација везаних за положај или величину када испитаник гледа видео снимак неког говорника и „учинка“ иконичких гестова у ситуацији када се испитаник налази у контексту лицем у лице са говорником (Holler et al. 2009). **Up. Panić (2013d, 107)** a naročito su aktuelna istraživanja koja se bave upoređivanjem „učinka“ ikoničkih gestova na razumevanje informacija vezanih za položaj ili veličinu kada ispitanik gleda video snimak nekog govornika i „učinka“ ikoničkih gestova u situaciji kada se ispitanik nalazi u kontekstu licem u lice sa sagovornikom (Holler et al., 2009).
Autori navode da je moguće da su zaključci nekih prethodnih ispitivanja uloge ikoničkih gestova u komuniciranju semantičkih informacija, naročito onih vezanih za poziciju i veličinu, ograničeni eksperimentalnim uslovima, u smislu da su u tim eksperimentima ispitanici bili izloženi video-snimku nekog govornika, odnosno nisu bili u realnom kontekstu licem u lice sa govornikom. S obzirom da ti uslovi proizvode i razlike u ponašanju i percepciji ispitanika, koje mogu uticati na količinu informacija koje oni primaju preko ovih gestova (pretpostavka je da u uslovima video-snimka ispitanici više pažnje obraćaju na gestove, a	**Holler et al. (2009, 73) (prvi deo apstrakta, v. iznad)** Previous research has shown that iconic gestures are effective at communicating semantic information, particularly about the size and relative position of objects. However, the conclusions of these experiments have been somewhat limited by the fact that the methodology has typically involved presenting gesture–speech samples on video rather than in an actual face-to-face context.

VNK, str. 72 (372 = **148** nehajl. reč + **225** hajlajt. reči)

da se u interakciji licem u lice više pažnje obraća na lice govornika, a ne toliko na gestove), Holer i kolege su sproveli istraživanje gde se upoređuju učinci ikoničkih gestova u ova dva „konteksta“: komunikacija licem u lice i prikazivanje video-snimka. Rezultati istraživanja pokazuju da je u kontekstu licem u lice učinak ikoničkih gestova u razumevanju informacija o položaju i veličini bio veći nego u kontekstu video-snimaka.
Pored toga, istraživanje je pokazalo da su samostalno, bez govora, ikonički gestovi koji se odnose na položaj i veličinu u podjednakoj meri komunicirali te informacije kao i govor samostalno, bez pratećih gestova. Međutim, autori naglašavaju, to se odnosi samo na informacije o položaju i veličini, a to su informacije koje ikonički gestovi najviše komuniciraju, dok kod drugih tipova semantičkih informacija možda ne bi imali tako visok učinak.

Holler et al. (2009, 73) (treći deo apstrakta)
The results are quite striking in that gestures seemed at least as effective, and in some cases even more effective at communicating position and size information when they occurred in the face-to-face condition compared to video.

Od istraživača koji su se posvetili proučavanju ikoničkih gestova svakako treba pomenuti Dejvida Meknila, o čijem pristupu neverbalnoj komunikaciji smo govorili u prethodnom poglavlju. Ovde ćemo razmotriti posebno značajno istraživanje Dejvida Meknila i Sjuzan Dankan (McNeill & Duncan, 2000) koje je fokusirano na to kako i u kojoj meri se ikonički gestovi razlikuju u zavisnosti od jezika, tj. lingvističke strukture jezika. Oni su zapravo nastojali da ustanove kako struktura nekog jezika može uticati na način na koji se sklapaju komponente od kojih se sastoje gestovi koji se odnose na *pokrete-događaje*, tj. gestovi kojima se opisuje neka vrsta kretanja.

ORIGINAL: McNeill, D. & Duncan, S. (2000). “Growth points in thinking-for-speaking”. U: D. McNeill (ed.) *Language and Gesture: Window into Thought and Action*. Cambridge University Press, 141-161.
[u daljem tekstu: McNeill & Duncan (2000, br. str.)]
NB:Nije navedeno u spisku korišćene literature

Панић (2012a, 124-125)
Истражује се и како и у којој мери се иконички гестови разликују у зависности од језика, тј. лингвистичке структуре језика – Мекнил и Данканова (McnNeill, Duncan 2000) су проучавали утицај језичке структуре на начин склапања компонената од којих се састоје гестови које они називају „*покрети-догађаји*“, тј. гестови којима се описује нека врста кретања.
Up. Panić (2013d, 108)
Istražuje se i kako i u kojoj meri se ikonički gestovi razlikuju u zavisnosti od jezika, tj. lingvističke strukture jezika – Meknil i Dankanova (McNeill & Duncan, 2000) su proučavali uticaj jezičke strukture na način sklapanja komponenata od kojih se sastoje gestovi koje oni nazivaju „*pokreti-događaji*“, tj. gestovi kojima se opisuje neka vrsta kretanja.

Pošli su od hipoteze „*mišljenje u govoru*“ koju predlaže Slobin (1987) – da se mišljenje u govoru razlikuje od jezika do jezika, drugim rečima, da se u toku govora mišljenje organizuje različito u zavisnosti od jezičkog koda, što inače objašnjava osećaj bilingvala da menjaju način mišljenja kada prelaze s jednog na drugi jezik. S obzirom da je u mnogim istraživanjima gestova koji prate govor dokazano da su gestovi i govor sistematično međusobno organizovani – gestovi formiraju sa segmentima govora sa kojima su sinhornizovani kombinacije značenja koja nisu redundantna, autori su ispitivanje sproveli na *koekspresivnim* gestovima. Dakle, da bi se pokazalo da mišljenje u govoru može da se razlikuje u zavisnosti od jezičkog koda, bili su im potrebni upravo gestovi koji prate govor jer je preko njih moguće pokazati da postoji razlika u organizaciji mišljenja. A *koekspresivni* gestovi su oni gestovi koji imaju koekspresivno

McNeill & Duncan (2000, 141)
Many bilingual speakers believe they engage in different forms of thinking when they shift languages. This experience of entering different thought worlds can be explained with the hypothesis that languages induce different forms of ‘thinking-for-speaking’ – thinking generated, as Slobin (1987) says, because of the requirements of a linguistic code. Detailed observations of the gestures that accompany speech show that gesture and speech are systematically organized in relation to one another. The gestures are meaningful. They form meaningful, often non-redundant combinations with the speech segments with which they synchronize.

McNeill & Duncan (2000, 142)
The term we use to denote such related but not

VNK, str. 73 (372 = **19** nehajl. reč + **353** hajlajt. reči) značenje, tj. nemaju identično značenje kao i verbalni segment kome se pridružuju, već povezano značenje. Tako, posmatrajući govor i gest zajedno, moguće je ustanoviti idejnu jedinicu koja je u osnovi, nešto što ne bi bilo vidljivo ako se posmatra samo govor. Drugim rečima, kada se gest i govor kombinuju, oni u jedan značenjski sistem unose dve različite semiotičke arhitekture, i svaki modalitet, zahvaljujući svojim semiotičkim karakteristikama, može prevazići značenjske mogućnosti onog drugog, te tako, smatraju autori, gest može pružiti uvid u mentalne procese. Ovde treba napomenuti da je Dejvid Meknil uveo teoriju jezičke produkcije koja se fokusira na „tačku rasta“ (GP – *growth point*) kao jedinicu analize (McNeill, 1992). Ta „tačka“ predstavlja kombinaciju lingvističkog kategorijalnog sadržaja i slike, pa je u okviru ove teorije ideja da je gest, tj. konkretan kinezički događaj, jedna dimenzija mišljenja.GP nije ni reč, ni slika, već mišljenje kroz slike i lingvističke kategorije istovremeno.	identical meanings is ‘co-expressive’. **McNeill & Duncan (2000, 143)** By looking at the speech and the gesture jointly, we are able to infer characteristics of this underlying idea unit that may not be obvious from the speech alone. Thus, when gesture and speech combine, they bring into one meaning system two distinct semiotic architectures. Each modality, because of its unique semiotic properties, can go beyond the meaning possibilities of the other, and this is the foundation of our use of gesture as an enhanced window into mental processes (cf. Kita, this volume, for a related approach). **Up. Panić (2013d, 193-194)** U skladu sa tim tumačenjem kognitivni psiholozi Dejvid Meknil i Suzan Dankan (2000) naglašavaju da zapravo gestovi sa govornim segmentima koje prate stvaraju kombinacije koje imaju jedinstveno značenje. Istovremena realizacija gestova i govora pokazuje da govornik razmišlja u okvirima *kombinacije* slike i lingvističkog sadržaja, tj. kombinacije holističke slike nekog događaja i analitički, lingvistički kategorizovanog značenja. Sadržaj, tj. značenje nekog gesta i značenje govora uz koji se taj gest javlja ne moraju da budu identični i uglavnom i nisu uvek identični. Termin koji se koristi za takva značenja koja su povezana ali nisu identična je *koekspresivno značenje*. To znači da govor i prateći gestovi izražavaju istu osnovnu ideju, ali ne moraju da izražavaju identične aspekte te ideje. Proučavajući govor i gest kao jedinstvo možemo da dopremo do ideje koja leži u osnovi izrečenog, a koja inače ne bi bila u potpunosti uočljiva samo na osnovu tumačenja onog što je izgovoreno (dakle bez gestovne komponente). Takođe, zastupaju ideju da sintetičko svojstvo gesta kontrastira sa analitičnom distribucijom značenja u površinskoj strukturi rečenica. Jedan gest može kompresovati značenje jedne rečenice u jedan simbol, zahvaljujući sintetičnosti gestova. Tako, kada se gest i govor kombinuju, oni unose u jedan značenjski sistem dve odelite semiotičke arhitekture. Svaki modalitet, zahvaljujući svojim jedinstvenim semiotičkim osobinama, može prevazići značenjske mogućnosti onog drugog, a to je zapravo osnova, ističu Meknil i Dankanova, koja nam omogućava da gest koristimo za proučavanje mentalnih procesa. **McNeill & Duncan (2000, 144)** The growth point (GP) is the name we give to an analytic unit combining imagery and linguistic categorial content. We center our analysis on this hypothesized unit (a preliminary version of the GP concept was presented in McNeill 1992).

VNK, str. 73a (nastavak s prethodne strane)	**McNeill & Duncan (2000, 155)** In developing a theory of language production centered on the GP as a unit of analysis, we wish to address the implications of the idea that gesture, the actual kinesic event itself, is a dimension of thinking. **Панић (2012a, 125)** Развијајући теорију језичке продукције која се фокусира на GP као јединицу анализе, која представља комбинацију слике и лингвистичког категоријалног садржаја, уводи се идеја да је гест, тј. конкретан кинезички догађај, једна димензија мишљења. **Up. Panić (2013d, 108)** Razvijajući teoriju jezičke produkcije koja se fokusira na GP[8] kao jedinicu analize, koji predstavlja kombinaciju slike i lingvističkog kategorijalnog sadržaja, uvodi se ideja da je gest, tj. konkretan kinezički događaj, jedna dimenzija mišljenja.
Po ovoj teoriji mišljenje je i globalno (kao i slike, tj. gest) i segmentovano (kao i jezik), i idiosinkratično (kao slike, tj. gest) i lingvistički ustrojeno. Ovaj model jezičke produkcije, kaže Meknil, ne svodi jezik (L – „language“) na prevod slike–gesta (G→L), niti je gest prevod jezika (L→G).	**McNeill & Duncan (2000, 148)** Thinking, according to this hypothesis, is both global and segmented, idiosyncratic and linguistically patterned. The implied model of language production is therefore not G (imagery)→L; that is, language is not a translation of imagery. Nor is it L→G, meaning that the gesture depends “sequentially and organizationally” on language.(8)
Dakle, u istraživaju su se fokusirali na gestove koji se odnose na „pokrete- događaje“.	We focus on a particular semantic domain, the motion event.
Koristili su komponencijalnu analizu koju predlaže Talmi (Talmy, 1985, 1991), gde je kretanje raščlanjeno na skup semantičkih komponenti,	This domain offers the advantage of allowing us to borrow much current linguistic and psycholinguistic analysis. In particular, Talmy’s (1985, 1991) motion-event componential analysis provides a cross-linguistic schema in which motion is analyzed into a set of semantic components
pa prototipski izraz koji se odnosi na kretanje sadrži, pored ostalih, sledeće komponente:	and languages are compared and grouped according to how they package these into linguistic forms (see also Aske 1989; Slobin 1987; Choi & Bowerman 1991). According to Talmy, a prototypical motion-event expression has these components, among others:
objekat koji se kreće – *figura*,	**McNeill & Duncan (2000, 148-149)** • A moving object, called the ‘figure’, as in “drops it down,”where the “it” indexes the bowling ball, the object in motion;
referentni objekat – *podloga*,	• A reference object, called the ‘ground’, as in “drops it down the drainpipe,” where the downward trajectory occurs in relation to a non-moving object, the drainpipe;
putanja ili *staza* i	• A trajectory, or ‘path’, as in “drops it down,” where the bowling ball moves on a downward trajectory;
način kretanja.	• A ‘manner’, as in “it rolls down,” where the motion is performed in a certain way.

VNK, str. 73b (nastavak s prethodne strane) Svaki jezik ima karakterističan način kombinovanja ovih komponenata. Dejvid Meknil i Sjuzan Dankan su u ovom istraživanju nastojali da utvrde kako govornici različitih jezika uparuju prateće gestove sa ovim komponentama. Sproveli su istraživanje nad govornicima engleskog, španskog i kineskog jezika, a svi ovi ispitanici su imali zadatak da prepričaju isti sadržaj (crtani film sa mačkom Silvesterom). Po Talmiju,	**McNeill & Duncan (2000, 149)** According to Talmy, each given language has a characteristic way of packaging such motion-event components. **Панић (2012a, 125)** Упоређивали су коришћење ових гестова код говорника енглеског, шпанског и кинеског језика, а сви ови испитаници су имали задатак да препричају исти садржај. Сва три језика имала су свој карактеристични начин „склапања“, „упаривања“ компонената овог типа гестова. **Up. Panić (2013d, 108)** Upoređivali su korišćenje ovih gestova kod govornika engleskog, španskog i kineskog jezika, a svi ovi ispitanici su imali zadatak da prepričaju isti sadržaj. Sva tri jezika imala su svoj karakterističan način „sklapanja“, „uparivanja“ komponenata ovog tipa gestova.
engleski je „satelitski uokviren“ kada je u pitanju komponenta *putanje* kretanja, što znači da je putanja kretanja bila kodirana u „satelitu“ – tj. dodatku glagolu, dok je španski jezik „glagolski uokviren“ što se tiče ove komponente, što znači da je ova komponenta sadržana u glagolu kretanja. Kada je reč o kineskom, mnogi autori ga smeštaju u kontinuum između engleskog i španskog.	**McNeill & Duncan (2000, 149)** English is satellite-framed, meaning that path is coded in a so-called satellite – i.e., an adjunct to the verb, like down. Path is coded outside the main verb. Spanish is verb-framed in that path information is bundled into the verb itself.Talmy (1985) classifies Chinese as also satellite framed, like English, although other writers have placed it on a continuum somewhere between English and Spanish (Slobin & Hoiting 1994).

VNK, str. 74 (388 = **100** nehajl. reč + **288** hajlajt. reči) *Način* kretanja kod satelitski uokvirenih jezika je enkodiran u glavnom glagolu (engleski i kineski),	In contrast to path, manner in a satellite- framed language is encoded in the main verb, and indeed both English and Chinese have rich lexicons of manner verbs (e.g., distinctions of bipedal locomotion – walk, run, stroll, etc.).
dok je kod španskog način kretanja smešten van glavnog glagola, najčešće u zavisnoj klauzi, posebnoj sintagmi, ili kao gerund. Ono što je bilo interesantno u pogledu gestova koji se javljaju paralelno sa govorom, a odnose se na način kretanja, bilo je da se kod govornika engleskog dešavalo da se gest kojim se izražava način kretanja izostavi ako je u glagolu enkodiran način kretanja, kao i da se gestom izražen način kretanja pridruži delu iskaza koji se odnosi na putanju kretanja. Kod govornika španskog se način kretanja vrlo obilato izražavao gestovima, čak i kada se verbalni izraz za način kretanja izostavljao.	With Spanish, in contrast, path is bundled into the verb, while manner is often introduced constructionally outside the verb, in a gerund, a separate phrase, or clause.
Pored toga, kod govornika španskog se dešavalo da se gestovi koji se odnose na način kretanja pojavljuju u više segmenata iskaza, kao i da se javlja tzv. „magla-način“ – to je naziv za slučajeve kada ne postoji verbalni izraz za način kretanja.	**McNeill & Duncan (2000, 150)** Although Spanish speakers often omit manner from their speech, manner is abundant in their gestures and combines with other linguistic categories, typically path (verb) and/or ground (nominal phrase). In Spanish, we find the opposite situation, cases where gestural manner appears without a linguistically encoded anchor and has the potential to appear at several places in a motion-event description, something like a manner ‘fog’. A manner fog is defined as manner in gesture that is not also coded in speech.
Postavlja se pitanje kako je način kategorizovan u španskom kada u njihovom glagolskom sistemu nema jasnog fokusa na način. Upravo ove kombinacije gestova načina kretanja sa putanjom ili podlogom kretanja su „tačke rasta“ (kombinacija slike i lingvističkog kategorijalnog sadržaja) isto kao i „tačke rasta“ sa glagolima za način kretanja u engleskom. Drugačije rečeno, u španskom su „tačke rasta“ za način kretanja kategorizovane i ulaze u lingvistički sistem kao putanje i/ili podloge. Način se u španskom izražava gestom i kombinuje se sa verbalno izraženom putanjom ili podlogom kretanja.	**McNeill & Duncan (2000, 151)** The question is how manner is categorized in Spanish when there is no clear focus for manner given in the verb system. These gestural-manner combinations with Spanish path or ground are GPs, no less than GPs are with manner verbs in English. In Spanish, we say, GPs with manner are categorized and enter the linguistic system as path and/or ground. That manner in gesture goes with path and/or ground is an empirical observation that may say something about the interrelations of motion-event concepts themselves, especially manner and path/ground.
Tako, mišljenje o načinu može u engleskom i španskom ići u suprotnim pravcima: u engleskom se gestovno izraženi način fokusira na specifično mesto – glagol, ako je to deo osnovne ideje, ili se izostavlja i gest „preskače“ glagol, ne pridajući značaj komponenti načina kretanja.	Thinking in relation to manner thus can move in opposite directions in English and Spanish. In English, gestural manner focuses at a specific point (the verb) if it is part of a core idea; otherwise it is omitted and the gesture stroke can skip the verb, thus downplaying the manner component.
Kada je u pitanju kineski jezik, autori ističu da se gest često javlja pre govorne celine sa kojom se uklapa.	**McNeill & Duncan (2000, 152)** The hallmark of this Chinese pattern is a gesture that occurs earlier in the temporal sequence of speech than the timing facts of English and Spanish would lead us to expect. **Панић (2012a, 125)** Такође, истичу да се у случају кинеског језика гест често јавља пре говорне целине са којом се уклапа. **Up. Panić (2013d, 108)** Такође, ističu da se u slučaju kineskog jezika gest često javlja pre govorne celine sa kojom se uklapa.

VNK, str. 74a (nastavak s prethodne strane) To objašnjavaju time što je kineski, tipološki gledano, orjentisan na temu, za razliku od engleskog i španskog, koji su orjentisani na subjekat, tj. odnos subjekat–predikat.	**McNeill & Duncan (2000, 153)** Chinese is what Li & Thompson (1976, 1981) have termed a "topic prominent" language. English and Spanish, in contrast, are "subject prominent." **Панић (2012a, 125)** То објашњавају тиме што је кинески, типолошки гледано, језик орјентисан на тему, за разлику од енглеског или шпанског, који су орјентисани на субјекат, тј. однос субјекат–предикат. **Up. Panić (2013d, 108)** To objašnjavaju time što je kineski, tipološki gledano, orjentisan na temu, za razliku od engleskog i španskog, koji su orjentisani na subjekat, tj. odnos subjekat–predikat.
Ovi podaci o gestovnom ponašanju govornika, koji su povezani sa tipološkom distinkcijom jezika na tematski i subjekatski orijentisane sa različitim obrascima „mišljenja u govoru" ukazuju na to da kineski govornici mogu da kreiraju tematski okvir uz pomoć gestova i govora zajedno, nešto što za izvorne govornike engleskog i španskog nije moguće. Jer u engleskom i španskom jeziku	**McNeill & Duncan (2000, 154)** Gestural evidence that links the typological distinction of topic- versus subject-prominence with different patterns of thinking-for-speaking indicates that Chinese-speakers are able to create a topicalizing frame with conjoined gestures and speech, something that appears to be beyond the ken of English- (and presumably Spanish-) speakers.

VNK, str. 75 (358 = **81** nehajl. reč + **277** hajlajt. reči)	
komponente kretanja moraju da budu uključene u strukturu koja je manje-više propisana, naročito određena predikatskom strukturom i njenom povezanošću sa drugim delovima rečenice. Zbog toga autori vide engleski i španski kao jezike „zarobljene“ predikacijom, jer moraju da nađu mehanizme (gramatičke, morfološke, gestovne) da bi povezali predikate sa subjektima.	In English, given one component of a motion event, others are bound to be included in a structure more or less preordained, particularly by the predication structure and its linkage to other parts of the sentence.We can think of English and Spanish as in this sense ‘enslaved’ to predication, because they need to find machinery (grammatical, morphological, gestural) to link predicates to their subjects.
Ovim istraživanjem autori su pokazali da se za opisivanje istih događaja kretanja u različitim jezicima angažuju različite forme mišljenja. Kod engleskog i španskog je fokus na predikatu, ali se mišljenje razlikuje u tome kako je fokusirano na semantičke komponente kretanja, dok kineski jezik indukuje mišljenje u čijem je fokusu okvir za druge informacije.	Describing the same motion events, languages encourage different forms of thinking. English and Spanish (as well as Georgian) are predicative in their focus, but thinking differs in how motion-event semantics are focused. Chinese induces thinking in which the focus is a frame for other information.
Zaključuju da je uklapanje gesta i govora svakako heterogenog porekla, oblikovano je kulturnim i evolutivnim faktorima, a uključuje i faktore društvene interakcije, kao i individualne faktore.	**McNeill & Duncan (2000, 155)** Speech–gesture patterning is undoubtedly heterogeneous in origin; it is shaped by culture and possibly by evolution, and it includes social-interactional as well as individual factors. **Панић (2012a, 125)]** Аутори закључују да је уклапање геста и говора свакако хетерогеног порекла, обликовано је културним и еволутивним факторима, а укључује и факторе друштвене интеракције, као и индивидуалне факторе. **Up. Panić (2013d, 108)** Autori zaključuju da je uklapanje gesta i govora svakako heterogenog porekla, oblikovano je kulturnim i evolutivnim faktorima, a uključuje i faktore društvene interakcije, kao i individualne faktore.
Posluživši se izrazom koji je upotrebio Vigotski (Vygotsky,1987) kažu da su gestovi materijalni nosači mišljenja, te zajedno sa govorom, koji takođe predstavlja jednu dimenziju mišljenja, vide gest kao deo lingvističkog procesa, upravo kao što su reči, sintagme, rečenice.	**McNeill & Duncan (2000, 155)** Gestures are material carriers of thinking – a phrase used somewhere by Vygotsky. Note that in the GP model, speech is equally a dimension of thinking **Панић (2012a, 125)** Гестови су, како је Виготски то рекао, материјални носачи мишљења, заједно са говором, који такође представља једну димензију мишљења. Тако, истичу аутори, гест је део лингвистичког процеса, као што су речи, синтагме, реченице. **Up. Panić (2013d, 108)** Gestovi su, kako je Vigotski to rekao, materijalni nosači mišljenja, zajedno sa govorom, koji takođe predstavlja jednu dimenziju mišljenja. Tako, ističu autori, gest je deo lingvističkog procesa, kao što su reči, sintagme, rečenice.

VNK, str. 75a (nastavak s prethodne strane)

Kognitivna uloga gestova koji prate govor ispitivana je u brojnim istraživanjima, a ovde ćemo se osvrnuti i na istraživanje koje su sprovele Kutika i Bućareli (Cutica & Bucciarelli, 2011). One su eksperimentalno potvrdile da ispitanici kojima je neki sadržaj objašnjen od strane govornika koji su koristili prateće gestove koriste manji broj pratećih gestova prilikom izlaganja tog sadržaja.

Naime, one su ustanovile da spontani gestovi koje pravi govornik olakšava konstruisanje bogatijeg, razvijenijeg modela diskursa, što zapravo za posledicu ima smanjeni broj spontanih, pratećih gestova kada slušaoci dobiju zadatak da prepričaju sadržaj koji su čuli.

Grupa slušalaca kojima je neki sadržaj izložen od strane govornika koji nisu koristili spontane gestove imala je veći broj spontanih gestova u fazi eksperimenta u kojoj je trebalo da se sete izloženog sadržaja i predstave ga.

Kutika i Bućareli su u ovom istraživanju analizirale i da li tip gesta koji proizvede govornik izlažući neki sadržaj (ti govornici bili su glumci) utiče na kvalitet mentalnog modela koncepta kome je gest pridružen.

Rezultati pokazuju da „semantički“ gestovi u većoj meri olakšavaju ispravno prisećanje sadržaja nego gestovi–udari (udarni gestovi),

a to u stvari znači da semantički gestovi više doprinose konstruisanju potpunog mentalnog

ORIGINAL: Cutica, I. & Bucciarelli, M. (2011). The more you gesture, the less I gesture: Co- speech gestures as a measure of mental model quality, *Journal of nonverbal behavior*, 35, 3, 173-187. [**u daljem tekstu: Cutica & Bucciarelli (2011, br. str.)]**

Cutica & Bucciarelli (2011, 173, apstrakt)
Studies in the literature have revealed that a speaker's co-speech gestures favor the construction of a complete and articulated mental model of the discourse by the listener;
[Isto, u nastavku]
Given these data, we hypothesized that a person who listens to a discourse accompanied by gestures would produce fewer co-speech gestures in recollecting the discourse compared to a person who listens to a discourse not accompanied by gestures.

Cutica & Bucciarelli (2011, 180)
The results confirmed our predictions: in the recollection phase, participants in the Gesture condition produced fewer co-speech gestures (41% of recollections accompanied by gestures: 10.05 units accompanied by gestures out of 24.43 recollected units) than participants in the No Gesture condition (56% of recollections accompanied by gestures: 9.32 units accompanied by gestures out of 16.79 recollected units; *t* test for independent samples: $t(36) = -2.70$, tied $p = .011$).

Cutica & Bucciarelli (2011, 176)
We made a distinction between gestures relating to the semantic content of the discourse (representational gestures and deictic gestures) and those relating to the pragmatic content (beats), and investigated whether one type affected the construction of the mental model of the discourse more than the other.

Cutica & Bucciarelli (2011, 181)
The results revealed that the actor's semantic gestures facilitated proper recollections significantly better than beats (paired *t* test, $t(18) = 2.40$, $p = .02$).
We also predicted that listeners would recollect concepts which the speaker had accompanied with semantic gestures better than those accompanied by beats, as they should have a better mental model of the concepts accompanied by the speaker's semantic gestures.

VNK, str. 76 (341 = **14** nehajl. reč + **327** hajlajt. reči) modela kod slušaoca. Pored toga, ispitivale su da li slušaoci različito gestikuliraju u fazi prepričavanja sadržaja kada se prisećaju koncepata koji su u prvoj fazi (u fazi kada im sadržaj izlaže glumac koji koristi prateće gestove) bili praćeni semantičkim naspram udarnim gestovima. Ustanovile su da su slušaoci više gestikulirali prilikom prepričavanja kada su se prisećali koncepata koje su prvobitno pratili udarni gestovi.	**Cutica & Bucciarelli (2011, 181)** The results revealed that, in the recollection stage, listeners produced more gestures when reporting concepts that the actor had accompanied with beats than when reporting concepts accompanied by semantic gestures (paired t test, t(18) = 2.31 p= .03).
Ovi nalazi takođe pokazuju da su delovi diskursa koje prate semantički gestovi efektnije predstavljeni u mentalnom modelu diskursa, te tako iziskuju manje kognitivnog napora od strane slušaoca kada treba da ih izloži.	**Cutica & Bucciarelli (2011, 184)** This finding is consistent with the previous one in suggesting that the parts of the actor's discourse accompanied by semantic gestures are more effectively represented in the mental model of the discourse, and thus require a reduced cognitive load when expressed.
Rezultati ovog istraživanja osvetljavaju ulogu jednog faktora koji utiče na gestikuliranje kod govornika, a to je kvalitet mentalnog modela sadržaja diskursa. Ipak, ostali faktori takođe imaju značajnu ulogu u pravljenju gestova – govornik, na primer, ima tendenciju da napravi više pratećih gestova da bi preneo informacije kada se nalazi u srednjoj fazi procesa usvajanja znanja (Church & Goldin-Meadow, 1986) u poređenju sa situacijom kada se nalazi u završnoj fazi. To ukazuje na potrebu da se organizuje mentalni model materijala koji treba usvojiti. Takođe, situacija gde se govornik i slušalac međusobno vide utiče na gestovnu produkciju – govornik koji vidi slušaoca ima tendenciju da napravi više gestova nego govornik koji ne vidi slušaoca (Mol et al., 2008), što se može protumačiti time što govornik namerno pravi veliki broj gestova kako bi slušaocu olakšao razumevanje sadržaja koji izlaže.	Taken together, these findings clarify the role of one factor that affects the production of gestures by speakers, namely the quality of the mental model of the content of the discourse. Nevertheless, other factors have an important role in determining the production of gestures: we know, for instance, that speakers tend to produce more co-speech gestures to convey nonverbal information when they are in an intermediate stage of the knowledge-acquisition process (Church and Goldin-Meadow 1986) compared to when they are in the end-state of learning. This result may suggest that a learner's gestures reflect his need to organize an articulated mental model of the material to be learnt. We also know that reciprocal visibility between the speaker and the listener affects gesture production: a speaker who can see the listener tends to produce more gestures than one who cannot (Mol et al. 2008). This result can be interpreted by assuming that the speaker voluntarily produces a large number of gestures in an attempt to facilitate the listener's comprehension.
Autorke ovog istraživanja zaključuju da je svrha pratećih gestova, i iz perspektive govornika i iz perspektive slušaoca, da podrže organizovanje misli kroz konstruisanje mentalnih modela diskursa. Rezultati koje su izložile ukazuju na to da duboko razumevanje diskursa (od strane slušaoca) i organizacije diskursa (od strane govornika) leži u konstruisanju potpunih mentalnih modela, koji su omogućeni integracijom diskretnih i nediskretnih informacija, tj. lingvističkih informacija i nelingvističkih – gestova koji prate govor.	We can conclude that the purpose of co-speech gestures, from the perspective of both the listener and the speaker, is to support the organization of thoughts through the construction of a mental model of the discourse. Our results, together with the findings by Cutica and Bucciarelli (2008), suggest that deep comprehension of a discourse (by the listener) and of the organization of the discourse (by the speaker) relies on the construction of complete and articulated mental models, made possible by integrating discrete information, namely linguistic information, and non-discrete information, namely the gestures accompanying a discourse.

VNK, str. 76a (nastavak s prethodne strane)

Holistički pristup analizi uloge neverbalnih elemenata u komunikaciji licem u lice primenjen je u istraživanju koje je sprovela Rodriges (Rodrigues, 2005). U ovom istraživanju su analizirani verbalni i neverbalni signali u odnosu jedan prema drugom i klasifikovani prema njihovim interakcionim funkcijama. Rodriges je izvršila

ORIGINAL: Rodrigues I. G. (2005). Verbal and nonverbal signals in face-to-face interaction: A theoretical framework for a holistic micro-analysis. The example of a parenthesis, *Interacting Bodies*, Lyon: 1–20. https://www.researchgate.net/publication/237712164_Verbal_and_nonverbal_signals_in_face-to-face_interaction_A_theoretical_framework_for_a_holistic_micro-analysis_The_example_of_a_parenthesis [accessed Sep. 14 2018]

Rodriges (2005, 1)

1. Abstracts

In order to explain a proposal for a theoretical framework for a holistic micro-analysis of verbal and nonverbal modalities, a micro-analysis of a parenthesis in a face-to-face interaction between three Portuguese participants will be presented. In this analysis both verbal and nonverbal signals were described in relation to each other and classified according to their interactional functions.

VNK, str. 77 (366 = **105** nehajl. reč + **261** hajlajt. reči)	
mikroanalizu ne samo pokreta ruku koji prate govor, već i druge neverbalne elemente: pokrete glave, očiju, lica, promene položaja tela, i to po njihovoj formi, ali i semiotici, kao i po višestrukim funkcijama koje ovi pokreti imaju u interakciji licem u lice. Materijal za ovu istraživanje predstavljaju video-snimci razgovora između tri ispitanice, govornice portugalskog jezika, a mikroanaliza odnosa verbalnih i neverbalnih elemenata njihove govorne interakcije urađena je na delovima gde se pojavljuju kratke digresije u razgovoru (*parenteze*). Tako, autorka je analizirala svaki pokret i njegovu funkciju u pogledu sinhronizacije sa govorom kao i sa drugim pokretima ili promenama položaja interaktanata, što pruža značajan uvid u proces procesuiranja govora.	In other words, various kinds of nonverbal communication, movements and positions of body, head, eyes, face, arms and hands will be analyzed not only regarding their form and semiotics, but also their multiple functions in relation to speech production/reception – which includes words, prosody, and what is beyond it: participants expectations, attitudes, motivations and relation to each other.
Teorijski okvir za ovo istraživanje je baziran na teoriji etnometodološke konverzacione analize (Sachs, Schegloff, Jefferson, 1974), teoriji kontekstualizacije (Gumperz, 1992a, 1992b), i analize diskursa (Roulet et al., 1985), jer ove teorije omogućavaju da se interakcija licem u lice sagleda kao, s jedne strane – aktivnost koja se recipročno i simultano konstruiše od strane govornika i slušaoca, i s druge strane – kao fenomen koji sažima sledeće nivoe: nivo razvoja teme, nivo strukturalnih odnosa između jedinica, nivo modalizacije i nivo međuljudskih odnosa između govornika i slušaoca u pogledu njihovih interakcionih uloga.	**Rodriges (2005, 1-2) (in continuo)** 2. Theoretical background The theoretical background of this investigation is based on the following theories: ethnomethodological conversation analysis (Sachs, Schegloff, & Jefferson, 1974), contextualization theory (Gumperz, 1992a, 1992b), and discourse analysis (Roulet et al., 1985). These theories allowed me to consider face-to-face interaction, on one hand, as an activity that is reciprocally and simultaneously constructed by speaker and hearer; and, on the other hand, as a phenomenon comprising different levels: a) thematic development, b) the structural relations between units, c) emotion and modalization and d) the interpersonal relations between speaker and hearer regarding their interactional roles.
Na osnovu ovih nivoa Rodriges je uvela (Rodrigues, 1998) grupu funkcionalnih kategorija – *konverzacione signale*. Ovi konverzacioni signali su konverzacione jedinice koje mogu biti lingvističke, nelingvističke i neverbalne, i koje mogu imati više funkcija u različitim domenima pragmatskih odnosa. Ovako definisane konverzacione signale koristila je u ovom istraživanju kao osnovni okvir za analizu. Takođe, prozodijske fenomene je sagledala sa stanovišta pragmatike i interakcione fonologije i lingvistike (Couper-Kuhlen, 2000).	Based on these four levels, I developed (Rodrigues, 1998) one group of functional categories: the conversational signals. These were defined as linguistic, non-linguistic or nonverbal conversational units that can have several functions at different domains of pragmatic relations. This classification will be used as the fundamental framework for the present analysis. In respect to prosody, the theoretical principles of interactional phonology and interactional linguistics (cf. Selting, Couper-Kuhlen, 2000) were followed.
Kada su u pitanju elementi neverbalne komunikacije, autorka se u pogledu terminologije mahom oslanjala na Meknilovu (*ikonički*, *metaforički*, *deiktički* gestovi i *udari*), kao i na Kendonove *gestovne fraze* i *gestovne faze* (Kendon, 1980). Međutim, ističe da nije koristila okvire koji su inače najzastupljeniji u relevantnoj literaturi za ovu oblast, s obzirom da je nastojala da funkcionalni okvir konverzacionih signala, koji je inicijalno bio napravljen za verbalne, primeni i na neverbalne signale, kao i zbog toga što postojeći teorijski okviri nisu u dovoljnoj meri pružali osvrt na četiri nivoa interakcije licem u lice (strukturni, tematski, modalni i interakcioni) koje je ona obuhvatila u istraživanju.	**Rodriges (2005, 2)** This does not mean that I did not use any of the most common terminology to refer to different types of gestures – for instance the iconic, the metaphoric, the deictic and the beats of McNeill (1992), and the different parts of gesture units, as Kendon's gesture phrases and gesture phases (Kendon, 1980). This is due to the fact that, on the one hand, I wanted to apply the functional framework of the conversational signals, initially developed for verbal signals only, to nonverbal communication; on the other hand, the classifications already developed by other investigators for gestures and movements of other body parts do not give a systematic account to the four different levels of face-to-face interaction (the structural, the thematic, the modal and the interactional).

VNK, str. 78 (299 = **10** nehajl. reč + **289** hajlajt. reči)	3. Methodology
Korpus se sastojao od razgovorâ tri studentkinje na različite teme koji su podvrgnuti osnovnoj transkripciji, kao i prozodijskoj, nakon čega je urađena anotacija neverbalnih elemenata, zajedno sa mikroanalizom verbalnih i neverbalnih jedinica sa funkcijom zadržavanja reči. Autorka naglašava da se, gde god je to bilo moguće, uzimala u obzir koordinacija pokreta različitih delova tela kod govornika i njihova sinhronizacija sa pokretima koje prave sagovornici.	The corpus – consisting of video recordings of several face-to-face interactions between three students, who were asked to discuss various themes – was submitted to a prosodic transcription; this was followed by the annotation of nonverbal movements(2), together with the micro-analysis of the verbal and nonverbal units with a turn-maintaining function. Whenever possible, coordination between movements of different parts of the body of the speaker and its synchronization with the movements made by his/her interaction partners were taken into account.
Analiza je obuhvatala odnose: između verbalne i neverbalne komunikacije u pogledu njihovih funkcija, značenja (ako neverbalni elementi naglašavaju, upotpunjuju, zamenjuju ili pak protivreče verbalnom nivou poruke), koordinacije (ako neverbalni elementi anticipiraju verbalni deo poruke na koji se odnose, ako su sinhronizovani sa verbalnim delom ili ako dolaze nakon verbalnog dela na koji se odnose); između neverbalnih elemenata različitih modaliteta takođe u pogledu funkcije, značenja i koordinacije; i između verbalne i neverbalne komunikacije svih učesnika međusobno u pogledu funkcija, značenja i koordinacije.	**Rodriges (2005, 3)** In other words, the analysis considered relationships between a) verbal and nonverbal communication regarding function(s) (the conversational functions described for conversational signals), meaning (if the nonverbal communication reinforces, contradicts, substitutes or completes the verbal communication) and coordination (if nonverbal communication anticipates, is synchronized or delayed in relation to the part of speech they refer to); b) nonverbal communication of different nonverbal modalities, also regarding functions, meaning and coordination; and between c) verbal and nonverbal communication of all participants, regarding functions, meaning and coordination with each other.
Na primeru parenteze (kratke digresije-komentara), autorka pokazuje strategije kojima govornik kontekstualizuje deo svog govora, ne obeležavajući samo uvod i kraj parenteze, već i označavajući je kao drugačiji segment od delova govora koji je okružuju. Tako, početak parenteze je obeležen sledećim elementima na verbalnom, prozodijskom i neverbalnom nivou: interaktivni argumentativni konverzacioni signal za početak, otvaranje („osim (ako/ukoliko)“), neznatno podizanje visine glasa, nakon čega visina ostaje stabilna, početak nove gestovne jedinice, formalno različite od prethodne, pokret glavom nagore. Kraj parenteze obeležen je: konverzacionim signalom zatvaranja („ili šta već/god“), spuštanjem visine glasa, neispunjenom pauzom, sleganjem ramenima i pogledom nagore. Vraćanje na glavnu temu je obeleženo: interaktivnim argumentativnim i istovremeno tranzicionim konverzacionim signalom („tako“), ponavljanjem poslednjih elemenata prekinutog iskaza (*sintaksička petlja*), visinom glasa koja je na	**Rodriges (2005, 17-18) (in continuo)** 6. Conclusion: strategies to contextualize a parenthesis To sum up, we find several kinds of cues contextualizing not only the introduction and the end of a parenthesis, marking frontiers (a kind of frame), but also characterizing it differently from the surrounding speech. Parenthesis initial frontier: • interactive argumentative (restrictive) and simultaneously topographic opening conversational signal – “a não ser que” [unless]; • initially lightly ascending, afterwards stable pitch; • beginning of a new gestural unit, formally different from the preceding one; • head movement – raising. Parenthesis final frontier: • shrug of the shoulders • descending pitch; • silent pause with a light gesture stop; • gaze: looking up • topographic closing conversational signal - “e não sei quê” [and whatever]. Retaking of the main theme: • interactive argumentative (cause relation) and transition topographic conversational signal - “portanto” [thus/so];

VNK, str. 78a (nastavak s prethodne strane) početku znatno viša od prethodnog dela, da bi se kasnije uspostavila globalna tendencija ka spuštanju visine glasa, i na neverbalnom planu reaktiviranjem gesta koji je pratio poslednje elemente prekinutog iskaza.	• repetition of the last elements of the interrupted utterance (syntactic loop); • onset at a much higher pitch than previous talk; afterwards, maintenance of a global ascending pitch; • reactivation of the gesture that had accompanied the last elements of the interrupted utterance.

VNK, str. 79 (320 = **153** nehajl. reč + **167** hajlajt. reči) Ovim istraživanjem Rodriges pokazuje da je zapravo u analizi konverzacije neophodno pristupiti i problematici odnosa verbalnog i neverbalnog nivoa i to na jedan sveobuhvatniji način, fokusirajući se ne samo na verbalni i prozodijski deo poruke, jer se time mogu ispustiti značajni konverzacioni signali (ukoliko su samo neverbalno iskazani), već i na relevantne neverbalne elemente, jer mogu imati vrlo značajne konverzacione i pragmatske funkcije. Ovde ćemo se osvrnuti i na lingvističke studije sa naših prostora koje su fokusirane na proučavanje gesta u govoru i odnosa verbalnog i neverbalnog koda komunikacije. Svakako treba istaći istraživanja Ljudmile Popović, koja se bave ilokutivnim funkcijama koje gestovi imaju u komunikaciji, kao i njihove razlike u kulturološkim okvirima (gestovi kod govornika ruskog i srpskog) (Popović, 2003; Попович, 2004). Problematikom uloge gesta u neposrednoj govornoj interakciji bave se sa lingvističke tačke gledišta Vesna Polovina i Natalija Panić Cerovski.	**Панић (2012a, 126)** Када је реч о лингвистичким студијама на овим просторима које су фокусиране на гест треба истаћи истраживања Људмиле Поповић, која посматрају илокутивне функције које гестови имају у комуникацији, као и њихове разлике у културолошким оквирима (Поповић 2003; Попович 2004). **Панић (2012a, 126)** Поред ове класификације, поменућемо и класификацију коју дају Половина и Панић (2010), о којој ће бити речи касније у раду. **Up. Panić (2013d, 109)** Kada je reč o lingvističkim studijama sa naših prostora koje sa fokusirane na problematiku gesta, treba istaći israživanja Ljudmile Popović, koja se bave ilokutivnim funkcijama koje gestovi imaju u komunikaciji, kao i njihove razlike u kulturološkim okvirima (Popović, 2003; Попович, 2004)
One gestu u govoru pristupaju u okvirima analize konverzacije, te predlažu klasifikaciju neverbalnih elemenata u određenoj meri oslonjenu na Ekmanovu terminologiju, ali prilagođenu lingvističkim istraživanjima, u smislu da je bazirana prvenstveno na lingvističkoj funkciji gesta u okviru iskaza (Polovina, Panić, 2010, 215, [apstrakt]). Pored toga, one revidiraju određenja pojmova *govor* i *paralingvistika*, predlažući da se govor posmatra kao dvodelna struktura: *jezik–paralingvistika*, gde su proširile opseg pojma *paralingvistika* – obuhvata i glasovne modifikacije u funkciji prenošenja nekog značenja, ali i komunikativno relevantne neverbalne elemente u konverzaciji (op. cit.: 218.). Tako, paralingvističke elemente dele na auditivne (modifikacije glasa i vokalizacije) i vizuelne, u koje spadaju komunikativno relevantni neverbalni elementi komunikacije, o čemu je bilo reči i u 2. poglavlju ove studije (*Šta spada u neverbalnu komunikaciju?*).	**Polovina, Panić (2010, 215, [apstrakt])** Izlažemo zatim našu klasifikaciju koja se bazira prvenstveno na lingvističkoj funkciji gesta u okviru iskaza, i dajemo terminologiju koja, po našem mišljenju, više odgovara lingvističkom pristupu ovoj oblasti. **Polovina, Panić (2010, 215, [apstrakt])** Neophodno je ustanoviti šta sve spada u neverbalnu komunikaciju, a zatim koji elementi neverbalnog imaju lingvističku vrednost, te takve neverbalne elemente lingistički klasifikovati i terminološki ih odrediti. U ovom radu predlažemo dvostruku strukturu govora *jezik-paralingvistika* i dajemo naše određenje termina *paralingvistika.* Takođe, dajemo i analizu dosadašnjih relevantnih klasifikacija kineziđkih elemenata i predočavamo probleme koji se javljaju usled takvih klasifikacija. **Up. Polovina, Panić (2010, 218)** Naše je mišljenje da je neophodno prvenstveno napraviti jasnu distinkciju između čisto neverbalnog i neverbalnog sa lingvističkim značenjem, i zatim podeliti taj domen lingvistički relevantnog neverbalnog ponašanja na auditivni (glasovni) i vizuelni segment. Mi zapravo smatramo da je neophodno da se govor posmatra kao dvodelna struktura: jezik-paralingvistika. Po našem mišljenju, ove neverbalne elemente (facijalna ekspresija, kinezika, proksemika, haptika i paralingvističke modifikacije glasa), i to u situacijama kada nose neko značenje koje je relevantno u komunikacionom

VNK, str. 79a (nastavak s prethodne stranice)	procesu, terminološki bismo odredili kao paralingvističke. Domen termina paralingvistika time biva proširen, pa tako ne obuhvata samo namerne modifikacije glasa u funkciji prenošenja nekog značenja, već se odnosi na sva ona neverbalna obeležja koja se pojavljuju u najneposrednijem vidu komunikacionog procesa, a to je komunikacija licem u lice, i zajedno sa verbalnim, lingvističkim kodom prenose informacije. Ovde treba naglasiti da su informacije koje su prenete „paralingvističkim" kodom samo one koje su od važnosti za komunikacioni proces, samo one koje imaju lingvističku vrednost.
	ORIGINAL: Panić Cerovski, N. (2012b). „Prozodijski i paralingvistički markeri citiranja u razgovornom jeziku“. *Анали Филолошког факултета*, 24 (1), Филолошки факултет, Београд, 141- 154. **[u daljem tekstu: Panić (2012b, br. str.)]**
	Panić (2012b, 144-145) V. VNK, str. 22. Pre nego što pređemo na određenje paralingvističkih markera citiranja, neophodno je ustanoviti šta podrazumevamo pod terminom *paralingvistika*. Ukoliko posmatramo govor kao dvodelnu strukturu *jezik—paralingvistika* (Polovina i Panić, 2010: 218), gde se pod *jezikom* podrazumevaju različiti lingvistički nivoi, a pod *paralingvistikom* neverbalni elementi (facijalna ekspresija, kinezika, proksemika, haptika i paralingvističke modifikacije glasa), i to u situacijama kada nose neko značenje koje je relevantno u komunikacionom procesu, proširujemo opseg termina *paralingvistika*. Naime, podrazumevamo pod njim ne samo namerne modifikacije glasa u funkciji prenošenja nekog značenja, već i sva ona neverbalna obeležja koja se pojavljuju u najneposrednijem vidu komunikacionog procesa, a to je komunikacija licem u lice, i koja zajedno sa verbalnim, lingvističkim kodom prenose informacije. **Up. Panić (2013d, 13)** Ukoliko posmatramo govor kao dvodelnu strukturu *jezik–paralingvistika* (Polovina i Panić, 2010: 218), gde se pod *jezikom* podrazumevaju različiti lingvistički nivoi, a pod *paralingvistikom* neverbalni elementi (facijalna ekspresija, kinezika, proksemika, haptika i paralingvističke modifikacije glasa), i to u situacijama kada nose neko značenje koje je relevantno u komunikacionom procesu, proširujemo opseg termina *paralingvistika*. Naime, podrazumevamo pod njim ne samo namerne modifikacije glasa u funkciji prenošenja nekog značenja, već i sva ona neverbalna obeležja koja se pojavljuju u najneposrednijem vidu komunikacionog procesa, a to je komunikacija licem u lice, i koja zajedno sa verbalnim, lingvističkim kodom prenose informacije.
Pristupajući fenomenima neverbalnog iz tog ugla, Polovina i Panić Cerovski su se posvetile i problematici anotacije gestova i drugih neverbalnih elemenata komunikacije (Polovina i Panić, 2012), osvrnućući se na neke moguće probleme i izazove koji se javljaju prilikom pripremanja korpusa za ovu vrstu lingvističkog istraživanja prozodijskih i paralingvističkih elemenata u komunikaciji, zapravo na različite aspekte anotiranja ovog	

VNK, str. 80 (345 = **140** nehajl. reč + 2**05** hajlajt. reči)

tipa korpusa – korpusa koji treba da obuhvati i prozodijske, tj. suprasegmentne elemente govora, kao i prateće neverbalno ponašanje sagovornika. O ovim problemima biće više reči u posebnom poglavlju (*Anotacija neverbalnih elemenata u savremenim istraživanjima*).

Baveći se na ovaj način definisanim paralingvističkim elementima u konverzaciji, na materijalu televizijskih emisija razgovornog tipa na srpskom jeziku, Panić Cerovski ističe da „neverbalni elementi, samostalno ili u kombinaciji sa verbalnim kanalom komunikacije, imaju vrlo izraženu ulogu diskursnih markera, pa tako mogu biti markeri citiranog govora, markeri promene teme, signali namere da se preuzme reč u razgovoru, signali isticanja, itd. Pored funkcije koju imaju u organizovanju diskursa, neverbalni elementi imaju i vrlo značajnu ulogu ne samo kada je unošenje raznih nijansi značenja u pitanju, već i u iskazivanju ličnog stava učesnika u konverzaciji.“ (Панић Церовски, 2012a: 121).

U ovom istraživanju pratila je pokrete glave, ruku i usmerenost pogleda učesnika u razgovorima u ovim emisijama, i analizirala konverzacione funkcije ovih vizuelnih paralingvističkih elemenata, kao i njihove međusobne odnose. Na materijalu koji je analizirala uočava da se neki pokreti vezuju za pojedine reči, na primer prilikom isticanja, ili se formiran gest ili gestovi paralelno protežu na šire celine – nekoliko reči ili intonacionu jedinicu, koja je najčešće i značenjska celina, i na cele iskaze, kao na primer pokreti glave levo–desno, ili zabacivanje glave, nakon čega glava ostaje u tom položaju.

Панић (2012a, 121, апстракт)

Овај рад је фокусиран на лингвистички релевантне невербалне елементе који се јављају у разговорном дискурсу на српским јавним медијима (телевизији).

Невербални елементи, самостално или у комбинацији са вербалним каналом комуникације, имају врло изражену улогу дискурсних маркера, па тако могу бити маркери цитираног говора, маркери промене теме, тј. увођења нове теме у разговор, сигнали намере да се преузме реч у разговору, сигнали истицања, итд. Поред функције коју имају у организовању дискурса, невербални елементи имају и врло значајну улогу не само када је уношење разних нијанси значења у питању, већ и у исказивању личног става учесника у конверзацији.

Корпус за ово истраживање сачињавају транскрипти емисија разговорног типа (тзв. talk show емисије) на српској телевизији у којима су анотирани невербални елементи који имају лингвистичку вредност.

Кључне речи: паралингвистички елементи, разговорни дискурс, регулатори, илустратори, амблеми

Панић (2012a, 121)

Паралингвистички елементи имају улогу дискурсних маркера и у тој функцији се јављају паралелно са говором, тј. то су најчешће покрети учесника разговора који прате њихов говор, а некада се паралингвистички елементи јављају и самостално. Поред улоге дискурсних маркера: маркери цитираног говора, маркери промене теме, тј. увођења нове теме у разговор, сигнали намере да се преузме реч у разговору, сигнали истицања и сл., паралингвистички елементи имају и врло важну улогу када је у питању уношење додатних нијанси значења у исказ, као и када је у питању исказивање личног става према саговорнику или изговореном исказу.

Up. Panić (2013d, 104)

Paralingvistički elementi imaju ulogu diskursnih markera i u toj funkciji se javljaju paralelno sa govorom – to su najčešće pokreti učesnika razgovora koji prate njihov govor, a nekada se paralingvistički elementi javljaju samostalno. Pored uloge diskursnih markera: markeri citiranog govora, markeri promene teme, tj. uvođenja nove teme u razgovor, signali namere da se preuzme reč u razgovoru, signali isticanja i sl., paralingvistički elementi imaju i vrlo važnu ulogu kada je u pitanju unošenje dodatnih nijansi značenja u iskaz, kao i kada je u pitanju iskazivanje ličnog stava prema sagovorniku ili

VNK, str. 80a (nastavak s prethodne strane) Autorka skreće pažnju tom prilikom da u istraživanjima ove vrste ne treba zanemariti činjenicu da učesnici u razgovorima imaju svoje individualne specifičnosti, koje se manifestuju upotrebom različitih mehanizama i na prozodijskom nivou i na paralingvističkom nivou, kao da i intersubjektivni odnos učesnika u konverzaciji takođe utiče na upotrebu određenih paralingvističkih mehanizama.	izgovorenom iskazu. **Panić (VNK, str. 152)** Pored toga, u svakoj analizi ove vrste treba uključiti i činjenicu da učesnici u razgovorima imaju svoje individualne specifičnosti, koje se manifestuju upotrebom različitih mehanizama, i na prozodijskom, i na neverbalnom planu, tj. i na paralingvističkom nivou se može uvideti različitost među učesnicima. Svakako treba pomenuti još jedan faktor, a to je intersubjektivni odnos učesnika u konverzaciji, koji takođe može doprineti korišćenju različitih paralingvističkih mehanizama (Панић Церовски, 2012a). **Панић (2012a, 138-9).** Поред тога, у свакој анализи ове врсте треба укључити и чињеницу да учесници у разговорима имају своје индивидуалне специфичности, које се манифестују употребом различитих механизама, и на прозодијском, и на невербалном плану, тј. и на паралингвистичком нивоу се може увидети различитост међу учесницима. Свакако треба поменути још један фактор, а то је интерсубјективни однос учесника у конверзацији, који такође може допринети коришћењу различитих паралингвистичких механизама. **Up. Panić (2013d, 131)** Pored toga, u svakoj analizi ove vrste treba uključiti i činjenicu da učesnici u razgovorima imaju svoje individualne specifičnosti, koje se manifestuju upotrebom različitih mehanizama, i na prozodijskom, i na neverbalnom planu, tj. i na paralingvističkom nivou se može uvideti različitost među učesnicima. Svakako treba pomenuti još jedan faktor, a to je intersubjektivni odnos učesnika u konverzaciji, koji takođe može doprineti korišćenju različitih paralingvističkih mehanizama (Панић Церовски, 2012ba, 138-9).
U okviru proučavanja direktnog citiranja u razgovornom diskursu Panić Cerovski (2012b) ustanovljava grupu paralingvističkih (vizuelnih i auditivnih) markera citiranja, te analizira njihovo pojavljivanje i međusobne odnose, kao i njihov odnos sa markerima citiranja koji pripadaju lingvivitičkom nivou – leksičkim i prozodijskim. Pratila je promene sa suprasegmentnom nivou (u tempu govora, visini glasa, glasnoći) i vizuelne i auditivne paralingvističke elemente u situacijama citiranja na materijalu televizijskih emisija	**Panić (2012b, 141, apstrakt)** Ovaj rad nastoji da ukaže na neke pojave na prozodijskom planu, kao i na paralingvističke fenomene, koji se javljaju prilikom citiranja. Naime, u fokusu su promene koje se tiču tempa govora, intenziteta glasa (glasnoće), visine glasa i auditivne i vizuelne paralingvističke pojave karakteristične za citiranje **Up. Panić (2013d, 1)** Sredstva koja govornik upotrebljava da izdvoji citirani govor od sopstvenih reči se mogu podeliti u dve osnovne grupe: *lingvistička* i *paralingvistička* sredstva. Pod *lingvističkim* sredstvima markiranja citiranog govora podrazumevamo leksičko-sintaksička sredstva i prozodijska, dok u okviru *paralingvističkih sredstava* posmatramo neverbalna (kinezička) sredstava i modifikacije glasa.

VNK, str. 80b (nastavak s prethodne strane)	**Panić (2012b, 145)** Idući za ponuđenom klasifikacijom paralingvističkih elemenata u razgovornom diskursu na vizuelne i auditivne elemente, i markere citiranja iz paralingvističkog nivoa ćemo podeliti na vizuelne i auditivne paralingvističke markere. Tako, u vizuelne paralingvističke markere citiranja spadaju promene na planu *kinezičkog* (promena položaja govornika, izraza lica, gestikulacija, itd.), dok modifikacije glasa (nazalizovani izgovor, promuklost, piskavost) spadaju u auditivne paralingvističke markere citiranja. **Up. Panić (2013d, 13-14)** Idući za ponuđenom klasifikacijom paralingvističkih elemenata u razgovornom diskursu na vizuelne i auditivne elemente, i markere citiranja iz paralingvističkog nivoa ćemo podeliti na vizuelne i auditivne paralingvističke markere. Tako, u vizuelne paralingvističke markere citiranja spadaju promene na planu kinezičkog (promena položaja govornika, izraza lica, gestikulacija, itd.), dok modifikacije glasa (nazalizovani izgovor, promuklost, piskavost) spadaju u auditivne paralingvističke markere citiranja.

VNK, str. 81 (361 = **103** nehajl. reč + **258** hajlajt. reči) razgovornog tipa na srpskom i engleskom jeziku, kao i snimaka prijateljskih, privatnih razgovora. Analizom ovih elemenata ustanovila je da "pored osnovne funkcije obeležavanja citiranog segmenta, tj. uokviravanja, izdvajanja segmenta kao deo „tuđeg" govora, i pored „imitiranja" prozodijskih i paralingvističkih obeležja „originalnog" iskaza ili segmenta iskaza, ove pojave imaju i ulogu davanja „komentara" na segment koji je citiran." (Panić Cerovski, 2012: 151 2012b:141)	u razgovornim diskursu. Pored osnovne funkcije obeležavanja citiranog segmenta, tj. uokviravanja, izdvajanja segmenta kao deo „tuđeg" govora, i pored „imitiranja" prozodijskih i paralingvističkih obeležja „originalnog" iskaza ili segmenta iskaza, ove pojave imaju i ulogu davanja „komentara" na segment koji je citiran. **Panić (2012b, 145)**
To zapravo znači da prilikom citiranja aktuelni govornik koristi elemente suprasegmentnog i paralingvističkog nivoa i da bi ukazao na svoj stav prema iskazima koje navodi i prema situaciji u kojoj su se ti iskazi pojavili, kao i prema „originalnom" govorniku. Drugim rečima, prilikom citiranja aktuelni govornik može uključiti i neka prozodijska i paralingvistička sredstva koja nisu bila prisutna u „originalnom" iskazu, i tako daje svoj trenutni komentar uz citirani iskaz.	Sada kada smo utvrdili domen termina paralingvistika reći ćemo da su paralingvistički markeri citiranja zapravo svi oni elementi iz paralingvističkog koda koji imaju funkciju da označe citirani materijal. To znači da će intencionalne promene na planu neverbalnog ponašanja (promena položaja tela govornika, facijalne ekspresije) sa jedne strane, kao i modifikacije glasa, sa druge strane, koje se javljaju prilikom citiranja nekog iskaza ili dela iskaza, i koji imaju ulogu da sagovorniku dočaraju paralingvističko ponašanje „originalnog govornika" imati funkciju paralingvističkih markera citiranja. **Up. Panić (2013d, 13)** Sada kada smo utvrdili domen termina paralingvistika reći ćemo da su paralingvistički markeri citiranja zapravo svi oni elementi iz paralingvističkog koda koji imaju funkciju da označe citirani materijal. To znači da će intencionalne promene na planu neverbalnog ponašanja (promena stava govornika, facijalne ekspresije) sa jedne strane, kao i modifikacije glasa, sa druge strane, koje se javljaju prilikom citiranja nekog iskaza ili dela iskaza, i koji imaju ulogu da sagovorniku dočaraju paralingvističko ponašanje „originalnog govornika" imati funkciju paralingvističkih markera citiranja.
S tim u vezi, navešćemo tumačenje koje je izložila Panić Cerovski baveći se upoređivanjem situacija citiranja u formalnim i neformalnim razgovorima (Панић Церовски, 2013: 183): „Kada se navode govorne situacije iz pi u neformalnim razgovorima, govornik nastoji da sagovorniku što realističnije predstavi te iskaze i pribegava (u manjoj ili većoj meri) imitiranju 'originalnog' govornika, pa se koristi prozodijskim, a i paralingvističkim sredstvima da dočara govor drugog. I govornik i sagovornik pritom su svesni da ono što je prikazano kao citirani materijal ne mora biti identično sa 'originalom' ni po sadržini ni po formi, odnosno sagovornik ne mora da veruje da je citirani segment istovetno realizovan. Jer govornik može, u zavisnosti od situacije i poente koju želi da postigne, modifikovati iskaz."	**Панић (2013, 183)** „Kada se navode govorne situacije iz prošlosti u neformalnim razgovorima, govornik nastoji da sagovorniku što realističnije predstavi te iskaze i pribegava (u manjoj ili većoj meri) imitiranju 'originalnog' govornika, pa se koristi prozodijskim, a i paralingvističkim sredstvima da dočara govor drugog. I govornik i sagovornik pritom su svesni da ono što je prikazano kao citirani materijal ne mora biti identično sa 'originalom' ni po sadržini ni po formi, odnosno sagovornik ne mora da veruje da je citirani segment istovetno realizovan. Jer govornik može, u zavisnosti od situacije i poente koju želi da postigne, modifikovati iskaz." **Up. Panić (2013d, 70)** Kada se navode govorne situacije iz prošlosti, govornik nastoji da sagovorniku predstavi što

VNK, str. 81a (nastavak s prethodne strane)	realističnije te iskaze i pribegava, kao što smo utvrdili, imitiranju „originalnog“ govornika, pa se i prilikom uvođenja citiranog materijala leksičkim markerima koriste i prozodijskim i paralingvističkim sredstvima da dočaraju (uslovno rečeno) govor drugog. I govornik i sagovornik pritom su svesni da ono što je prikazano kao citirani materijal ne mora biti identično sa „originalom“ ni po sadržini ni po formi, odnosno sagovornik ne mora da veruje da je citirani segment istovetno realizovan. Jer, govornik može, u zavisnosti od situacije i poente koju želi da postigne, modifikovati citirani iskaz.
Prateći odnos pojavljivanja markera citiranja na različitim nivoima, Panić Cerovski ističe da se oni najčešće javljaju paralelno, tj. da jedni druge ne isključuju – leksičko-sintaksički markeri citiranja ne isključuju pojavljivanje suprasegmentnih i paralingvističkih markera citiranja. Međutim, naglašava da su u nekim situacijama neki markeri istaknutiji, zapravo da negde	**Panić (2012b, 145-146)** Važno je istaći da se markeri citiranja mogu javljati paralelno, zapravo najčešće se javljaju simultano, odnosno jedni druge ne isključuju. Drugačije rečeno, prisustvo leksičko-sintaksičkog markera citiranja ne isključuje pojavljivanje prozodijskih i paralingvističkih markera citiranja. Naravno, svakako se dešava da su neki markeri u nekim situacijama prominentniji, naglašeniji, to jest da u nekim situacijama govornik oseća da je „pogodnije“ istaći sagovorniku jedan od aspekata govornog ponašanja„originalnog“ govornika – pa će u skladu sa tim možda naglasiti vizuelne paralingvističke elemente, a donekle zanemariti, na primer, prozodijski plan.
aktuelni „govornik oseća da je ’pogodnije’ istaći sagovorniku jedan od aspekata govornog ponašanja ’originalnog’ govornika – pa će u skladu s tim možda naglasiti vizuelne paralingvističke elemente, a donekle zanemariti, na primer, prozodijski plan.“ (Panić Cerovski, 2012b: 145-146).	**Up. Panić (2013d, 14)** Važno je istaći da se markeri citiranja mogu javljati paralelno, zapravo najčešće se javljaju simultano, odnosno jedni druge ne isključuju. Drugačije rečeno, prisustvo leksičko-sintaksičkog markera citiranja ne isključuje pojavljivanje prozodijskih i paralingvističkih markera citiranja. Naravno, svakako se dešava da su neki markeri u nekim situacijama prominentniji, naglašeniji, to jest da u nekim situacijama govornik oseća da je „pogodnije“ istaći sagovorniku jedan od aspekata govornog ponašanja „originalnog“ govornika – pa će u skladu sa tim možda naglasiti vizuelne paralingvističke elemente, a donekle zanemariti, na primer, prozodijski plan.
Pored tog paralelnog pojavljivanja, markeri citiranja iz različitih nivoa, i njihovih podnivoa, najčešće se međusobno „podržavaju“: aktuelni govornik i na lingvističkom, ali i na paralingvističkom	**Panić (2012b, 146)** Osim toga što se najčešće javljaju paralelno, markeri citiranja iz različitih nivoa: lingvistički i paralingvistički, i njihovih podnivoa, vrlo često se međusobno „podržavaju“. To znači da će govornik i na lingvističkom, ali i na paralingvističkom **Up. Panić (2013d, 14)** Osim toga što se najčešće javljaju paralelno, markeri citiranja iz različitih nivoa: lingvistički i paralingvistički, i njihovih podnivoa, vrlo često se međusobno„podržavaju“. To znači da će govornik i na lingvističkom, ali i na paralingvističkom

VNK, str. 82 (329 = **177** nehajl. reč + **152** hajlajt. reči)	
planu nastoji da „izvede“ citirani materijal, odnosno da prikaže „originalnog“ govornika, dakle ne samo na verbalnom nivou, prenoseći reči, tj. iskaze, već i na neverbalnom – paralingvističkom nivou. Drugim rečima, ako govornik uvodi direktno citirani materijal leksičko-sintaksičkim markerom koji je semantički obeležen, npr. „*vikao je*“, on će i prozodijske i paralingvističke elemente iz „originalnog iskaza“ uključiti u svoje „izvođenje“ (pa će tako taj deo izgovoriti povećanom glasnoćom, mršteći se, sa šakama skupljenim u pesnice). U ovom primeru vidimo da govornik u okviru odabira leksičko-sintaksičkog markera citiranja takođe daje svoj komentar na govornu situaciju koju citira. Međutim, u većini slučajeva iz analiziranog materijala govornici su koristili vrednosno neutralni leksičko-sintaksički marker za uvođenje citiranja, npr. „*rekao je*“, a suprasegmentnim i paralingvističkim sredstvima su obeležavali citirani materijal, dajući na taj način svoj komentar i iskazujući svoj stav o citiranom segmentu. Inače, donekle slične pojave na nivou suprasegmentnih i paralingvsitičkih obeležja se realizuju i kada su u pitanju slučajevi pseudocitiranja – situacije kada se ne citira pređašnji govor, već se formom citiranog govora vrši isticanje.[20]	**Panić (2012b, 146)** planu nastojati da „izvede“ citirani materijal, odnosno da što verodostojnije prikaže „originalnog“ govornika. Zatim, ako uvodi citirani materijal leksičko-sintaksičkim markerom „vikao je“, govornik će i prozodijske (npr. pojačani intenzitet glasa) i paralingvističke (npr. namrštenost, šake skupljene u pesnicu, i sl.) elemente iz „originalnog iskaza“ uvrstiti u svoje „izvođenje“. **Up. Panić (2013d, 14)** planu nastojati da „izvede“ citirani materijal, odnosno da što verodostojnije prikaže „originalnog“ govornika. Zatim, ako uvodi citirani materijal leksičko-sintaksičkim markerom „vikao je“, govornik će i prozodijske (npr. pojačani intenzitet glasa) i paralingvističke (npr. namrštenost, šake skupljene u pesnicu, i sl.) elemente iz„originalnog iskaza“ uvrstiti u svoje „izvođenje“.
Kada je u pitanju situacija citiranja, mehanizmi na suprasegmentnom i paralingvističkom nivou mogu i samostalno funkcionisati, što pokazuju i analize slučajeva citiranja bez uvođenja leksičko-sintaksičkim markerom koje autorka daje. Osim toga, u ovom istraživanju su bili obuhvaćeni i slučajevi citiranja nerealizovanog govora – citiranja misli, tj. „unutrašnjeg govora“ ili „unutrašnjih dijaloga“, gde je ustanovljeno da su se prozodijska i paralingvistička sredstva koristila u istim diskursnim funkcijama – delimitativnoj (za uokviravanje „citiranog“ sadržaja – misli, zamišljenih dijaloga, i sl.), davanje komentara, naglašavanje, itd.	**Panić (2012b, 141, apstrakt)** Uz to, ovaj rad će dotaći i situacije citiranja nerealizovanog govora, tj. „unutrašnjeg govora" ili „neizgovorenih misli" i prozodijske i paralingvističke pojave koje ih prate.
Ispitujući verbalno i neverbalno predstavljanje drugog u javnim medijima, na materijalu televizijskih razgovornih emisija, Panić Cerovski i Kovačević (2014) ustanovili su da se direktnim citiranjem zapravo najuspešnije vrši predstavljanje drugog (tj. citiranog govornika), gde se to predstavljanje vrši i na verbalnom i na neverbalnom planu. Tako, neverbalni elementi pored toga što imaju funkciju da obeleže citirani materijal, oni i označavaju u sklopu citiranog materijala segmente u zavisnosti od tipa	**Панић Церовски, Ковачевић (2014, 280-281, апстракт)** Овај рад истражује на које начине говорник врши представљање другог у оквиру свог учешћа у конверзацији. Као један од најчешћих начина представљања другог јавља се директно цитирање. Уочено је да приликом директног цитирања говорник не само да износи исказе или делове исказа другог, већ и невербалним путем представља говорника и ситуацију из тог пређашњег контекста. Другим речима, говорник врши цитирање другог и на вербалном и на невербалном плану. У овом истраживању фокусирали смо се на дискурс медија и механизме у цитирању које говорници користе у телевизијским емисијама разговорног типа. **Панић Церовски, Ковачевић (2014, 280-281)** Анализирајући понашање говорника приликом цитирања установили смо да се тим чином врши врло успешно представљање другог (управо тог цитираног говорника), и да се то представљање врши на више планова - како на вербалном, тако и на невербалном плану. Невербални елементи -

[20] Više o tome u: Panić Cerovski, N. i Ivanović, B. (2016)

VNK, str. 83 (384 = **24** nehajl. reč + **360** hajlajt. reči)

informacija koju nose, a imaju i ulogu i da, kao što smo videli, iskažu trenutni stav aktuelnog govornika o originalnom govorniku, kao i o sadržaju koji se citira, o kontekstu u kome se citirani iskaz prvobitno realizovao, itd.

Paralingvistički, neverbalni elementi su sredstvo, kako naglašavaju Panić Cerovski i Kovačević, kojim se najočiglednije i najdirektnije vrši predstavljanje drugog u neposrednoj komunikaciji. „...Neophodno je istaći da se (neverbalni elementi) moraju posmatrati u svojoj višeslojnosti i da se moraju utvrditi uloge svakog od tih slojeva u određenom segmentu neke govorne situacije. U slučajevima citiranja to je posebno kompleksan problem, jer je situacija navođenja govora iz drugih govornih situacija u stvari sama po sebi višeslojna. U tom smislu, imajući na umu da vizuelni i auditivni paralingvsittički elementi zapravo predstavljaju potporu verbalnom nivou poruke, te da govornicima pomažu da lakše enkodiraju sadržaj koji žele da prenesu, a da primaocima pomažu da lakše dekodiraju izgovoreni sadržaj, struktura, organizovanost paralingvističkih elemenata u okviru citiranja, kao uostalom i prozodijska organizacija, vrlo je važan faktor u pravilnom tumačenju slojevitosti konverzacionog mehanizma kakvo je citiranje.“ (op. cit.:280).

Pored toga, autori ističu i da govornik koristi ove prateće neverbalne elemente u predstavljajnju drugog i zbog slikovitosti, a i zbog jednostavnijeg načina izražavanja – „umesto verbalnog *opisivanja* nečijeg načina govora i kineziškog ponašanja – gestova, on ga *izvodi*, a to se sve može podvesti pod jedan jedinstveni cilj – ekonomičnost.“ (op. cit.: 283.)

Kada posmatramo odnos gesta i jezičkog koda neophodno je dodirnuti i jednu veoma važnu temu – poreklo gestovnog izraza i razvoja gesta od pokreta do „jezičkog gesta“.

Poslužićemo se tumačenjima koja daje Pintarićeva (1997, 263): „na razini neosviještenog izražavanja (kretnje, krikovi, mirisi itd.) čovjek se priopćuje okolini i drugim ljudima nesvjesno. U procesu ponavljanja tih izraza (izbačaja iz tijela) u socijalizaciji ljudi vrše izbor pojedinih signala i ti signali dobivaju stalno značenje. Neosviještena kretnja tada postaje osviješteni kod, jezik pokreta kojim se olakšava prostorno snalaženje ljudi“.

паралингвистички слој поруке, не само да имају функцију да маркирају цитирани материјал, већ и да у склопу цитираног материјала означе сегменте у зависности од типа информације коју носе, као и да пренесу тренутни став актуелног говорника о оригиналном говорнику, о садржају који цитира, о контексту у коме се цитирани исказ првобитно реализовао. Мора се напоменути да се обележавање цитирања свакако може реализовати и само коришћењем лингвистичких средстава (прозодијских и лексичких) и аудитивних паралингвистичких (нпр. у телефонској комуникацији), али је свакако потпуније и боље изнијансирано када су укључена и визуелна паралингвистичка средства.

Када су у питању сами паралингвистички елементи, којима се најочигледније и најдиректније врши представљање другог у непосредној комуникацији, неопходно је истаћи да се морају посматрати у својој вишеслојности и да се морају утврдити улоге сваког од тих слојева у одређеном сегменту неке говорне ситуације. У случајевима цитирања то је посебно комплексан и захтеван проблем, јер је ситуација навођења говора из других говорних ситуација у ствари сама по себи вишеслојна. У том смислу, имајући на уму да визуелни и аудитивни паралингвистички елементи заправо представљају потпору вербалном нивоу поруке, те да говорницима помажу да лакше енкодирају садржај који желе да пренесу, а да примаоцима помажу да лакше декодирају изговорени садржај, структура, организованост паралингвистичких елемената у оквиру цитирања, као уосталом и прозодијска организација, врло је важан фактор у правилном тумачењу слојевитости конверзационог механизма какво је цитирање.

Панић Церовски, Ковачевић (2014, 281)

Заправо, говорник уместо коришћења искључиво лингвистичког нивоа (у то укључујемо и прозодијски ниво), користи ове пратеће нивое и због сликовитости, непосредности, а и због једноставнијег начина изражавања (уместо вербалног *описивања* нечијег начина говора и кинезичког понашања - гестова, он га *изводи),* а то се све може подвести под један јединствени циљ - економичност. (op. cit.: 281.)

Pintarić (1997, 263)

„na razini neosviještenog izražavanja (kretnje, krikovi, mirisi itd.) čovjek se priopćuje okolini i drugim ljudima *nesvjesno*. U procesu ponavljanja tih izraza (izbačaja iz tijela) u socijalizaciji ljudi vrše izbor pojedinih signala i ti signali dobivaju stalno značenje. Neosviještena kretnja tada postaje osviješteni kod, jezik pokreta kojim se olakšava prostorno snalaženje ljudi“.

VNK, str. 83a (nastavak s prethodne strane)	**Панић (2012a, 125)** Поред тога, врло су интересантна истраживања која настоје да установе порекло гестовног израза, и развој геста од покрета и кретања до „језичког геста“, тј. лингвистички релевантног геста. Тако, Пинтарић (1997, 263) наводи да на „на razini neosviještenog izražavanja (kretnje, krikovi, mirisi itd.) čovjek se priopćuje okolini i drugim ljudima nesvjesno. U procesu ponavljanja tih izraza (izbačaja iz tijela) u socijalizaciji ljudi vrše izbor pojedinih signala i ti signali dobivaju stalno značenje. Neosviještena kretnja tada postaje osviješteni kod, jezik pokreta kojim se olakšava prostorno snalaženje ljudi“. **Up. Panić (2013d, 108)** Govoreći o problematici porekla gestovnog izraza, i o razvoju gesta od pokreta do „jezičkog gesta“, tj. lingvistički relevantnog gesta, svakako ne treba izostaviti tumačenja koja daje Pintarićeva (1997, 263): „na razini neosviještenog izražavanja (kretnje, krikovi, mirisi itd.) čovjek se priopćuje okolini i drugim ljudima nesvjesno. U procesu ponavljanja tih izraza (izbačaja iz tijela) u socijalizaciji ljudi vrše izbor pojedinih signala i ti signali dobivaju stalno +značenje. Neosviještena kretnja tada postaje osviješteni kod, jezik pokreta kojim se olakšava prostorno snalaženje ljudi“.
Ona ističe da je početak komunikacije među ljudima bio u gestovnom obliku, to jest da su se gestovi prvo javili, a da je njihova zvučna pratnja u početku bila sekundarna i služila kao pojačivač za određeni pokret.	**Pintarić (1997, 254)** Geste su prvotno izvođene u vizualnom kanalu, dok je njihova zvučna pratnja (auditivni kanal) u početku bila tek drugotna i služila je samo kao pojačivač onoga što se pokretom izražavalo.
	Панић (2012a, 126 V. VNK, str. 84a. Пинтарић наглашава да свакако језик није сасвим заменио гестовни вид комуникације, већ је остао, играјући улогу појачивача и илустратора вербалног кода. **Up. Panić (2013d, 109)** Pintarićeva naglašava da svakako jezik nije sasvim zamenio gestovni vid komunikacije, već je gest ostao, igrajući ulogu pojačivača i ilustratora verbalnog koda.
Navodi da je vizuelni kanal osvešćen pre auditivnog u procesu ljudskog razvoja i to potkrepljuje podatkom da je kapacitet oka veći od kapaciteta uha, a da su ta dva čula za komunikaciju najvažnija jer	**Pintarić (1997, 254)** Zašto je utemeljeno tvrditi da je vizualni kanal osviješten prije auditivnoga? Ta je pojava nastala iz posve tehničkih, tj. fizikalnih razloga. Naime, *kapacitet oka veći je od kapaciteta uha*, ali su oba ta osjetila važnija u komunikaciji od ostalih čovjekovih osjetila,

VNK, str. 84 (367 = **113** nehajl. reč + **254** hajlajt. reči) imaju daleko veću brzinu percipiranja od ostalih čula (op. cit.: 254.).	jer imaju daleko veću brzinu percipiranja.
Tako, s obzirom da je na početku ljudskog komuniciranja vid imao primat, gest, koji se temelji na viđenju pokreta i osvešćivanju njegovog značenja, prvi je nastao.	**Pintarić (1997, 255)** Vid je tako na početku ljudskoga komuniciranja zadobio primat. Gesta se temelji na viđenju pokreta i osvješćivanju njegova značenja.
U daljem razvoju neverbalnog koda dolazi do osvešćivanja gestova, oni postaju normirani, izvode se namerno u okviru društvene zajednice – tako neverbalni kod postaje komunikaciono sredstvo organizovane ljudske zajednice. Nakon toga, u gestovnoj komunikaciji počinje da se koristi i auditivni kanal: krikovi ili neartikulisani zvukovi iz prethodnih stupnjeva razvoja čoveka sada prelaze u usklike.	**Pintarić (1997, 257)** 2.3. *Komunikativni pokreti - geste* Daljnjim razvitkom neverbalnoga koda dolazi do pojave osviještenih gesta koje počivaju na komunikativnoj funkciji, normirane su, izvode se namjerno i željno u društvenoj zajednici. Iz ovoga komunikativnog funkcioniranja geste proizišao je i neverbalni kod kao komunikacijsko sredstvo organizirane ljudske zajednice. Osviještena gesta počiva na perceptivnoj razmjeni informacija, što pretpostavlja dva temeljna oblika opažanja: sposobnost razlikovanja entiteta i sposobnost uočavanja sličnosti entiteta i njihovih elemenata. Gesta osim vizualnoga koristi i auditivni kanal. Ovdje se krikovi ili neartikulirani zvukovi iz prethodnih stupnjeva razvitka pretvaraju u usklike koji su sastavljeni od fonema kao najmanjih razlikovnih jedinica nekoga jezika. Gesta se na ovome stupnju izjednačuje s verbalnim kodom, jer postaje simbolom. Njezina glasovna realizacija je ispočetka usklik koji je onomatopejski.
Taj prelazak na zvuk nastupio je, po tumačenjima koja daje Pintarić, zato što je gestovni kod po strukturi glomazan, spor, a malog kapaciteta i u uslovima veće razdaljine ili u mraku nije upotrebljiv. Osim toga, ljudska znanja su se usložnjavala i teže ih je bilo prenostiti samo gestovnim, tj. vizuelnim putem. Zapravo, ta situacija je na neki način predstavljala krizu u ljudskoj komunikaciji, bio je potreban delotvorniji, brži i jednostavniji način komuniciranja. Zato su gestu bili pridruženi krikovi kao dodatak, ilustracija koja obogaćuje gest.	**Pintarić (1997, 260-1)** 2.4. *Jezične geste kao proces ujezičenja neberbalnoga koda* Što je uzrokovalo prijelaz iz geste zvuka i pokreta u jezičnu gestu? Budući da je gestovni kod po svojoj strukturi glomazan, nefleksibilan, spor, maloga kapaciteta, nemoguć u mraku i na veću daljinu, a kako se broj novih spoznaja iz generacije u generaciju povećavao, čovjek je dospio u prvu komunikacijsku krizu. Situacija je tada tražila novi, prostraniji ali kraći i djelotvorniji sustav komuniciranja. Stvaralački odgovor na taj krizni izazov čovjek je ostvarivao postupnim obogaćivanjem gesta ilustrativnim zvukovnim dodacima, čime je stvorena i pretpostavka za afirmaciju novoga koda, temporalnog ili verbalnog, koji danas zovemo jezikom.
Odigrava se proces koji naziva *verbalizacijom* – proces spontanog prelaženja neverbalnoga koda u verbalni kod. Taj proces se sporo odvijao, u početku je gestovnim kodom prenošeno više od 90% informacija, a kako se ljudsko znanje širilo i usložnjavalo, tako se povećavao i zvukovni element, a gestovni element smanjivao.	Taj proces spontanog prelaženja neverbalnoga koda u verbalni zvat ćemo *verbalizacijom.* Povijesno se taj proces verbalizacije odvijao vrlo sporo. U početku je informacijska vrijednost gestovnoga koda bila više od 90% u odnosu na sudjelovanje zvuka. Kako se znanje gomilalo, povećavao se i zvukovni element, a gestovni se smanjivao. Danas je gestovni kod odvojen od verbalnoga. Smatra se da je proces potpune verbalizacije gesta i osvješćivanje

VNK, str. 84a (nastavak s prethodne strane)	verbalnoga koda ostvaren oko 500 tisuća godina prije Krista (Hall 1976: 62). Fizikalno gledano i zvuk je svojevrstan pokret govornih organa, pa prema tomu i gesta. On naime nastaje kao posljedica mehaničkih ritmičkih kontrakcija određenoga broja specijaliziranih organa. Merleau–Ponty zato tvrdi da je »govorna riječ gest« (Merleau–Ponty 1978: 199). Etapa ozvukovljenja gesta odvijala se i pomoću pjesme, ritualnih magijskih radnji, običaja pri radu, u dječjim igrama, što je sve i danas prisutno u jeziku.
Tako se zvukovni elementi znakovno vremenom učvršćuju, sistematizuju i na kraju u potpunosti mogu da zamene gestove.	Ovi zvučni obilježavatelji neprestano se značenjski učvršćuju da bi konačno uspješno mogli potpuno zamijeniti geste. Geste ipak nisu iščezle iz komunikacije, nego su danas ostale kao pratnja i pojačavanje verbalnim iskazima.
Verbalni kod je ekonomičniji, brži, moguće je komunicirati i u mraku, a takođe je moguće komunicirati i raditi istovremeno.	Drugi je razlog zamjene neverbalnoga koda verbalnim to što je verbalni kod brži, ekonomičniji i pomoću njega se može komunicirati u tri vremenske dimenzije kao i u mraku. Osim toga, on omogućuje komunikaciju s drugim osobama uz istodobno obavljanje radnih djelatnosti.
	Pintarić (1997, 260) Kao što smo u dijakronijskoj raščlambi pokazali, ta preobrazba neverbalnoga koda u verbalni imala je tri etape: 1. prvo se uz gestu koristio krik kao ilustrator kojim se proirivao kapacitet geste, 2. zatim je zvukovni element dobivao ravnopravno sinonimično značenje, 3. da bi na kraju odnos geste i glasa bio obrnuto proporcionalan nego na početku razvitka, tj. gestu posve može zamijeniti riječ. Međutim, iako je verbalni kod (jezik) posve zamijenio gestu, ona ni do danas nije nestala, nego je ostala kao pojačivač i ilustrator verbalnoga koda.
Ukratko, Pintarić nam u dijahronijskoj analizi pokazuje da je prelazak neverbalnog koda u verbalni kod imao tri etape: 1. uz normirani gest se prvobitno javljao krik kao ilustrator kojim se na taj način proširivao kapacitet gesta, 2. zvukovni element je vremenom dobijao ravnopravno sinonimno značenje, 3. na kraju je zvukovni element postao dominantan u komunikaciji, tj. gest može biti zamenjen rečju. Pintarićeva ističe da svakako jezik nije u potpunosti zamenio gestovni vid komunikacije, već je neverbalni kod ostao, igrajući ulogu pojačivača i ilustratora verbalnog koda.	**Panić (2012a, 125-6)** Ауторка је у дијахронијској анализи показала да је прелазак невербалног кода у вербални код имао три етапе: 1. уз гест се првобитно јављао крик као илустратор којим се проширивао капацитет геста, 2. затим је звуковни елемент добијао равноправно синонимно значење, 3. на крају је однос геста и гласа био обрнуто пропорционалан – гест може бити замењен речју. Пинтарић наглашава да свакако језик није сасвим заменио гестовни вид комуникације, већ је остао, играјући улогу појачивача и илустратора вербалног кода.]
	Up. Panić (2013d, 108-9) Autorka na dijahronijskoj analizi pokazuje da je prelazak neverbalnog koda u verbalni kod imao tri etape: 1. uz gest se prvobitno javljao krik kao ilustrator kojim se proširivao kapacitet gesta, 2. zatim je zvukovni element dobijao ravnopravno sinonimno značenje, 3. na kraju je odnos gesta i glasa bio obrnuto proporcionalan – gest može biti zamenjen rečju. Pintarićeva naglašava da svakako jezik nije sasvim zamenio gestovni vid komunikacije, već je gest ostao, igrajući ulogu pojačivača i ilustratora verbalnog koda.
U ovom delu naše studije obradili smo pravce i usmerenja u ispitivanima odnosa između verbalnog i neverbalnog koda u komunikaciji koja su sa lingvističke tačke	

VNK, str. 85 (293 = **80** nehajl. reč + **213** hajlajt. reči)

gledišta relevantna. Svakako su za lingvistiku vrlo značajni uvidi u odnos verbalnog i neverbalnog koda koje nam pruža semiotički pristup ovim fenomenima, te ćemo se sada osvrnuti i na to.

Semiotički orijentisana istraživanja vide neverbalno ponašanje kao deo semiotičkih sistema koji uključuje različite tipove znakova.

Dakle, s obzirom da se neverbalno ponašanje može smatrati komunikativnim ponašanjem, tj. da neverbalna ponašanja predstavljaju komunikativne činove, neverbalno ponašanje spada u sistem znakova.

Tako, znak je sve ono što zamenjuje nešto drugo, znak je komunikativno sredstvo koje ljudska bića koriste u nameri da komuniciraju ili izraze nešto.

Međutim, nije svaki znak komunikativni znak. Kako navodi () sivo nebo je znak da će biti kiše, ali to nije komunikativni znak, jer ne postoji komunikativna namera kod oblaka.

Eko (1977) definiše znak kao sve što može, na bazi prethodno ustanovljenog društvenog dogovora, stajati umesto nečeg drugog. Dakle, mora da postoji veza sa onim što označava, koja je u datoj kulturi priznata i prepoznata i sistematično kodirana.

Ovde ćemo ukratko izložiti tipologiju znakova koju predlaže Sebeok (Sebeok, 1976) i videti kojim vrstama znakova pripadaju elementi neverbalnog ponašanja:

signal – kada znak mehanički ili dogovoreno izaziva određenu reakciju kod primaoca, kaže se da funkcioniše kao signal, na primer uzvik „Sad!“ ili isto tako pucanj iz pištolja kao znak za početak trke, školsko zvonce za početak ili kraj časa, i sl.

simptom – automatski, nearbitrarni znak kod koga postoji prirodna veza sa onim što označava. Primeri za simptome bi bili zapušen nos, povišena temperatura, bol u zglobovima kao simtomi gripa ili prehlade, znojenje, drhtav glas, nervoza kao simptomi treme, itd.

Thirumalai, M. S. (1987). *Silent talk: Nonverbal communication*. Retrieved from http://www.ciil-ebooks.net/html/silent/index.htm [V. podnaslov: **1.3.4. Semiotically-oriented Studies of nonverbal Behaviour**]

The semiotically-oriented studies of nonverbal behaviour view it as constituting semiotic systems involving various types of signs. Investigations may be carried out based on models of experimental psychology by individual authors. They may, however build their theory and explanations in a semiotic fashion, taking the sign value of facts as crucial. The semiotic analysis of nonverbal behaviour is mainly the interpretation and explanation of date collected through other means. This interpretation and explanation, however, leads on to newer insights and identification of hitherto unknown facts. This is, indeed, one of the major strengths and achievements of the semiotic methods. The semiotically-oriented studies of nonverbal behaviour, generally speaking, compare and contrast the verbal with the nonverbal behaviour. This comparison and contrast takes on the presentation of features involved in a binary opposition. It is also shown as to how the features balance themselves in a communicative act. In this analysis, hidden processes and new information and variables are also revealed and added on.

A sign is everything which can be taken as significantly substituting for something else. This something else does not necessarily have to exist or actually be some where at the moment in which a sign stands in for it. Saussure (1915) implicitly regarded sign as a communicative device taking place between two human beings intentionally aiming to communicate or to express something. Not all signs are, however, communicative signs. For example, black clouds are a sign of rain, but we don not communicate with it; the clouds do not respond to us.

Eco (1977) defines sign as everything that, on the grounds of previously established social convention, can be taken as something standing for something else. It has been defined as a proposition constituted by a valid and revealing connection to its consequent, when this association is culturally recognized and systematically coded.

The six species of the sign are as follows (Sebeok, 1976):

(1) **Signal:** When a sign token mechanically (naturally) or conventionally triggers some reaction on the part of a receiver, it is said to function as a signal. Examples of signals are the exclamation 'go!' or alternatively the discharge of a pistol to start a foot face.

(2) **Symptom:** A symptom is a compulsive, automatic, nonarbitrary sign, with a natural link between it and what it signifies. For example, bodily

VNK, str. 85a (nastavak s prethodne strane) **ikonički znak** – znak kod koga postoji topološka (oblička) sličnost sa onim što označava, na primer slike, dijagrami, ili kada od šake načinimo pištolj – ispružimo kažiprst i srednji prst, a ostale prste skupimo, i sl.	symptoms indicate the underlying disease. (3) **Icon:** A sign is said to be iconic when there is a topological similarity between it and what it signifies. Examples are pictures, diagrams, etc.

VNK, str. 86 (219 = **40** nehajl. reč + **179** hajlajt. reči)

indeks – znak koji se prenosi onim što označava, znak koji pruža fizičke indikacije, na primer: kompas, otisci, tragovi i izlučevine koje za sobom ostavljaju životinje, i sl.

simbol – znak koji nema sličnosti ili ne predstavlja produžetak onog što označava, već je između označitelja i označenog ustanovljena konvencionalna veza, na primer zastave, grbovi, itd.
ime – znak koji ima ekstenzionu klasu kao svoje označeno, pa tako pojedinci koji su označeni imenom Maja nemaju zajedničku osobinu osim činjenice da se zovu Maja.

Primetićemo da od svih ovih tipova znakova u neverbalnom domenu nalazimo signale, simptome, indekse i ikoničke znake, a elemente simbola možemo naći u određenoj meri, npr. u smislu amblemskih gestova kod Ekmana i Frizena, tj. simboličkih gestova kod Dezmonda Morisa. Jedino ime kao znak ne nalazimo u neverbalnom ponašanju, te bi to bila razlika što se tiče vrste znakova između verbalnog i neverbalnog plana. Mada, ima teoretičara koji smatraju da se u domenu neverbalnog može javljati svih šest vrsta znakova.

***

U ovom delu studije smo nastojali da prikažemo kompleksan odnos verbalnog i neverbalnog plana u komunikaciji, osvrćući se na istraživanja koja su iz lingvističke vizure informativna. Pored toga, dotakli smo i neka tumačenja razvitka neverbalnog i verbalnog koda, kao i semiotički pogled na tipove neverbalnih znakova, koji nam takođe pružaju uvid u složenu prirodu povezanosti ova dva nivoa komunikacije.

(4) **Index:** A sign is said to be indexic in so far as it is contiguous with what it signifies. Indexes give physical indication. Examples are compass, needles, weather vanes, footprints and droppings of animals, etc.
(5) **Symbol:** A sign is said to be a symbol when it does not have similarity or continuity with what it signifies, but a conventional link between them is established. Examples are badges, flags, etc.
(6) **Name:** A sign which has an extensional class for its designation is called a name. In accordance with its definition, individuals denoted by a proper name as Veronica have no common property attributed to them save the fact that they all answer to Veronica.
Note that of the six types of signs listed above, signal, symptom, icon and index fall within nonverbal domain fairly comprehensively and fully. There are elements of symbol as well in nonverbal communication, but these are of a limited quality and quantity. The sign name is perhaps nonexistence is probably a distinguishing mark of nonverbal communication. There are also scholars who consider all the six types of signs occurring in nonverbal communication.
Semiotic approaches to the study of nonverbal communication focus more on the dialectics within nonverbal behaviour, on how patterns are formed, and on how the inter-relationships between verbal and nonverbal communication balance themselves in communicative contexts. Coupled with the experimental investigations and findings of psychologically-oriented studies of nonverbal communication, the semiotic approaches to the study of nonverbal communication, indeed, dominate the current assumptions and procedures in studies on nonverbal communication.

ORIGINAL: Sebeok T. A. (2001): *Signs: A Introduction to Semiotics.* Second Edition. Toronto Buffalo London: University of Toronto Press.

NB: U spisku korišćene literature navedena je različita Sebeokova monografija, koja autoru ovog priloga nije bila dostupna

Sebeok (2001, 44)
The signal is a sign which mechanically (naturally) or conventionally (artifcially) triggers some reaction on the part of a receiver.
Sebeok (2001, 46)
A symptom is a compulsive, automatic, non-arbitrary sign, such that the signifer coupled with the signifed in the manner of a natural link.
Sebeok (2001, 50)
A sign is said to be iconic when there is a topological

VNK, str. 86a (nastavak s prethodne strane)	similarity between a signifer and its denotata. **Sebeok (2001, 53)** A sign is said to be indexic insofar as its signifer is contiguous with it signifed, or is a sample of it. **Sebeok (2001, 55)** A sign without either similarit or contiguity, but only with a conventonal link beteen its signifer and its denotata, and with an intentional class for its designatum, is called a symbol. **Sebeok (2001, 59)** A sign which has an extensional class for its designatum is called a name. In accordance with this defnition, individuals denoted by a proper name such as *Veronica* have no common propert attributed to them save the fact that they all answer to 'Veronica. '

VNK, str. 87 (178 = **178** nehajl. reč + **0** hajlajt. reči)

5. ANOTACIJA NEVERBALNIH ELEMENATA U SAVREMENIM ISTRAŽIVANJIMA

Da bi se proučavala i analizirala, a tako i što bolje razumela govorna interakcija, neophodno je za istraživanje u transkript uneti anotacije i paralingvističkih, kako auditivnih, tako i vizuelnih elemenata komunikacije. Ta paralingvistička obeležja pružaju istraživaču potpuniji uvid u organizaciju govorne interakcije – u njenu formu u realnim životnim situacijama govorne interakcije. S obzirom da se verbalni sadržaj nekog iskaza može nijansirati ili čak izmeniti pomoću neverbalnih elemenata komunikacije, svakako da je potrebno da se velika pažnja istraživača posveti i ovom nivou komunikacije. Pored toga, i brojni mehanizmi regulisanja govorne interakcije, npr. za preuzimanje reči, zadržavanje reči, slaganje sa izrečenim, neslaganje, isticanje, i sl. u velikoj su meri izraženi upravo paralingvističkim elementima komunikacije, te bi zanemarivanje ovog sloja govorne interakcije u lingvistički orijentisanim istraživanjima bilo na neki način pojednostavljivanje fenomena ljudske komunikacije.

Šta uneti u transkript?

Neophodno je, dakle, u analizi konverzacije uzeti u obzir relevantne neverbalne elemente jer oni, s jedne strane imaju ulogu u sveobuhvatnijem enkodiranju poruke od strane govornika, a s druge strane utiču na dekodiranje poruke od strane slušaoca.

VNK, str. 88 (357 = **238** nehajl. reč + **119** hajlajt. reči)

Nekoliko primera koje navode Polovina i Panić (2012: 15–16) poslužiće nam kao ilustacija slučajeva kada neverbalni sloj poruke bitno utiče na njeno razumevanje:

„Kratak komentar da je nešto ’*diiivno*’, (na primer, kao odgovor na pitanje *’Kako ste se proveli na zabavi?’*), može da se protumači kao sarkazam samo zato što govornik u toku izgovaranja te reči ’prevrne očima’ i time poništi pozitivno značenje svog verbalnog iskaza. Ili rečenica poput: *’Ja ću ti pokazati’* može da bude govorni čin obećanja, ali uz isti izraz lica, a sa dva tri pokreta napred-nazad podignutog kažiprsta postaje govorni čin pretnje.“

Neverbalni elementi komunikacije se u velikom broju svakodnevnih, uobičajenih govornih interakcija ne vezuju za samo jedan deo iskaza, ili iskaz, već se protežu na šire diskursne jedinice. Osim toga, potrebno je naglasiti i da se vrlo često više elemenata iz neverbalnog sloja istovremeno realizuju. Na primer, prilikom isticanja govornik može koristiti i određen pokret rukom (uspravljen kažiprst, ili pravljenje prstena od kažiprsta i palca kada se želi naglasiti neka preciznost), klimanje glavom, podizanje obrva, direktan pogled u sagovornika, itd. Upravo zbog same prirode neverbalnih elemenata komunikacije i načina njihovog realizovanja pred istraživačem je vrlo kompleksan zadatak i pre samog utvrđivanja njihovih uloga u konverzaciji, a taj zadatak je njihovo adekvatno anotiranje.

Ovde se mora napomenuti ono što i Polovina i Panić (2012) zapažaju, a to je da su nove tehnologije doprinele stvaranju novih video–korpusa jezika, ali da su problemi anotacije u svrhu lingvistički usmerenih istraživanja u velikoj meri ostali isti. Jedan od značajnijih problema je taj što ne postoji jedan jedinstveni sistem anotiranja paralingvističkih elemenata komunikacije, gde bi se eventualno koristili simboli koji se odnose na odgovarajuće pokrete i delove tela koji su u te pokrete uključeni. To se može donekle i uraditi, ali onda ostaje pitanje koliko detaljno treba anotirati neverbalno ponašanje učesnika konverzacije za određeno istraživanje. Svakako da to koji konverzacijski fenomen se istražuje utiče i na to koliko i koje elemente neverbalnog plana komunikacije ćemo uvrstiti u istraživanje i obeležiti u transkriptu.

Kako navodi Dženks (Jenks, 2011: 71), transkribovanje i anotiranje video–materijala uključuje i odlučivanje o tome na koji način ćemo predstaviti neki pokret ili

ORIGINAL: Polovina, V. i Panić, N. (2012). Aspekti anotacije digitalnih video korpusa u lingvističkim istraživanjima. *Дигитализација културне баштине, универзитетски репозиторијуми и учење на даљину,* књ. 3: *Дигитални извори у друштвено-хуманистичким истраживањима* (ур. Александра Вранеш, Љиљана Марковић, Гвен Александер), Филолошки факултет, 15-22.
[u daljem tekstu: Polovina, Panić (2012, br. str.)]

Polovina, Panić (2012, 15–16)
„Kratak komentar da je nešto ’*diiivno*’, (na primer, kao odgovor na pitanje *’Kako ste se proveli na zabavi?’*), može da se protumači kao sarkazam samo zato što govornik u toku izgovaranja te reči ’prevrne očima’ i time poništi pozitivno značenje svog verbalnog iskaza. Ili rečenica poput: *’Ja ću ti pokazati’* može da bude govorni čin obećanja, ali uz isti izraz lica, a sa dva tri pokreta napred-nazad podignutog kažiprsta postaje govorni čin pretnje.“

Polovina i Panić (2012, 15, sažetak)
Nove tehnologije su znatno doprinele stvaranju novih video korpusa jezika određenih zajednica, ali problemi anotacije tih korpusa u svrhu lingvističkih istraživanja su umnogome ostali isti.

ORIGINAL: Jenks, C. J. (2011), *Transcribing Talk and Interaction: Issues in the Representation of Communication data*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Jenks (2011, 71)
While transcribing video recordings involves making representational decisions (e.g., what is the best way to represent the trajectory of an arm extension?),

VNK, str. 89 (369 = **225** nehajl. reč + **144** hajlajt. reči)	
poziciju, ali glavna svrha ovog procesa je da se ustanovi društveni i / ili interakcioni značaj datog neverbalnog ponašanja u datoj situaciji govorne interakcije.	the primary purpose of transcribing video recordings is to investigate the social and/ or interactional significance of nonverbal conduct (e.g., what social action does the arm extension perform?)
Tako, pokreti tela i promena položaja mogu imati različit značaj, a društvene funkcije koje se njima postižu variraju u zavisnosti od konteksta – npr. usmerenost pogleda ima manji značaj tokom razgovora dvoje ljudi (dijadički kontekst) nego tokom razgovora između više učesnika.	**Jenks (2011, 74)** Furthermore, body movements and positions possess varying degrees of importance, and the social functions they perform vary from one communicative context to another. For example, the use of gaze may be less important to managing speakership in dyadic conversations than in multi-party discussions.
Zapravo, prilikom transkribovanja video–materijala za istraživanje potrebno je ustanoviti koji su pokreti, položaji, itd. bitni za komunikativnu situaciju i pitanja kojima se bavi istraživanje, a shodno tome ustanoviti i način na koji će se transkribovati i predstaviti neverbalno ponašanje tako da se omogući adekvatan analitički postupak. (Jenks, 2011: 74).	Thus, the challenge in transcribing video recordings stems from the need to first establish an understanding of what movements and positions are especially important for the communicative setting and issues under investigation, and then using this understanding to capture/transcribe nonverbal conduct in a way that allows for fruitful analytic observations. Again, this chapter deals primarily with the latter issue.
Najčešće u transkript ulaze anotacije za: **položaj tela, izraze lica, gestove, usmerenost pogleda, razdaljinu između sagovornika i radnje koje se odvijaju tokom konverzacije**, ali je, u zavisnosti od toga na šta je istraživanje usmereno, moguće da istraživač proširi ili pak suzi opseg neverbalnog ponašanja koji će anotirati. Neki od ovih neverbalnih elemenata se brže smenjuju tokom konverzacije, a neki se protežu na duže izgovorene celine, pa će i način na koji su uneti u tekst transkripta biti drugačiji – na primer, položaj tela (sedenje, stajanje, čučanje, itd.) se proteže na duži segment transkribovanog govora, dok se pokreti rukama i usmerenost pogleda češće menjaju, pa će anotacije za njih biti brojnije u tekstu transkripta. Osim toga, potrebno je naglasiti da se u anotiranju npr. gestova, izraza lica, radnji koje se brzo odvijaju, itd. ne može uvek preneti njihov detaljan opis, već samo ono što je za tu konkretnu situaciju specifično. Ukoliko bi se detaljnije opisivao neki gest ili izraz lica, takav transkript bi bio suviše opterećen, teže bi se mogao pratiti i analizirati. Dakle, sama anotacija treba da bude dovoljno informativna, i to tako da ne ugrozi mogućnost nesmetanog prolaženja kroz transkript izgovorenog, kao i da se za opise pokreta, smera, intenziteta i brzine kojima se oni realizuju koriste što konzistentniji izrazi, gotovo formulaički izrazi. Kako navodi Dženks (op.cit.: 75), alati za transkripciju mogu samo delimično prikazati dinamičku prirodu neverbalnog ponašanja.	Before discussing the methods used to transcribe video recordings (see Sections 5.3 and 5.4), this section will identify six categories of nonverbal conduct that are commonly transcribed: body postures, facial expressions, gestures, gaze, proximity, and actions **Jenks (2011, 75)** As discussed in the methods section of this chapter, representing sequentiality with text and visual media is difficult – and somewhat problematic – because transcription tools can only partially capture the dynamic nature of nonverbal conduct.
Gestovi koji se čine rukama, kakvi su na primer pokazivanje, talasanje, „obuhvatanje“ nekog zamišljenog objekta ili materije, i sl., kao i oni koji se čine glavom,	**Jenks (2011, 75-76)** 5.2.3 Gestures Gestures are movements of the outer body (e.g., shoulders, eyebrows, eyes, and hands) that convey meaning and/or perform social action. Although gestures can include any part of the outer body, they are ofen associated with hand and head movements. Examples of hand gestures include, but are not

VNK, str. 90 (385 = **191** nehajl. reč + **194** hajlajt. reči)	limited to, waves, fnger wagging, and pointing.
na primer: klimanje, naginjanje glave na jednu stranu, zabacivanje glave, vrtenje glavom levo–desno, itd., upravo su gestovi koji se u istraživanjima najčešće uključuju u transkript jer su vrlo tesno koordinisani sa govorom.	Looking down, up, over the shoulder, and nodding, are only a few examples of head movements. Movements of the hand and head are ofen transcribed because they – like facial expressions – are explicitly coordinated with talk. Mondada (2007), for example, shows how an ostensibly simple hand gesture – in this case, pointing – is intricately coordinated with talk and turntaking practices, helps manage the task of providing driving instructions, and is synchronized with the nonverbal (and verbal) conduct of the co-interactant. Similarly, in Illustration 5.1, the merchant has her head turned to Peter, a position that shows she is actively listening to what is being said. Peter also has his head turned in, towards the merchant, a position that allows him to set up the necessary physical alignment to establish eye contact. Tese gestures occur as a series of unfolding movements, and allow both interactants to attend to each other's talk while carrying out their institutional roles – again, Peter browses the store while the merchant searches for merchandise.
Pošto su gestovi zapravo vrlo tesno povezani sa drugim fizičkim i semiotičkim objektima u okviru komunikacionog prostora, za transkribovanje i anotiranje gestova ruku i glave i potrebno je znati koje uloge oni igraju u širem društvenom kontekstu. Pozivajući se na Mondadu (2007: 815) Dženks (op.cit.:76) naglašava da „transkripti ne prethode procesu analize, već nastaju uz proces analize“. Dakle, prilikom odlučivanja da li uneti neki pokret u transkript, neophodno je utvrditi kakvu funkciju taj pokret vrši u datoj govornoj, ali i društvenoj situaciji, tj. da li i na koji način je relevantan za nju. Kako za pokrete ruku i glavom, tako i za usmerenost pogleda važi da se vrlo brzo smenjuju, ali i da nose dosta informacija o regulaciji konverzacije – npr. o započinjanju razgovora, preuzimanju reči, obraćanju pojedincu u govornim situacijama sa više učesnika, ali i o naglašavanju izgovorenog, pokazivanju pažnje i zainteresovanosti za temu o kojoj se govori, itd. Svakako da je i kod ovog tipa neverbalnih elemenata prilikom unošenja u transkript potrebno utvrditi njihovu relevantnost u okviru čina interakcije. S obzirom da razdaljina između sagovornika, kao i položaji koji međusobno zauzimaju, i koji mogu biti uslovljeni tom razdaljinom, kao i opšta spacijalna organizacija prostora u kome se konverzacija odvija, utiču u velikoj meri i na neverbalno, ali i verbalno i paralingvističko ponašanje sagovornika, u transkript je potrebno uneti i tu vrstu podataka. Drugim rečima, fizička veličina prostora i predmeti koji se nalaze u tom prostoru (nameštaj, ili vrata, prozor – ako se konverzacija odigrava u zatvorenom; klupa u parku, stajalište gradskog prevoza, tribina sportskog objekta, itd.) prinudiće sagovornike da se postave na specifične lokacije tog prostora, što utiče na način na koji će oni međusobno opštiti i na verbalnom i na neverbalnom planu.	Because gestures are articulated and coordinated with other material and semiotic objects at the site of communication, transcribing hand and head movements requires knowing what role they play in the larger social setting. As Mondada (2007, p. 815) aptly puts it, "transcripts are produced along with the analysis, and not previously to it.
Radnje predstavljaju nizove pokreta i pozicija koji su često koordinisani sa materijalnim i semiotičkim objektima (npr.	**Jenks (2011, 77-78)** 5.2.6 Actions Actions are a series of unfolding nonverbal movements and/or positions that are ofen coordinated

VNK, str. 90a (nastavak s prethodne strane) rukovanje, otvaranje vrata, uključivanje aparata, dodavanje nekog predmeta i sl.), ali isto tako i sa razgovorom. Međutim, mnoge radnje koje se odvijaju paralelno sa govorom nisu nastale kao rezultat govorne interakcije, te je uputno obratiti pažnju prilikom transkripcije video–snimaka na	with material and semiotic objects (e.g., shaking hands, ex changing merchandise, opening a door, and turning on a computer). Although actions are typically coordinated with talk, they do not always unfold during the act of spoken communication. Opening a door, for instance, involves a series of nonverbal movements and positions, but this action is not always performed as a result of, and/or during, spoken communication. It is useful to think of actions while transcribing video recordings, as body movements and positions are part of larger episodes of social events (cf. Goodwin, 2000; 2003). For example, a gaze is rarely just a single direction in which an interactant is looking; it is closely coordi nated with other material and semiotic objects, possesses a trajectory, and per forms the social action of managing turns at talk, among other things. In Illustration 5.1, the merchant is performing the action of searching for mer chandise, a response to Peter's interest in purchasing a shirt. Te merchant's action – in this particular instance – consists of, but is not limited to, bending over (i.e., body posture), turning the head (i.e., gesture), gazing at Peter (i.e., gaze), and smiling (i.e., facial expression). Capturing actions with visual media allows re searchers to discuss the complex interplay between talk, nonverbal conduct, and the social context in which communication takes places.

VNK, str. 91 (256 = **137** nehajl. reč + **119** hajlajt. reči)

postojanje / nepostojanje veze ili uslovljenosti radnje sa govornom interakcijom. Dženks daje slikovit primer situacije u prodavnici odeće (op.cit.: 77) – gde prodavačica jednom rukom traži košulju za kupca dok mu je licem okrenuta, gleda u njega i smeši se, ne prekidajući razgovor koji vode – i naglašava da je pojava video–snimanja omogućila istraživačima da proučavaju kompleksan međuodnos govora, neverbalnog ponašanja i društvenog konteksta u kome se komunikacija odvija.

Svaki video-snimak govorne interakcije sadrži mnoge tipove neverbalnog ponašanja, a s obzirom da je neverbalno ponašanje samo po sebi višeslojno i raznovrsno, istraživači bi trebalo da pristupe transkripciji video–materijala sa jasnom slikom zbog čega određeni pokret ili položaj treba da bude unet u transkript. Dakle, pogrešno bi bilo da istraživač pristupi transkripciji neverbalnog plana izraza bez kriterijuma i nasumice, sa nadom da će takav transkript možda dati neke rezultate.

Neki načini anotiranja neverbalnih elemenata komunikacije

Da bi se u usmenom diskursu sagovorniku preneo npr. neki dijalog koji se odigrao u prošlosti, najčešće se pribegava direktnom citiranju, gde aktuelni govornik „igra uloge“ sagovornika iz tog pređašnjeg dijaloga (Panić Cerovski, 2012a; Panić Cerovski, 2013; Panić Cerovski, Kovačević, 2014). U toj situaciji govornik prenosi (manje ili više verno) verbalni nivo poruke, ali i prateće neverbalno ponašanje (takođe manje ili više verno, menjajući, naglašavajući, poentirajući, dajući i svoj sud o citiranom materijalu i propratnom ponašanju, itd).

Međutim, usmeni i pisani diskurs imaju različite načine predstavljanja govora iz drugog konteksta – pogledajmo segment gde se daje kratak opis i analiza dijaloga koji se vodi u jednoj TV seriji (Polovina i Panić (2012: 16):

For example, Illustration 5.1 shows that the merchant is searching for merchandise with her arm while facing Peter and attending to his spoken words. A researcher may wish to explore wheth er these movements and positions are characteristic of doing merchandise selling in this particular location, or whether similar nonverbal conduct occurs in differ ent communicative settings and contexts.
The six categories introduced in this section provide a glimpse into the types of nonverbal conduct that can be transcribed for the analysis of video recordings. The categories show that a single video still possesses many types of nonverbal conduct. Because nonverbal conduct is complex and varied, researchers must approach the task of transcribing video recordings with an understanding of why a particular movement or position must be transcribed. In other words, a researcher should not randomly transcribe nonverbal conduct with the hopes that the transcript will shed light on some empirical issue.

VNK, str. 92 (366 = **114** nehajl. reč + **252** hajlajt. reči) „...dijalog u kome jedan učesnik pokušava veoma indirektno da sugeriše da bi njegov sagovornik mogao da postane novi direktor firme, rečima: „pa sada kada ja više ne mogu da budem direktor, trebalo bi naći nekog mladog čoveka sa sjajnim novim idejama“, a pri tom očekuje da se sam sagovornik „seti“ te ideje o sebi, što ovome nikako ne pada na pamet u toku sledećih par minuta razgovora. (Ovo je scena iz jedne od epizoda serije „Mućke“ BBC-ija). U toku tih par minuta dijaloga, neverbalno ponašanje govornika koji sugeriše (Del Boy-a) jeste šetnja po sobi, pravljenje pića, itd. Uz podizanje glave i gledanje u prazan prostor sa dužim pauzama „čekanja na sagovornika da kaže pravu stvar“, prevrtanje očima u pojedinim trenucima, posebno lupkanje rukama po ramenima sagovornika (svog mlađeg brata) dok ponavlja: „Nemam ideju ko bi taj mladi čovek mogao biti“ da bi se na kraju bacio u fotelju i namršten pio svoje piće. Indirektnost govornog čina sugerisanja, i nesposobnost sagovornika da razume indirektnu sugestiju značenja su koja su izrazito pojačana vizuelnim neverbalnim ponašanjem govornika (što u ovom slučaju stvara jači komičan efekat).“	**Polovina, Panić (2012, 16)** „...dijalog u kome jedan učesnik pokušava veoma indirektno da sugeriše da bi njegov sagovornik mogao da postane novi direktor firme, rečima: „pa sada kada ja više ne mogu da budem direktor, trebalo bi naći nekog mladog čoveka sa sjajnim novim idejama“, a pri tom očekuje da se sam sagovornik „seti“ te ideje o sebi, što ovome nikako ne pada na pamet u toku sledećih par minuta razgovora. (Ovo je scena iz jedne od epizoda serije „Mućke“ BBC-ija). U toku tih par minuta dijaloga, neverbalno ponašanje govornika koji sugeriše (Del Boy-a) jeste šetnja po sobi, pravljenje pića, itd. Uz podizanje glave i gledanje u prazan prostor sa dužim pauzama „čekanja na sagovornika da kaže pravu stvar“, prevrtanje očima u pojedinim trenucima, posebno lupkanje rukama po ramenima sagovornika (svog mlađeg brata) dok ponavlja: „Nemam ideju ko bi taj mladi čovek mogao biti“ da bi se na kraju bacio u fotelju i namršten pio svoje piće. Indirektnost govornog čina sugerisanja, i nesposobnost sagovornika da razume indirektnu sugestiju značenja su koja su izrazito pojačana vizuelnim neverbalnim ponačšanjem govornika (što u ovom slučaju stvara jači komičan efekat).“
Tako, kada se u pisanoj formi želi predstaviti nečije neverbalno ponašanje tokom govora, bivamo suočeni sa mnoštvom podataka koje treba verbalizovati i preneti u pisanu formu, a koje bismo u svakodnevnom usmenom obliku interakcije vrlo lako preneli – koristili bismo imitiranje, tj. ušli bismo u ulogu citirane osobe, i tako na najdirektniji, neposredan način predstavili i preneli iskaze i propratno neverbalno ponašanje učesnika u tom citiranom razgovoru. A kada su u pitanju lingvistički transkripti razgovora, postavlja se pitanje na koji način organizovati i inkorporirati podatke i opise neverbalnih elemenata komunikacije u osnovni transkript, tj. transkript verbalnog nivoa interakcije. Pogledajmo sledeći primer mikroanalize diskursa, na materijalu jedne TV emisije na srpskom jeziku (Panić, 2007):	***Beograd noću*, Studio B (emisija na srpskom jeziku, 2004-2005) u: Panić N. (2007), *Međuodnos prozodijskih i kineziđkih elemenata u diskursu na elektronskim medijima*. Univerzitet u Beogradu – Filološki fakultet VI+125+6. Magistarski rad, neobjavljen** **[u daljem tekstu: Panić (2007m, br. str.)]** **Cf. Panić N. (2013), *Prozodijski markeri citiranog govora u razgovornom jeziku.* Univerzitet u Beogradu – Filološki fakultet XII+235+1. Doktorska disertacija, neobjavljena** **[u daljem tekstu: Panić (2013d, br, str.)]**
U trenutku kada VOD završava iskaz i kada PROF preuzima reč, reditelj i dalje prikazuje VOD, dok se čuje početak iskaza PROF: „*Pa naravno.“* Zatim je prikazana PROF, koja je takođe položila ruke na krilo, i čiji se pogled pomera sa neke tačke ispred nje na VOD, gde se zadržava nešto duže, tokom trajanja sledećeg dela iskaza: „Ona[21] *sad ima dvadeset dve godine // i već je*	**Panić (2007m, 85-86)** U trenutku kada VOD završava iskaz i kada PROF preuzima reč, reditelj i dalje prikazuje VOD, dok se čuje početak iskaza PROF: „*Pa naravno.“* Zatim je prikazana PROF, koja je takođe položila ruke na krilo, i čiji se pogled pomera sa neke tačke ispred nje na VOD, gde se zadržava nešto duže, tokom trajanja sledećeg dela iskaza: „Ona[31] *sad ima dvadeset dve*

[21] reč je o kćerki PROF
[31] reč je o ćerki PROF

VNK, str. 93 (558 = **0** nehajl. reč + **558** hajlajt. reči)

počela da radi na nekoliko mesta, // i njoj već na neki način ***kaplje*** *nešto // što je...“.* Pri izgovaranju *„već (je počela da radi)“* PROF klimne glavom, na taj način signalizirajući da je to bitna informacija, a i neuobičajena situacija, s obzirom na to da je njena kćerka prilično mlada i da relativno mali broj ljudi njenoga doba u našoj zemlji rade. Zatim iskosi glavu na levu stranu u trenutku kada kaže *„na neki način“* i to najverovatnije zbog prisustva reči „neki“ koja unosi neodređenost, a ovaj pokret glavom u nekim situacijama takođe može biti pokazatelj neodređenosti, pa i nesigurnosti, kolebljivosti, ili pak podređenosti. PROF opet pogleda kratko dole ispred sebe i klimne glavom izgovarajući nastavak iskaza: *„što je pored er..“,* a zatim ponovo u VOD kada kaže *„tog džeparca, tako daa“,* i kratko vrti glavom levo – desno, pa opet pogled upravlja dole ispred sebe, i ubrzanim tempom i pojačanim intenzitetom glasa kaže: *„**ali mi nikad nismo***“ i pritom iskosi glavu udesno, pa nastavlja uobičajenim tempom i normalnom jačinom glasa, gledajući u VOD: *„imali neki naročito veliki problem oko novca“,* klimnuvši glavom kada kaže „*naročito*“. Ovde se može uočiti da govornik (u ovom slučaju PROF) gleda negde neodređeno (npr. dole ispred sebe) kada nije siguran kako da se izrazi i šta da kaže (*„što je pored er...“*), a naročito kada prekida započeti iskaz nekim drugim, umetnutim, iskazom: *„**ali mi nikad nismo**“*, posle čega nastavlja da gleda u sagovornika. Primećujemo i da je iskaz kojim je prekinula svoj već započeti iskaz izgovorila ubrzanim tempom, što takođe pokazuje da je to umetnuta celina. PROF nastavlja, kratko vrteći glavom, i dalje gledajući u VOD: *„ona nije tražila mnogo“*, pa nastavlja ubrzanim tempom, zbog umetnutog iskaza: *„moram da vam kažem“*, te zastaje izgovarajući *„aa“* i zatim kratko klimne glavom, gleda ispred sebe, govoreći: *„naravno, ja sam “*, pa pogled usmerava na VOD, i izgovara *„pošto je ona jedinica“,* gledajući opet ispred sebe i klimnuvši glavom kada kaže „*jedinica*“, pa zatim ponovo pogled podiže ka VOD i nastavlja: *„uvek se trudila“* iskosivši glavu u levu stranu. Nakon toga PROF napravi vrlo kratku stanku (u koju je uključeno kratko zamuckivanje) pri čemu pogleda kratko gore ulevo, i vrativši glavu u neutralan položaj, kratko zatvori oči na samom početku ovog umetnutog iskaza, pa kaže nastavljajući zatim da gleda u VOD: *„znate onu **čuvenu** priču // roditelji se trude da deca imaju sve ono što oni nikada **nisu** imali.“*, a pred kraj iskaza pogled opet spušta negde ispred sebe. Pojačanim intenzitetom izgovara reč „čuvenu“, pritom usporava tempo govora i istura glavu. Takođe, reč „nisu“ ističe pojačanim intenzitetom glasa i kratkim klimanjem glave, kada kaže *„nikada nisu imali“.* Tek sad PROF ravnomerno spušta visinu glasa, tj. pred kraj ovog iskaza visina glasa i intenzitet se ravnomerno smanjuju, a i tempo se usporava, što je signal da je to kraj jedne celine, tj. jednog složenog iskaza koji je sastavljen od umetnutih iskaza , kao i od započetih i prekinutih iskaza. Dakle, od trenutka kada je preuzela reč PROF je u suštini izrekla samo dva iskaza. To se ne primećuje, jer se ovaj drugi – složeni, višečlani i isprekidani iskaz ne doživljava kao jedinstven, upravo i zbog promena u tempu i intenzitetu glasa, kao i zbog pokreta koje pritom pravi, a i svakako zbog sadržine tog iskaza, tj. zbog velikog broja informacija (čak sedam) koje se nalaze u njemu:

godine // i već je počela da radi na nekoliko mesta, // i njoj već na neki način ***kaplje*** *nešto // što je...“.* Pri izgovaranju *„već (je počela da radi)“* PROF klimne glavom, na taj način signalizirajući da je to bitna informacija, a i neuobičajena situacija, s obzirom na to da je njena kćerka prilično mlada i da relativno mali broj ljudi njenoga doba u našoj zemlji rade. Zatim iskosi glavu na levu stranu u trenutku kada kaže *„na neki način“* i to najverovatnije zbog prisustva reči „neki“ koja unosi neodređenost, a ovaj pokret glavom u nekim situacijama takođe može biti pokazatelj neodređenosti, pa i nesigurnosti, kolebljivosti, ili pak podređenosti. PROF opet pogleda kratko dole ispred sebe i klimne glavom izgovarajući nastavak iskaza: *„što je pored er..“,* a zatim ponovo u VOD kada kaže *„tog džeparca, tako daa“,* i kratko vrti glavom levo – desno, pa opet pogled upravlja dole ispred sebe, i ubrzanim tempom i pojačanim intenzitetom glasa kaže: *„**ali mi nikad nismo***“ i pritom iskosi glavu udesno, pa nastavlja uobičajenim tempom i normalnom jačinom glasa, gledajući u VOD: *„imali neki naročito veliki problem oko novca“,* klimnuvši glavom kada kaže „*naročito*“. Ovde se može uočiti da govornik (u ovom slučaju PROF) gleda negde neodređeno (npr. dole ispred sebe) kada nije siguran kako da se izrazi i šta da kaže (*„što je pored er...“*), a naročito kada prekida započeti iskaz nekim drugim, umetnutim, iskazom: *„**ali mi nikad nismo***“, posle čega nastavlja da gleda u sagovornika. Primećujemo i da je iskaz kojim je prekinula svoj već započeti iskaz izgovorila ubrzanim tempom, što takođe pokazuje da je to umetnuta celina. PROF nastavlja, kratko vrteći glavom, i dalje gledajući u VOD: *„ona nije tražila mnogo“*, pa nastavlja ubrzanim tempom, zbog umetnutog iskaza: *„moram da vam kažem“*, te zastaje izgovarajući *„aa“* i zatim kratko klimne glavom, gleda ispred sebe, govoreći: *„naravno, ja sam “*, pa pogled usmerava na VOD, i izgovara *„pošto je ona jedinica“,* gledajući opet ispred sebe i klimnuvši glavom kada kaže „*jedinica*“, pa zatim ponovo pogled podiže ka VOD i nastavlja: *„uvek se trudila“* iskosivši glavu u levu stranu. Nakon toga PROF napravi vrlo kratku stanku (u koju je uključeno kratko zamuckivanje) pri čemu pogleda kratko gore ulevo, i vrativši glavu u neutralan položaj, kratko zatvori oči na samom početku ovog umetnutog iskaza, pa kaže nastavljajući zatim da gleda u VOD: *„znate onu **čuvenu** priču // roditelji se trude da deca imaju sve ono što oni nikada **nisu** imali.“*, a pred kraj iskaza pogled opet spušta negde ispred sebe. Pojačanim intenzitetom izgovara reč „čuvenu“, pritom usporava tempo govora i istura glavu. Takođe, reč „nisu“ ističe pojačanim intenzitetom glasa i kratkim klimanjem glave, kada kaže *„nikada nisu imali“.* Tek sad PROF

VNK, str. 93a (nastavak s prethodne strane)	ravnomerno spušta visinu glasa, tj. pred kraj ovog iskaza visina glasa i intenzitet se ravnomerno smanjuju, a i tempo se usporava, što je signal da je to kraj jedne celine, tj. jednog složenog iskaza koji je sastavljen od umetnutih iskaza , kao i od započetih i prekinutih iskaza. Dakle, od trenutka kada je preuzela reč PROF je u suštini izrekla samo dva iskaza. To se ne primećuje, jer se ovaj drugi – složeni, višečlani i isprekidani iskaz ne doživljava kao jedinstven, upravo i zbog promena u tempu i intenzitetu glasa, kao i zbog pokreta koje pritom pravi, a i svakako zbog sadržine tog iskaza, tj. zbog velikog broja informacija (čak sedam) koje se nalaze u njemu:

VNK, str. 94 (309 = **74** nehajl. reč +**235** hajlajt. reči)

njena ćerka ima dvadeset dve godine,

ona (ćerka) već radi na nekoliko mesta,

njena ćerka ima primanja i pored džeparca,

njihova porodica nikad nije imala većih finansijskih problema,

njena ćerka nije nikada tražila mnogo novca,

ona je jedinica,

PROF se trudila, kao i svi roditelji, da njeno dete ima ono što ona sama nije.

Ovaj deo mikroanalize diskursa nam pokazuje koliko tekst koji se odnosi na detaljniji opis neverbalnog ponašanja sagovornika i donekle analizu izrečenog premašuje po dužini dati segment razgovora, tako da je ovakav vid mikroanalize moguće uraditi samo kada je reč o kraćem odlomku. U proseku za pet minuta razgovora potrebno je nekoliko desetina kucanih strana da bi se dobila slika o preplitanju neverbalnih i verbalnih aspekata razgovora (Polovina, Panić, 2012: 19).

Pogledajmo sada deo transkripta ovog istog segmenta razgovora, gde su unete anotacije za pokrete glavom. Vidimo, dakle, osnovni transkript sa oznakama za suprasegmentna obeležja (u ovom slučaju anotiran je tempo govora – opisno, i glasnoća), u koji su zatim unete anotacije za pokrete glavom (*klimne 1; iskosi ulevo; istura glavu, levo–desno*, i sl.):

PROF: pa naravno. // ona sad ima dvadeset dve godine // i klimne 1 glavom već je počela da radi na nekoliko mesta, // i njoj već iskosi ulevo na neki način klimne 1 glavom **kaplje** nešto // što je klimne 1 glavom pored er tog džeparca, kratko levo-desno tako daa, iskosi udesno **ali mi nikad nismo** ubrzano imali neki klimne 1 glavom naročito veliki problem oko novca, // ona kratko levo-desno nije tražila mnogo, moram da vam kažem, *ubrzano* // a // kratko klimne 1 glavom naravno, ja sam, // pošto je ona klimne 1 jedinica, // iskosi ulevo uvek se trudila - er, vraća se u neutralni položaj znate onu istura glavu **čuvenu** *usporeno* priču// roditelji se trude da deca imaju sve ono što oni kratko klimne 1 nikada **nisu** imali.

njena ćerka ima dvadeset dve godine,
ona(ćerka) već radi na nekoliko mesta,
njena ćerka ima primanja i pored džeparca,
njihova porodica nikad nije imala većih finansijskih problema,
njena ćerka nije nikada tražila mnogo novca,
ona je jedinica,
PROF se trudila, kao i svi roditelji, da njeno dete ima ono što ona sama nije.

Polovina, Panić (2012, 19). V. VNK, str. 106.
Međutim, ovakvu vrstu mikroanalize je moguće uraditi i opisati samo ukoliko se radi o kraćem odlomku, tako za 5 minuta razgovora (Panić, 2007) potrebno je nekoliko desetina kucanih strana da bi se dobila slika o preplitanju neverbalnih i verbalnih aspekata razgovora.
Up. Panić (2013d, 44)
Međutim, ovakvu vrstu mikroanalize je moguće uraditi i opisati samo ukoliko se radi o kraćem odlomku, tako za 5 minuta razgovora (Panić, 2007) potrebno je nekoliko desetina kucanih strana da bi se dobila slika o preplitanju neverbalnih i verbalnih aspekata razgovora.
Up. Panić (2007m, 15)
Naime, za anotiranje jedne sekunde materijala u okviru mikroanalitičkih istraživanja gestikulacije u konverzaciji potrebno je više od sat vremena.

Up. Panić (2013d, 42-43) V. VNK, str. 142.
U lingvističkoj literaturi moguće je ovako predstaviti prateće neverbalno ponašanje, npr. pokrete glave:

pa naravno. // ona sad ima dvadeset dve godine // i klimne 1 glavom već je počela da radi na nekoliko mesta, // i njoj već iskosi levo na neki način klimne 1 glavom **kaplje** nešto // što je klimne 1 glavom pored er tog džeparca, kratko levo-desno tako daa, iskosi udesno **ali mi nikad nismo** *ubrzano* imali neki klimne 1 glavom naročito veliki problem oko novca,// ona kratko levo-desno nije tražila mnogo, moram da vam kažem, *ubrzano* // a // kratko klimne 1 glavom naravno, ja sam, // pošto je ona klimne 1 jedinica, // iskosi ulevo uvek se trudila - er, vraća se u neutralni položaj znate onu istura glavu **čuvenu** *usporeno* priču// roditelji se trude da deca imaju sve ono što oni kratko klimne 1 nikada **nisu** imali.

VNK, str. 95 (330 = **256** nehajl. reč +**74** hajlajt. reči)

Najpre uočavamo da je ovakav transkript lakše pratiti, čitljiviji je, međutim, moramo se zapitati šta biva kada je potrebno uneti anotacije za još neke neverbalne elemente, a to je najčešće neophodno? Jer, ako na ovakav način unesemo i anotacije za usmerenost pogleda, pokrete rukama, promene položaja tela, i sve što smo izdvojili kao relevantno za određeno istraživanje, dobićemo tekst kroz koji je vrlo komplikovano prolaziti. A svakako da treba naglasiti i da je vrlo komplikovano, čak vrlo teško izgledno, upravo sačiniti takav transkript gde bi se istovremeno anotirali svi ovi pokreti koje smo sad naveli. Jedno od mogućih rešenja je načiniti posebne transkripte gde će se u osnovni transkript unositi anotacija samo određenih neverbalnih elemenata, npr. pokreti glave, u drugom pokreti ruku, u trećem usmerenost pogleda, itd. za odgovarajuće fenomene na planu interakcije koji istražujemo – ovo se naravno odnosi na ona lingvistička istraživanja koja se tiču međuodnosa verbalnog i neverbalnog plana komunikacije. Nakon te faze, pristupilo bi se integraciji sačinjenih posebnih transkripata u jedan, ali tako da se i vizuelno može lako zaključiti šta je transkript izgovorenog, a šta anotacija neverbalnih elemenata, kao na primer u sledećem segmentu transkripta (Panić Cerovski, 2012: 137):

DAN: ... da izađemo negde u kafić ili diskoteku, *tiše* // znači uvek su tu kao **zajedno**, // **kratko zabacuje glavu** pa ako ja danas nemam // **klimne glavom**, **pogled u VOD, leva ruka savijena u laktu, uperena ka VOD, dlan okrenut na gore** okej, // ovaj [**desnom rukom, savijenom u laktu pravi kružan pokret ka VOD** ti ćeš da platiš, // a **levom rukom pravi kružan pokret ka sebi]** ja ću sutra, // tako da , // mis'im moje društvo kako je (...)

Daćemo ovde još jedan primer obeležavanja neverbalnih elemenata u okviru lingvističke analize govorne interakcije, gde je anotacija neverbalnih elemenata takođe data opisno, ali sa više detalja, te su segmenti iskaza dati u posebnim redovima, kako bi bilo preglednije, a dat je i paralelno prevod iskaza na engleski jezik (Rodrigues I. G., 2005, **10-11**):

Na ovom primeru (trajanje ovog odlomka iz korpusa je 1 min) možemo videti da je tekst opisa pokreta glave inkorporiran u sam tekst transkripta izgovorenog, a nalazi se ispred govorne celine sa kojom se paralelno javlja. Isto tako je moguće predstaviti i ostale neverbalne elemente koje smatramo značajnim za komunikaciju i za našu lingvističku analizu. Kao što se vidi u ovom isečku, pokreti glave su vrlo česti, skoro u svakoj intonacionoj jedinici se javlja neki pokret glavom govornika, a uglavnom je najčešće klimanje glavom u funkciji isticanja, naglašavanja (kod slušaoca taj pokret se takođe često javlja, ali u funkciji podržavanja govornika da nastavi sa izlaganjem, ili u funkciji pokazivanja slaganja sa onim što govornik kazuje). Međutim, ako paralelno posmatramo i druge relevantne pokrete koji prate verbalni nivo iskaza – pokrete rukama, promene položaja tela, poglede, facijalnu ekspresiju, itd., onda ovakav način anotiranja pokreta može da bude nezadovoljavajući, zapravo transkript biva ovim anotacijama preopterećen i samim tim praktično neupotrebljiv.

Панић (2012а, 137) **V. VNK, str. 137.**

У следећим примерима видећемо улоге које ови покрети имају у конверзацији:

DAN: ... da izađemo negde u kafić ili diskoteku, *tiše* // znači uvek su tu kao **zajedno**, // $_{\textbf{kratko zabacuje glavu}}$ pa ako ja danas nemam // $_{\textbf{klimne}}$ **glavom**, **pogled u VOD, leva ruka savijena u laktu, uperena ka VOD, dlan okrenut na gore** okej, // ovaj **[desnom rukom, savijenom u laktu pravi kružan pokret ka VOD** ti ćeš da platiš, // a **levom rukom pravi kružan pokret ka sebi]** ja ću sutra, // tako da , // mis'im moje društvo kako je (...)

VNK, str. 96 (429 = **0** nehajl. reč + **429** hajlajt. reči)

`na=´`im`po´ssi`bili (being impossi) - *CL raises her arms a little higher and moves them forward, maintaining the same hand position; moves her head upwards; looking upwards, keeping her eyebrows arched; then moves her head to the left (IV); IV is also looking at her;*

DA(´hA)-de de tEr- (ble to have it) - *CL looks at IV; moves her hands away from each other towards her sides, loosening her fingers, whose tips stay in contact; raises her head a little, facing IV the entire time;*

-A nÃo ´`´ser `que -no fu`tUro; - (unless in the future) *CL moves her hands closer to her body; the fingertips are intertwined and begins a circular movement, from her lower front to her upper body; completes two consecutive circular movements (one coincides with the utterance "*a não ser*" and the other with "*no futuro*"); then, stops the intertwined hands in front of her chest; during these circular movements, lowers, raises and then lowers again her head, moving it slightly to the right, towards ES, and repeats the raising and repeats the lowering of her head.*
-hAja man´ipula[ções -ge`NÉ:] – (there may be gene) – CL designs, with her hands/arms, another circle identical to the previous ones; continues looking at ES; at "pulações" turns her head towards IV and looks at her; ES emits a feed-back signal (at "gene");

´ti-cas (tic) - CL makes another movement, a little less circular than the previous ones; finishes with her hands intertwined on her lap, head facing ES;

((inspiração/inspiration)) - CL raises her hands a little, keeping the palms facing towards her body, fingers pointing upwards; starts to slope head downwards and look downwards;

`´no –corpo (in the body) - at "corpo" – still looking downwards, towards her own body, CL makes two asymmetric movements with her hands: at "no cor" – moves her right hand in the direction of her body, left hand towards the front; at "po" moves the right hand to the front and the left hand towards her body;

[´hu`Mano] (human) - CL intertwines her hands in front of her chest; continues to look downwards, after "mano", arches her eyebrows; IV emits a disagreement signal which CL doesn't react to <all>-e ´não `sei `quê.> (and whatever) - CL turns her head a little to the left and shrugs her shoulders, the left shoulder remaining higher; continues to have arched eyebrows; looks at ES;

((inspiração/inspiration)) - CL keeps her eyebrows arched; moves visual focus upwards;

<<all>-portanto-> (then) - CL raises her head a little more; continues to look upwards; eyebrows arched; starts to rotate her hands towards the outside;

VNK, str. 97 (271 = **133** nehajl. reč + **138** hajlajt. reči)

´na=impo`ssi-biliDAde ´de TER, (being impossible to have it) – CL rotates her hands further towards the outside, keeping them open with the fingers intertwined, palms facing her body; starts to stretch her arms towards the front;

<<a>-as pe´`ssOas ´vÊem na adop - (people see in adop) CL looks down, lowers her head, pushing her neck forwards, lowers the shoulder that was more raised; stretches fully her arms towards the front until her hands reach the level of her knees, palms of the hands largely open pointing upwards;

´`çÃo ´uma ´forma´`´dE> (tion a way of) - retains the same position of her arms/hands and head.

Ono što se može uočiti na osnovu ovih primera je da se u lingvističkom opisu neverbalnih elemenata komunikacije nastoji da se zabeleži formalna strana, za razliku od književnih prikaza neverbalnog ponašanja likova, ili svakodnevnog, neformalnog razgovornog stila, gde su opisima koji se odnose na neverbalne elemente ponašanja dodate i funkcije koje oni imaju u datim situacijama. Značenja i funkcije koje imaju neverbalni elementi u komunikaciji se, međutim, u transkripte ne unose upravo zato što jedan isti neverbalni element može unositi različita značenja, u zavisnosti od lingvističkog, ali i vanlingvističkog konteksta, a isto tako i jedno isto značenje može se uspostaviti korišćenjem različitih neverbalnih elemenata (Polovina, Panić; 2012: 19).

Polovina, Panić (2012, 19) [pogrešan citat]
Cf. Panić (2013d, 44)
U lingvističkom opisu neverbalnog ponašanja, nasuprot svakodnevnom i književnom govoru, nastoji se razdvojiti „formalna“ strana, zapisati pokrete i izraze lica bez uključivanja njihove uloge u ostvarivanju nekog značenja (ne znak za „odlično“ već „prst i kažiprst spojeni te čine krug“, ne italijanski znak za „rogonju“ već „ispružena oba kažiprsta koji se drže uz slepoočnice“ ili „ispuženi kažiprst i mali prst sa rukom ispred tela“ (Moris, 2005), itd.). Jasno je da su takvi, formalni opisi pokreta i facijalne ekspresije i sl., na neki način „opterećeni“, i mnogo je lakše videti vizuelnu sliku, ali kada se radi o analizi komunikacije nije moguće navesti neki kompleksni čin i da se odmah pripiše funkcija. Određeno značenje može da bude pripisano različitim pokretima i izrazima lica, i obrnuto, jedan isti pokret ili izraz lica može da se tumači različim funkcijama. Dakle, kao i u svakoj lingvističkoj analizi može se poći od detaljnog objašnjenja pojedinačnih iskaza, ili, da se uoči određeni tip fenomena, i onda da se na osnovu analize niza instancijacija tog fenomena traže zaključci o njegovim raznim pojavnim oblicima. U ovom potonjem slučaju pretpostavlja se da je potrebno imati jezički materijal uobličen tako da može da se pronalazi zadati jezički tip na širem korpusu. Međutim, postavlja se pitanje koji je optimalni način da se pripremi jezički korpus koji ima i audio i vizuelnu komponentu zabeleženu u pisanoj formi, odnosno kakvu vrstu transkripcije radimo u cilju takvog istraživanja.

Dodatni elementi transkripta

Kao što smo do sada prikazali, predstavljanje neverbalnih elemenata u transkriptima može biti za istraživače veliki izazov, zbog kompleksne prirode neverbalnog ponašanja i njegove uloge u ljudskoj interakciji, ali i zbog toga što još uvek ne postoji jedan jedinstveni sistem beleženja ovih elemenata. Kako naglašava Dženks (ibid.: 78), ako posmatramo ovaj problem iz istorijske perspektive, nailazimo na

Jenks (2011, 78)
Representing nonverbal conduct in transcripts presents many challenges.

From a historical perspective, the challenge lies in

VNK, str. 98 (**322** = 1**40** nehajl. reč + **182** hajlajt. reči)

objašnjenje. Ono se sastoji u tome da su se transkripti javili u eri audio–snimaka, dakle kao odgovor, tj. posledica napredovanja tehnike i tehnologije. U to vreme nije postojala mogućnost i video–snimanja, te se nisu ni razvijale metode i konvencije za transkribovanje neverbalnih elemenata komunikacije, i stoga sistemi za transkripciju i dalje u velikoj meri odražavaju zapravo audio–snimke i njihovu istorijsku ulogu u humanističkim i društvenim naukama.
Pored toga, transkripti su i dalje usmereni na „papirnu“, tekstualnu formu, i postavlja se izazov pred istraživača kako na što bolji i precizniji način predstaviti neverbalno ponašanje upravo u toj formi, a da se pritom ne zanemare važne nijanse, karakteristike, specifičnosti, itd. Zbog veće preciznosti, otklanjanja dvosmislenosti i lakšeg interpretiranja od strane čitaoca, istraživači pribegavaju ubacivanju dodataka u transkript, kao i u naučne radove. Ti dodatni elementi mogu biti: crteži, „zamrznute“ slike, ili digitalno obrađene „zamrznute“ slike (Jenks, 2011: 80–84). Dakle, u nekim slučajevima prosto je uputno staviti i vizuelnu predstavu nekog trenutka transkribovanog razgovora, kako bi se otklonila eventualna nedoumica u interpretaciji koja može nastati ako se oslonimo samo na tekstualni transkript.

Crteži. Ovom načinu vizuelnog predstavljanja učesnika u interakciji uglavnom se pribegava kada istraživač nema dozvolu da prikaže identitet učesnika, odnosno kada učesnici i mesto na kome se dešava interakcija treba da ostanu nepoznati javnosti.
Crtežom se prikazuju učesnici u konverzaciji i prostor u kome se konverzacija odvija u donekle svedenoj formi, ali ipak dovoljno informativno što se tiče samog neverbalnog ponašanja, odnosno pozicije koju imaju učesnici u tom prostoru. Naravno, crteži mogu biti sa manje i više detalja, a i mogu biti manje ili više kvalitetni, ali pre svega moraju da što vernije predstave neverbalno ponašanje koje je bitno za datu za naučnu analizu.
U slučajevima koji su kompleksniji, npr. interakcija sa većim brojem učesnika na javnim mestima, teže je načiniti valjan crtež – u tim situacijama crtež može na nedovoljno adekvatan način, to jest nedovoljno detaljno predstaviti neki neverbalni

the fact that transcripts were initially created in response to the use of audio recorders. Because most recorders at the time did not capture nonverbal conduct, researchers did not have an immediate need to devise comprehensive and detailed transcription conventions for body movements and positions. The challenge in present day research – with technological advancements in video recorders and other data capturing devices – is to devise and refine ways of representing nonverbal conduct in paper-based transcripts.

Jenks (2011, 82)
5.3.3 Drawings
Drawings of nonverbal conduct are produced if the researcher has not been given ethical clearance to publish video stills and/or if the identities of people and places must be anonymized.

However, drawings vary greatly in detail and quality. If drawings must be used, then it is crucial to fully capture those features of nonverbal conduct that are analytically important (see, for example, the hand gesture of the merchant in Illustration 5.3).

VNK, str. 99 (223 = **91** nehajl. reč + **132** hajlajt. reči)

element interakcije. Ipak, i pored ovog ograničenja, prednost crteža je u tome što se relativno lako može načiniti i što zadržava anonimnost učesnika interakcije.

„Zamrznute“ slike. Ovaj način vizuelnog predstavljanja učesnika u interakciji i njihovih pokreta i položaja su zapravo slike iz video–snimka. Mnogi kompjuterski programi omogućavaju sačinjavanje „zamrznutih“ slika iz video–snimka, kako komercijalni, tako i besplatni programi za puštanje video–snimaka.

Kao i crteži, i slike iz video–snimka pružaju mogućnost da se prikaže neverbalno ponašanje, zapravo jedan trenutak, jedna tačka u vremenu u neverbalnom ponašanju interaktanata, ali ipak ne mogu pružiti nikakve informacije o tome šta je u tom trenutku izgovoreno.
Zbog toga je potrebno da se na neki način pridruži odgovarajući iskaz ili deo iskaza snimku, tj. slici. To se može uraditi tako što se tekst transkripta izgovorenog iskaza ili dela iskaza ubaci direktno na sliku uz pomoć programa za grafičko editovanje, ili pak tako što se tekst izgovorenog stavi iznad ili ispod slike.

Ipak, jedna od najvećih mana zamrznute slike iz video–snimka je što oduzima veliku količinu memorijskog prostora, a i prostora na stranici, što zatim otežava i sam prenos, kopiranje, itd. transkripata. Osim toga, „zamrznute“ slike nam ne mogu predstaviti neki pokret ili radnju, već samo trenutak – poziciju koju ima deo tela, ili položaj koji zauzima učesnik u interakciji – dakle predstavljaju pokrete i radnje statično.

Jenks (2011, 80)
5.3.2 Video stills
Many commercially available software programs have the capability of producing video stills. Furthermore, many free, open-source video players that provide similar picturecapturing capabilities are available online (for a discussion of the ways in which transcription software is used to transcribe and analyze video recordings, see Section 6.3.6).
video stills provide rich illustrations of nonverbal conduct. However, the video still on its own does not provide any information regarding what is being said.
Jenks (2011, 80-81)
One way of incorporating the spoken component of this encounter is to enter the text directly onto the video still with a graphics editor program. An equally effective method for adding text to images of nonverbal conduct is to place the talk below or above the video still.
Jenks (2011, 82)
A key disadvantage in using video stills, however, is that they consume a considerable amount of storage (and page) space, which can in turn make transporting and sharing transcripts difficult. Despite video stills providing a visual medium from which detailed analyses of nonverbal conduct can be made, video stills provide snap shots of body movements and positions.

VNK, str. 100 (166 = **34** nehajl. reč + **132** hajlajt. reči)

Slika 2. „Zamrznuta“ slika sa video–snimka emisije Majkl Parkinson, TV BBC

Na slici 2. vidimo zamrznutu sliku snimka jedne televizijske emisije emitovane na BBC–ju, gde dvojica sagovornika sede, okrenuti jedan drugome, ruku donekle naslonjenih laktovima na naslon za ruke, pri čemu su šake i podlaktice smeštene na krilo, gde jedan učesnik govori, pogleda usmerenog naniže, u prostor ispred sebe, dok ga drugi učesnik gleda u predelu lica, glave blago iskošene na levu stranu. Dakle, vizuelni dodaci kakvi su crteži, zamrznute slike, obrađene i neobrađene, ne mogu nam pružiti uvid u to kako su tekli pokreti, već samo pozicije koje trenutno zauzimaju sagovornici, kao i trenutni položaji koji zauzimaju njihovi delovi tela. Ali zato se njima mogu, kao što smo naveli ranije, na efektniji način predstaviti određena neverbalna ponašanja i otkloniti moguće nejasnosnoće i dvosmislenosti koje mogu proizići iz tekstualnog dela transkripta neverbalnog ponašanja.

Digitalno obrađene „zamrznute“ slike. Zbog toga što video–snimci iz korpusa za istraživanje mogu sadržati osetljiv materijal, npr. teme snimljenih razgovora sadrže poverljive ili osetljive informacije, ili zato što učesnici pripadaju osetljivim grupama,

Jenks (2011, 83)
5.3.4 Digital renderings
It is not uncommon for data recordings to contain sensitive and/or private issues. The interactants that have been recorded may be vulnerable,

VNK, str. 101 (267 = **91** nehajl. reč + **176** hajlajt. reči)

javlja se potreba da se sakrije identitet učesnika. Pošto je moguće preko zamrznute slike video–snimka otkriti identitet učesnika, pribegava se digitalnoj obradi te slike. Kod digitalno obrađene slike, kao i kod crteža, neki detalji bivaju ispušteni, te se nema potpuniji uvid kao kod „zamrznutih“ slika. U zavisnosti od potreba, kao i od etičkih ograničenja, može se pribeći obimnijem obrađivanju slike, gde će se videti samo obrisi učesnika. Moguće je i dodatno isključiti boju, te se dobijaju crno–bele slike. Ukoliko nema većih ograničenja u pogledu drugih uslova, može se uraditi samo obrada lica, koja bivaju zamagljena, a ostali detalji ostaju vidljivi, zajedno sa prostorom u kome se razgovor odvija.

Kako predstaviti sekvencijalnost neverbalnih elemenata?

Kao što smo do sada prikazali, vizuelni dodaci ne mogu pružiti uvid u nizanje neverbalnih elemenata, već samo statično mogu predstaviti neverbalno ponašanje. Da bi se pokreti i promene položaja prikazali u transkriptu tako da se može videti kako se odvijaju tokom govora, potrebno je uvesti i anotacije za način njihovog vršenja, kao i za temporalnost (Jenks, 2011: 85).

Način vršenja nekog pokreta se odnosi zapravo na to kako je neki pokret načinjen, na primer pokret glavom može biti klimanje glavom, vrtenje levo–desno, zabacivanje glave, odmahivanje, naginjanje glavu na jednu stranu, itd. Pod temporalnošću se ovde podrazumeva tačka u vremenu ili period vremena gde se paralelno sa verbalnim nivoom poruke javlja ili odvija neki pokret ili promena položaja.
Nizanje neverbalnih elemenata se u transkriptu može prikazati korišćenjem odgovarajućih simbola, dodavanjem sekvenci slika iz video–snimka, anotiranjem tačnog vremena (izraženog sekundama i delovima sekunde), a često se koriste i specijalizovani kompjuterski programi.

or the topics of discussion may deal with confidential information. As with drawings, researchers must sacrifice some detail of nonverbal conduct when digitally rendering video stills.
For example, the colors in illustration 5.5 may reveal who the interactants are, and where the interaction is taking place, whereas the embossing in Illustration 5.4 more effectively masks the identity of the interactants. Video stills can also be manipulated in selected areas (e.g., the face or body of an interactant), which is helpful for maintaining a high level of detail while providing anonymity.

Jenks (2011, 84)
5.4 Methods for representing sequentiality

Jenks (2011, 85)
In order to capture movements and positions as they unfold during communication, researchers must consider a different set of representational issues. Transcribing the sequentiality of nonverbal conduct requires addressing at least one of two representational issues: manner and temporality.
The manner of nonverbal conduct includes the positions and movements of, for example, a hand wave or a head nod. Temporality as a representational issue is related to how nonverbal movements and positions unfold as words are spoken

VNK, str. 102 (262 = **109** nehajl. reč + **153** hajlajt. reči)

Simboli. Prikazivanje sekvencijalnosti neverbalnih elemenata u transkriptima se najčešće vrši pomoću simbola, kakvi su na primer dvotačka, tačka–zarez, asterisk, zagrade, itd. Simboli se koriste zato što se tako najbrže i najjednostavnije mogu prikazati promene položaja ili pokreta i u tekstualnim transkriptima i u transkriptima sa vizuelnim dodacima.

Istraživač koji sačinjava transkript za svoje istraživanje će svakako odabrati odgovarajuće simbole da označi ono što je za njegovo istraživanje relevantno u pogledu nizanja neverbalnih elemenata, i taj skup simbola će navesti u prilogu rada zajedno sa objašnjenjima na šta se svaki simbol odnosi. Naravno, neophodno je da postoji konzistentnost u korišćenju svakog odabranog simbola.
U tekstualnim transkritima simboli pokazuju gde se neverbalni element pojavio u odnosu na govor – koristi se simbol koji označava početak i kraj vršenja pokreta, i simbol koji označava odgovarajući pokret.

U sledećem primeru, koji navodi Dženks (ibid., 85), dat je deo transkripta u kome vidimo simbole ^ i + u liniji 7a.

5 Merchant: hello sir.

6 (0.5)

7 do↓ you↑ wa↓nna↑ something?

7a ^++++++++++++++++++++++^
8 (0.4)

9 Peter: walk in here and have a look.

Simboli koji se odnose na pokrete dati su u posebnom redu (7a), kako bi se lakše vizuelno predstavilo kako se gest odvija u odnosu na izgovoreno (red 7). Simbol ^ je korišćen da označi početak i kraj gesta, a symbol + za sam gest: ispružanje ruke.
Pogledajmo još jedan primer korišćenja simbola, ali ovog puta ne za pozicioniranje gesta u toku govora, jer su opisi gestova u ovom transkriptu dati ispred dela iskaza sa kojim su se paralelno javili. Drugim rečima, transkript neverbalnog

Semi-colons, commas, asterisks, and other symbols can be used to transcribe the sequentiality of nonverbal conduct. This method is commonly used, as it provides a fast and effective way of representing nonverbal conduct. Symbols are also highly flexible in that they can be used in both text-only transcripts and visual media.

One symbol is used to represent the beginning and end points of nonverbal conduct, and a second symbol corresponds to the nonverbal conduct.
For example, in Extract 4, the merchant extends her arm out as she asks a question. The caret symbol '^' is used to represent the beginning and end points of the gestural movement, and the addition symbol '+' corresponds to the gesture. Te symbols are placed on a separate line(7a) in order to make it easier to visualize how the gesture unfolds as question is being asked.

5 Merchant: hello sir.

6 (0.5)

7 do↓ you↑ wa↓nna↑ something?
7a ^++++++++++++++++++++++^
8 (0.4)

9 Peter: walk in here and have a look.

The symbols are placed on a separate line (7a) in order to make it easier to visualize how the gesture unfolds as the question is being asked. The caret symbol '^' is used to represent the beginning and end points of the gestural movement, and the addition symbol '+' corresponds to the gesture.

VNK, str. 103 (176 = **150** nehajl. reč +**26** hajlajt. reči)

ponašanja nije ispisan u posebnom redu, kao što je slučaj u prethodnom primeru, ali jeste odvojen vizuelno – ispisan je u subskriptu, manjom veličinom slova koja su i boldirana.

MM: (…) **u M** c'est bien les ↓**silences** *usporeno* dans ce métier **podiže ruke sa stola (savijene u laktu) i sklopi šake, pa obe ruke u tom položaju pomera napred** // ››› écouter et regarder, // ››› et\ ↓**observer** **klimne glavom** (…)

Ovde uočavamo simbol ››› koji se nalazi iza opisa pokreta rukama, a korišćen je za označavanje ponavljanja određenog pokreta. U ovom slučaju govornik MM je pokret načinila 3 puta, te se zato i simbol › ponovio 3 puta. U slučaju da je ovaj pokret načinjen jednom, simbol › ne bi bio stavljen. (Ostali simboli iz ovog primera odnose se na anotaciju suprasegmentnih obeležja govora.)

Sekvence slika iz video–snimka. Ovaj način prikazivanja promena u neverbalnom ponašanju se može koristiti kada treba prikazati odvijanje više neverbalnih elemenata koji se javljaju simultano. Na datom primeru sekvence od 4 zamrznute slike (Slika 3.) vidimo promene u pokretima dvojice sagovornika:.

Jenks (2011, 86)

5.4.2 Sequencing

A second way of representing the manner of nonverbal conduct is to sequence video stills. Sequencing requires merging two or more video stills into a single picture. The method of sequencing video stills is particularly useful in capturing the unfolding of several nonverbal movements and/or positions. For instance, in Illustration 5.7, four video stills have been merged into a single picture.

VNK, str. 104 (165 = **165** nehajl. reč + **0** hajlajt. reči)

Slika 3. Sekvenca zamrznutih slika sa video–snimka

Ono što je uočljivo u datoj sekvenci je da nijedan od sagovornika ne menja u znatnijoj meri položaj tela. Sagovornik koji je sa naše desne strane nema većih promena u pokretima, osim neznatnog pomeranja glave i upravljenosti pogleda, dok govornik sa naše leve strane čini pokret obema rukama. Ova sekvenca nam prikazuje trenutak kada sagovornik s naše leve strane postavlja kratko pitanje – početak tog pitanja je obeležen promenama u njegovim pokretima, ali i usmerenosti pogleda – na zamrznutoj slici 2. vidimo da gleda direktno u sagovornika, zapravo oni se međusobno gledaju u predelu lica, i sagovornik s naše desne strane već počinje da odgovara na pitanje – ovde se njihovi iskazi preklapaju. Na slici 3. vidimo da to preklapanje govora i dalje traje, a da sagovornik s desne strane menja usmerenost pogleda – sada gleda niže ispred sebe, u predelu ruku sagovornika. Na slici 4. iz ove sekvence uočavamo da se sagovornik s naše leve strane vratio u „početni“ položaj, ruke su mu prekrštene u visini stomaka, naslonjene

Te sequence effectively shows how Peter’s gaze, body position, and head movement, change or unfold over the course of four video stills.
When sequencing, researchers should number each video still in order to help readers follow the events unfold. Numbering video stills offers a fast and relatively effective way of representing positions and movements, though researchers who require a more precise method of representing the manner of nonverbal conduct should use time stamps in lieu of numbers (see Section 5.4.3). As with other visual media, adding text above or below the sequencing example allows researchers to capture the temporality of nonverbal conduct.

VNK, str. 105 (215 = **66** nehajl. reč + **149** hajlajt. reči)

na naslon za ruke, i dalje gleda u svog sagovornika, završio je pitanje, dok sagovornik s desne strane neznatno pomera telo unazad, ka naslonu za leđa, nastavljajući odgovor.

Anotiranje vremena. Ovaj metod se sastoji u tome da se za svaku relevantnu promenu u neverbalnom ponašanju stavi anotacija tačnog vremena kada se promena pojavila – ovo se može koristiti i u tekstualnim transkriptima, kao i u transkriptima u kojima su prisutni i vizuelni elementi. Sledeći primer ilustruje kako izgleda teskkstualni transkript sa anotacijoom tačnog vremena (Jenks, op.cit.: 87).

5 |19.3~20.0| Merchant: hello sir.
6 (0.5)
7 |20.5~21.3| do↓ you↑ wa↓nna↑ something?
7a ^20.6++++++++++++++21.2^
8 (0.4)
9 |21.7-22.7| Peter: in here and have a
10 look.

Ovde vidimo da je prodavačica ispružila ruku tek neznatno nakon što je počela da postavlja pitanje (pitanje počinje od 20.5, a ruku počinje da ispruža u 20.6), kao i da je povukla ruku u prethodni položaj jednu desetinku pre završetka pitanja (na 21.2 povlači ruku, a na 21.3 završava pitanje).

Dženks naglašava da obeležavanje vremena u transkriptima vrlo uspešno prikazuje dinamičnost neverbalnog ponašanja, i omogućava da se precizno analiziraju položaji tela i pokreti i sa vremenskog aspekta.

Međutim, pravljenje ovakvih transkripata iziskuje izuzetno mnogo vremena, te se ovakvi transkripti ne mogu uvek praviti za istraživanja koja obuhvataju veći broj dužih govornih interakcija.

5.4.3 Time stamps

The method of time stamps entails marking body positions and movements with 'measured' readings of when nonverbal conduct occurs. Time stamps are measured readings in that software programs are used to determine the precise point in which a movement or position occurs in a recording. Time stamps can be used for both text-only transcripts and visual media.

For text-only transcripts, time stamps should be used with a set of notation symbols, as discussed in Section 5.4.1. In Extract 5, for example, time stamps have been added to the moment when the merchant extends her arm as she asks a question (see Extract 4). Again, the caret symbol represents beginning and end points, and the addition symbol represents the gesture.

5 |19.3~20.0| Merchant: hello sir.
6 (0.5)
7 |20.5~21.3| do↓ you↑ wa↓nna↑ something?
7a ^20.6++++++++++++++21.2^
8 (0.4)
9 |21.7-22.7| Peter: in here and have a
10 look.

In line 7a, the time stamps show that the merchant begins to extend her arm at the 20.6-second mark of the recording, and ends at the 21.2-second mark. The time stamps show that the merchant initiates her question before she begins to extend her arm, and terminates the arm extension gesture before she ends her question.

In terms of detail and accuracy, time stamped video stills used in conjunction with text-based transcripts provide the best method for representing the dynamic nature of nonverbal conduct. Although this method is time-consuming (for discussion of how transcription software can save time in representing nonverbal conduct, see Section 6.3.6), the benefits gained from being able to precisely analyze body positions and movements far outweigh the costs of spending long hours transcribing the manner and temporality of nonverbal conduct

VNK, str. 106 (269 = **111** nehajl. reč + **158** hajlajt. reči) **Kompjuterski programi za anotaciju neverbalnih elemenata** Kao što smo ranije naglasili, jedan od većih izazova kada je u pitanju anotacija neverbalnih elemenata je to što zahteva dosta vremena. Kako navode Polovina i Panić (2012: 20), da bi se anotirala jedna sekunda materijala u okviru mikroanalitičkih istraživanja gestikulacije u konverzaciji, potrebno je u proseku više od sat vremena, te su istraživači prinuđeni da ograniče svoje projekte na manji broj pokreta. Na primer, u Loehr (2004) analizirano je ukupno 147 gestova, u studiji Kondona i Ogstona (Condon & Ogston, 1967) urađena je analiza na 5 sekundi materijala, a kod Kendona (1972) analizirano je 90 sekundi.	**Loehr (2004, 72-3)** After the filming, I selected short video clips for further analysis. I selected sections of conversation in which one person was primarily holding the floor for at least 30 seconds, while gesturing. I had initially hoped to select clips at random time intervals. However, the full annotation process was extremely time-consuming, taking well over an hour per second of data. If a randomly selected interval were to contain no gesture (or even no speech), much time would be wasted. I settled, therefore, to selecting sections which clearly contained gesture. This, by the way, has been the method of nearly every gesture researcher to date, for similar reasons. The enormity of the annotation task also forced me to restrict my study to four clips, as described below, for a total of 164 seconds. This amount of data is in line with previous microanalytic studies. Kendon (1972) looked at 90 seconds, Condon and Ogston (1967) five seconds. McClave (1991) chose 125 gestures to annotate; my data contained 147. Table 5 provides details of the data clips selected. The last clip was shorter than my initial criterion of 30 seconds, yet was chosen due to interesting interactional synchrony between the participants. **Polovina, Panić (2012, 20). V. VNK, str. 94.** Pored veoma kompleksne odluke do kog nivoa detalja je potrebno transkribovati audio-vizuelni jezilki materijal, treba uzeti u obzir i ekonomičnost napora koji treba uložiti u detaljnu transkripciju. Glavni problem za detaljnu anotaciju relevantnih faktora i na planu kinezike i prozodije je to što zahteva mnogo vremena. Naime, za anotiranje jedne sekunde materijala u okviru mikroanalitičkih istraživanja gestikulacije u konverzaciji potrebno je više od sat vremena. Iz istog razloga su istraživači prinuđeni da svoje projekte ograniče na manji broj pokreta. Tako je u Kendon (1972) analizirano 90sec, u Condon i Ogston (1967) 5 sec. Broj gestova koji su anotirani u Loehr (2004) je ukupno 147 gestova. **Panić (2013d, 46)** Glavni problem za detaljnu anotaciju relevantnih faktora i na planu kinezike i prozodije je to što zahteva mnogo vremena. Naime, za anotiranje jedne sekunde materijala u okviru mikroanalitičkih istraživanja gestikulacije u konverzaciji potrebno je više od sat vremena. Iz istog razloga su istraživači prinuđeni da svoje projekte ograniče na manji broj pokreta. Tako je u Kendon (1972) analizirano 90sec, u Condon i Ogston (1967) 5 sec. Broj gestova koji su anotirani u McClave (1991) je 125, a u Loehr (2004) je anotirano ukupno 147 gestova. To nam sve kazuje da pored veoma kompleksne odluke do kog nivoa detalja je potrebno transkribovati audio-vizuelni jezički materijal, treba uzeti u obzir i ekonomičnost napora koji treba uložiti u detaljniju transkripciju.

VNK, str. 106a (nastavak s prethodne strane)

Međutim, kompjuterski programi za anotaciju donekle mogu ublažiti ovaj problem. Neki od programa koji su najzastupljeniji u istraživanjima koja se bave korelacijom neverbalnih elemenata sa govorom su ELAN, ANVIL, CoGEST. Ovi programi dopuštaju da je različiti nivoi verbalnog i neverbalnog iskaza manje–više uporedo anotiraju.
Ovde ćemo samo u osnovnim crtama dati prikaz jednog od ovih programa, programa ANVIL, kako bismo na neki način pružili uvid u to kako ovakvi sistemi za anotaciju funkcionišu.

Kako navodi Kip, tvorac ANVILa, ovaj program, kao uostalom i ELAN, COGesT i drugi slični programi, pripada programima kod kojih se anotacija i transkripcija različitih nivoa govorne interakcije (iskazi, gestovi, položaji tela) smešta u paralelne „trake“, odnosno „kućice“, tako da se vremenski odnosi između ovih modaliteta (govornog i neverbalnog, tj. kineziđkog) mogu lako sagledati.

Slika 4. predstavlja korisnički interfejs, gde vidimo u donjoj polovini slike anotacionu ploču, u kojoj su „trake“ u koje se unose osnovni elementi anotacije. Te trake sadrže tzv. „kućice“/„ćelije“, koje zapravo vizuelno predstavljaju dužinu trajanja određenog događaja, tj.

Panić (2007m, 15-16)

U dosadašnjim studijama sa ovom problematikom [1] istraživači su takođe imali probleme i nedoumice koliko materijala uzeti iz korpusa i na koji način ga transkribovati. Glavni problem za detaljnu anotaciju relevantnih faktora i na planu kinezike i prozodije je to što zahteva mnogo vremena. Naime, za anotiranje jedne sekunde materijala u okviru mikroanalitičkih istraživanja gestikulacije u konverzaciji potrebno je više od sat vremena. Iz istog razloga su istraživači prinuđeni da svoje projekte ograniče na manji broj pokreta. Tako je u Kendon (1972) [2] analizirano 90sec, u Condon i Ogston (1967) [3] 5 sec. Broj gestova koji su anotirani u McClave (1991) je 125, a u Loehr (2004) [4] je anotirano ukupno 147 gestova.

[1] Loehr, Daniel, P. (2004). *Gesture and Intonation*. Georgetown University; dostupno na web-sajtu: [http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.86.286&rep=rep1&type=pdf]
[2]Preuzeto iz Loehr, D. P., op. cit., p.73.
[3] Loehr, D. P., op. cit., p. 73.
[4] Loehr, D. P., op. cit., p. 73.

ORIGINAL: ANVIL: *The Video Annotation Research Tool*, Michael Kipp, DFKI, Saarbrücken, Germany, v. michael.kipp@dfki.de
http://michaelkipp.de/publication/Kipp2014_preprint.pdf **[pristupljeno 22.09.2020.]**

Kipp (2014, [2-3])

Fundamental Annotation Concepts

The general goal of a video annotation tool is to support the process of adding annotations for a particular video (or set of synchronized videos that show the same session from different angles). These annotations usually refer to events observed in the video. Examples for such events in the context of human communication are verbal utterances, gestures or changes in posture. ANVIL belongs to a class of video annotation tools which can be called *tier-*, or *track-based*. Other track-based annotation tools are, for instance, ELAN (Wittenburg et al. 2006), Exmaralda (Schmidt 2004) and PRAAT (Boersma, Weenink 2005). The basic idea is to visualize events as boxes/rectangles on parallel tracks along a horizontal timeline (Figure 1 *[Slika 4]*). Different types of events, for instance words and gestures, can be placed on different, parallel tracks so that the temporal relationships between the two modalities can easily be seen. This method of time-aligned tracks is well-known in other domains like movie editing mixing various film/music tracks), project management Gantt charts) or sheet music (one instrument per „track“).
Figure 1 shows the ANVIL user interface. The lower window represents the *annotation board* where horizontal tracks contain the basic *annotation elements*, depicted as boxes that visually represent an event's duration.

VNK, str. 107 (115 = **6** nehajl. reč + 1**08** hajlajt. reči)

gesta. Anotator dodaje nove „kućice“ u zavisnosti od toga koji se gestovi pojavljuju na snimku (npr. gestovi ruku, glave, itd.) i popunjava ih informacijama o tipu gesta, intenzitetu kojim je gest načinjen, itd.

Slika 4. Grafički korisnički interfejs programa Anvil.[22]

Osim toga, Kip ističe da ne moraju svi „događaji“ imati trajanje, tj. ne mora se za njih vizuelno prikazati vremenski interval, već se mogu, u zavisnosti od samog istraživanja, prikazati u vremenskim „tačkama“ – npr. ukoliko istraživač ima potrebu da izdvoji početak gesta, ili dinamički vrhunac i slične delove gestova. Između ostalog, zato se i izdvajaju različiti tipovi anotacionih traka u ovom programu. Takođe, jedna traka može biti „zavisna“ od druge trake – npr. elementi jedne trake mogu biti članovi elemenata neke druge trake.

The human coder continually adds these boxes according to the observed events (e.g. gestures) and fills them with information e.g. gesture type, handedness, intensity).

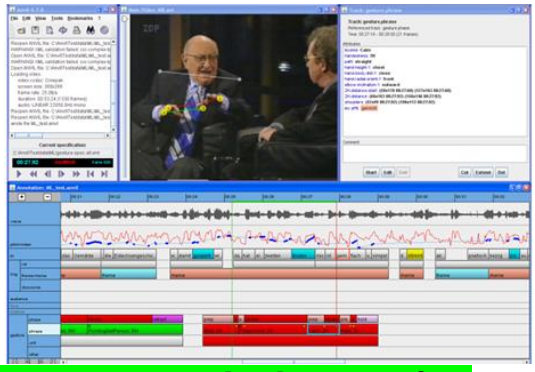

Figure.1. NVIL's.graphical.user.interface.

Kipp (2014, [3])

Note that events do not necessarily have to have a temporal duration time interval); they could be punctual time point). For instance, one may want to encode only the peak in the dynamics of a gestural motion, or one may decide to only encode the starting point of events. This is one reason to distinguish different *types* of tracks. The second reason is that a track may *depend* on another track in the sense that elements x_1-...-x_n of track T are constituents of element y in track T'. In Section 2.3 we discuss ANVIL's various track types.

[22] 2 Preuzeto sa: http://michaelkipp.de/publication/Kipp2014_preprint.pdf

VNK, str. 108 (227 = **41** nehajl. reč + 1**86** hajlajt. reči)

Ovi programi omogućavaju, osim anotiranja i pohranjivanja transkripata, i određenu vrstu analize anotiranog materijala.

Kada je u pitanju pohranjivanje transkripata, potrebno je naglasiti da se ono vrši u odgovarajućem formatu, pa je potrebno konvertovanje u neki drugi format ukoliko se želi taj isti transkript preneti u neki drugi program za anotiranje i analizu.

Zato se istraživačke grupe odlučuju da koriste isti program za anotiranje, kao i istu bazu podataka, što zapravo promoviše standardizaciju kvaliteta u okviru istraživačkih timova / mreža, kako posebno ističe Dženks (op. cit.: 103). Tako istraživači mogu kreirati velike baze podataka, u kojima ima manjih varijacija između različitih transkripata, a pored toga, prednost rada u istom programu za transkripciju i anotaciju većeg broja istraživača koji međusobno sarađuju je i ta što na taj način dolazi i do poboljšavanja i nadogradnje tog programa, kao i same anotacije i transkripcije.

Pored kompjuterskih programa koji omogućavaju anotiranje i analizu neverbalnog ponašanja, ovde je neophodno pomenuti i najpoznatiji metod za kodiranje pokreta mišića lica – FACS (Facial Action Coding System) koji su osmislili i razvili Ekman i Frizen. Ovaj sistem pruža vrlo detaljan i precizan opis 46 različitih izraza lica, a svaki opis se sastoji od određenog broja kombinacija pokreta pojedinih mišića lica (Trebješanin i Žikić, 2015: 86). Zapravo, svakoj aktivaciji, tj. svakom pokretanju mišića lica pridružen je odgovarajući kod, šifra, a izrazi lica se opisuju kombinacijom datih kodova.

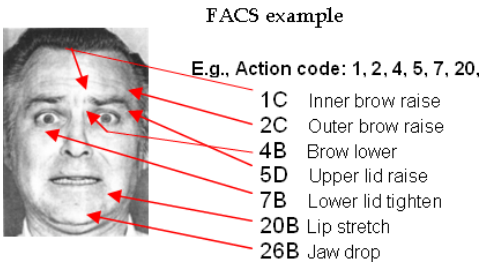

Slika 5. Primer analize izraza lica metodom FACS[23]

Jenks (2011, 102-103)

The issue of saving transcripts in a unique file extension and storing them in a shared database is noteworthy, as most transcription programs produce transcripts in a file extension that is not cross compatible unless converted into a different format (or the contents are copied onto a document that is cross compatible). It is for this reason that many research networks use the same transcription program. Uniformity of expectations allows researchers to create large databases where little variation exists from one transcript to another, especially if adopting the same transcription system. This is, of course, beneficial when disseminating and sharing observations and findings to a larger academic audience. Lastly, working with the same transcription program makes it easier to develop guidelines for good transcription practice; thus, researchers can more easily uphold quality standards by sharing the same approach to transcribing communication data.

Требјешанин. Ж. и Жикић, Б. (2015). *Невербална комуникација: антрополошко- психолошки приступ*. Београд: Завод за уџбенике

[u daljem tekstu: Trebješanin, Žikić (2015, br. str.)]

Екман и Фризен су развили метод познат као **систем кодирања фацијалних покрета** (Facial Action Coding System, FASC), који садржи врло прецизан, егзактан, детаљан и објективан опис 46 различитих израза лица, сачињених од великог броја комбинација покрета појединих мишића лица. (Требјешанин и Жикић, 2015: 86).

[23] Preuzeto sa internet stranice http://mplab.ucsd.edu/grants/project1/research/face-detection.html

VNK, str. 109 (274 = **82** nehajl. reč + 1**92** hajlajt. reči)

Na ovom primeru vidimo da je dat izraz lica raščlanjen na odgovarajuće pokrete mišića: podizanje unutrašnje strane obrve, podizanje spoljne strane obrve, spuštanje obrve, podizanje gornjeg kapka, zatezanje donjeg kapka, razvlačenje usana, spuštanje vilice; takođe vidimo da je svakom od ovih pokreta dodeljen odgovarajući kod, tj. šifra. (1C, 2C, 4B, 5D, 7B, 20B,26B).

Neka zapažanja u vezi sa anotacijom i transkribovanjem

U dosadašnjem izlaganju osvrnuli smo se na jedan od aspekata transkribovanja i anotiranja, koji se može svesti na to da je transkribovanje i anotiranje govorne interakcije zapravo odlučivanje oko toga na koji način predstaviti govor i interakciju: koliko detalja treba da bude uneto u transkript, koji pristup primeniti za transkripciju npr. akcenata, dijalekata i drugih jezičkih varijeteta, koje pokrete anotirati, itd. Međutim, vrlo važno je napomenuti i uključenost samog istraživača u transkribovanje, jer količina njegove uključenosti može uticati i na sam transkript, kao i na rezultate dobijene analizom takvog transkripta.

Kako Dženks posebno ističe (op. cit., 89), mera do koje je istraživač uključen u transkribovanje važna je za shvatanje transkribovanja na nekom opštem nivou, jer se istraživači dosta razlikuju po tome koliko vremena i energije posvećuju tom „finalnom proizvodu“, tj. transkriptu. Naime, mali broj istraživača je svestan koliko njihova uključenost utiče na ono što se pojavljuje u transkriptu.
Uključenost istraživača u transkribovanje Dženks vidi kao kontinuum – od izuzetno velike uključenosti, do vrlo male uključenosti u proces transkribovanja i anotiranja.

Pod velikom uključenošću podrazumeva se apsolutna angažovanost istraživača u svim aspektima posla oko transkripcije. To u suštini znači da je istraživač zapravo transkriptor. Takav istraživač provodi mnogo vremena (sedmica, meseci ili čak godina) transkribujući govorni materijal za svoje istražiavnje i odgovoran je za sve

Jenks (2011, 89-90)
Chapter 6: „Advanced issues“
6.2 Advanced theoretical issues
The task of transcribing communication data is fundamentally about making decisions regarding how to represent talk and interaction. How much detail should be added to a transcript? What approach will be used to transcribe accents, dialects, and language varieties? What ethical guidelines must be followed in presenting personal names? Te issues raised in these questions affect how transcripts are read and analyzed. While Chapter 2 discussed how representational issues are underpinned by a researcher’s empirical interests, disciplinary background, and theoretical assumptions, little has been said about how a researcher’s level of involvement in transcribing communication data influences what ultimately appears in a transcript. Involvement levels are important to a better overall understanding of transcribing, as researchers vary in how much time and energy they put into the ‘fnal’ product, but few are explicitly aware of what impact their involvement has on what appears in a transcript. Involvement levels vis-à-vis transcribing communication data are best represented along a continuum, as illustrated in Figure 6.1.

Figure 6.1 Involvement continuum

High involvement refers to the situation where researchers completely immerse themselves in all aspects of transcription work. Te researcher is the transcriber, and vice versa. The researcher/transcriber spends long hours and many months (or even years) transcribing communication data, and is responsible for all

VNK, str. 110 (312 = **50** nehajl. reč +**262** hajlajt. reči)	
odluke koje se tiču predstavljanja govora i drugih elemenata komunikacije u transkriptu. S druge strane tog kontinuuma nalaze se istraživači koji se malo angažuju oko transkribovanja – transkripciju obavljaju ljudi specijalizovani za to, a istraživači usmeravaju pažnju na druge elemente istraživačkog procesa (prikupljanje materijala za istraživanje, proučavanje literature, itd.). Drugačije rečeno, istraživač i transkriptor nisu iste osobe. U takvoj situaciji istraživač ne provodi (značajno) vreme u transkribovanju, te nije ni odgovoran za razne aspekte posla oko transkripcije. Tu odgovornost nosi samo transkriptor.	decisions pertaining to representational issues. Low involvement, on the other hand, refers to the situation where the researcher focuses on other aspects of the research process (e.g., gathering other forms of data and doing a literature review of the study), while a specialist carries out the transcription work. In other words, the researcher and transcriber are different people. The researcher spends few hours – if any at all – transcribing communication data, and the transcriber – not the researcher – is responsible for most aspects of transcription work.
U vezi sa stepenom uključenosti istraživača u proces transkripcije Dženks navodi i probleme koji se mogu javiti i označava ih kao: **miopija**, koja odgovara visokom stepenu uključenosti, **predstavljanje** i **prisećanje**, koji odgovaraju sredini kontinuuma, i **izmeštanje**, koje odgovara niskom stepenu uključenosti.	This section will discuss three issues that are important to an understanding of how involvement levels shape what and how communication data is transcribed: myopia, present and recall, and outsourcing. Each of the three issues discussed correspond to a different level of involvement. Myopia corresponds to high involvement levels, somewhere in the middle of the continuum lies present and recall, and the issue of outsourcing relates to low involvement levels. Each issue will be discussed in this order.
	Jenks (2011, 90-91)
Miopija (kratkovidost). Vrlo velika uključenost istraživača u sve aspekte transkribovanja i anotiranja materijala koji analizira je nešto što je u suštini poželjno – to vodi do boljeg poznavanja samog materijala na kome vrši istraživanje, pa stoga i do podrobnijih analitičkih opservacija. Međutim, mogu se javiti dve problematične situacije koje nastaju iz visoke uključenosti u proces transkripcije, a koje se tiču pristrasnog sagledavanja materijala govorne interakcije – tzv. tunelski vid (gubitak perifernog vida) i emocionalna povezanost.	6.2.1 Myopia High involvement in transcribing talk and interaction is often encouraged, as being immersed in all aspects of the transcription process promotes greater awareness of the data, leading to better analytic observations. Despite these benefits, there are two problematic situations that may arise as a result of being highly involved in the transcription process: tunnel vision and emotional attachment. Both situations relate to when researchers condition themselves to hear and/or see communication data in a biased way.
Tunelski vid se odnosi na situaciju da istraživač donese neke odluke vezane za predstavljanje elemenata, nivoa, itd. u transkriptu bez prethodnog sagledavanja drugih opcija, a koje bi bile podesnije. Tunelski, suženi vid može uticati na bilo šta što se tiče procesa transkripcije i anotacije – od načina transkribovanja iskaza do toga kako je transkript organizovan. Ovaj problem se najčešće javlja upravo ako je istraživač u nekoj vrsti „izolacije“ – sam se nosi sa transkripcijom, tj. bez uvida još nekog ko bi mogao da mu pruži drugu perspektivu u transkribovanju datog materijala.	6.2.1.1 *Tunnel vision* Tunnel vision occurs when researchers make representational decisions without carefully considering other transcription options. Tunnel vision can affect anything from the way an utterance is transcribed to how a transcript is organized.
Problem suženog, tunelskog vida, kako navodi Dženks (op. cit.: 91), može se otkloniti ili prevazići na dva načina: tehničkim sredstvima – npr. korišćenjem programa za plej–bek sa različitim	Researchers can avoid tunnel vision by utilizing resources that provide different perspectives to data recordings and transcripts. Resources that provide different perspectives can be classified into two types: technical and human. An example of a technical resource is media playback software. Researchers can use software to play back data

VNK, str. 111 (337 = **55** nehajl. reč + **282** hajlajt. reči)

brzinama (npr. ukoliko istraživač ne može da razazna šta je izgovoreno u nekom trenutku), ili tako što se konsultuje sa kolegom ili stručnjakom za transkripciju.

Emocionalna povezanost se javlja kada istraživač toliko uroni u proces transkribovanja da počinje da razvija neku vrstu veze sa učesnicima govornih interakcija koje ulaze u korpus za njegovo istraživanje, ili pak sa samim transkriptom kao proizvodom nad kojim je proveo vrlo mnogo vremena i uložio mnogo truda i veštine.

Na primer, on zauzima strane u raspravama koje se odvijaju u razgovorima iz njegovog materijala za istraživanje, prosuđuje o moralu ili odlukama tih sagovornika, i slično. Naravno, nije neobično da se neko ko sluša razgovor unese u probleme i dileme iz tog razgovora, i da ima svoj sud o tome, kao i o učesnicima razgovora, ali istraživač bi morao da ostane što nepristrasniji, ne bi smeo da dozvoli da emocije utiču na to kako će taj materijal predstaviti u transkriptu, kao ni na to da čuje ili vidi nešto što ne postoji u tom razgovoru, a što je prouzrokovano njegovom emocionalnom unesenošću u razgovor, zapravo pristrasnošću.

Da bi se izbegla ova „zamka“, poželjno je i u ovom slučaju dati kolegi ili stručnjaku transkriptoru na proveru transkribovani materijal, jer bi oni mogli uneti drugačiji uvid, drugi ugao posmatranja u to kako bi trebalo transkribovati dati materijal.

Predstavljanje i prisećanje.

Kad je reč o srednjoj uključenosti u proces transkribovanja, razmatranje različitih perspektiva podrazumeva aktivno traženje načina da se unesu druge ideje i rešenja, navodi Dženks (op. cit.: 93), a to su predstavljanje materijala i transkripata kolegama istraživačima na seminarima i radionicama, s jedne strane, a drugi način je da se sagovornici iz razgovora u materijalu za istraživanje zamole da se prisete šta su i kako rekli u odgovarajućem delu razgovora.

Predstavljanje materijala i transkipta na seminarima i radionicama je vrlo korisno jer omogućava, pored uvida u drugu perspektivu koju mogu dati kolege istraživači, i finije nijansiranje i „brušenje“ transkripta pre većih i značajnijih nastupa na naučnim konferencijama ili objavljivanja naučnih radova. Iznad svega, radionice i

recordings at different speeds (see Chapter 3).
An example of a human resource is a colleague or transcription specialist.

Jenks (2011, 92)

6.2.1.2 Emotional attachment

Emotional attachment occurs when researchers immerse themselves in the transcribing process so much that they begin to establish a personal bond with the interactants under investigation. High involvement can also result in developing an emotional attachment to data recordings and/or transcripts.

Because of this, it is not uncommon for researchers to, for example, judge the morality of the interactants, take sides if an argument ensues, or provide solutions to life problems. While formulating a personal opinion is a natural, human response to hearing an interesting stretch of talk or watching a series of events unfold, researchers must not let their emotions influence their representational decisions. This requires researchers to be cognizant of the emotional values they place on the interactants and setting under investigation. However, being aware of how emotions shape transcripts is not enough to prevent researchers from hearing and seeing data recordings in a biased, unproductive way. As with tunnel vision, researchers must also subject their transcripts to human scrutiny. This is because colleagues and the larger research community will be less emotionally attached, have different emotional responses to the data recording, and are therefore more likely to provide alternative perspectives to how the data should be transcribed.

Jenks (2011, 93)

6.2.2 Present and recall

In the previous section, it was argued that high involvement levels are generally beneficial for doing transcription work, though researchers should occasionally step back and incorporate different perspectives from technical and human resources. Second, researchers can actively seek other ideas and solutions by asking the interactants under investigation to recall specific stretches of talk and interaction.

Data sessions are meant to enhance an understanding of data recordings, and therefore create better conditions for transcribing talk and interaction. More importantly, data sessions

VNK, str. 112 (311 = **47** nehajl. reč + **264** hajlajt. reči) seminari pružaju istraživačima mogućnost da se fokusiraju na neke specifične delove konverzacije, nizove iskaza, što će im kasije biti korisno u fazi analize. **Prisećanje** učesnika snimljenih razgovora onoga što su izrekli u određenom trenutku u toku razgovora može varirati, ali je korisno jer istraživač tako može steći bolje i sveobuhavatnije razumevanje snimljenih razgovora. Zatražiti od učesnika snimljenog razgovora iz korpusa da se prisete svojih iskaza i reči, razmena koje su imali, korisno je za istraživanje i analizu jer se tako može sprečiti mogućnost javljanja tunelskog vida ili emocionalne povezanosti istraživača. **Izmeštanje.** Pod ovim pojmom se podrazumeva izmeštanje rada na transkriptu, tj. istraživač se ne bavi transkribovanjem – on taj posao daje drugom: specijalizovanom stručnjaku (ili firmi koja se time profesionalno bavi), ili kolegama – početnicima koji su zainteresovani za tu vrstu angažovanja i koji imaju smisla i sklonosti za taj tip posla. Do ovoga dolazi uglavnom zbog manjka vremena – istraživač jednostavno nema dovoljno vremena da bi se posvetio samom transkribovanju, ili pak zbog toga što smatra da proces transkribovanja ne pripada istraživačkom procesu. Međutim, istraživanja koja su bazirana na transkriptima zahtevaju da se transkripti koriste zajedno sa snimcima razgovora, ili dugačije rečeno – da bi se uradilo kvalitetno istraživanje bazirano na transkriptu, neophodno je da istraživač ima odlično poznavanje samih snimaka razgovora, naglašava Dženks (op. cit.: 94). A ako naučnici izmeste transkripciju iz okvira svog istraživanja, oni imaju tendenciju da gledaju na dobijeni transkript kao na primarni izvor podataka za istraživanje, što je pogrešno, jer su upravo snimci razgovora primarni izvor podataka. Iako transkripti koje su uradili profesionalni transkriptori mogu biti vrlo detaljni, pravo razumevanje nijansi u komunikaciji i uočavanje lingvističkih i drugih relevantnih specifičnosti sagovornika može se steći samo podrobnim slušanjem (i gledanjem) snimaka pre, kao i tokom procesa transkripcije, ističe Dženks. Takođe, izmeštanje procesa transkribovanja ne mora biti urađeno u celosti. Naime, mnogi istaraživači povere osnovno transkribovanje firmi, a sami urade dodatno	allow researchers to focus on specific stretches of communication that will be later used for research dissemination. **Jenks (2011, 94)** While interactants' ability to recall information will vary, they are potentially useful in monitoring high involvement levels and preventing tunnel vision and emotional attachment. As with data sessions, the purpose of recall is not to hand over the responsibility of transcribing to someone else, but rather to develop a better overall understanding of the data recording. 6.2.3 Outsourcing **Outsourcing** involves hiring a transcription specialist to take some or all of the responsibility of transcribing. When selecting outside help, a researcher has the option of using a company that specializes in transcription work. **Jenks (2011, 95)** Alternatively, a researcher can seek the assistance of someone from inside the research community, say a postgraduate student that is familiar and interested in transcript-based research. **Jenks (2011, 94)** Many researchers simply do not have enough time to transcribe, for example, when a funding body sets a tight deadline to complete a research project. In other situations, researchers pass on the responsibility of transcribing because they have the mentality that transcribing is an unnecessary part of doing research (Tilley, 2003). However, transcript-based research requires using transcripts in conjunction with data recordings. That is to say, making good transcript-based observations requires having intimate knowledge of data recordings. This mentality is driven by the erroneous assumption thattranscripts are the primary source of data. Although outsourcing can lead to detailed transcripts, a true understanding of the interactional nuances and linguistic peculiarities of the interactants under investigation can only be acquired by logging many hours listening to or watching, and then transcribing, data recordings. **Jenks (2011, 95)** A common outsourcing issue concerns identifying who will transcribe the different types/levels of transcription detail. For example, a transcription company can be used to provide an initial,

VNK, str. 113 (141 = **30** nehajl. reč + **110** hajlajt. reči) transkribovanje i anotiranje, ili taj deo transkripcije i anotacije daju mlađem kolegi, npr. studentu na postdiplomskim studijama. Prirodno, kod izmeštanja procesa transkribovanja, bilo da je izmeštanje potpuno ili delimično, vrlo je važna podela posla – ko će šta raditi, odnosno koji nivo transkripcije i anotiranja transkripta radi transkriptor, student ili sam istraživač – zadaci treba da budu podeljeni u skladu sa praktičnim uslovima i empirijskim potrebama i interesovanjima. *** Okrenutost istraživanju koje se bazira na transkriptima u poslednje vreme je sve izraženija, a zajedno sa time se pojačava i svest o značaju naturalističkog istraživanja govorne interakcije. Ono što je u tom smislu potrebno je da se u većoj meri posveti pažnja i praktičnim i teorijskim aspektima transkripcije i anotacije govorne interakcije, s obzirom da je transkribovanje (i anotiranje) proces koji uključuje predstavljanje govora i interakcije, ali takođe i refleksiju empirijskih ciljeva i interesovanja.	orthographic representation of communication data, and a postgraduate student can be used to provide more detail by using specialized notation symbols for interactional and paralinguistic features. Again, while it is not advisable to outsource all aspects of transcription work, if it is necessary to do so, then labor should be carefully selected and divided according to practical constrains and empirical needs and interests. **Jenks (2011, 103)** 6.4 Conclusion Interest in transcript-based research has grown signifcantly in recent years. Alongside this growth has been an increase in awareness of the empirical utility of naturalistic research on language use in interaction. Despite interest in, and awareness of, transcript-based analyses of communication, relatively few discussions have, and are, taking place with regard to how transcripts evolve into the products that are later used to produce and disseminate research. Given the number of book-length publications devoted to conducting transcript-based research, it seems necessary to scrutinize the theories and practices of transcription work. However, researchers must not only scrutinize the 'fnished' products that show up in the data analysis sections of research publications. Greater attention must also be placed on the process of producing transcripts. Transcribing is a situated practice (Mondada, 2007), and therefore transcripts are reflexively tied to the innumerable representational and analytic decisions that are made during their production. In other words, transcribing is a process that entails representing talk and interaction, as well as a reflection of empirical aims and interests.

VNK, str. 114 (274 = 1**38** nehajl. reč + 136 hajlajt. reči)

6. NEVERBALNI ELEMENTI KOMUNIKACIJE I KULTURA

Uticaj kulture na komunikaciju, a svakako i na neverbalne vidove komunikacije, vrlo je veliki. Dolazeći u dodir sa drugom kulturom, čovek je od najranijih vremena zapažao te razlike. Tako, na primer, grčki istoričar Herodot pominje i razlike u gestovima, kao i u drugim elementima neverbalog ponašanja, između Grka i Egipćana (Trebješanin i Žikić, 2015: 136). I sami možemo primetiti neke razlike u neverbalnim elementima komunikacije gledajući filmove ili televizijski program, ili dolazeći u neposredniji kontakt sa pripadnicima drugih kultura ili zajednica. Jedan od najčešćih primera koji se navodi kod nas i u neformalnim razgovorima je neverbalni znak za „ne“ koji je raširen u Grčkoj, a koji se dosta razlikuje od znaka za „ne“ koji se koristi kod nas, i koji je inače prisutan u većem delu sveta. Tako, na području Grčke, ali i južne Italije, znak za „ne“, za odbijanje i sl. je kratko zabacivanje glave unazad, dok je kod nas „vrtenje“ glave levo–desno.

Naučna studija koja je prva dokazala uticaj kulture na neverbalne elemente komunikacije bila je studija koju je sproveo Dejvid Efron – proučavao je gestove kod italijanske (sicilijanske) i jevrejske imigrantske populacije u Njujorku, upoređujući ih međusobno, kao i sa gestovima kod sledeće generacije, koja se već asimilovala (njegovo istraživanje je ukratko predstavljeno u okviru 3. poglavlja – Osvrt na dosadašnja proučavanja neverbalnih elemenata). Ono što je vrlo bitno kod ovog istraživanja je da je pokazalo da se neverbalni elementi komunikacije kakvi su gestovi, ne nasleđuju, već se prenose kulturnim putem, što znači da su uslovljeni uticajem sredine, tj. društva. Dakle, korišćenje nekih gestova u toku interakcije nije urođeno, već je uslovljeno društvenim normama i konvencijama okruženja.

VNK, str. 115 (373 = **77** nehajl. reč + **296** hajlajt. reči) Međutim, postavlja se pitanje **da li su neke forme neverbalne komunikacije, koje su svojstvene svim ljudima, ipak urođene**? Kao što smo videli u 3. poglavlju – Osvrt na dosadašnja proučavanja neverbalnih elemenata, **izrazi lica** se smatraju urođenim neverbalnim ponašanjem: tezu Čarlsa Darvina da su izrazi lica univerzalni i stoga urođeni potvrdio je Pol Ekman i njegov tim. Oni su ustanovili da se izrazi lica za osnovne emocije na isti način manifestuju kod pripadnika različitih kultura, i da su i kod izolovanih kultura isti kao i kod svih drugih. Takođe, osobe koje su slepe od rođenja prikazuju svoje emocije na licu vrlo slično kao i ostali, što takođe potvrđuje urođenost emocionalnih ekspresija (Trebješanin i Žikić, op. cit.: 138–139). Osim toga, Ekman i saradnici su ustanovili da je i prepoznavanje osnovnih emocija moguće između pripadnika različitih kultura. Ipak, vrlo je bitno istaći da su izrazi lica, iako su urođeni, podložni kulturnim uticajima. To su tzv. mehanizmi maskiranja emocija, sa kojima su se susretali u istraživanju Ekman i Frizen (Ekman&Friesen, 1969: 75) – konvencije okoline nalažu da se emocionalne ekspresije donekle modifikuju kako bi bile društveno prihvatljive (o tome je bilo reči u poglavlju 3. Osvrt na dosadašnja proučavanja neverbalnih elemenata). Tu pojavu vrlo slikovito opisuje i Moris (2005: 30) na primeru osmehivanja: „Iako svi mi imamo razvijen splet mišića za osmehivanje, svi se ne osmehujemo na apsolutno isti način, u istoj meri, ili u istim prilikama. Na primer, deca mogu da počnu kao iskreni osmehivači ili iskreni smejači, ali lokalna tradicija može od njih, dok rastu, da zahteva da kriju svoja osećanja, pa kad odrastu, njihov zreli smeh može da bude strogo prigušen, kao posledica. Ta lokalna *pravila otkrivanja*[24], koja od mesta do mesta variraju, često daju lažan utisak da su izrazni gestovi više lokalni izumi nego modifikovani, ali univerzalni obrasci ponašanja.“ Osim toga, neophodno je napomenuti da pored toga što kultura igra vrlo važnu ulogu kod izražavanja emocija na licu, ona igra značajnu ulogu i kod tumačenja emocionalnih ekspresija, iako je i to prepoznavanje univerzalno. Naime, istraživanje koje su uradili istraživači sa Univerziteta u Glazgovu na čelu sa kognitivnim psihologom	**Polovina, Panić (2010, 223-224, fusnota)** Istraživanje koje je sprovela kognitivni psiholog

[24] Ovaj pojam odnosi se na mehanizme maskiranja izraza lica pod uticajem kulturnih faktora (u 3.poglavlju smo ih označili sa „pravila pokazivanja“ emocija (display rules)).

VNK, str. 116 (373 = **189** nehajl. reč + **184** hajlajt. reči)

Rakel Džek (Jack et al., 2009) pokazalo je da postoje određene razlike u tumačenju emocionalnih ekspresija između pripadnika istočnoazijske kulture i zapadne kulture. Ovaj tim je eksperimentalno ustanovio da ljudi iz Istočne Azije teže prepoznaju izraze lica koje zapadna kultura (Evropa, Amerika) tumači kao strah i gađenje – pripadnici istočnoazijske kulture imaju tendenciju da strah tumače kao iznenađenje, a da gađenje vide kao ljutnju. Zbog čega je došlo do razlike u tumačenju izraza lica za ove emocije? Upravo zbog razlike u oblasti lica koju posmatraju ove dve kulture: indikator pokreta očiju pokazao je da su pripadnici zapadne kulture gledali celo lice, dok su istočnoazijski ispitanici u ekperimentima zadržavali pogled oko očiju, zanemarujući tako donji deo lica, i propuštali da vide neke suptilne naznake koje daje donji deo lica, najviše usta. Pored toga, autori naglašavaju da je kompjutersko modelovanje različitih facijalnih ekspresija pokazalo da su od očiju i obrva mnogo bolji indikator emocija upravo usta. Dakle, kultura nas može usmeravati da na licu posmatramo određenu oblast i može doći do zabune u tumačenju izraza lica ukoliko ta oblast na koju smo fokusirani ne šalje distinktivnije znake za različite emocije.

Razlike između kultura po pitanju **proksemičkog** i **taktilnog** ponašanja prilikom govorne interakcije dotakli smo u 2. poglavlju ove studije (*Šta spada u neverbalnu komunikaciju?*). Videli smo da npr. razdaljinu između učesnika u neposrednoj govornoj interakciji jedan sagovornik može smatrati premalom, te će se odmicati do razdaljine koja je u okviru njegovog kulturnog obrasca prihvatljiva. I kod dodirivanja sagovornika tokom komunikacije licem u lice postoje norme koje su društveno ustanovljene, te se neka društva smatraju taktilnijima (npr. Bliski Istok, južni deo Evrope), spram SAD ili severnih regija Evrope. Takođe, kod Japanaca i Kineza dodirivanje je manje uobičajeno, pa kod pripadnika ovih kultura izaziva nelagodu. Pored toga, treba pomenuti da, uprkos tome što se u arapskoj muslimanskoj kulturi dodirivanje ne smatra nepoželjnim, nije pristojno dodirnuti sagovornika levom rukom – to predstavlja veliku uvredu, jer je u njihovoj kulturi leva ruka „predviđena“ za potrebe toaleta. (Samovar & Mills, 1998: 182).

Kada se pogleda naša kultura, primetno je da je dodirivanje vrlo prisutno i tokom konverzacije a i uopšte – „naše često dodirivanje sagovornika, pa čak i blago gurkanje, lagano udaranje rukom u mišicu, pljeskanje po kolenu, strancu može biti vrlo neprijatno,

Rachael Jack sa svojim timom sa Univerziteta u Glazgovu pokazalo je da

ljudi iz istočne Azije teže prepoznaju facijalne ekspresije koje belci vide kao strah i gađenje. Stanovnici istočne Azije imaju tendenciju da strah protumače kao iznenađenje, a gađenje kao ljutnju.

Naime, indikator pokreta očiju i softver pokazali su da ispitanici belci podjednako gledaju celo lice, dok Azijati zadržavaju pogled kod očij u, pa tako propuštaju suptilne signale koje šalje donji deo lica, tj. usta. Uz to, kompjutersko modelovanje različitih facijalnih ekspresija pokazalo je da su usta mnogo bolji indikator emocija od očiju i obrva. Tako, ako se oslonimo samo na signale koji šalje gornji deo lica, možemo strah protumačiti kao iznenađanje, a gađenje kao ljutnju.

(Dostupno na: Current Biologv.
DOI: 10.1016/j .cub.2009.07.051
http://www.newscientist.com/article/dnl7605-human-facial-expressions-arent-universal.html)

VNK, str. 117 (382 = **290** nehajl. reč + **92** hajlajt. reči)

pa čak i shvaćeno kao drskost ili vređanje“, ističu Trebješanin i Žikić (2015: 118). Oni navode da je dodirivanje najviše zastupljeno među članovima porodice i rođacima, i to da ženski članovi porodice češće dodiruju i maze decu nego muški članovi, i iznose podatak da u tradicijskoj srpskoj kulutri ocu nije bilo dozvoljeno da uzme dete u ruke dok ono ne progovori. Inače, dodiri u javnosti (držanje para za ruke ili zagrljaji) tabuizirani su kod pripadnika starije generacije i na selu.

Elementi društvene interakcije koji uključuju dodirivanje i blizinu sagovornika, kakav je na primer **čin pozdravljanja**, u velikoj meri su, kao i svako ritualno ponašanje, uslovljeni društvenim normama. Moris (2005: 96–102) navodi različite forme pozdravljanja, koje sve uključuju neverbalno ponašanje koje ukazuje da nema neprijateljstva između interaktanata. Pored toga, uvek je uključen dodir, pravi ili pak „dodir na daljinu“. Naime, Moris smatra podizanje ruke, kao i mahanje rukom prilikom čina pozdravljanja iz daljine (mahanje koje prethodi nekoj formi rukovanja) zapravo „stilizovanom verzijom dodirivanja prijatelja u daljini“ (op. cit.: 95). Moris ističe da „sam oblik tog gesta varira od kulture do kulture, ali ipak izgleda da je neka vrsta pokreta rukom u znak pozdrava zajednička celom čovečanstvu. Čini se da ta radnja, kao i nameravani zagrljaj, proizilazi iz prinude da pružimo ruku, dosegnemo i dodirnemo drugu osobu.“ (op. cit.: 95). Moris takođe izdvaja osnovne forme mahanja rukom u znak pozdrava izdaleka: „vertikalni“ zamah, „bočni“ zamah i zamah „skrivenim dlanom“. Kod vertikalnog zamaha dlan je okrenut ka osobi kojoj je mahanje upućeno, i šaka se kreće u pravcu gore–dole. Upoređujući forme mahanja u Engleskoj, Francuskoj i Italiji, Moris je ustanovio da je ovaj vertikalni zamah najdominantniji u Francuskoj, dok je zamah skrivenim dlanom, kod koga je dlan okrenut ka osobi koja vrši ovaj čin, karakterističan za Italiju, a strancima može delovati kao gest dozivanja. Bočni zamah je forma mahanja gde je dlan okrenut ka adresatu, pri čemu se šaka ritmično kreće levo–desno, a u intenzivnijem obliku cela ruka se kreće levo–desno, ili čak obe ruke. Ova forma mahanja je najzastupljenija u Engleskoj, u poređenju sa Francuskom i Italijom.

Uz oblike „dodirivanja na daljinu“, tj. mahanja rukom, čin pozdravljanja sadrži i oblike fizičkog dodirivanja interaktanata, a tu fazu pozdravljanja Moris naziva „pozdravljanje izbliza“. Ova faza je takođe formalizovana na različite načine u različitim

VNK, str. 118 (241 = **207** nehajl. reč + **34** hajlajt. reči)

kulturama. Ona uključuje neki vid rukovanja, tj. dodirivanje šake, ali može uključivati i dodirivanje glavama (obraz–na–obraz), dodirivanje, trljanje noseva (nos–uz–nos), i sl. (op.cit.: 100).

Kada je rukovanje u pitanju, u zapadnoj kulturi postoje i dobro poznata pravila oko toga ko prvi pruža ruku prilikom rukovanja u formalnijim situacijama – stariji pruža mlađem, zatim, ukoliko se rukuju muškarac i žena, muškarac treba da sačeka da žena prva pruži ruku. Dakle, starijem, ili pak ženskoj osobi se ostavlja da donese odluku da li će se rukovati, te su oni u nadređenoj poziciji jer odlučuju o tome da li će doći do rukovanja. Isto tako, u kontekstu nekog oblika formalnog odnosa podređeni–nadređeni između interaktanata, npr. šef–zaposleni, šef je taj koji ima „privilegiju“ da prvi pruži ruku prilikom rukovanja.

Zatim, u japanskoj kulturi postoje vrlo razvijena pravila i verbalnog i neverbalnog ponašanja, koja oni nazivaju „aisacu“, koja deca usvajaju još od detinjstva, od zabavišta, preko škole, a usvajanje se nastavlja i na fakultetu, pa i kasnije u životu (Polovina & Panić Cerovski, 2013: 49). Pošto se oblici *aisacu* pozdravljanja razlikuju u zavisnosti od konkretne situacije, moraju da se konstantno uče, kako vas ne bi okarakterisali kao „nekog ko čak ne ume da vrši aisacu“ (Ide, 2009).

Pored razlika u proksemičkom i taktilnom ponašanju u različitim kulturama, a shodno tome i društvenim ritualnim ponašanjima koja sadrže elemente taktilnog, primetne su i razlike u pogledu gestova tokom komunikacije. Ipak, propratni gestovi, oni

-

VNK, str. 119 (307 = **160** nehajl. reč + **147** hajlajt. reči)

koji se odvijaju paralelno sa govorom, ako se koristimo Ekmanovom i Frizenovom klasifikacijom gestova to su regulatori i ilustratori, neće biti u velikoj meri različiti u različitim kulturama, ali nesporazumi i ovde mogu nastupiti. Naime, i ovi tipovi gestova se usvajaju kulturnim putem, ali te razlike nisu toliko očite kao kada je reč o amblemima, već je pre reč o različitim stilovima „regulatornog ponašanja“, te naizgled neznatne razlike mogu uticati na naš doživljaj sagovornika iz neke druge društvene zajednice. Tako, sagovornika koji ima drugačiji sistem regulatornog ili ilustratorskog ponašanja možemo videti kao neljubaznog, nevaspitanog, nestrpljivog, itd. (v. 3. *Osvrt na dosadašnja pučavanja neverbalnih elemenata komunikacije – Ekmanova i Frizenova klasifikacija neverbalnih elemenata komunikacije*).
Kada su u pitanju gestovi koji su visoko konvencionalizovani, kakvi su **amblemi** (po Ekmanovoj i Frizenovoj klasifikaciji) razlike su veće, a i nesporazumi koji nastaju usled tih razlika. Zapravo, što je veća konvencionalizovanost gesta, to će gest biti manje razumljiv ili pogrešno interpretiran od strane pripadnika druge kulture.
Nesporazumi i pogrešna tumačenja amblema dešavaju se u slučaju da amblem može imati više značenja u različitim kulturama. Zapravo, preciznije bi bilo reći za tu situaciju da neki amblem u različim kulturama nosi različito značenje. Uzmimo na primer gest koji u SAD i većem delu Evrope ima značenje „o–kej“, „odlično“. To je znak koji se čini palcem i kažiprstom koji oforme krug (palac i kažiprst se dodiruju vrhovima), dok su ostali prsti blago ispravljeni (nisu savijeni ka dlanu). Taj isti gest u Francuskoj (mahom u južnim krajevima zemlje) nema takvo značenje, već značenje „nula“, „ništavno, bezvredno“, u Japanu označava novac, na Sardiniji i u Grčkoj ima lascivno značenje, na Malti se koristi da označi muškarca homoseksualne orijentacije. Dakle, ovaj jedan znak u različitim kulturama ima različite, međusobno nespojive vrednosti, od krajnje pozitivnog značenja u SAD i većem delu Evrope, do uvrede kod stanovnika Grčke i Sardinije

VNK, str. 120 (247 = **108** nehajl. reč + **139** hajlajt. reči)

Slika 6. Gest za „odlično“, „o–kej“[25]

Te razlike u značenju počivaju zapravo na razlikama u simbolici – kružnica koju oforme palac i kažiprst simbolizuje različite stvari, objašnjava Moris (2005: 49–51). Ta kružnica može simbolizovati preciznost, tačnost, perfekciju (što je slučaj kod znaka za o– kej, „odlično“ u SAD i Evropi), može simbolizovati cifru nula, pa stoga znači ništavnost, bezvrednost u Francuskoj, može simbolizovati kovani novac, koji je takođe okruglog oblika, ili pak telesni otvor, i to anus, kao na Malti (odnosi na homoseksualca), ili u Grčkoj i Sardiniji, gde predstavlja uvredu i za muškarca i za ženu. Moris navodi i podatak da se ovaj gest u Grčkoj proteže preko dve hiljade godina: crtež na jednoj antičkoj vazi prikazuje četiri atlete koji se kupaju ispred vežbaonice, a jedan vređa ostalu trojicu čineći upravo ovaj gest. Tako, ovaj amblem, iako nije arbitrarno kodiran, izaziva nesporazume među pripadnicima različitih kultura upravo zbog toga što prsten koji palac i kažiprst čine može imati mnoga značenja. Dakle, višeznačnost ovog gesta počiva na višeznačnosti kružnice, koju čine palac i kažiprst.

Amblemi kod kojih prst dodiruje slepoočnicu ili čelo uobičajeno označavaju neko stanje inteligencije – negde to može značiti „pametan, mudar“, a negde suštu suprotnost – „glup“, „lud“, ako prst dodiruje ili pokazuje oko, to može značiti „dobro viđenje“, a negde „loše viđenje“. Pomenućemo ovde jedan interesantan primer amblema koji uključuje dodir oka, zapravo kažiprstom se dodiruje lice ispod oka i povlači naniže, čime se oko više otvara, i koji se javlja u Engleskoj, Francuskoj i Italiji. Ovaj gest se u osnovi

[25] Preuzeto sa: http://www.fotosearch.com/clip-art/hand-sign.htm

VNK, str. 121 (223 = **0** **(osim slike od 15 reči)** nehajl. reč + **223** hajlajt. reči)

odnosi na vid u sve tri kulture, s tim da se kod Engleza i Francuza tumači kao „Nećeš me prevariti, vidim ja tvoje namere“, dok je kod Italijana interpretacija malo pomerena, te znači „Dobro otvori oči – pazi, on je prevarant!“ (Moris, 2005: 67). Dakle, ovaj gest se odnosi na vid, u obe interpretacije reč je o nekoj vrsti upozorenja, s tim što je perspektiva različita – u prvom tumačenju se polazi od osobe koja gest čini („Vidim šta smeraš“), dok se kod drugog tumačenja osoba koja gest pravi stavlja u poziciju osobe kojoj je gest upućen („TI otvori oči!“).
Slična promena perspektive prisutna je i kod gesta lupkanja kažiprsta po jednoj strani nosa, koji se javlja u Engleskoj i Italiji. U oba slučaja označava neku prepredenost, lukavstvo, s tim što se u Engleskoj tumači kako „Nemoj o ovome da pričaš drugima, ostaje među nama“, tj. „mi smo ti koji su lukavi“, dok je u Italiji interpretacija „Budi oprezan, oni su lukavi“ (Moris, 2005: 66).

Slika 7. Gest za „Ostaje među nama!“ (Engleska) / „Budi oprezan! (Italija)“[26]

Važno je istaći da su mnogi amblemi zapravo vezani za regije, koje se mogu protezati i na više država i naroda, te se u suštini ne može govoriti o nacionalnim gestovima. Ako pogledamo jedan vrlo često korišćen amblem, kakav je znak za „ne“, vidimo da se u Italiji severno od Rima i Napulja koristi pokret glavom levo–desno, dok se

[26] Preuzeto sa: http://sonamics.com/en

VNK, str. 122 (366 = **204** nehajl. reč + **162** hajlajt. reči)

u južnim regijama koristi zabacivanje glavom, baš kao i u Grčkoj. Isto tako, gest lupkanja prstima po podbratku na severu Italije i u Francuskoj ima značenje „Gubi se, dosađuješ mi!“, dok u južnoj Italiji nema uvredljivo značenje, već se interpretia samo kao „Ne treba mi ništa“, „nema ništa“, „ne mogu“, kao i u Grčkoj. Moris (op. cit.: 68) ove i slične razlike između nekih gestova u severnim i južnim regijama Italije tumači mogućim uticajem grčkog osvajanja juga Italije – u tim osvajanjima Grci su se zaustavili baš u oblasti između Rima i Napulja.

Još jedan primer uticaja osvajača na gestove lokalnog stanovništva pruža nam Tunis, gde se lupkanje prstima po podbratku tumači kao uvreda, tj. kao u Francuskoj i severnoj Italiji, a ne kao u južnoj Italiji, kojoj je Tunis geografski bliži. Naime, Tunis je bio kolonija Francuske, te je savremeni Tunižanin, kaže Moris (op. cit: 68), „po svojim gestovima više Francuz nego ijedan od njegovih bliskih suseda koji nisu iskusili francusko prisustvo.“

Pomenućemo još jedan zanimljiv podatak o regonalnoj rasprostranjenosti gestova, vezan za naše krajeve, koji navode Trebješanin i Žikić (2015: 141). Citirajući studiju Sime Trojanovića *Psihofizičko izražavanje srpskog naroda poglavito bez reči* (iz 1935. godine) oni ukazuju da se znak za „da“ i „ne“ razlikuju u pojedinim regijama Srbije. Tako, prihvatanje se u većini regija izražava klimanjem glave, a odbijanje pokretom glave levo–desno, ali se u oblasti istočno od Velike Morave, južno od Ćuprije, preko Niša i Aleksinca, kao i u Povardarju[27], prihvatanje označava „vrćenjem glave“, a „klimanjem odbija“. Ovo svakako možemo dovesti u vezu sa gestom odobravanja kod Bugara, koji takođe vrte glavom (vrlo slično, ali ne sasvim isto kao pokret levo–desno), kao i sa gestom odbijanja kod Grka (zabacivanje glavom u velikom broju slučajeva može se shvatiti kao slično klimanju glavom). Dakle, možemo na ovom primeru videti da se gestovi mogu širiti usled kontakta i geografske blizine naroda, tj. da se gestovne granice vrlo retko zapravo podudaraju sa granicama savremenih država. Drugačije rečeno, preciznije bi bilo gestove (naročito ove amblemskog tipa, koji su vrlo konvencionalizovani i koji se usvajaju kulturnim putem) posmatrati ne u odnosu na

[27] U vreme kada je studija Sime Trojanovića nastala Povardarje je bilo sastavni deo Srbije.

VNK, str. 123 (235 = **154** nehajl. reč + **81** hajlajt. reči)

države ili narode, već u okviru regija, s obzirom da se gestovna ponašanja šire i van administrativnih granica neke države.
Pored toga, nesporazumi mogu nastupiti ako se u jednoj kulturi ne pojavljuje neki pokret kao amblem, a u drugoj ima status amblema. Tako, pripadnik kulture u kojoj dodirivanje jedne strane nosa kažiprstom ne predstavlja amblemski gest taj pokret neće shvatiti kao vrstu poruke, već će za njega taj pokret imati vrednost adaptora (po Ekmanovoj i Frizenovoj terminologiji, a po Morisovoj je to slučajni, sekundarni gest), te ga neće smatrati relevantnim za komunikacioni čin. Dakle, taj gest će u kulturi koja ga nema biti shvaćen kao puko dodirivanje ili lupkanje po nosu (zbog npr. svraba, uklanjanja neke nelagodnosti ili slično) – jer u tom sistemu nema komunikativnu vrednost.

Bihevioralne dimenzije interkulturne neverbalne komunikacije
Istraživanja su pokazala da se kulture mogu smestiti u okvire bihevioralnih dimenzija kojima se objašnjava zbog čega se pripadnici različitih kultura različito ponašaju.

Mnoge kulturološke razlike u neverbalnom ponašanju su zapravo rezultati varijacija po sledećim dimenzijama kontekst, identitet, moć, rod, neizvesnost, vreme, neposrednost (Andersen, 2012: 298). Ovde ćemo u kratkim crtama predstaviti svaku od ovih dimenzija i prikazati elemente neverbalne komunikacije u okviru različitih kultura smeštajući ih u date dimenzije.

Kontekst. Ova kulturološka dimenzija predstavlja stepen eksplicitnosti komunikacije – da li je komunikacija verbalna i eksplicitna ili neverbalna i implicitna:

na primer, ljudi koji se dugo i dobro poznaju (porodica, prijatelji) mogu se sporazumeti u

ORIGINAL: Andersen, P.A. (2012). "The basis of cultural differences in nonverbal communication." U: Samovar, L. A., Porter, R. E. & McDaniel, E. R. (eds.). *Intercultural communication.* Wadsworth, Centage Learning. Learning, 293–313.

Andersen (2012, 298)
Research has shown that cultures can be located along behavioral dimensions that help explain why people act in different ways in various cultures.
DIMENSIONS OF INTERCULTURAL NONVERBAL COMMUNICATION
Research has shown that cultures can be located along behavioral dimensions that help explain why people act in different ways in various cultures.
Most cultural differences in nonverbal behavior are a result of variations along the seven dimensions discussed in the following section (**See Table 5.1**).
TABLE 5.1 Dimensions of Intercultural Nonverbal Communication

Dimension	One Extreme	The Other Extreme
Context	Low Context	High Context
Identity	Individualism	Collectivism
Power	Low Power Distance	High Power Distance
Gender	Femininity	Masculinity
Uncertainty Avoidance	Uncertainty Tolerance	Uncertainty
Time	Long Term	Short Term
Immediacy	Low Contact	High Contact

Context
The first cultural dimension of communication, proposed decades ago, is context—the degree to which communication is explicit and verbal versus implicit and nonverbal. Hall (1976, 1984) has described high-context cultures in considerable detail: "A highcontext (HC) communication or message is one in
which most of the information is either in the physical context or internalized in the person, while very little is in the coded, explicit, transmitted parts of the message" (Hall, 1976, p. 91). "In a high-context culture such as that of Japan, meanings are internalized and there is a large emphasis on nonverbal codes" (Lustig & Koester, 2003. p. 112).
Married couples or old friends skillfully use HC or implicit messages that are nearly impossible

VNK, str. 124 (281 = **29** nehajl. reč + **252** hajlajt. reči)	
trenutku koristeći implicitne ili visokokontekstualizovane poruke, koje drugi ne razumeju (npr. pogled koji „govori hiljadu reči“).	for others to understand. The situation, a smile, or a glance provides implicit meaning that needs no articulation. In HC cultures, information is integrated from the environment, context, situation, and subtle nonverbal cues that give messages meaning not available in explicit verbal utterances.
Nasuprot tome, niskokontekstualizovane poruke su komunicirane eksplicitnim kodovima i verbalnim putem –	Low-context (LC) messages are the opposite; most are communicated through explicit codes and usually via verbal communication (Andersen, 1999a; Hall, 1976). LC messages must be detailed, unmistakable, and specific. Unlike personal relationships, which are high-context message systems, institutions such as courts of law and formal systems such as mathematicsand computer languages require explicit LC systems because nothing can be taken for granted (Hall, 1984).
npr. u institucijama, zakonima, kao kod matematičkih, kompjuterskih jezika i sl., koji predstavljaju formalne sisteme.	
Tako, kulture koje se svrstavaju u visokokontekstualizovane više se oslanjaju na neverbalne signale, pa će se izvinjenje u Kini izvršiti pre neverbalnim putem i implicitno, nego izgovarajući odgovarajuću frazu, dok će se u Severnoj Americi, koja pripada niskokontekstualizovanim kulturama, izvinjavati češće verbalnim putem nego neverbalnim i implicitnim (Park & Guan, 2009).	**Andersen (2012, 299)** Recent research reports that in China apologies are much more likely to be implicit and nonverbal, whereas in America apologies tend to be explicit and verbal (Park & Guan, 2009).
Južna Amerika i zemlje Mediterana,	Latin American cultures—a fusion of Iberian (Portuguese–Spanish) and Asian traditions—are also high-context cultures. Likewise, people from the southern and eastern Mediterranean, such as Greeks and Turks, and people from the Persian Gulf region, including Persians and Arabs, are also high context.
kao i arapska kultura takođe su viskokokontekstualizovane,	**Andersen (2012, 298)** Huge cultural variations exist in the degree of context used in communication. Research suggests that the lowest-context cultures are Swiss, German, North American, and Scandinavian (Gudykunst & Kim, 1992; Hall, 1976, 1984). LC cultures are logical, analytical, linear, and action-oriented, and people tend to stress clearly articulated spoken or written messages (Hall, 1984).
nasuprot Nemačkoj, Švajcarskoj, Skandinaviji,	
a kulture koje imaju obeležja i nisko i visokokontekstualizovanih sistema su italijanska, engleska, francuska (Gudykunst & Kim, 1992), navodi Andersen (2012: 298– 299).	Cultures with characteristics of both HC and LC systems include the French, English, and Italian (Gudykunst & Kim, 1992).
	Andersen (2012, 300)
Identitet. Po ovoj dimenziji kulture mogu biti manje ili više individualističke ili pak kolektivističke. Individualističke kulture naglašavaju *ja* identitet, lična prava i slobodu, dok kolektivističke kulture zagovaraju *mi* identitet i njihovi pripadnici orijentisani su na grupu.	Individualism/Collectivism A culture’s individualism versus collectivism is one of the most widely researched dimensions of culture. Individualistic cultures emphasize I-identity and value personal rights and freedom whereas collectivistic cultures advocate we-identity and are more group oriented.
	Conversely, individualism may be the basis of loneliness, selfishness, pollution, and narcissism. Indeed, Hall (1976) has claimed that as an extreme individualist, “Western man has created chaos by denying that part of his self that integrates while enshrining the part that fragments experience” (p. 9). There can be little doubt that individualism is a fundamental dimension that distinguishes cultures.
Zapadne kulture su uglavnom individualističke,	Western culture is individualistic, so people rely on

VNK, str. 124a (nastavak s prethodne strane) te bolje zapažaju lične, individualne karakteristike ponašanja kod drugih. Na drugom kraju ovog kontinuuma su istočnjačke kulture, gde se pre zapažaju situacioni uzroci nekog ponašanja, i gde se pridaje veliki značaj harmoniji, kako između ljudi, tako i između ljudi i prirode.	personal judgments to a greater degree than they do on group decisions (Andersen et al., 2001). People in western cultures are more likely to perceive more individual, dispositional causes of behavior than people from eastern cultures (Patterson & Montepare, 2007) who are more likely to perceive situational causes for behavior. Eastern cultures emphasize harmony among people and between people and nature, and value collective judgments.
Svaki aspekat neverbalne komunikacije je uslovljen stepenom individualizma ili kolektivizma u nekoj kulturi, naglašava Andersen (op. cit.: 300), te će kod pripadnika individualističke kulture biti veća razdaljina među sagovornicima, češće će izražavati svoje emocije, zastupati i braniti svoje stavove i ubeđenja, dok pripadnici kolektivističke kulture ispoljavaju manje emocija pred ljudima koji ne pripadaju njihovoj užoj grupi, kolektivu. Pored toga, primećeno je da je kinezičko ponašanje u kolektivističkim	Every aspect of nonverbal communication is affected by the degree of individualism or collectivism of a culture (See Table 5.3). **Andersen (2012, 301)** One study reports that people in individualistic cultures are more distant proximally than collectivists (Gudykunst et al.,1996). Hofstede (2001) suggests that as hunters and gatherers people lived apart in individualistic, nuclear families or small groups. When humans became agricultural, interdependent families began living in proximity in large families or tribal units. Urban–industrial societies returned to a norm of individualism, nuclear families, and a lack of proximity to one's neighbors, friends, and coworkers. Several scholars indicate that people in individualistic cultures display emotions more freely and diversely, particularly to out-groups, than do collectivists, who are discouraged from showing a range of positive and/or negative emotions outside of the immediate in-group (Matsumoto, 2006; Porter & Samovar, 2010). Kinesic behavior tends to be more coordinated in collectivistic

VNK, str. 125 (304 = **20** nehajl. reč + **284** hajlajt. reči)	
kulturama više usklađeno,	cultures where people match one another's facial expressions, and body movements are in sync. Studies show that Asians are more likely to employ supportive back-channeling behaviors, particularly nodding, during conversation (Cutrone, 2005).
kao i da je u ovim kulturama češće prisutno i verbalno i neverbalno izraženo podržavanje govornika tokom konverzacije, potvrđivanje, klimanje glavom, itd. (Cutrone, 2005; Andersen, op. cit.:301).	**Andersen (2012, 302-303)**
Moć. Još jedna dimenzija interkulturne komunikacije je distanca moći, koja predstavlja do kog stepena u nekoj kulturi je nejednako raspoređena moć, prestiž i bogatstvo.	Power Distance Another basic dimension of intercultural communication is power distance—the degree to which power, prestige, and wealth are unequally distributed in a culture. (See Table 5.4.)
Distanca moći se izražava Hofstedeovim (2001) indeksom distance moći (PDI - Power Distance Index) i Švarcovom dimenzijom hijerarhije (Schwartz, 2004), napominje Andersen (op. cit.: 303).	Power distance has been measured in many cultures using Hofstede's (2001) Power Distance Index (PDI) and Schwartz's (2004) hierarchy dimension.
Kulture kod kojih je visok indeks distance moći, kao što su Meksiko, Venecuela, Kolumbija, Indija, Hong Kong, Singapur, zemlje Afrike, itd., imaju hijerarhijski ustrojene odnose u društvu,	High PDI countries, from highest to lowest, are the Philippines, Mexico, Venezuela, India, Singapore, Brazil, Hong Kong, France, and Colombia (Hofstede, 1982), all of which, except France, are southern countries located near the equator. Gudykunst and Kim (1992) report that African and Asian cultures generally maintain hierarchical relationships characteristic of high power distance.
pa se tako studenti iz Azije ponašaju skromno u interakcijama sa profesorima, pri čemu se i na neverbalnom planu razlikuju od svog profesora. Isto tako, vijetnamski radnici smatraju poslodavce svojim mentorima, pa ih bespogovorno slušaju (Andersen, op. cit.: 303).	Asian students are expected to be modest and deferent nonverbally to their instructors. Likewise, Vietnamese people consider employers to be their mentors and will not question orders.
Na suprotnom kraju kontinuuma se nalaze kulture poput zapadnoevropskih zemalja, u kojima je najbrojnija srednja klasa, demokratskog uređenja, gde status i moć nisu predodređeni poreklom.	The lowest PDI countries are, respectively, Austria, Israel, Denmark, New Zealand, Ireland, Sweden, Norway, Finland, Switzerland, and Great Britain (Hofstede, 2001), all of which are Northern European or of Northern European origin, middle-class, democratic, and located at high latitudes. The United States is slightly lower than the median in power distance, indicating smaller status differentials than in many other countries. Cultures differ in terms of how status is acquired. In many countries, such as India, class or caste determines one's status. In the United States, power and status are typically determined by money and conspicuous material displays (Andersen, 2008)
Neverbalno ponašanje u interpersonalnoj interakciji svakako je uslovljeno stepenom distance moći: npr. u Indiji, gde je indeks distance moći vrlo visok, postoje kaste, te se pripadnici najviše kaste smatraju nedodirljivima – nije dozvoljeno opštenje sa njima, dodirivanje pripadnika različitih kasta nije preporučljivo. Isto tako, u kulturama sa visokim indeksom distance moći emocionalne ekspresije viših slojeva društva u interakciji sa nižim slojevima su svedene na negativne emocije, dok niži slojevi nastoje da pred višim slojevima izražavaju samo pozitivne emocionalne ekspresije (Matsumoto, 1991). Andresen (2008) navodi da se pripadnici podređenih slojeva povijaju u prisustvu nadređenih, pokazuju znake nelagode, češće se smeše kako bi im udovoljili i kako bi delovali učtivije.	It is obvious that power distance would affect a culture's nonverbal behavior (See Table 5.4). In high PDI cultures, such as India, where a caste system severely limited interactions, traditionally any contact with the "untouchables" by members of other castes was forbidden and considered "polluting." For example, in hierarchical, high–power-distance cultures, people are expected to show only positive emotions to high status others and only negative emotions to low-status others (Matsumoto, 1991). According to Andersen (2008), subordinates' bodily tension is obvious in power-discrepant relationships. Andersen (2008) reports that in such circumstances,

VNK, str. 125a (nastavak s prethodne strane) **Rod.** Ova dimenzija se odnosi na stepen rigidnosti rodnih pravila: u muškoj kulturi ta pravila su stroža, cene se snaga, takmičarski duh, ambicija, itd.; dok su u	subordinates smile more in an effort to appease superiors and to appear polite. **Andersen (2012, 303-304)** Gender *Gende*r, as discussed in this article, refers to the rigidity of gender rules. In masculine cultures, gender rules are more rigid and traits such as strength, assertiveness, competitiveness, and ambitiousness are valued.

VNK, str. 126 (309 = **97** nehajl. reč + **212** hajlajt. reči)	
ženskoj ili androgenoj kulturi visoko vrednovani saosećanje, briga o drugima, emocionalnost (Hofstede, 2001). Skandinavske zemlje imaju najmanje rigidna pravila roda, te pripadaju ženskoj kulturi, pa tako u tim društvima ima više žena na rukovodećim položajima u poređenju sa muškim kulturama, jednakost među polovima je prisutna i u stepenu obrazovanja, itd. Po Hofstedeu (2001) najviše muške su kulture Japana, Austrije, Venecuele, Italije, Švajcarske, Meksika, Irske, Nemačke, Velike Britanije, Nemačke i Filipina.	In more feminine or androgynous cultures, attributes such as affection, compassion, nurturance, and emotionality are valued (Bem, 1974; Hofstede, 2001). The Scandinavian countries, with their long history of equal rights for women, are the most feminine countries. Countries with the 10 highest masculinity index scores, according to Hofstede (2001), are Japan, Austria, Venezuela, Italy, Switzerland, Mexico, Ireland, Great Britain, Germany, and the Philippines.
Neverbalna ponašanja se razlikuju u skladu sa stepenom čvrstine rodnih pravila. U kulturi koja je u većoj meri ženska i muškarci i žene mogu pokazivati muževno ili ženstveno neverbalno ponašanje. Na primer, žene tu mogu imati muževni način govora, zauzeti tipično mušku pozu tokom konverzacije, i slično., dok muškarci mogu izražavati osećanja kao što su tuga, strah, mogu da pokazuju nedominantno ponašanje, a da ih ne smatraju slabićima, „ženskastima“. U muškim kulturama to već ne bi bio slučaj – tu su pravila neverbalnog ponašanja žena i muškaraca strogo i brižljivo propisana (Andersen, 2012).	**Andersen (2012, 305)** Most importantly, in relatively more feminine countries, both men and women can engage in either masculine or feminine nonverbal behaviors. In masculine countries, the nonverbal behavior of men and women is carefully prescribed and adheres to narrower sexual scripts. So, in feminine countries like Sweden and Norway, women can engage in more powerful speaking styles, wear masculine clothing, be more vocally assertive, and choose to have children whether married or not. Similarly, men in feminine countries can show emotions like sadness or fear and engage in nurturing and nondominant behavior. In feminine countries, men more commonly take parental leave to do child care.
Neizvesnost. Posmatrajući ovu dimenziju kulture se razlikuju po tome da li cene stabilnost i izvesnost ili pak više vrednuju promenu i ambigvitetnost. Navodeći Hofstedeovu studiju (2001), Andersen ističe da su zemlje kojima je primarna stabilnost: Grčka, Portugal, Belgija, Japan, Peru, Francuska, Čile, Španija, Argentina i Turska, dok su najtolerantnije na neizvesnost, tj. najviše cene promene, sledeće zemlje: Singapur, Danska, Švedska, Hong Kong, Irska, Velika Britanija, Indija, Filipini, Sjedinjene države i Kanada. Odnos prema neizvesnosti može se dovesti u vezu sa demokratičnošću društva, pa tako Andersen ističe da su zemlje i kulture sa dužom istorijom moderne demokratije tolerantnije na neizvesnost.	Uncertainty Some cultures value stability and certainty; other cultures value change and ambiguity. The 10 countries with the highest levels of uncertainty avoidance are Greece, Portugal, Belgium, Japan, Perú, France, Chile, Spain, Argentina, and Turkey (Hofstede, 2001), countries whose culture originated in the Mediterranean region. The 10 countries lowest in uncertainty avoidance and highest in tolerance are Singapore, Denmark, Sweden, Hong Kong, Ireland, Great Britain, India, the Philippines, the United States and Canada. This list is dominated by Northern European nations and includes three Asian countries that were previously under the rule of Britain or the United States. Not surprisingly, these low-uncertainty avoidance countries have a long history of democratic rule that is likely to be both the cause and an effect of uncertainty avoidance. Catholic and Islamic countries are higher in uncertainty avoidance, whereas Protestant, Hindu, and Buddhist countries tend to be more accepting of uncertainty (Hofstede, 2001).
Pored toga, na odnos društva prema promeni može uticati i religijsko opredeljenje – protestantska, hinduistička i budistička društva su naklonjenija promeni, dok su katolička i islamska društva naklonjenija stabilnosti. Kada se posmatra neverbalno ponašanje u kulturama koje su suprotstavljene po dimenziji neizvesnosti, odnosno stabilnosti, uočavaju se interesantne pojave. Naime,	**Andersen (2012, 305)** Certainly,

VNK, str. 127 (**318** = **52** nehajl. reč + **266** hajlajt. reči)

pokazivanje neslaganja, nekonformističkog ponašanja i sl., nije dobro prihvaćeno u društvima koja cene stabilnost. U tim kulturama neverbalno ponašanje je više kodifikovano i odigrava se po određenim pravilima, pa su ritualna ponašanja, kao i stilizovani neverbalni elementi komunikacije, češći. Anderesen (2012: 306) ukazuje da Japanci ili Francuzi (oba ova društva cene stabilnost) Amerikance u interakciji mogu doživljavati kao nekonvencionalne i previše slobodne u ophođenju. S druge strane, Amerikanci mogu steći utisak da se ovi isuviše kontrolišu, da su rigidni u interakciji, i slično (Lustig & Koester, 2003).

Vreme. U pogledu dimenzije vremena kulture se razlikuju po tome da li su orijentisane na kontinuitet, dugoročnost, opstajanje, status ili pak na brze rezultate, kratkoročnu dobit, dok status nije relevantan u ličnim odnosima. U prvom slučaju reč je o dugoročno orijentisanoj, a na drugoj strani je kratkoročno orijentisana kultura.

Kod dugoročno orijentisanih kultura češće se ulaže u nekretnine, viđenje morala je fleksibilnije, važna je prilagodljivost, odnosi među ljudima su bitni, ali se gleda status

(npr. Kina, Hong Kong, Japan, Tajvan, Južna Koreja, Brazil, Indija), navodi Andersen (2012: 306), ističući tumačenje koje daje Hofstede (Hofstede, 2001) da u svim navedenim zemljama osim u Brazilu ovakav pogled vodi poreklo od konfučijanstva, filozofije koja vrednuje štednju, upornost, dostojanstvo.

Nasuprot njima, u kratkoročno orijentisanim kulturama, kao npr. u Kanadi, Pakistanu, Zimbabveu, Velikoj Britaniji i Sjedinjenim američkim državama, vrednuje se slobodno vreme, vodi se računa o „obrazu“, dobro i loše su apsolutne vrednosti.

I u interpersonalnoj interakciji na neverbalnom planu se odražavaju uticaji u pogledu dimenzije vremena.

Kod dugoročno orijentisanih kultura prisutno je iskazivanje poštovanja prema pripadnicima višeg statusa (starijima, šefovima, zvaničnicima, profesorima) vrlo dubokim naklonima, i uopšte uzevši neverbalna komunikacija je u velikoj meri ritualizovana, sa tačno određenim pravilima.

U kratkoročno orijentisanoj kulturi statusi se mogu menjati vremenom ili u zavisnosti od konteksta, te nema tako strogih pravila oko neverbalnog ukazivanja poštovanja. U takvim društvima neverbalno ponašanje je slobodnije i neformalnije, navodi Andersen (2012: 306).

disagreement and nonconformity are not appreciated if uncertainty avoidance is high. Nonverbal behavior is more likely to be codified and rule-governed in countries with high uncertainty avoidance.

When people from the United States communicate with people from a country such as Japan or France (both high in uncertainty avoidance), the Americans may seem unruly and unconventional, whereas their Japanese or French counterparts might seem too controlled and rigid to the Americans (Lustig & Koester, 2003).

Future Orientation

Some societies have a future orientation that consists of relatively more focus on long-term orientation than short-term orientation (Hofstede, 2001). Cultures with a short-term orientation, by contrast, value instant gratification, quick results, shortrange profits, and importance of the bottom line.

ultures with a long-term orientation believe in continuity, persistence, work orientation, thrift, investments in real estate, and a more relative view of morality. Longterm cultures believe that ego and face-saving are vices, that personal adaptability is important, and that relationships are significant, but ordered by status. Countries with the most long-term orientation are China, Hong Kong, Taiwan, Japan, South Korea, Brazil, and India—all Asian countries except Brazil. Research suggests that a major origin of long-term orientation is Confucianism, the Asian philosophy that emphasizes thrift, persistence and decorum (Hofstede, 2001).

The countries with the most short-term orientation are Pakistan, Nigeria, the Philippines, Canada, Zimbabwe, Great Britain, and the United States. Short-term cultures value leisure time, saving face is important, good and evil are absolute values, and status is not particularly important in personal relationships.

Short-term cultures show less deference to status, whereas in long term cultures people defer to highstatus individuals including elders, corporate executives, professors, and government officials. A prototypic manifestation of the reverence for status in long-term cultures is the extremely deep bows to prominent people in many Asian countries. Nonverbal communication is more ritualized and prescribed in long-term cultures. In shortterm cultures status is elastic and may change quickly over time, or even across context. Nonverbal communication is informal and liberated in the short-term culture.

VNK, str. 128 (257 = **114** nehajl. reč + **143** hajlajt. reči)

Neposrednost. Ova dimenzija kulture odnosi se na stepen pokazivanja bliskosti, topline, spremnosti za interakciju (Andersen, 1985, 1998). Primeri za ovo ponašanje su osmeh, kontakt očima, dodirivanje, i sl. Kulture koje pokazuju veliki stepen bliskosti ili neposrednosti su označene kao „kontaktne“ kulture, jer se u takvoj kulturi ljudi prilikom interakcije češće dodiruju i razdaljina između njih je manja (Hall, 1966). Nasuprot njima su nekontaktne kulture, gde je dodirivanje sagovornika manje, i uobičajena razdaljina prilikom konverzacije je veća.

Neki autori razlike u ovoj dimenziji ponašanja dovode u vezu sa klimom, jer su kontaktna društva uglavnom smeštena u toplijim pojasevima, dok se „hladnija i nepristupačnija“ društva nalaze u hladnijim krajevima. Te razlike se uočavaju i u zemljama sa većom teritorijom, poput Sjedinjenih država, te će se tako na severu zemlje naći nekontaktna kultura, a na jugu, u toplijim krajevima – kontaktna kultura. Andersen (2012: 307).

Mnoga istraživanja su pokazala da su najmanje kontaktna društva na istoku Azije (Kina i Japan) – tu je dodirivanje sagovornika, naročito u javnosti, vrlo retko. Pored toga, mora se napomenuti da i u nekim kulturama koje važe za kontaktne, npr. u arapskoj, nije dozvoljen dodir muškarca i žene u javnosti.

Možemo zaključiti da se neverbalno ponašanje u okviru neke kulture ispoljava u skladu sa drugim elementima te kulture, sa njenim sistemima vrednosti, sa ubeđenjima, verovanjima. Kako smo i ranije naglasili, veliki uticaj na neverbalno ponašnje upravo ima kultura, društvene konvencije, tj. uticaj sredine. Svakako, ne treba smetnuti s uma ni individualne karakteristike, koje mogu biti dosta različite u odnosu na opštu sliku neverbalnog ponašanja pripadnika neke kulture.

Andersen (2012, 307)

Immediacy

Immediacy behaviors and displays of interpersonal warmth are actions that signal closeness, intimacy, and availability for communication rather than avoidance and greater psychological distance (Andersen, 1985, 1998). Examples of immediacy behaviors are smiling, touching, eye contact, closer distances, and more vocal animation. Cultures that display considerable interpersonal closeness or immediacy have been labeled “contact cultures” because people in these countries stand closer together and touch more (Hall, 1966). People in low-contact cultures tend to stand apart and touch less.

Evidently, cultures in cooler climates tend to be more task-oriented and interpersonally “cool,” whereas cultures in warmer climates tend to be more interpersonally oriented and interpersonally “warm.” Even within the United States, the warmer latitudes tend to be higher-contact cultures.

Indeed, McDaniel and Andersen’s (1998) study of public touch suggests that the biggest difference is between Asians, who rarely touch in public, and virtually every other culture, which all manifest higher degrees of public touching. These findings are consistent with other research suggesting that China and Japan are distinctly nontactile cultures (Barnland, 1978; Jones, 1994).

VNK, str. 129 (310 = **269** nehajl. reč + **41** hajlajt. reči) **Načini prevazilaženja kulturnih razlika na planu neverbalnih elemenata komunikacije.** Čak i kada neki strani jezik odlično govorimo, ne može se reći da će komunikacija sa članovima zajednice kojoj je taj jezik maternji biti uspešna. Osim razumevanja na verbalnom planu, neophodno je i poznavanje neverbalnog plana izraza date sredine da bi komunikacija bila što potpunija i uspešnija. Razlike na kulturološkom planu u pogledu neverbalnih elemenata komunikacije možemo prevazići istim postupcima kojima prevazilazimo razlike na verbalnom planu, tj. jezičke razlike. Dobro je poznato da su osnovni načini prevazilaženja jezičkih razlika – učenje stranih jezika i prevođenje (Bugarski, 1996: 91). Zapravo, prevazilaženje razlika u domenu neverbalnih elemenata koji su sastavni deo komunikativnog čina, a koji su specifični u određenoj kulturi, može da se svede na dva glavna postupka: prvi je učenje i upoznavanje sa tim elementima, sa njihovim značenjima u različitim govornim situacijama, a time i upoznavanje i kulturoloških osobenosti u pogledu komunikacije, a drugi je „prevođenje“ i tumačenje tih elemenata. Prvi postupak je već neko vreme vrlo prisutan u nastavi stranih jezika, gde se u okviru izučavanja jezika uvodi i proučavanje kulturoloških specifičnosti tog društva. „U primenjenoj lingvistici često se govori o povezanosti jezika i kulture, i te teme dospevaju u žižu pažnje najčešće u nastavi stranih jezika“ primećuje Polovina (2010: 189), ispitujući opšta i specifična obeležja kulture u neformalnoj komunikaciji. Ono što je posebno važno istaći je da se u novije vreme pažnja usmerava i na elemente neverbalne komunikacije koji su karakteristični za datu kulturu. Tako se interkulturna komunikacija olakšava na jedan potpuniji, sveobuhvatniji način, jer se smanjuje mogućnost da dođe do nesporazuma koji bi bili prouzrokovani nedovoljnim poznavanjem kulturološki specifičnih neverbalnih elemenata komunikacije. Durbaba (2016) ističe značaj tematizovanja isprepletanosti kulturâ, postupka učenja i nastave stranih jezika, pa u njenoj obimnoj i vrlo temeljnoj studiji posvećenoj interkulturnoj primenjenoj lingvistici vrlo važan deo zauzimaju i elementi neverbalne komunikacije i njihova uloga u činu	“Dve glavne mogućnosti prevladavanja jezičkih razlika bez njihovog ukidanja pružaju učenje jezika i prevođenje.“ (Bugarski, 1996: 91). “U primenjenoj lingvistici često se govori o povezanost jezika i kulture, i te teme dospevaju u žižu pažnje najčešće u nastavi stranih jezika”

VNK, str. 130 (264 = **90** nehajl. reč + **174** hajlajt. reči) govorne interakcije. Autorka navodi izuzetno korisne podatke o načinima pozdravljanja, pravilima rukovanja u različitim kulturama, kao i razlike u simboličkim gestovima. Upravo zbog toga što neverbalni elementi imaju vrlo veliki značaj u komunikaciji, pored upoznavanja sa specifičnostima u neverbalnom ponašanju date kulture, u poslednjih nekoliko godina se javljaju prototipi kompjuterskih aplikacija i programa za prevođenje kulturno–specifičnih gestova u realnom vremenu (npr. Hasler et al., 2014). Takve kompjuterske aplikacije bi omogućavale korisnicima prepoznavanje i interpretaciju gestova u avatarski posredovanoj interkulturnoj interakciji u cilju olakšavanja komunikacije u interkulturnom kontekstu. Mora se napomenuti da su ovi pokušaji još uvek u povoju, ali svakako treba istaći jedan vrlo jasan trend da se u eri globalizacije i na taj način pristupi pronalaženju rešenja za potrebe mnogih zaposlenih u multinacionalnim kompanijama, kao i u drugim organizacijama multikulturnog i multinacionalnog nivoa. Tako, dalji rad na razvijanju i usavršavanju ovakvih programa i aplikacija može olakšati i poboljšati kvalitet komunikacije onima čiji posao zahteva da se susreću (najčešće) virtuelno sa sagovornicima koji potiču iz drugog kulturološkog miljea. Ovakve aplikacije u suštini omogućavaju da se bez prethodnog učenja i upoznavanja sa specifičnim neverbalnim znakovima u različitim kulturama ipak ostvari što efikasnije i kompletnije sporazumevanje. *** U ovom delu studije dotakli smo vrlo značajno pitanje odnosa kulture i neverbalne komunikacije, pokušavajući da ukažemo na kulturološke specifičnosti neverbalnog plana izraza. Iako su neki elementi neverbalnog ponašanja urođeni svakoj ljudskoj jedinki (na primer signali facijalne ekspresije), videli smo da se i oni pod uticajem društvenih normi, vrednosti, stavova menjaju. Kao što napominju Trebješanin i Žikić (2015: 145), „biologija determiniše dispozicije da se u određenim situacijama može	„

VNK, str. 131 (**57** = **57** nehajl. reč + **0** hajlajt. reči) pojaviti specifično neverbalno ponašanje, a kultura i društvo određuju da li će se i koliko često ono pojaviti, kao i kakvog će biti intenziteta, i daje pravila njegovog pokazivanja i tumačenja u određenom kontekstu“. Pored bihevioralnih dimenzija kojima se objašnjavaju uzroci kulturološki specifičnog neverbalnog ponašanja, osvrnuli smo se i na moguće načine prevazilaženja razlika u domenu neverbalnog.	

VNK, str. 132 (166 = **100** nehajl. reč + **66** hajlajt. reči)

7. DODATAK: PRIMER ANALIZE FUNKCIJA NEVERBALNIH ELEMENATA KOMUNIKACIJE U

U ovom delu studije biće izložen deo analize neverbalnih elemenata komunikacije na korpusu televizijskih emisija razgovornog tipa, kako bi se na najneposredniji način dao primer jedne takve analize iz lingvističke vizure. Ova analiza je deo šireg istraživanja koje je obuhvatalo markere direktnog citiranja u razgovornom jeziku, sprovedenog iz ugla analize konverzacije.[28]

Analizirani pokreti

Najpre ćemo izložiti najosnovnije odlike pokreta koji su analizirani za potrebe ovog istraživanja, a to su: pokreti ruku, pokreti glave i pokreti očiju.

Pokreti ruku

Pokreti ruku se u literaturi definišu kao pokreti prstiju, šaka i celih ruku, dok se pozicija šake (*hand posture,* eng.) definiše kao pozicija u kojoj se nalazi šaka ili prsti u određenom trenutku. Gestovi praznih šaka (*empty handed gestures,* eng.) i gestovi

***Beograd noću*, Studio B (emisija na srpskom jeziku, 2004-2005) u: Panić N. (2007), *Međuodnos prozodijskih i kineziđkih elemenata u diskursu na elektronskim medijima*. Univerzitet u Beogradu – Filološki fakultet VI+125+6. Magistarski rad, neobjavljen**
[u daljem tekstu: Panić (2007m, br. str.)]

Cf. Panić N. (2013), *Prozodijski markeri citiranog govora u razgovornom jeziku.* Univerzitet u Beogradu – Filološki fakultet XII+235+1. Doktorska disertacija, neobjavljena
[u daljem tekstu: Panić (2013d, br, str.)]

Панић (2012a, 129-130); up. Panić (2013d, 112) i Panić (2007m, 5-6)

Сада ћемо изложити најосновније одлике покрета које смо анализирали за потребе овог рада, а то су, дакле, покрети руку, главе и покрети очију.

Покрети руку

Покрети руку се у литератури дефинишу као покрети прстију, шака и целих руку, док се позиција шаке („hand posture“) дефинише као позиција у којој се налази шака или прсти у одређеном тренутку. Гестови празних шака („empty handed gestures“) и гестови

[28] Istraživanje je sprovedeno delom i u sklopu rada na doktorskoj disertaciji pod naslovom *Prozodijski markeri citiranog govora u razgovornom jeziku* Natalije Panić Cerovski (pod mentorstvom prof. dr Vesne Polovine, odbranjenoj 2013. godine na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu).

VNK, str. 133 (306 = **1** nehajl. reč + 3**05** hajlajt. reči) slobodnih šaka (*free hand gestures*, eng.) su termini koji se koriste da označe upotrebu šaka u komunikaciji bez fizičke manipulacije nekog predmeta (McNeill, 1992). Kod ovog tipa gestova bitno je takođe razlikovati pravac pokreta – najčešće po vertikalnoj osi; zatim smer – ka telu, tj. govorniku, od tela, tj. ka slušaocu, ili pak gore/dole; zatim i oblik samog pokreta: npr. prav, kružan, vijugav, itd. Treba takođe napraviti razliku i između gestova koji uključuju samo jednu šaku/ruku, od onih koji uključuju obe šake/ruke. Pokreti kod kojih se koriste obe šake/ruke se tretiraju kao jedan jedinstven gest. Oni su najčešće paralelni ili pak simetrični, a javljaju se i pokreti kod kojih je jedna šaka/ruka usmerena ka drugoj koja je na neki način njen referent: na primer kod nabrajanja – najčešće se kažiprstom (ili palcem) desne (ili leve) šake dodiruju prsti druge šake počevši od njenog palca. Mnogi od ovih gestova u sebi sadrže komponentu pokazivanja, i mnogi izgledaju kao čisto pokazivanje. Ono što se pokazuje po Adamu Kendonu može biti: stvaran predmet koji je prisutan u okolini učesnika komunikacije (pokazivanje stvarog objekta – *actual object pointing*, eng.); zatim objekat pokazivanja ne mora biti prisutan u toku komunikacije (*removed object pointing*, eng.); objekat koji je stvaran i njegova lokacija je negde drugde (pokazivanje virtuelnog objekta – *virtual object pointing*, eng.); mogu se pokazivati i objekti koji uopšte nemaju status stvari, predmeta i koji kao takvi nemaju lokaciju (pokazivanje metaforičkog objekta – *metaphorical object pointing*, eng.) (Kendon, 1999).	слободних шака („free hand gestures“) су термини који се користе да означе употребу шака у комуникацији без физичке манипулације неког предмета (McNeill, 1992). Код овог типа гестова битно је такође разликовати правац покрета најчешће по вертикалној или хоризонталној оси; затим смер – ка телу, тј. ка говорнику, од тела, тј. ка слушаоцу, или пак горе/доле; затим и облик самог покрета: нпр. прав, кружни, полукружни, вијугав, итд. Треба такође направити разлику и између гестова који укључују с једну шаку/руку, од оних који укључују обе шаке/руке. Покрети код којих се користе обе шаке/руке се третирају као један јединствен гест. Они су најчешће паралелни или пак симетрични, а јављају се и покрети код којих је једна шака/рука усмерена ка другој која је на неки начин њен референт: на пример код набрајања – најчешће се кажипрстом (или палцем) десне (или леве) шаке додирују редом прсти друге шаке почевши од њеног палца. Многи од ових гестова у себи садрже компоненту показивања, и многи изгледају као чисто показивање. Оно што се показује по Адаму Кендону може бити: стваран предмет који је присутан у околини учесника комуникације (показивање стварног објекта – „actual object pointing“); затим објекат показивања не мора бити присутан у току комуникације (показивање уклоњеног објекта – „removed object pointing“); објекат који је стваран и његова локација је негде другде (показивање виртуалног објекта – „virtual object pointing“); могу се показивати и ствари које уопште немају статус објекта и које немају локацију (показивање метафоричког објекта – „metaphorical object pointing“) (Kendon 1999).
	Панић (2012a, 130); up. Panić (2013d, 113) i Panić (2007m, 6-7)
1.2.Pokreti glave	Покрети главе
U komunikaciji najuočljiviji i ujedno najekspresivniji pokreti glavom su: - klimanje glavom (*head-nod*, eng.) – 1. vertikalni pokret/i glavom gore-dole koji se koristi da pokaže odobravanje, slaganje ili razumevanje kada je u pitanju uloga slušaoca; 2. upotrebljava se da naglasi neku ideju, tvrdnju ili ključnu reč – kada je u pitanju govornik. Ovi emfatički pokreti mogu pokazati snažnu ubeđenost govornika u ono što govori, uzbuđenje, ili superiornost (Givens, 2011).	У комуникацији најуочљивији и уједно најекспресивнији покрети главом су: – климање главом („head-nod“) – 1. вертикални покрет/и главом горе–доле који се користи да покаже одобравање, слагање или разумевање када је у питању улога слушаоца; 2. употребљава се да нагласи неку идеју, тврдњу или кључну реч – када је у питању говорник. Ови емфатички покрети могу показати снажну убеђеност говорника у оно што говори, узбуђење, или супериорност (Givens 2011).

VNK, str. 134 (298 = **1** nehajl. reč + **297** hajlajt. reči)	
- pokreti glavom levo-desno (*head-shake*, eng.) – ovaj pokret uglavnom odražava neodobravanje, nesigurnost, nevericu, ukratko unosi negativno značenje uglavnom (Givens, 2011). Položaj koji ima glava govornika ili slušaoca takođe je vrlo značajan (taj položaj, naravno u velikoj meri zavisi i od položaja celog tela): ukoliko je telo govornika/slušaoca nagnuto napred, ili zavaljeno unazad, i položaj glave će to (uglavnom) pratiti i zajedno sa stavom tela prenositi određene poruke ostalim učesnicima komunikacije. Jedan od karakterističnih položaja glave je nagnuta glava na jednu stranu (*head-tilt-side*, eng.) – tj. glava i vrat čine oštar ugao sa osom levog/desnog ramena. Za razliku od pozicije kod koje su glava i vrat upravni na osu ramena, ovaj položaj glave može odavati neku vrstu nesigurnnosti, stidljivosti, ili čak podređenosti. Uglavnom se ovaj pokret naginjanja glave javlja više kod ženske populacije i kod dece, a ređe kod odraslih muškaraca, a najčešće je prisutan u situacijama muško – ženskih pozdravljanja, upoznavanja i prilikom npr. udvaranja. (Givens, 2011).	– покрети главом лево-десно („head-shake“) – овај покрет углавном одражава неодобравање, несигурност, неверицу. (Givens 2011). Положај који има глава говорника или слушаоца такође је врло значајан (тај положај, наравно, у многоме зависи и од положаја целог тела): уколико је тело говорника/слушаоца нагнуто напред, или заваљено уназад, и положај главе ће то (углавном) пратити и заједно са ставом тела преносити одређене поруке осталим учесницима комуникације. Један од карактеристичнијих положаја главе је нагнутост на једну страну („head-tilt-side“) – тј. глава и врат чине оштар угао са осом раменâ. За разлику од позиције код које су глава и врат управни на осу рамена, овај положај главе може одавати неку врсту несигурности, стидљивости или пак подређености. Углавном се јавља више код жена и деце него код одраслих мушкараца, а најчешће у ситуацијама мушко – женских поздрављања, и приликом нпр. удварања (Givens 2011).
	Панић (2012a, 130-131); up. Panić (2013d, 113-114) i Panić (2007m, 7)
1.3. Facijalni deo – pokreti očiju	Фацијални део – покрети очију
Kao što smo videli, velika pažnja je u literaturi posvećena pokretima lica. Za potrebe ovog istraživanja obuhvaćeni su od facijalnih pokreta oni koji su vezani za ponašanje očiju direktno – npr. pogledi, ili pak indirektno – podizanje obrva (što može prouzrokovati širenje očiju), kao i skupljanje obrva i njihovo spuštanje (što prouzrokuje skupljanje očiju). Facijalni mišići se mogu donekle svesno kontrolisati, osim kada su u pitanju same oči, pa s obzirom na to da se mišići očiju ne mogu lako kontrolisati, ponašanje očiju u toku komunikacije može dosta toga otkriti, govoreći pored ostalog i o strukturi ličnosti neke osobe, što je već oblast kojom se bave psiholozi (Ekman & Rosenberg, 2005). U komunikaciji je svakako važan kontakt očima, kao uostalom i u celokupnoj socijalnoj interakciji. Najvažniji tipovi pokreta očima su: -pogled – definiše se kao samo gledanje druge osobe ili nekog predmeta	Као што смо видели, велика пажња је у литератури посвећена покретима лица. У овом истраживању обухватили смо од фацијалних покрета оне који су везани за понашање очију директно – нпр. погледи, или пак индиректно – подизање обрва (што може проузроковати ширење очију), као и скупљање обрва и њихово спуштање (што проузрокује скупљање очију). Фацијални мишићи могу се свесно контролисати, осим када су у питању саме очи. С обзиром на то да се мишићи очију не могу лако контролисати, понашање очију током комуникације открива много, говорећи поред осталог и о структури личности неке особе (Ekman & Rosenberg, 2005). Контакт очима је од велике важности у социјалној интеракцији. Најважнији типови покрета очима су: - поглед – дефинише се као само гледање друге особе или неког предмета

VNK, str. 135 (311 = **19** nehajl. reč + **292** hajlajt. reči) -kontakt očima – govornik i sagovornik gledaju direktno u oči jedan drugom. Taj pogled je uglavnom vrlo kratak, jer se ljudi osećaju na neki način ugroženim kada ih neko duže gleda direktno u oči. -uzajamni pogled – govornik i slušalac se gledaju, ali ne čine obavezno kontakt očima.	- контакт очима – говорник и саговорник гледају директно у очи један другом. Тај поглед је врло кратак, и дуже траје код слушаоца него код говорника. - узајамни поглед – говорник и слушалац се гледају, али не чине обавезно контакт очима.
Taj pogled ne mora da dugo traje, zapravo kod govornika je uglavnom kratak, i javlja se s vremena na vreme u trenucima kada nešto naglašava ili kada proverava kako slušalac prima njegove iskaze, kako reaguje na ono što čuje. Kod slušaoca traje duže nego kod govornika jer tako lakše prima sadržaj koji čuje, a i pokazuje da prati sadržaj koji govornik iznosi.	**Panić (2013d, 114)** Taj pogled ne mora da dugo traje, zapravo kod govornika je uglavnom kratak, i javlja se s vremena na vreme u trenucima kada nešto naglašava ili kada proverava kako slušalac prima njegove iskaze, kako reaguje na ono što čuje. Kod slušaoca traje duže nego kod govornika jer tako lakše prima sadržaj koji čuje, a i pokazuje da prati sadržaj koji govornik iznosi.
Osnovne funkcije pokreta očiju su: -utvrđivanje i definisanje odnosa – kontakt očima određuje tip interakcije koja će nastupiti i kako će se ta interakcija razviti. Pokazuje volju individue da se zainteresuje za druge, kao i da dozvoli drugima da od nje dobiju informacije o njoj samoj. -kontrolisanje komunikacijskog kanala: uzimanje reči, pokazivanje moći, odvraćanje pogleda, i sl. -pokazivanje emocija (Malandro & Barker, 1989)	**Панић (2012a, 131); up. Panić (2013d, 114) i Panić (2007m, 8)** Основне функције покрета очију су: - утврђивање и дефинисање односа: контакт очима одређује тип интеракције која ће наступити и то како ће се та интеракција развити. Показује вољу индивидуе да се заинтересује за друге, као и да дозволи другима да од ње добију информацију о њој самој. - контролисање комуникацијског канала 1. узимање речи 2. показивање моћи 3. одвраћање погледа - показивање емоција (Malandro & Barker, 1989)
Funkcije analiziranih pokreta Najuočljivija pojava kod gestova koji prate konverzaciju je da govornik pravi više pokreta od sagovornika, tj. osobe koja sluša. To se najviše primećuje kada se prati gestikulacija rukama, ali je vidljivo i kod pokreta glavom, kao i kod pokreta očima. Osoba koja govori koristi pokrete glavom, naravno, zajedno i sa drugom gestikulacijom, da naglasi neki deo svog iskaza, da stavi do znanja sagovorniku da ima nameru da nastavi da govori, bez obzira što se možda očekivalo da će tu završiti sa izlaganjem, ili pak da pokaže da je izlaganje pri kraju, i da će dosadašnji slušalac moći da uzme reč.	**Панић (2012a, 131-132); up. Panić (2013d, 114) i Panić (2007m, 40-41)** Најуочљивија појава код гестова који прате конверзацију је да говорник прави више покрета од саговорника, тј. особе која га слуша. То се највише примећује када се прати гестикулација рукама, али је видљиво и код покрета главом, као и код покрета очима. Особа која говори користи покрете главом, наравно, заједно и са другом гестикулацијом, да нагласи неки део свог исказа, да стави до знања саговорнику да има намеру да настави да говори, без обзира што би се можда очекивало да ће ту завршити са излагањем, или пак да покаже да је излагање при крају, и да ће ускоро дотадашњи слушалац моћи да узме реч.
Sagovornik, tj. slušalac pravi daleko manje gestikulacije rukama, i to samo kada želi da naglasi neki deo iskaza govornika, pokreti očima se uglavnom svode na posmatranje govornika (i to u najvećoj meri njegovog lica), a pokreti glave postaju	Саговорник, тј. слушалац прави далеко мање гестикулације рукама, и то само када жели да нагласи неки део исказа говорника; покрети очима се углавном своде на посматрање говорника (и то у највећој мери његовог лица); а покрети главе постају

VNK, str. 136 (364 = **7** nehajl. reč + **357** hajlajt. reči) gestovi kojima se slušalac najviše služi (naravno, uključujući i mimiku, tj. različite izraze lica). Naime, ako se slaže sa onim što govornik izlaže, slušalac će klimnuti glavom (jednom ili više puta) i eventualno kratko prokomentarisati taj deo govornikovog izlaganja. Ukoliko se ne slaže sa rečima govornika, slušalac će u toku njegovog govora to najčešće pokazati (kada je samo gestikulacija u pitanju) odričnim pokretima glave levo- desno, ili pak samo odmahivanjem glave na jednu stranu: levo ili desno (ovi pokreti spadaju u ***ambleme*** po Ekmanovoj i Frizenovoj klasifikaciji). Tom prilikom glava može imati neutralnu poziciju u odnosu na trup, tj. osa glave i vrata je upravna na osu trupa, ili pak može biti iskošena na jednu stranu. Kada je televizijski diskurs u pitanju, a naročito u emisijama razgovornog tipa (*talk-show*), u kojima se pred kamerama, tj. auditorijumom, nalazi više od jedne osobe, vrlo je važno za sagovornike da predoče jedni drugima da žele da uzmu reč, kako bi što je više moguće izbegli da istovremeno govore. Gestovi, kao i promene u glasnoći ili visini glasa, ili pak tempu, mogu imati regulativnu funkciju u takvim situacijama, tj. imaju ulogu ***konverzacionih regulatora***. 2.1. Funkcije pokreta rukama U ovom delu ćemo se osvrnuti na pokrete rukama koje smo analizirali. Uključili smo pored pokreta celih ruku i pokrete šaka, kao i prstiju. Kao što smo ranije naveli, uzima se u obzir ne samo sâm pokret, tj. *pomeranje* ruke, šake, prstiju, već i *pozicija* ovih delova tela u određenom trenutku u odnosu na celo telo govornika. U analizi je takođe uzet u obzir i *pravac* pokreta (po horizontalnoj i vertikalnoj osi), zatim *smer* pokreta (po horizontalnoj osi vrednosti su: *ka sebi*, tj. ka telu govornika, ili *od sebe*; po vertikalnoj osi: *nagore* i *nadole*), kao i *oblik* pokreta: *pravolinijski*, *kružan*, *polukružan*, *vijugav*, itd. Pored toga, često se dešava da se prave pokreti obe ruke istovremeno. Kada su u pitanju simultani pokreti obe ruke, moguće je da se pokreti leve i desne ruke međusobno simetrični, ili su pak paralelni, ređe su bili u našem korpusu zastupljeni nesimetrični pokreti rukama koji su lingvistički relevantni; može se eventualno desiti da govornik jednom rukom napravi neki gest koji može nositi informaciju koja je relevantna	

VNK, str. 137 (260 = **2** nehajl. reč + **258** hajlajt. reči) za diskurs, dok drugom istovremeno pravi pokret koji nema lingvističku vrednost (na primer: premesti papire, podesi naočare na nosu, namesti kosu iza uveta, i slično; ovaj drugi pokret pripada *adaptorima* u Ekmanovoj klasifikaciji). Treba svakako napomenuti i to da u anotaciji ovog korpusa nije uvek specifikovano da je u pitanju pokret desnom rukom u slučaju kada je govornik dešnjak (zaključujemo da je dešnjak ukoliko više gestikulira desnom rukom).	за дискурс, док другом истовремено прави покрет који нема лингвистичку вредност (нпр. премести папире, подеси наочаре на носу, итд.; овај други покрет припада ***адапторима*** у Екмановој класификацији). Треба напоменути и то да у анотацији овог корпуса није увек спецификовано да је у питању покрет десном руком у случају када је говорник дешњак (закључујемо да је дешњак уколико више гестикулира десном руком). **Панић (2012a, 137-138); up. Panić (2013d, 116)** **V. VNK, str. 95.**
U sledećim primerima iz korpusa videćemo neke od mogućih uloga koje gestovi rukama mogu dobiti u konverzaciji:	У следећим примерима видећемо улоге које ови покрети имају у конверзацији:
(1) DAN: ... da izađemo negde u kafić ili diskoteku, // znači uvek su tu kao **zajedno**, // **kratko zabacuje glavu** pa ako ja danas nemam // **klimne glavom**, **pogled u VOD, leva ruka savijena u laktu, uperena ka VOD, dlan okrenut na gore** okej, // ovaj **desnom rukom, savijenom u laktu pravi kružan pokret ka VOD** ti ćeš da platiš, // a **levom rukom pravi kružan pokret ka sebi** ja ću sutra, // tako da , // mis'im moje društvo kako je (...)	(8) DAN: ... da izađemo negde u kafić ili diskoteku, [*tiše*] // znači uvek su tu kao **zajedno, // kratko zabacuje glavu** pa ako ja danas nemam //**klimne glavom, pogled u VOD, leva ruka savijena u laktu, uperena ka VOD, dlan okrenut na gore** okej, // ovaj [**desnom rukom, savijenom u laktu pravi kružan pokret ka VOD** ti ćeš da platiš, // **a levom rukom pravi kružan pokret ka sebi**] ja ću sutra, // tako da , // mis"im moje društvo kako je (...)
U ovom primeru uočavamo da je govornik DAN napravio gotovo istovremeno pokrete desnom i levom rukom: desnom rukom ka voditeljki (dok izgovara „ti ćeš da platiš"), a levom rukom ka sebi (izgovarajući „ja ću sutra"). Ovi gestovi imaju funkciju pokazivanja, tako da ih svrstavamo u *deiktičke ilustratore*, ali imaju i funkciju dodatnog isticanja, tj. pojačavanja, tako da ih možemo odrediti kao *deiktičke ilustratore sa emfatičkom funkcijom*.	У овом (8) примеру уочавамо да је говорник ДАН направио готово истовремено покрете десном и левом руком: десном руком ка водитељки (док изговара „ти ћеш да платиш") а левом руком ка себи (изговарајући „ја ћу сутра"). Ови гестови имају функцију показивања, тако да их сврставамо у *деиктичке илустраторе*, али имају и функцију истицања, тј. појачавања, тако да их можемо одредити као *деиктичке илустраторе са емфатичком функцијом*.
	Панић (2012a, 138); up. Panić (2013d, 116)
(2) DAN: (…) nekako **u VOD, kružni horizontalni pokret obema rukama ispred sebe** ne sviđa mi se ta cela --- struktura školovanja VOD: **klima glavom** DAN: **levom rukom kratki odsečan polukružni pokret od sebe** na državnom fakultetu (...)	(9) DAN: (…) nekako **u VOD, kružni horizontalni pokret obema rukama ispred sebe** ne sviđa mi se ta cela --- struktura školovanja VOD: **klima glavom** DAN: **levom rukom kratki odsečan polukružni pokret od sebe** na državnom (...)

VNK, str. 138 (357 = **3** nehajl. reč + **354** hajlajt. reči)	
U primeru (2) vidimo da govornik DAN pravi obema rukama kružni, „turbulentni“ pokret, kao da meša neku imaginarnu tvorevinu, ili kao da želi da, na primer, zahvati nešto obimno – ovaj njegov pokret rukama oslikava upravo ono što DAN i govori u nastavku iskaza, tj. ovaj pokret anticipira, a delimično se i poklapa sa nastavkom iskaza „ta cela struktura školovanja“. DAN zatim pravi samo levom rukom polukružni pokret od sebe, brz i odsečan, naglašavajući na taj način reči koje u tom trenutku izgovara: „na državnom“. Gledaoci, i svakako sagovornici, mogu zaključiti da ovaj nagli pokret i „kategorični“ gest odražava negativni stav koji DAN ima prema državnim fakultetima. Činjenjem ovog pokreta DAN kao da „udaljava“ državni fakultet, „sklanja“, „odguruje“ ga što dalje od sebe. Oba ova pokreta koji su ovde napravljeni predstavljaju *ikoničke ilustratore*, i to *metaforičke*, sa *modalnom* funkcijom, jer predstavljaju subjektivni stav govornika.	У примеру (9) видимо да говорник ДАН прави обема рукама кружни, „турбулентни“ покрет, као да меша неку имагинарну творевину, или као да жели да, на пример, захвати нешто обимно – овај његов покрет рукама осликава управо оно што ДАН и говори у наставку исказа, тј. овај покрет антиципира, а делимично се и поклапа са наставком исказа „та цела структура школовања“. ДАН затим прави само левом руком полукружни покрет од себе, брз и одсечан, наглашавајући на тај начин речи које у том тренутку изговара: „на државном“. Гледаоци, и свакако саговорници, могу закључити да овај нагли и „категорични“ гест одражава негативан став који ДАН има према државним факултетима. Чињењем овог покрета ДАН као да „удаљава“ државни факултет, „склања“, „одгурује“ га што даље од себе. Оба покрета који су овде направљени представљају *иконичке илустраторе*, и то *метафоричке*, са *модалном* функцијом, јер представљају субјективни став говорника.
	Panić (2013d, 117); up. Panić (2007m, 58-59)
(3) MM: (…) La France **podigla obe ruke sa stola i napravila njima poukružni pokret ka sebi, tj. ka grudima, sa dlanovima okrenutim na unutra** m’a permis d’éclore, et **širi ruke od sebe, praveći njima polukružni pokret** telle un oiseau (…) U primeru (3) prvi pokret koji je govornik MM napravila upućuje na nju samu (“m’a permis”), dakle ovaj pokret možemo svrstati u *deiktičke ilustratore*, i on sadrži komponentu pokazivanja. I drugi gest koji je MM načinila takođe pripada *ilustratorima* jer njim ona nastoji da predstavi ono što i izgovara, pa pošto sadrži sličnost sa onim šta ona želi da kaže (izgovara reč „ptica“ i pritom širi ruke kao da su to ptičja krila) svrstaćemo ga u *ikoničke*, i to sa *emfatičkom* funkcijom – govornik MM izvođenjem ovog pokreta pojačava efekat.	(48) MM: (…) La France **podigla obe ruke sa stola i napravila njima poukružni pokret ka sebi, ka grudima, sa dlanovima okrenutim na unutra** m’a permis d’éclore, et širi ruke od sebe, praveći njima polukružni pokret telle un oiseau (…) U primeru (48) prvi pokret koji je govornik MM napravila upućuje na nju samu (“m‘‘a permis”), dakle ovaj pokret možemo svrstati u deiktičke ilustratore, i on sadrži komponentu pokazivanja. I drugi gest koji je MM načinila takođe pripada ilustratorima jer njim ona nastoji da predstavi ono što i izgovara, pa pošto sadrži sličnost sa onim šta ona želi da kaže (izgovara reč „ptica“ i pritom širi ruke kao da su to ptičja krila) svrstaćemo ga u ikoničke, i to sa emfatičkom funkcijom govornik MM izvođenjem ovog pokreta pojačava efekat.
	Panić (2013d, 117); up. Panić (2007m, 60)
Na kraju ovog kratkog prikaza analize gestova ruku treba napomenuti i to da položaj ruku, oblici pokreta koje govornici njima prave, kao i učestalost njihove gestikulacije rukama u toku konverzacije u mnogome zavise od položaja tela govornika, što je takođe uslovljeno samom scenografijom emisije. Naime, položaj ruku i pokreti koje govornici prave rukama stoje u zavisnosti od toga da li sede za stolom (što je slučaj u emisiji *On ne peut plaire à tout le monde*, gde sva tri govornika površinu stola koriste kao	Na kraju ovog kratkog prikaza analize gestova ruku treba napomenuti i to da položaj ruku, oblici pokreta koje govornici njima prave, kao i učestalost njihove gestikulacije rukama u toku konverzacije u mnogome zavise od položaja tela govornika, što je takođe uslovljeno samom scenografijom emisije. Naime, položaj ruku i pokreti koje govornici prave rukama stoje u zavisnosti od toga da li sede za stolom (što je slučaj u emisiji On ne peut plaire à tout le monde, gde sva tri govornika površinu stola koriste kao

VNK, str. 139 (318 = **41** nehajl. reč + **277** hajlajt. reči) oslonac za ruke – ili se nalakte, ili su podlaktice (sa šakama) stavili na sto, da li sede u kauču sa naslonima za ruke (kao u emisiji Opre Vinfri, gde i naslon za leđa mogu koristiti kao oslonac za ruke), ili sede u stolicama bez naslona za ruke, oko malog stola smeštenog u sredini, pa ruke mogu jedino da stave na krilo, ili da ih sklope na grudima (u emisiji *Beograd noću*).	oslonac za ruke – ili se nalakte, ili su podlaktice (sa šakama) stavili na sto, da li sede u kauču sa naslonima za ruke (kao u emisiji Opre Vinfri, gde i naslon za leđa mogu koristiti kao oslonac za ruke), ili sede u stolicama bez naslona za ruke, oko malog stola smeštenog u sredini, pa ruke mogu jedino da stave na krilo, ili da ih sklope na grudima (u emisiji *Beograd noću*). **Панић (2012a, 138)** На крају овог кратког приказа анализе покрета руку треба напоменути и то да положај руку, облици покрета које говорници њима праве, као и учесталост њихове гестикулације рукама у току конверзације у многоме зависе од положаја тела говорника, што је такође условљено самом сценографијом емисије. Наиме, положај руку и покрети које говорници праве рукама стоје у зависности од тога да ли седе за столом или седе у столицама без наслона за руке, око малог стола смештеног у средини, па руке могу једино да ставе на крило, или да их склопе на грудима.
2.2. Funkcije pokreta glavom Pokreti glavom najčešće spadaju u kategorije ***amblema***, ***konverzacionih regulatora*** i ***ilustratora***, kao i ***ritmičkih pratećih gestova***. Moguće je takođe da određeni pokret glavom (ili neki drugi gest) bude svrstan nekada u ambleme, nekada u konverzacione regulatore, a nekada u ilustratore ili pak ritmičke prateće gestove. Na primer, **klimanje glavom** koje nije praćeno verbalnim sadržajem tretira se kao *amblem*[29], tj. zadovoljava sve kriterijume koji su potrebni da bi neki gest bio svrstan u kategoriju amblema: -ima direktan „verbalni prevod“ („da“, „tako je“, „važi“, itd.), -svima u društvenoj grupi je poznat, -ima određen efekat na primaoca.	**Панић (2012a, 132-135); up. Panić (2013d, 118-121) i Panić (2007m 41-50) in continuo** 4.3.5. Funkcije pokreta glavom Покрети главом најчешће спадају у категорије ***амблема***, ***конверзационих регулатора*** и ***илустратора***, као и ***ритмичких пратећих гестова***. Могуће је такође да одређени покрет главом буде сврстан некадау амблеме, некада у конверзационе регулаторе, а некада у илустраторе или пак ритмичке пратеће гестове. На пример, **климање главом** које није праћено вербалним садржајем, третира се као *амблем*[32], тј. задовољава све критеријуме који су потребни да би неки гест био сврстан у категорију амблема - има директни „вербални превод“ („да“, „тако је“, „слажем се“, „у праву сте/си“), - свима у друштвеној групи је познат, - има одређени ефекат на примаоца.
Na sledećem primeru (4) mogu se uočiti još neke funkcije klimanja glavom: (4) VOD: da bi se neko bavio manekenstvom // on mora $_{\textbf{klimne glavom}}$ puno da ulaže **i** na $_{\textbf{klimne glavom}}$ sebe // pretpostavljam er i u sebe // *ubrzano* ↑ali ono što bi meni bilo najzanimljivije iz razgovora s tobom jeste $_{ubrzano}$ daa // ↓er si ti er bio na jednom $_{\textbf{neznatno klima glavom}}$ državnom fakultetu // ↑a onda si odlučio da upišeš // er • er • fakul // er • $_{\textbf{kratko klimne glavom}}$ ↓privatni fakultet	На следећем примеру (1) могу се уочити још неке функције климања главом: **(1)** VOD: da bi se neko bavio manekenstvom // on mora **klimne glavom** puno da ulaže **i** na **klimne glavom** sebe // pretpostavljam er i u sebe // ali ono što bi meni bilo najzanimljivije iz razgovora s tobom jeste *ubrzano* daa // er si ti er bio na jednom **neznatno klima glavom** državnom fakultetu // a onda si odlučio da upišeš // er • er • fakul // er •

[29] Ovde treba istaći zapažanje da se pokret klimanja glavom (kod slušaoca) kao znak odobravanja javlja vrlo često kada govornik uputi direktan pogled slušaocu, i tada može imati funkciju *konverzacionog regulatora*.
Ovde treba istaći zapažanje da se pokret klimanja glavom (kod slušaoca) kao znak odobravanja javlja vrlo često kada govornik uputi direktan pogled slušaocu, i tada ima funkciju konverzacionog regulatora. **Panić (2013d, 118)**

[32] Овде треба истаћи запажање да се покрет климања главом (код слушаоца) као знак одобравања јавља врло често када говорник упути директан поглед слушаоцу

VNK, str. 140 (350 = **1** nehajl. reč + **349** hajlajt. reči) // DAN: privatni fakultet, ↓da. // Na početku ovog odeljka voditeljka klimne glavom dva puta i to koristi za naglašavanje, pa ovaj pokret stoga možemo svrstati u *deiktičke ilustratore*, sa *emfatičkom funkcijom*, dok pred sam kraj iskaza koristi ovaj pokret da zatraži odgovor od sagovornika (u značenju npr. „zar ne?) i tako mu daje reč, i tada ima ulogu *konverzacionog regulatora*. Sagovornik DAN preuzima reč i daje potvrdan odgovor. U emisijama koje su transkribovane, anotirane i analizirane u ovom istraživanju pokret klimanja glavom koji ima funkciju amblema javljao se u proseku oko 6 puta u toku 10 minuta razgovora, a u funkciji konverzacionog regulatora i ilustratora 46. Ovaj podatak nas navodi na zaključak da se amblemi u razgovorima javljaju daleko ređe od konverzacionih regulatora i ilustratora. Međutim, mora se uzeti u obzir da broj pokreta klimanja glavom koji funkcionišu kao amblemi koji se javljaju u ovom korpusu ne predstavlja realno stanje: naime, mnogi pokreti nisu naprosto vidljivi gledaocu, a naročito oni pokreti koje pravi sagovornik koji nije „u kadru“ – najčešće je to učesnik u emisiji koji trenutno ne govori, a upravo se u tim situacijama najčešće javljaju gestovi klimanja glavom koji imaju funkciju amblema, tj. najčešći amblemi koji su prisutni u razgovorima u ovom tipu emisija su klimanje glavom u znak odobravanja, slaganja sa govornikovim iskazom, tj. stavovima koje iznosi. Pored ovog pokreta glavom u govornim situacijama je vrlo često i **zabacivanje glave**. Ovaj pokret se javlja i kod govornika, ali i kod sagovornika i to kao reakcija na ono što je upravo izrečeno od strane govornika. U tim slučajevima sagovornik najčešće preuzima reč nakon tog gesta ili pak simultano sa tim gestom, i tada on ima funkciju *konverzacionog regulatora*. Pored toga, ovaj pokret služi i da istakne neki verbalni sadržaj. To je slučaj u sledećem primeru: (5) PROF: (…) govori o toj kombinaciji er kriminala i estrade // i to je bilo **zabaci glavu udesno najjači** *usporeno* neki uticaj ili podsticaj (…) U ovom primeru zabacivanje glave služi za naglašavanje – reč „najjači“ je prominentnija po intenzitetu od ostalih reči u ovom delu iskaza; takođe, reč „najjači“ je istaknuta i	**kratko klimne glavom** privatni fakultet // DAN: privatni fakultet, da. // На почетку овог одељка водитељка климне главом два пута и то користи за наглашавање, па га стога можемо сврстати у *деиктичке илустраторе, са емфатичком функцијом,* док пред крај исказа користи овај покрет да затражи одговор од саговорника („зар не?“), и уједно му даје реч, и тада има улогу *конверзационо регулатора*. Саговорник ДАН преузима реч и даје потврдан одговор. У емисијама које смо транскрибовали и анотирали покрет климања главом који има функцију амблема јављао се у просеку око 6 пута у 10 минута разговора, а у функцији конверзационих регулатора и илустратора 46. Овај податак нас наводи на закључак да се амблеми у разговорима углавном јављају далеко ређе од конверзационих регулатора и илустратора. Међутим, мора се узети у обзир да број покрета климања главом који функционишу као амблеми који се јављају у овом корпусу не представља сасвим реално стање: наиме, многи покрети нису напросто видљиви гледаоцу, а нарочито они покрети које прави саговорник који „није у кадру“ – најчешће је то учесник у емисији који тренутно не говори, а управо се у тим ситуацијама најчешће јављају покрети климања главом који имају функцију амблема, тј. најчешћи амблеми који су присутни у разговорима у овом типу емисија су климање главом у знак одобравања, слагања са говорниким исказом. Поред овог покрета главом у говорним ситуацијама је врло често и **забацивањеглаве.** Овај покрет се јавља и код говорника, али и код саговорника, и то као реакција на оно што је управо изречено од стране говорника. У тим случајевима саговорник најчешће преузима реч након тог покрета или пак симултано са тим покретом, и тада има функцију *конверзационог регулатора*. Поред тога, овај покрет служи и да истакне неки вербални садржај. То је случај у следећем примеру: (2) PROF: (...) govori o toj kombinaciji er kriminala i estrade // i to je bilo **zabaci glavu udesno najjači** *usporeno* neki uticaj ili podsticaj(...) У овом примеру забацивање главе служи за наглашавање – користи се приликом истицања неког вербалног садржаја – реч „најјачи“ је проминентнија по интензитету гласа од осталих речи у овом делу исказа; такође, реч „најјачи“ је истакнута и

VNK, str. 141 (276 = **5** nehajl. reč + **271** hajlajt. reči)	
usporenim tempom govora. U ovom slučaju zabacivanje glave spada u *deiktičke ilustratore sa emfatičkom funkcijom*. U sledećim primerima (6) i (7) uočljivo je da ovaj pokret ukazuje na umetanje nekog sadržaja u iskaz. Zabacivanje glave ovde može sugerisati sagovorniku da je u pitanju umetnuti deo iskaza, kratka digresija. Dakle, ova promena položaja glave je signal sagovorniku da verbalni sadržaj koji sledi nakon ovog gesta ima funkciju dodatnog objašnjenja, dodatne informacije u odnosu na ono što je već izrečeno:	успореним темпом говора. У овом случају забацивање главе спада у *деиктичке илустраторе са емфатичком функцијом.* У примерима (3) и (4) уочљиво је да овај покрет главом указује на уметање неког садржаја у исказ. Забацивање главом овде може сугерисати саговорнику да је у питању уметнути део исказа, кратка дигресија. Дакле, ова промена положаја главе је сигнал саговорнику да вербални садржај који следи након овог покрета има функцију додатног објашњења, додатне информације у односу на оно што је већ изречено:
(6) PROF: (…) poslednjih deset petnaest godina plasiralo kao $_{\text{klimne}}$ **glavom** model // kao **klimne glavom uzor**, // **zabaci glavu** ↑pa i kao i model i uzor ↓trošenja -- <u>novca</u> (…)	**(3)** PROF: (...) poslednjih deset petnaest godina plasiralo kao **klimne glavom** model // kao **klimne glavom uzor**, // **zabaci glavu** pa i kao i model i uzor trošenja • novca (...)
(7) DAN: (…)// er da završim biznis marketing // i da se bavim **kratko zabaci glavu** <u>marketingom, znači</u>, $_{\textit{ubrzano}}$ ne znam u nekoj er firmi // ili kompaniji (…)	**(4)** DAN: (...)// er da završim biznis marketing // i da se bavim **kratko zabaci glavu** marketingom, znači, *ubrzano* ne znam u nekoj er firmi // ili kompaniji (...)
U ovakvim slučajevima pokret zabacivanja glave spada u kategoriju *deiktičkih ilustratora* i to sa *delimitativnom funkcijom*. U analizi korpusa uočeno je da je jedan od vrlo čestih pokreta glavom i **vrtenje glavom**, tj pokret glavom levo-desno. Ovaj pokret ne nosi uvek negativno značenje, kao na primer negiranje nekog sadržaja, ili izražavanje nesigurnosti u ono što sam govornik ili pak njegov sagovornik iznosi. Dakle, ne mora uvek ovaj pokret biti svrstan u kategoriju *amblema*, tj. ne mora uvek imati verbalni prevod „ne“, već može imati i neko drugo značenje, što se jasno vidi u sledećem primeru:	У оваквим случајевима (примери (3) и (4)) покрет забацивања главе спада у категорију *деиктичких илустратора* и то са *делимитативном функцијом*. У анализи корпуса У анализи нашег корпуса уочено је да је један од врло честих покрета главом и **вртење главом**, тј. покрет главом лево–десно. Овај покрет не носи увек негативно значење, као нпр. негирање неког садржаја, или изражавање несигурности у оно што сам говорник или пак његов саговорник говори. То се јасно може видети из следећег примера:
(8) DAN: na državnom, // / totalno je sve previše ono // $_{\textit{ubrzano}}$ \ ne znam, nije naporno, // / nego er totalno // $_{\textit{usporeno}}$ er $_{\textbf{blago levo-}}$ **desno** za ono što **ja** želim da budem, ja učim neke mis'im **ka voditeljki** gluposti	(**5**) DAN: na državnom, // totalno je sve previše ono // ne znam, nije naporno, // nego er totalno // er **blago levo-desno** za ono što ja želim da budem, ja učim neke misim **ka voditeljki** gluposti

VNK, str. 142 (366 = **1** nehajl. reč + **365** hajlajt. reči)

Kod ovog primera vidimo da je govornik DAN napravio pokret glavom levo-desno dok je izgovarao „za ono što ja želim da budem“ u kome nema nikakve negacije. Isto tako, dok je izgovarao segmente koji sadrže neku negaciju, nije napravio ovaj pokret. Ovde je bitno naglasiti da se (ovaj) pokret ne mora striktno odnositi samo na sadržaj koji je izrečen paralelno sa njegovim pojavljivanjem. Zapravo, često se dešava da se neki gest odnosi na čitav iskaz, a da se javi pararelno sa nekim segmentom tog iskaza, što je i ovde slučaj, ili čak da se javi pre izgovaranja samog iskaza, pa ga na neki način anticipira. U ovom primeru pokret glavom levo-desno je *ikonički ilustrator*, jer ilustruje neku neodređenost, neku vrstu neslaganja sa prilikama na državnim fakultetima, možda i „neuređenost“ ovih fakulteta u odnosu na predstavu koju govornik ima o privatnim fakultetima, i ima *modalnu* funkciju.

U korpusu se takođe često javljala situacija da govornik **iskosi glavu** ka levom ili desnom ramenu, tj. na levu ili desnu stranu – glava nije upravna na osu tela. Na sledećem primeru pokazaćemo najilustrativnije situacije u kojima se ovaj pokret javljao:

(9) PROF: (…) već je počela da radi na nekoliko mesta, // i njoj već **iskosi ulevo** na neki način $_{\textbf{klimne glavom}}$ **kaplje** nešto // što je $_{\textbf{klimne}}$ **glavom** pored er tog džeparca, **kratko vrti glavom** tako daa, **iskosi udesno ali mi nikad nismo** *ubrzano* imali neki $_{\textbf{klimne glavom}}$ naročito veliki problem oko novca (…)

U ovom segmentu iskaza govornik PROF je prvi put iskosila glavu (na levu stranu) u trenutku kada kaže „na neki način“ – taj deo predstavlja umetnuti segment, i na taj način ovaj pokret može sugerisati sagovorniku da je u pitanju kratka digresija. Dakle, ovde pokret naginjanja glave na stranu ima *delimitativnu* funkciju i spada u *deiktičke ilustratore*. U drugom slučaju naginjanja glave (u desnu) stranu govornik PROF koristi ovaj pokret kada prekida započeti iskaz. Pored toga, novi iskaz koji započinje je donekle u suprotnom odnosu sa prethodnim (što je PROF i verbalno izrazila, koristeći suprotni veznik „ali“). Za ovu situaciju možemo reći da naginjanje glave u stranu ulazi u grupu *ikoničkih ilustratora*, tj. govornik pokazuje sagovorniku u kom odnosu stoje elementi iskaza i takođe ima *delimitativnu funkciju*.

Код овог примера видимо да је говорник ДАН направио покрет главом лево–десно док је изговарао „за оно што ја желим да будем“ у коме нема никакве негације. Исто тако, док је изговарао сегменте који садрже неку негацију, није направио овај покрет. Овде је битно нагласити да се (овај) покрет не мора стриктно односити само на садржај који је изречен паралелно са његовим појављивањем. Заправо, често се дешава да се неки покрет односи на читав исказ, а да се јави паралелно са неким сегментом тог исказа, што је и овде случај. У овом примеру покрет главом лево–десно је *иконички илустратор*, јер илуструје неку неодређеност, неку врсту неслагања са приликама на државним факултетима, можда и „неуређеност“ ових факултета у односу на представу коју говорник има о приватним факултетима, и има *модалну* функцију.

У корпусу се такође јављала ситуација да говорник **искоси главу** ка левом или десном рамену, тј. на леву или десну страну – глава није управна на осу тела. На следећем примеру показаћемо најкарактеристичније ситуације у којима се овај покрет јављао:

(6) PROF: (...) већ је почела да радi на неколико места, // и њој већ **искоси улево** на неки начин **климне главом каплје** нешто // што је **климне главом** поред er тог džeparca, **кратко врти главом** тако daa, **искоси удесно али ми никад нисмо** *ubrzano* имали неки **климне главом** нарочито veliki problem oko novca (...)

У овом сегменту исказа говорник ПРОФ је први пут искосила главу (на леву страну) у тренутку када каже „на неки начин“ – тај део представља уметнути сегмент, и на тај начин овај покрет може сугерисати саговорнику да је у питању кратка дигресија. Дакле, овде покрет нагињања главе на страну има *делимитативну* функцију и спада у *деиктичке илустраторе.* У другом случају нагињања главе (у десну) страну говорник ПРОФ користи овај покрет када прекида започети исказ. Поред тога, нови исказ који започиње је донекле у супротном односу са претходним (што је ПРОФ и вербално изразила, користећи супротни везник „али“). За ову ситуацију можемо рећи да нагињање главе у страну улази у групу *иконичких илустратора*, тј. говорник показује саговорнику у ком односу стоје елементи његових исказа и има *делимитативну функцију.*

VNK, str. 143 (342 = **15** nehajl. reč + **327** hajlajt. reči)	**Панић (2012a, 135-137); Panić (2013d, 122-125); Panić (2007m, 51-55); in continuo**
U ovom delu rada prikazali smo najčešće pokrete glavom koje su govornici u emisijama u korpusu činili. Mogli smo uočiti da se neki pokreti vezuju za pojedine reči, npr. klimanja glavom kod isticanja, ili se pak protežu na šire celine: nekoliko reči, ili pak celu intonacionu jedinicu, koja je najčešće i značenjska celina, i na cele iskaze. Na primer, okretanje glave levo-desno, zabacivanje glave vrlo često se odnose na celine koje prelaze granice reči.	У овом делу рада приказали смо најчешће покрете главом које су говорници у емисијама у корпусу чинили. Могли смо уочити да се неки покрети везују за поједине речи, нпр. климање главом код истицања, или се пак протежу на шире целине: неколико речи или пак целу интонациону јединицу, која је најчешће и значењска целина, и на целе исказе. На пример, окретање главе лево–десно, забацивање главом врло често се односе на целине које прелазе границе речи.
Funkcije pokreta očima – pogleda	4.3.6. Funkcije pokreta očima – pogleda
Ovde ćemo prikazati analizu pogleda, tj. ponašanje očiju tokom konverzacije u pomenutim televizijskim emisijama. Dobro je poznato da ponašanje očiju može mnogo kazati o učesnicima komunikacije, njihovom odnosu, stavovima prema temi razgovora, prema sagovornikovim stavovima, i reakcijama, itd. Ali, pre svega treba naglasiti da se, s obzirom na ograničenje u pogledu praćenja pokreta svih sagovornika simultano, a to je karakteristično kod televizijskih emisija, u analizi i ovih kineziičkih obeležja nije se mogla tačno utvrditi učestalost pojavljivanja, tj. tačan broj pojavljivanja ovih pokreta kod učesnika u emisijama. Na ekranu zapravo vidimo onog/one učesnika/e u konverzaciji koje prikaže reditelj, te tako nemamo kompletan uvid u kineziičko ponašanje sagovornika koji nisu u kadru.	У наредном делу рада приказаћемо анализу погледа, тј. понашање очију током конверзације у поменутим телевизијским емисијама. Добро је познато да понашање очију може много показати о учесницима комуникације, њиховом односу, ставовима према теми разговора, према саговорнику, итд. Али, пре свега треба нагласити да се, с обзорим на ограничење у погледу симултаног праћења покрета свих саговорника које је карактеристично код анализе телевизијских емисија, у анализи и ових кинезичких обележја није могла тачно утврдити учесталост појављивања, тј. тачан број појављивања ових покрета код учесника у емисијама. Дакле, на екрану видимо оног/оне учесника/е у конверзацији које прикаже редитељ, те тако немамо комплетан увид у кинезичко понашање саговорника који нису у кадру.
Korišćene su opisne anotacije za kinezička obeležja, pa smo tako za pokrete očiju i usmerenost pogleda koristili sledeće opise: ***nagore, levo; nadole ispred sebe; nadole, desno; u publiku; u kameru; šara pogledom; raširene oči, podignute obrve, zatvorene oči***, itd. Kao što se može uočiti na osnovu samih ovih oznaka koje su korišćene, pokreti očima su vrlo raznoliki i upravljeni na razne strane, brzo se smenjuju. Neki od njih, npr. „šara pogledom“ mogli bi se eventualno posmatrati kao višečlani pokreti, tj. koji se sastoje od sledećih pogleda: nagore udesno, nagore ulevo, nagore ispred sebe, i sl. Osim toga, postoje i pokreti očiju koji su vrlo tesno međusobno povezani s pokretom nekog drugog dela lica: npr. širenje očiju i podizanje obrva, ili skupljanje obrva i naboravanje čela i sužavanje pogleda. Zbog toga je u ovom radu analizirano i ponašanje obrva, u slučaju kada one utiču na ponašanje očiju i tip pogleda. Zatim, pored toga što reditelj	У анотацији смо користили следеће описе: ***на горе, лево; надоле исппред себе; надоле, десно; у ппублику; у камеру; шара погледом; раширене очи, подигнуте обрве, зазворене очи***, итд. Као што се може уочити на основу самих ових ознака које су коришћене за анализу понашања очију у току конверзације, покрети очима су врло разнолики и управљени на разне стране, брзо се смењују. Неки од њих, нпр. „шара погледом“ могли би се евентуално посматрати и као вишечлани покрети, тј. којисе састоје од следећих погледа: нагоре удесно, нагоре улево, нагоре испред себе, и сл. Осим тога, постоје и покрети очију који су врло тесномеђусобно повезани с покретом неког другог дела лица: нпр. ширење очију и подизање обрва, или скупљање обрва и наборавање чела и сужавање погледа. Због тога смо у овом раду анализирали и понашање обрва, у случају када утичу на понашање очију и типа погледа. Затим, поред тога што редитељ

VNK, str. 144 (332 = **1** nehajl. reč + **331** hajlajt. reči)

emisije promenama kadra, prikazivanjem nekog sagovornika u krupnom planu, itd., utiče na količinu kineziđkih obeležja koja su prikazana na ekranu, i sam tip emisije ima veliki uticaj na to gde će voditelj i gosti emisije usmeravati poglede, da li uopšte i koliko dugo će zadržavati pogled ka kameri, da li će pogledati publiku u studiju (ako je ima u emisiji), itd.

Sada ćemo navesti neke karakteristične situacije svojstvene konverzaciji koje se tiču upravljenosti pogleda, tj. ponašanja očiju učesnika konverzacije u ovakvom tipu emisija. Sledeći primer će nam pokazati koliko sam sadržaj, kao i priroda onog što je izrečeno od strane govornika ima uticaj na usmerenost njegovog pogleda:

(10) PROF: $_{\text{dole levo}}$ er, to su bili neki $_{\text{u VOD}}$ ratni heroji kriminalci sa jedne strane, // $_{\text{dole levo}}$ sa druge strane $_{\text{u VOD}}$ estradne zvezde, // ta njihova kombinacija // $_{\text{ispred sebe}}$ mislim daa jedna serija // koju upravo gledamo na jednoj od $_{\text{kratko u VOD}}$ naših $_{\text{levo}}$ televizija, // er • Sav taj $_{\text{u VOD}}$ **folk**, // govori o toj kombinaciji er kriminala i estrade // i to je bilo **dole levo naj- u VOD -jači dole ispred sebe (u desnu, u svoju ispruženu šaku)** neki uticaj ili **u VOD** podsticaj // **dole desno** er mladima da se identifikuju sa tim negativnim junacima, // i da **žele** ono što oni žele.

Dakle, uočavamo da je govornica PROF nekoliko puta u toku izgovaranja ovog iskaza pogledala sagovornicu, tj. voditeljku – VOD. To se desilo onda kada je nešto naglašavala, što se poklapalo i sa isticanjem prozodijskim obeležjima – pojačanim intenzitetom glasa, kao i onda kada je izgovarala ključne reči za ovu podtemu razgovora: mladi ljudi i njihov odnos prema trenutnoj socijalnoj situaciji u našoj državi. Naime, PROF pogleda u VOD kada izgovara: ratni heroji, kriminalci, estradne zvezde, folk, podsticaj, itd. Stoga, ovi pogledi imaju *emfatičku ulogu* i spadaju u *konverzacione regulatore*. Zatim, PROF ne pogleda direktno u VOD kad govori o nekim manje određenim pojmovima ili kada se priseća. Pored toga, kada izgovara „sa druge strane“

емисије променама кадра, приказивањем неког саговорника у крупном плану, итд. утиче на количину кинезичких обележја која су приказана на екрану, и сам тип емисије има велики утицај на то где ће водитељ и гости емисије усмеравати погледе, да ли уопште и колико ће дуго задржавати поглед ка камери, да ли ће погледати публику у студију (ако је има у емисији), итд.

Сада ћемо навести неке карактеристичне ситуације својствене конверзацији које се тичу управљености погледа, тј. понашања очију уче сника конверзације у оваквом типу емисија. Следећи пример ће нам показати колико сам садржај, као и природа оног што је изречено од стране говорника има утицај на усмереност његовог погледа:

(7) PROF: $_{\text{dole levo}}$ er, to su bili neki $_{\text{u VOD}}$ ratni heroji kriminalci sa jedne strane, // $_{\text{dole levo}}$ sa druge strane $_{\text{u VOD}}$ estradne zvezde, // ta njihova kombinacija // $_{\text{ispred sebe}}$ mislim daa jedna serija // koju upravo gledamo na jednoj od $_{\text{kratko u VOD}}$ naših $_{\text{levo}}$ televizija, // er • Sav taj $_{\text{u VOD}}$ **folk**, // govori o toj kombinaciji er kriminala i estrade // i to je bilo **dole levo naj- u VOD -jači dole ispred sebe (u desnu, u svoju ispruženu šaku)** neki uticaj ili **u VOD** podsticaj // **dole desno** er mladima da se identifikuju sa tim negativnim junacima, // i da **žele** ono što oni žele.

Дакле, уочавамо да је говорница ПРОФ неколико пута у току изговарања овог исказа погледала саговорницу, тј. у ВОД. То се десило онда када је нешто наглашавала, што се поклапало и са истицањем прозодијским обележјима – појачаним интензитетом гласа, као и онда када је изговарала кључне речи везане за ову подтему разговора: млади људи ињихов однос према тренутној социјалној ситуацији у у нашој земљи. . Наиме, ПРОФ погледа у ВОД када изговара нпр.: ратни хероји, криминалци, естрадне звезде, фолк, подстицај, итд. Дакле, ови погледи имају *емфатичку улогу* и спадају у *конверзационе регулаторе*. Затим, ПРОФ не погледа директно у ВОД кад говори о неким мање одређеним појмовима или када се присећа. Поред тога, када изговара „*са друге стране*“

VNK, str. 145 (418 = **4** nehajl. reč + **414** hajlajt. reči)	
ona pomera pogled, koji je pre toga bio dole levo, i usmerava ga ka voditeljki i nastavlja da gleda u sagovornicu dok izgovara „estradne zvezde, ta njihova kombinacija“. Sama ta promena pravca njenog pogleda oslikava i promenu perspektive, tj. aspekta posmatranja o kome ona govori u ovom segmentu razgovora. Dakle, ovaj pogled možemo svrstati po funkciji u *ikoničke ilustratore*.	она помера поглед, који је пре тога био **доле лево**, и усмерава га ка ВОД и наставља да гледа у саговорницу док изговара „*естрадне звезде, // та њихова комбинација*“. Сама та промена правца њеног погледа осликава и промену перспективе, тј. аспекта посматрања о коме она говори у овом сегменту разговора. Дакле, овај поглед припада *иконичким илустраторима*.
Dalje, kada kaže „mislim daa jedna serija koju upravo gledamo na jednoj od“ ona pogleda ispred sebe, što može pokazati da se premišlja, tačnije priseća, ali moramo uočiti da je pogled usmerila baš ispred sebe, i tako na neki način pokazujući samu sebe, jer ona i sebe vidi kao jednog od gledalaca te serije, pa ovaj pogled upravljen na nju samu možemo posmatrati takođe kao *ilustrator*, i to *deiktički*. Zatim, PROF usmerava pogled ulevo u trenutku kada izgovara „televizija“ – s obzirom da se jedna od kamera (a najverovatnije i neki monitor) nalaze sa njene leve strane, možemo pretpostaviti da je to učinila takođe u funkciji pokazivanja, pa bismo i ovaj gest mogli da svrstamo u *deiktičke ilustratore*. Inače, pogledi u sagovornika koji ima reč spadaju u kategoriju *konverzacionih regulatora* jer njima slušalac pokazuje da prati šta on govori. Pored toga, funkciju regulatora imaju i pogledi koje upravlja govornik u svog sagovornika kada završava sa izlaganjem, tj. kada želi da mu prepusti reč.	Затим, када каже „*мислим даа једна серија // коју управо гледамо на једној од*“ она погледа испред себе, што може показати да се премишља, тачније присећа, али морамо уочити да је поглед усмерила баш испред себе, и тако на неки начин показујући саму себе, па овај поглед управљен на њу саму можемо посматрати такође као *илустратор, и то деиктички*. Даље, ПРОФ усмерава поглед улево у тренутку када каже „*телевизија*“ – с обзиром да се једна од камера (а највероватније и неки монитор) налазе са њене леве стране, можемо претпоставити да је то учинила такође у функцији показивања, па бисмо и овај покрет могли да сврстамо у *деиктичке илустраторе*. Иначе, погледи у саговорника који има реч имају улогу *конверзационих регулатора* јер њима слушалац показује да прати шта он говори. Поред тога, функцију *регулатора* имају и погледи које управља говорник у свог саговорника када завршава са излагањем, тј. када жели да му препусти реч.
Kao što se iz ovih primera može videti, pokreti očima su različitog trajanja: nekad se pogled ka sagovorniku zadržava vrlo kratko – jedan ili dva sloga, a nekada se dužina gledanja u sagovornika graniči sa značenjskim celinama u iskazu. Osim toga, i pogledi koji nisu usmereni na sagovornika mogu biti različite dužine: vrlo kratki pogledi nagore, u levu/desnu stranu, ispred sebe, itd., ili pak produženi pogledi, kao što bi bilo tzv. „šaranje“ očima (pogledom). Ono što je najkarakterističnije za ponašanje očiju u toku konverzacije je da se, generalno gledano, pogledi vrlo brzo smenjuju, ali da se nekada čak mogu i predvideti, na osnovu npr. pokreta glave, sa kojima često, ali ne uvek, koreliraju. Međutim, opšti zaključak je da se vrlo teško može unapred sa sigurnošću kazati u kom će pravcu pogledati govornik i koliko dugo će tu zadržati pogled.	Као што се из ових примера може видети, покрети очима су различитог трајања: некад се поглед ка саговорнику задржава врло кратко – један или два слога, а некада се дужина гледања у саговорника граничи са значењским целинама у исказу. Поред тога, и погледи који нису усмерени на саговорника могу бити различите дужине: врло кратки погледи нагоре, у леву/десну страну, испред себе, итд., или пак продужени погледи, као што би било тзв. „шарање“ очима (погледом). Оно што је најкарактеристичније за понашање очију у току конверзације је да се, генерално гледано, погледи врло брзо смењују, али да се некада чак могу и предвидети, на основу нпр. покрета главе, са којима често, али не увек, корелирају. Међутим, општи закључак је да се врло тешко може унапред са сигурношћу казати у ком ће правцу погледати говорник и колико дуго ће ту задржати поглед.
	Panić (2013d, 122-125);
Osim toga, moramo pomenuti da se u razgovorima često dešava da se neki pokret ne javlja uvek simultano sa verbalnim segmentom na koji se odnosi, već se može desiti da početak pokreta ili ceo pokret prethodi reči ili sintagmi uz koju se vezuje, ili pak obrnuto – da se vremenski prvo realizuje verbalni deo, pa tek za njim kinezički element	Osim toga, moramo pomenuti da se u razgovorima često dešava da se neki pokret ne javlja uvek simultano sa verbalnim segmentom na koji se odnosi, već se može desiti da početak pokreta ili ceo pokret prethodi reči ili sintagmi uz koju se vezuje, ili pak obrnuto – da se vremenski prvo realizuje verbalni deo, pa tek za njim kinezički element

VNK, str. 146 (359 = **1** nehajl. reč + **358** hajlajt. reči)	
sa kojim je on povezan. Takođe, samim tim ne moraju uvek i prozodijske promene biti simultane sa kineziškim promenama:	sa kojim je on povezan. Takođe, samim tim ne moraju uvek i prozodijske promene biti simultane sa kineziškim promenama: **Panić (2013d, 44, 122-125); Panić (2007m, 38 i);**
(11) MM: (…) $_{u\ M}$ c'est bien les ↓**silences** $_{usporeno}$ dans ce métier $_{podiže}$ **ruke sa stola (savijene u laktu) i sklopi šake, pa obe ruke u tom položaju pomera napred** // [30]écouter et regarder, //et\ ↓**observer**(…)	(56) MM:(…) $_{u\ M}$ c'est bien les ↓**silences** $_{usporeno}$ dans ce métier $_{podiže}$ **ruke sa stola (savijene u laktu) i sklopi šake, pa obe ruke u tom položaju pomera napred** //[33]écouter et regarder, //et\ ↓**observer**(…)
Na ovom primeru možemo primetiti da je govornik MM neke delove iskaza izgovorila usporenim tempom, neke pojačanim glasom, neki delovi iskaza izgovoreni su nižim glasom, kod nekih delova prisutno je više varijacija na prozodijskom planu, a očito je i to da se neki pokreti odvijaju simultano sa nekim prozodijskim promenama. Naime, prvo što uočavamo je da ona sve vreme u toku izgovaranja ovog iskaza gleda u svog sagovornika, voditelja M. Dakle, taj pogled se proteže kroz ceo njen iskaz. Reči „silences“ i „observer“ izgovara glasnije, tj. ističe ih pojačanim intenzitetom glasa. Kod prve ove reči („silences“) ona usporava tempo govora, što dodatno proizvodi utisak da je ona imala nameru da ovu reč istakne. A kod druge glasnije izgovorene reči („observer“) primetili smo da je spustila visinu glasa (to je ujedno kraj iskaza, tj. poslednja reč u ovom iskazu). Pored toga, izgovarajući ovu reč, ona je klimnula glavom jedanput, i na taj način ju je posebno istakla. Na osnovu toga što je ove reči glasnije izgovorila, možemo pretpostaviti da je želela da ih naglasi, istakne, što nam potvrđuju i drugi relevantni pokazatelji: usporavanje tempa (kod „silences“), i klimanje glavom (kod „observer“).	Na ovom primeru možemo primetiti da je govornik MM neke delove iskaza izgovorila usporenim tempom, neke pojačanim glasom, neki delovi iskaza izgovoreni su nižim glasom, kod nekih delova prisutno je više varijacija na prozodijskom planu, a očito je i to da se neki pokreti odvijaju simultano sa nekim prozodijskim promenama. Naime, prvo što uočavamo je da ona sve vreme u toku izgovaranja ovog iskaza gleda u svog sagovornika, voditelja M. Dakle, taj pogled se proteže kroz ceo njen iskaz. Reči „silences” i „observer” izgovara glasnije, tj. ističe ih pojačanim intenzitetom glasa. Kod prve ove reči („silences”) ona usporava tempo govora, što dodatno proizvodi utisak da je ona imala nameru da ovu reč istakne. A kod druge glasnije izgovorene reči („observer”) primetili smo da je spustila visinu glasa (to je ujedno kraj iskaza, tj. poslednja reč u ovom iskazu). Pored toga, izgovarajući ovu reč, ona je klimnula glavom jedanput, i na taj način ju je posebno istakla. Na osnovu toga što je ove reči glasnije izgovorila, možemo pretpostaviti da je želela da ih naglasi, istakne, što nam potvrđuju i drugi relevantni pokazatelji: usporavanje tempa (kod „silences”), i klimanje glavom (kod „observer”).
Kada su pokreti ruku u pitanju, možemo vrlo jasno uočiti da je prvi pokret njima učinila dok je izgovarala „dans ce métier“ – podigla ih je sa stola i sklopljenih šaka obe ruke pomerila unapred. Nakon toga ona ponavlja drugi deo ovog pokreta kod reči „écouter“, „regarder“ i „observer“. Možemo, dakle, pretpostaviti da je onaj prvi pokret koji je napravila rukama (posle njihovog odizanja sa stola) bio značenjski povezan sa rečju „silences“, tj. da je trebalo da bude pridružen toj reči.	Kada su pokreti ruku u pitanju, možemo vrlo jasno uočiti da je prvi pokret njima učinila dok je izgovarala „dans ce métier” – podigla ih je sa stola i sklopljenih šaka obe ruke pomerila unapred. Nakon toga ona ponavlja drugi deo ovog pokreta kod reči „écouter”, „regarder” i „observer”. Možemo, dakle, pretpostaviti da je onaj prvi pokret koji je napravila rukama (posle njihovog odizanja sa stola) bio značenjski povezan sa rečju „silences”, tj. da je trebalo da bude pridružen toj reči.
Tako se nameće zaključak da pokreti koje govornik pravi mogu *slediti* nakon nekog dela iskaza „kome su namenjeni“, ili mu eventualno mogu *prethoditi*. Dakle,	Tako se nameće zaključak da pokreti koje govornik pravi mogu slediti nakon nekog dela iskaza „kome su namenjeni”, ili mu eventualno mogu prethoditi. Dakle,

[30] Znak [›››] korišćen je za obeležavanje ponavljanja određenog pokreta.

[33] Znak [›››] korišćen je za obeležavanje ponavljanja određenog pokreta.

VNK, str. 147 (264 = **26** nehajl. reč + **238** hajlajt. reči) pokreti koje je govornica u ovom iskazu upotrebila (pokreti ruku, klimanje glavom) u funkciji su *isticanja*, i javljaju se paralelno, ili *skoro* paralelno sa prozodijskim sredstvima za isticanje: pojačanim intenzitetom glasa i usporenim tempom.	pokreti koje je govornica u ovom iskazu upotrebila (pokreti ruku, klimanje glavom) u funkciji su isticanja, i javljaju se paralelno, ili skoro paralelno sa prozodijskim sredstvima za isticanje: pojačanim intenzitetom glasa i usporenim tempom.
	ORIGINAL: Panić Cerovski, N. (2012b). „Prozodijski i paralingvistički markeri citiranja u razgovornom jeziku“. *Анали Филолошког факултета*, 24 (1), Филолошки факултет, Београд, 141- 154. **[u daljem tekstu: Panić (2012b, br. str.)]**
Kinezički elementi kao markeri citiranja Nakon ovog pregleda specifičnosti međuodnosa verbalnog i neverbalnog (paralingvističkog) nivoa u konverzaciji, preći ćemo na govorne situacije u kojima je prisutno citiranje i pogledati modifikacije na planu prozodije koje su prisutne u tim citiranim delovima, kao i paralingvističke – vizuelne i auditivne markere koji su u njima prisutni. (12) MC: (…) and • and • and // but we just sat there // the four of us // - and \ ↑ *ubrzano* wh • wh • what are we gonna do *ubrzano* // (…) Ovde uočavamo da je citirani deo „wh–wh–what are we gonna do?“ govornik MC izgovorio tiše (znak \ označava smanjenu glasnost), i ubrzanim tempom, čak je na početku iskaza koji citira nekoliko puta „zamucnuo“ – *wh • wh • what* – jer je u govornoj situaciji koju opisuje i iz koje citira ovaj iskaz „originalni govornik“ to tako (možda) izgovorio, ili želi da njegov sagovornik veruje da je „originalni govornik“ upravo tako izgovorio taj iskaz. Menjanjem intenziteta glasa (smanjenjem glasnoće) i ubrzavanjem tempa govornik MC uspostavlja granice početka i kraja citiranog materijala.	**Panić (2012b, 147)** Sada ćemo se osvrnuti na nekoliko primera iz korpusa koji je korišćen za ovo istraživanje u kojima je prisutno citiranje i pogledati modifikacije na planu prozodije koje su prisutne u tim citiranim delovima, kao i paralingvističke — vizuelne i auditivne markere koji su u njima prisutni (1) MC: (...) and · and · and // but we just sat there // The four of us // - and \ *ubrzano* . wh · wh · what are we gonna do *ubrzano* // (...) Ovde uočavamo da je citirani deo govornik MC izgovorio tiše, i ubrzanim tempom, čak je na početku iskaza koji citira nekoliko puta „zamucnuo" - *wh · wh · what* — jer je u govornoj situaciji koju opisuje i iz koje citira ovaj iskaz „originalni govornik" to tako (možda) izgovorio, ili želi da njegov sagovornik veruje daje „originalni govornik" upravo tako izgovorio taj iskaz. Menjanjem intenziteta glasa (smanjenjem glasnoće) i ubrzavanjem tempa govornik MC uspostavlja granice početka i kraja citiranog materijala. **Up. Panić (2013d, 126-131)** 3.7. Kinezički elementi kao markeri citiranja Nakon ovog pregleda specifičnosti međuodnosa verbalnog i neverbalnog (paralingvističkog) nivoa u konverzaciji, preći ćemo na govorne situacije u kojima je prisutno citiranje i pogledati modifikacije na planu prozodije koje su prisutne u tim citiranim delovima, kao i paralingvističke – vizuelne i auditivne markere koji su u njima prisutni. (57) MC: (…) and • and • and // but we just sat there // the four of us // - and \ ↑ ubrzano wh • wh • what are we gonna do *ubrzano* // (…) Ovde uočavamo da je citirani deo govornik MC izgovorio tiše, i ubrzanim tempom, čak je na početku iskaza koji citira nekoliko puta „zamucnuo“ – wh • wh • what – jer je u govornoj situaciji koju opisuje i iz koje citira ovaj iskaz „originalni govornik“ to tako (možda) izgovorio, ili želi da njegov sagovornik veruje da je „originalni govornik“ upravo tako izgovorio taj iskaz. Menjanjem intenziteta glasa (smanjenjem glasnoće) i ubrzavanjem tempa govornik MC uspostavlja granice početka i kraja citiranog materijala

VNK, str. 147a (nastavak s prethodne strane) (13) MC: (...) all four of us said **(pogled u MP, odsečno zabacivanje glave, podizanje obrva, oči raširene)** // /we will **(ruke savijene u laktu, šake skupljene u pesnicu, podignute u visini glave trup nagnut ka MP)** *usporeno* **die expensive (ruke savijene u laktu, šake skupljene u pesnicu, čini pokret nadole)** // -- **(ruke savijene u**	**Panić (2012b, 147-149)** (2) MC: (...) all four of us said (pogled u MP odsečno zabacivanje glave, podizanje obrva, oči raširene) // /we will (ruke savijene u laktu, šake skupljene u pcsnicu, podignute u visini glave) *usporeno* **die expensive** usporeno! (ruke savijene u laktu, šake skupljene u pesnicu, čini pokret nadole) // -- and we're gonna (ruke savijene u

VNK, str. 148 (377 = **0** nehajl. reč + **377** hajlajt. reči)

laktu, šake skupljene u pesnicu, podignute u visini glave) *usporeno* and we’re gonna **(ruke savijene u laktu, šake skupljene u pesnicu, čini pokret nadole, trup nagnut ka MP)** \die ≈expensive≈ *usporeno* **(pogled u MP, glava nagnuta napred, trup nagnut ka MP)**

Citirajući iskaz, koji, kao što se može videti, uvodi glagolom govorenja „*say*“ u prošlom vremenu, „we will die expensive, and we’re gonna die expensive“, govornik MC čini pokrete rukama koji signaliziraju njegovom sagovorniku borbenost i rešenost, nepokolebljivost, koji su u skladu sa onim što izgovara, tj. citira. Kada izgovara segment „die expensive“ govornik MC ga prati odsečnim pokretima ruku, sa šakama skupljenim u pesnicu. Taj segment u prvom pojavljivanju u okviru citiranog iskaza izgovara usporenim tempom u odnosu na tempo kojim je izgovarao deo koji mu prethodi – „(...) all four of us said“, ali pojačanim intenzitetom glasa, dok u drugom izgovaranju segmenta „die expensive“ govornik MC postepeno smanjuje intenzitet glasa, što je u anotaciji korpusa predstavljeno znakom [\], a poslednju reč u ovom iskazu „expensive“ izgovara šapatom, što je predstavljeno znakom [≈] ispred i iza ove reči. Izgovaranje usporenim tempom je prisutno od početka do kraja citiranog iskaza, što promenu tempa čini markerom citiranja. Drugim rečima, ovde usporeni tempo obeležava citirani materijal. Pored toga, delovi koje govornik specijalno naglašava u okviru citiranog iskaza su „die expensive“, koje, kako smo videli, prvi put naglašava pojačanim intenzitetom glasa, dok drugi put izrazito smanjenim intenzitetom glasa. Taj smanjeni intenzitet glasa, gotovo šapat, može se tumačiti kao pokazivanje njegovog sadašnjeg stava prema tom, nekada izgovorenom, iskazu i celokupnoj govornoj i vanlingvističkoj situaciji u kojoj su se govornik MC i njegovi sagovornici tada nalazili. Pokreti koje pravi rukama, koji su za nas u ovom primeru najinformativniji, poklapaju se sa prozodijskim naglašavanjem i izdvajanjem dela iskaza „die expensive“ i može se pretpostaviti da u originalnoj govornoj situaciji govornici nisu te pokrete ni napravili, već ih govornik MC sada koristi da što bolje ilustruje borbenost i upornost koju su on i njegovi saborci imali u datom trenutku. Te pokrete na neki način možemo smatrati njegovim vizuelnim paralingvističkim komentarom na citirani iskaz i vanlingvistički kontekst. Pored toga, može se uočiti da neposredno pred početak izgovaranja citiranog segmenta govornik MC odsečno trgne glavu, što može nagovestiti „promenu uloga“ – počinje da bude neko drugi – tj. citira.

laktu, šake skupljene u pesnicu, podignute u visini glave) *usporeno* \die ≈expensive≈ (ruke savijene u laktu, šake skupljene u pesnicu, čini pokret nadole) *usporeno* (pogled u MP, glava nagnuta napred)

Citirajući iskaz, koji, kao što se može videti, uvodi glagolom govorenja *say* u prošlom vremenu, „we will die expensive, and we're gonna die expensive", govornik MC čini pokrete rukama koji signaliziraju njegovom sagovorniku borbenost i rešenost, nepokolebljivost, koji su u skladu sa onim što izgovara, tj. citira. Kada izgovara segment „die expensive" govornik MC ga prati odsečnim pokretima ruku, sa šakama skupljenim u pesnicu. Taj segment u prvom pojavljivanju u okviru citiranog iskaza izgovara usporenim tempom u odnosu na tempo kojim je izgovarao deo koji mu prethodi — „(...) all four of us said“, ali pojačanim intenzitetom glasa, dok u drugom izgovaranju segmenta „die expensive" govornik MC postepeno smanjuje intenzitet glasa, što je u anotaciji korpusa predstavljeno znakom [\], a poslednju reč u ovom iskazu „expensive" izgovara šapatom, što je predstavljeno znakom [≈] ispred i iza ove reči. Izgovaranje usporenim tempom je prisutno od početka do kraja citiranog iskaza, što promenu tempa čini markerom citiranja. Drugim recima, ovde usporeni tempo obeležava citirani materijal. Pored toga, delovi koje govornik specijalno naglašava u okviru citiranog iskaza su „die expensive", koje, kako smo videli, prvi put naglašava pojačanim intenzitetom glasa, dok drugi put izrazito smanjenim intenzitetom glasa. Taj smanjeni intenzitet glasa, gotovo šapat, može se tumačiti kao pokazivanje njegovog sadašnjeg stava prema tom, nekada izgovorenom, iskazu i celokupnoj govornoj i vanlingvističkoj situaciji u kojoj su se govornik MC i njegovi sagovornici tada nalazili. Pokreti koje pravi rukama, koji su za nas u ovom primeru najinformativniji, poklapaju se sa prozodijskim naglašavanjem i izdvajanjem dela iskaza „die expensive" i može se pretpostaviti da u originalnoj govornoj situaciji govornici nisu te pokrete ni napravili, već ih govornik MC sada koristi da što bolje ilustruje borbenost i upornost koju su on i njegovi saborci imali u datom trenutku. Te pokrete na neki način možemo smatrati njegovim vizuelnim paralingvističkim komentarom na citirani iskaz i vanlingvistički kontekst. Pored toga, može se uočiti da neposredno pred početak izgovaranja citiranog segmenta govornik MC odsečno trgne glavu, što

VNK, str. 148a (nastavak s prethodne strane)	može nagovestiti „promenu uloga" - počinje da bude neko drugi — tj. citira. Paralelno sa tim MC gleda u svog sagovornika MP, i taj pogled MC zadržava tokom izgovaranja citiranog segmenta, i pri tome se naginje ka sagovorniku i ostaje u tom položaju i nakon izgovaranja citata. Nagnut položaj na početku izgovaranja citiranog segmenta u skladu je sa ostalim neverbalnim pokazateljima - pokazivanje borbenosti, rešenosti, nepokolebljivosti, a taj položaj govornik MC zadržava nakratko i nakon izgovaranja ovog iskaza kao da na taj način traži reakciju svog sagovornika MP. Stoga, taj pokret — nagnut položaj tela ka sagovorniku MP ima zapravo dve funkcije koje nastupaju sukcesivno: u toku citiranja u ovom slučaju ima ulogu ikoničkog ilustratora (Polovina, Panić, 2010: 230), a nakon citiranja taj pokret već na neki način možemo svrstati u konverzacione regulatore (Polovina, Panić, op.cit: 230). **Up. Panić (2013d, str. 126-128)** (58) MC: (...) all four of us said **(pogled u MP, odsečno zabacivanje glave, podizanje obrva, oči raširene)** // /we will **(ruke savijene u laktu, šake skupljene u pesnicu, podignute u visini glave trup nagnut ka MP)** *usporeno* **die expensiv**e **(ruke savijene u laktu, šake skupljene u pesnicu, čini pokret nadole)** // -- **(ruke savijene u laktu, šake skupljene u pesnicu, podignute u visini glave)** *usporeno* and we’re gonna **(ruke savijene u laktu, šake skupljene u pesnicu, čini pokret nadole, trup nagnut ka MP)** \die ≈expensive≈ *usporeno* **(pogled u MP, glava nagnuta napred, trup nagnut ka MP)** Citirajući iskaz, koji, kao što se može videti, uvodi glagolom govorenja „say“ u prošlom vremenu, „we will die expensive, and we“re gonna die expensive“, govornik MC čini pokrete rukama koji signaliziraju njegovom sagovorniku borbenost i rešenost, nepokolebljivost, koji su u skladu sa onim što izgovara, tj. citira. Kada izgovara segment „die expensive“ govornik MC ga prati odsečnim pokretima ruku, sa šakama skupljenim u pesnicu. Taj segment u prvom pojavljivanju u okviru citiranog iskaza izgovara usporenim tempom u odnosu na tempo kojim je izgovarao deo koji mu prethodi – „(...) all four of us said“, ali pojačanim intenzitetom glasa, dok u drugom izgovaranju segmenta „die expensive“ govornik MC postepeno smanjuje intenzitet glasa, a poslednju reč u ovom iskazu „expensive“ izgovara šapatom, što je predstavljeno znakom [≈] ispred i iza ove reči. Izgovaranje usporenim tempom je prisutno od početka do kraja citiranog iskaza, što promenu tempa čini markerom citiranja. Drugim rečima, ovde usporeni tempo obeležava citirani materijal. Pored toga, delovi koje govornik specijalno naglašava u okviru citiranog iskaza su „die expensive“, koje, kako smo videli, prvi

VNK, str. 148b (nastavak s prethodne strane)	put naglašava pojačanim intenzitetom glasa, dok drugi put izrazito smanjenim intenzitetom glasa. Taj smanjeni intenzitet glasa, gotovo šapat, može se tumačiti kao pokazivanje njegovog sadašnjeg stava prema tom, nekada izgovorenom, iskazu i celokupnoj govornoj i vanlingvističkoj situaciji u kojoj su se govornik MC i njegovi sagovornici tada nalazili. Pokreti koje pravi rukama, koji su za nas u ovom primeru najinformativniji, poklapaju se sa prozodijskim naglašavanjem i izdvajanjem dela iskaza „die expensive“ i može se pretpostaviti da u originalnoj govornoj situaciji govornici nisu te pokrete ni napravili, već ih govornik MC sada koristi da što bolje ilustruje borbenost i upornost koju su on i njegovi saborci imali u datom trenutku. Te pokrete na neki način možemo smatrati njegovim vizuelnim paralingvističkim komentarom na citirani iskaz i vanlingvistički kontekst. Pored toga, može se uočiti da neposredno pred početak izgovaranja citiranog segmenta govornik MC odsečno trgne glavu, što može nagovestiti „promenu uloga“ – počinje da bude neko drugi – tj. citira.

VNK, str. 149 (301 = **2** nehajl. reč + **299** hajlajt. reči) Paralelno sa tim MC gleda u svog sagovornika MP, i taj pogled MC zadržava tokom izgovaranja citiranog segmenta, i pri tome se naginje ka sagovorniku i ostaje u tom položaju i nakon izgovaranja citata. Nagnut položaj na početku izgovaranja citiranog segmenta u skladu je sa ostalim neverbalnim pokazateljima – pokazivanje borbenosti, rešenosti, nepokolebljivosti, a taj položaj govornik MC zadržava nakratko i nakon izgovaranja ovog iskaza kao da na taj način traži reakciju svog sagovornika MP. Stoga, taj pokret – nagnut položaj tela ka sagovorniku MP ima zapravo dve funkcije koje nastupaju sukcesivno: u toku citiranja u ovom slučaju ima ulogu *ikoničkog ilustratora* (Polovina, Panić, 2010: 230), a nakon citiranja taj pokret već na neki način možemo svrstati u *konverzacione regulatore* (Polovina, Panić, op.cit: 230). (14) EM: yeah // *ubrzano* while she was watching // **(pogled u OW)** she was like // **(kratak pokret glavom levo-desno)** - *usporeno* \ **↑how (zabaci glavu, obrve podignute, oči širom otvorene, usta naglašeno otvorena, donja vilica spuštena, ruke savijene u laktovima, dlanovi okrenuti nagore, šire se ka spolja)** LLL U primeru (14) govornik EM uvodi citirani materijal pomoću konstrukcije „*like*“, tzv. „novog markera citiranja“ (*new quotative*), koji su inače karakteristični za neformalnu konverzaciju (Schourup, 1983; Blyth et al., 1990; Ferrara & Bell, 1995; Romaine & Lange, 1991; Meehan, 1991; Buchstaller, 2001, 2003; Macaulay, 2001; Levey, 2003, Panić Cerovski, Đukanović, Kovačević, 2012), nakon čega dolazi do kratke pauze u govoru, a zatim govornik pojačanim intenzitetom glasa, i usporenim tempom izgovara citirani materijal „How?“. Pored ovih prozodijskih modifikacija, prisutne su i takođe vrlo izražene promene na polju vizuelnih paralingvističkih elemenata: govornik EM u aktuelnom iskazu zapravo imitira i prozodijsko i neverbalno ponašanje „originalnog“ govornika. Ovi prozodijski i vizuelni paralingvistički elementi imaju ulogu markera citiranja – oni citirani materijal obeležavaju i sagovorniku dočaravaju celokupno ponašanje citirane osobe u trenutku izgovaranja iskaza „How?“.	Paralelno sa tim MC gleda u svog sagovornika MP, i taj pogled MC zadržava tokom izgovaranja citiranog segmenta, i pri tome se naginje ka sagovorniku i ostaje u tom položaju i nakon izgovaranja citata. Nagnut položaj na početku izgovaranja citiranog segmenta u skladu je sa ostalim neverbalnim pokazateljima – pokazivanje borbenosti, rešenosti, nepokolebljivosti, a taj položaj govornik MC zadržava nakratko i nakon izgovaranja ovog iskaza kao da na taj način traži reakciju svog sagovornika MP. Stoga, taj pokret – nagnut položaj tela ka sagovorniku MP ima zapravo dve funkcije koje nastupaju sukcesivno: u toku citiranja u ovom slučaju ima ulogu ikoničkog ilustratora (Polovina, Panić, 2010: 230), a nakon citiranja taj pokret već na neki način možemo svrstati u konverzacione regulatore (Polovina, Panić, op.cit: 230).đ **Panić (2012b, 149)** **(3)** EM: yeah, // ubrzano while she was watching // (pogled u OW) she was like // **how?** *ubrzano* (kratak pokret glavom levo-desno) *usporeno* *usporeno* (zabaci glavu, obrve (zabaci glavu, obrve podignute, oči širom otvorene, usta naglašeno otvorena, donja vilica spuštena, ruke savijene u laktovima, dlanovi okrenuti nagore, šire se ka spolja U primeru (3) govornik EM uvodi citirani materijal pomoću konstrukcije *be like*, tzv. „novog markera citiranja" (*new quotative*\ koji su inače karakteristični za neformalnu konverzaciju (Schourup, 1983; Blyth et al., 1990; Ferrara and Bell, 1995; Romaine & Lange, 1991; Meehan, 1991; Buchstaller, 2001; Macaulay, 2001; Levey, 2003, Panić Cerovski, Đukanović, Kovačević, 2011), nakon čega dolazi do kratke pauze u govoru, a zatim govornik pojačanim intenzitetom glasa, i usporenim tempom izgovara citirani materijal „How?". Pored ovih prozodijskih modifikacija, prisutne su i takođe vrlo izražene promene na polju vizuelnih paralingvističkih elemenata: govornik EM u aktuelnom iskazu zapravo imitira i prozodijsko i neverbalno ponašanje „originalnog" govornika. Ovi prozodijski i vizuelni paralingvistički elementi imaju ulogu markera citiranja - oni citirani materijal obeležavaju i sagovorniku dočaravaju celokupno ponašanje citirane osobe u trenutku izgovaranja iskaza „How?".

VNK, str. 149a (nastavak s prethodne strane)	Up. **Panić (2013d, 128-129** (59) EM: yeah // ubrzano while she was watching // (pogled u OW) she was like // (kratak pokret glavom levo-desno) - usporeno \ ↑how (zabaci glavu, obrve podignute, oči širom otvorene, usta naglašeno otvorena, donja vilica spuštena, ruke savijene u laktovima, dlanovi okrenuti nagore, šire se ka spolja) LLL U primeru (59) govornik EM uvodi citirani materijal pomoću konstrukcije „like“, tzv. „novog markera citiranja“ (new quotative), koji su inače karakteristični za neformalnu konverzaciju (Schourup, 1983; Blyth et al., 1990; Ferrara and Bell, 1995; Romaine & Lange, 1991; Meehan, 1991; Buchstaller, 2001; Macaulay, 2001; Levey, 2003, Panić Cerovski, Đukanović, Kovačević, 2012), nakon čega dolazi do kratke pauze u govoru, a zatim govornik pojačanim intenzitetom glasa, i usporenim tempom izgovara citirani materijal „How?“. Pored ovih prozodijskih modifikacija, prisutne su i takođe vrlo izražene promene na polju vizuelnih paralingvističkih elemenata: govornik EM u aktuelnom iskazu zapravo imitira i prozodijsko i neverbalno ponašanje „originalnog“ govornika. Ovi prozodijski i vizuelni paralingvistički elementi imaju ulogu markeracitiranja – oni citirani materijal obeležavaju i sagovorniku dočaravaju celokupno ponašanje citirane osobe u trenutku izgovaranja iskaza „How?“.

VNK, str. 150 (335 = **3** nehajl. reč + **332** hajlajt. reči)
 	
(15) DAN: (...) *ubrzano* dobila je i naviku // sad super sa nekim oduševljenjem ide na taj pos - posao **(pogled ka VOD, neutralan položaj tela, ruke na kolenima)** // nije kao **(neznatno se trgne, desnu ruku kratko podigne)** // *usporeno* ↑JAO \ ↓**opet posao**! **(ruku spusti na koleno)**
U ovom primeru govornik DAN citira iskaz „Jao, opet posao!“, koji uvodi markerom *kao*, takođe novim markerom citiranja, koji je kao što smo videli, zapravo analogan engleskom „*like*“. Ovde možemo pretpostaviti da se iskaz „Jao, opet posao!“ zapravo nije realizovao u prošlosti – on u stvari citira nerealizovani, unutrašnji govor neke (imaginarne) osobe. Ono što je vrlo interesantno u ovom slučaju je to što, i bez obzira što se ovaj iskaz nije ostvario, govornik DAN koristi i prozodijske i paralingvističke markere koji ovaj iskaz odvajaju od njegovih reči, i time prikazuje kako bi ta zamišljena osoba realizovala taj iskaz, tj. na koji način bi ga izgovorila. Kao što možemo na osnovu transkripta i anotacije videti, DAN menja tempo govora, pa taj iskaz izgovara znatno sporije nego delove koji mu prethode, izgovara ga i donekle pojačanim intenzitetom glasa, naročito uzvik „jao“, koji specijalno naglašava, i menja visinu glasa – taj iskaz započinje malo višim glasom koji se postepeno snižava. Pored toga, neznatno se trgne neposredno pred početak izvođenja ovog iskaza i desnu ruku, koju je do tada držao na kolenu, podiže nakratko, pa je opet spusti na koleno – zapravo čini neki vid svedenog odmahivanja rukom koji bi u ovoj situaciji bio u funkciji negodovanja, pokazivanja nezadovoljstva, i slično, od strane osobe čiji nerealizovani govor citira.
	Panić (2012b, str. 149-150)
	(4) DAN: (...) ubrzano dobila je i naviku // sad super sa nekim oduševljenjem ide na taj pos - posao ubrzano (pogled ka VOD, neutralan položaj tela, ruke na kolenima) // nije kao (neznatno se trgne, desnu ruku kratko podigne) // *usporeno* //_ ↑JAO \ ↓**opet posao**! // *usporeno* (ruku spusti na koleno)
	U ovom primeru govornik DAN citira iskaz „Jao, opet posao!", koji uvodi markerom *kao*, takođe novim markerom citiranja, koji je zapravo nije realizovao u prošlosti — on u stvari citira (nerealizovani unutrašnji) govor neke imaginarne osobe. Ono što je vrlo interesantno u ovom slučaju je to što, i bez obzira na to što se ovaj iskaz nije ostvario, govornik DAN koristi i prozodijske i paralingvističke markere koji ovaj iskaz odvajaju od njegovih reči, i time prikazuje kako bi ta zamišljena osoba realizovala taj iskaz, tj. na koji način bi ga izgovorila. Kao što možemo na osnovu transkripta i anotacije videti, DAN menja tempo govora, pa taj iskaz izgovara znatno sporije nego delove koji mu prethode, izgovara ga i donekle pojačanim intenzitetom glasa, naročito uzvik ‚jao", koji specijalno naglašava, i menja visinu glasa — taj iskaz započinje malo višim glasom koji se postepeno snižava. Pored toga, neznatno se trgne neposredno pred početak izvođenja ovog iskaza i desnu ruku, koju je do tada držao na kolenu, podiže nakratko, pa je opet spusti na koleno — zapravo čini neki vid svedenog odmahivanja rukom koji bi u ovoj situaciji bio u funkciji negodovanja, pokazivanja nezadovoljstva, i si. od strane osobe čiji nerealizovani govor citira.
	
	Up. Panić (2013d, str. 129)
	
	(60) DAN: (...) *ubrzano* dobila je i naviku // sad super sa nekim oduševljenjem ide na taj pos - posao (pogled ka VOD, neutralan položaj tela, ruke na kolenima) // nije kao (neznatno se trgne, desnu ruku kratko podigne) // *usporeno* ↑JAO \ ↓**opet posao**! (ruku spusti na koleno)
	
	U ovom primeru govornik DAN citira iskaz „Jao, opet posao!“, koji uvodi markerom kao, takođe novim markerom citiranja, koji je kao što smo videli, zapravo analogan engleskom „*like*“. Ovde možemo pretpostaviti da se iskaz „Jao, opet posao!“ zapravo nije realizovao u prošlosti – on u stvari citira (nerealizovani unutrašnji) govor neke imaginarne osobe. Ono što je vrlo interesantno u ovom slučaju je

VNK, str. 150a (nastavak s prethodne strane) (16) MM: (...) *ubrzano* and it was wet // because the puck was wet **(naglo se okreće ka publici)** // and she went // **I've been (okreće se ka OW, trgne se celim trupom, povuče se neznatno unazad)** ↑ *usporeno* SHO:T! **(podignute obrve, pogleda nadole, u predelu grudi)** LLL U situaciji koja je predstavljena u primeru (16) govornik MM citira iskaz „I've been shot!", koji uvodi markerom „*go*" (*went*), koji takođe pripada novim markerima	to što, i bez obzira na to što se ovaj iskaz nije ostvario, govornik DAN koristi i prozodijske i paralingvističke markere koji ovaj iskaz odvajaju od njegovih reči, i time prikazuje kako bi ta zamišljena osoba realizovala taj iskaz, tj. na koji način bi ga izgovorila. Kao što možemo na osnovu transkripta i anotacije videti, DAN menja tempo govora, pa taj iskaz izgovara znatno sporije nego delove koji mu prethode, izgovara ga i donekle pojačanim intenzitetom glasa, naročito uzvik „jao", koji specijalno naglašava, i menja visinu glasa – taj iskaz započinje malo višim glasom koji se postepeno snižava. Pored toga, neznatno se trgne neposredno pred početak izvođenja ovog iskaza i desnu ruku, koju je do tada držao na kolenu, podiže nakratko, pa je opet spusti na koleno – zapravo čini neki vid svedenog odmahivanja rukom koji bi u ovoj situaciji bio u funkciji negodovanja, pokazivanja nezadovoljstva, i slično, od strane osobe čiji nerealizovani govor citira. **Panić (2012b, str. 150)** (5) MM: (...) *ubrzano* and it was wet // because the puck was wet (naglo se okreće ka publici) // and she went // **I've been** *ubrzano* (okreće se ka OW, trgne se celim trupom, povuče se neznatno unazad) ↑ *usporeno* SHO:T! *usporeno* (podignute obrve, pogleda nadole, u predelu grudi) U situaciji koja je predstavljena u primeru (5) govornik MM citira iskaz „I've been shot!", koji uvodi markerom *go (went)*, koji takođe pripada novim markerima citiranja, izvodeći pri tom pokrete karakteristične za situaciju kada neko biva pogođen metkom/pakom: MM se trgne celim trupom (pošto sedi), povuče se unazad i pogleda nadole u predelu grudi - pretpostavljamo kao što je i osoba koju citira učinila. Iskaz koji je naveo izgovorio je vrlo pojačanim glasom, naročito reč „shot", koju je izgovorio otežući, usporeno, uz to i glasom koji je za njega nekarakteristično visok. **Up. Panić (2013d, str. 129-130)** (61) MM: (...) *ubrzano* and it was wet // because the puck was wet **(naglo se okreće ka publici)** // and she went // **I've been (okreće se ka OW, trgne se celim trupom, povuče se neznatno unazad)** ↑ *usporeno* SHO:T! **(podignute obrve, pogleda nadole, u predelu grudi)** LLL U primeru (61) govornik MM citira iskaz „I"ve been shot!", koji uvodi markerom „go" (went), koji takođe pripada novim markerima

VNK, str. 151 (314 = **2** nehajl. reč + **312** hajlajt. reči)	
citiranja, izvodeći pri tom pokrete karakteristične za situaciju kada neko biva pogođen metkom/pakom: MM se trgne celim trupom (pošto sedi), povuče se unazad i pogleda nadole u predelu grudi – pretpostavljamo kao što je i osoba koju citira učinila. Iskaz koji je naveo izgovorio je vrlo pojačanim glasom, naročito reč „shot“, koju je izgovorio otežući, usporeno, uz to i glasom koji je za njega nekarakteristično visok.	citiranja, izvodeći pri tom pokrete karakteristične za situaciju kada neko biva pogođen metkom/pakom: MM se trgne celim trupom (pošto sedi), povuče se unazad i pogleda nadole u predelu grudi – pretpostavljamo kao što je i osoba koju citira učinila. Iskaz koji je naveo izgovorio je vrlo pojačanim glasom, naročito reč „shot“, koju je izgovorio otežući, usporeno, uz to i glasom koji je za njega nekarakteristično visok.
	Panić (2012b, str. 150-151)
U ovim primerima videli smo slučajeve navođenja tuđeg govora (realizovanog i nerealizovanog) sa i bez leksičkog markera citiranja, i možemo primetiti da se prozodijska i paralingvistička sredstva koriste i za odvajanje citiranog materijala od ostatka iskaza, kao i za „imitiranje“ prozodije, pokreta i ponekad glasa govornika koji biva citiran, što svakako ukazuje na to da prilikom citiranja govornik ulazi i ulogu onoga koga citira. Pored toga, vrlo zanimljiva pojava citiranja unutrašnjeg govora, tj. nerealizovanih iskaza bivala je propraćena promenama i u prozodijskim i u paralingvističkim obeležjima. Treba svakako pomenuti i to da ti elementi mogu ukazivati na stav koji aktuelni govornik ima prema iskazima koje navodi i prema situaciji u kojoj su se ti iskazi pojavili. Dakle, moguće je da govornik prilikom citiranja uključi i neka prozodjska i paralingvistička sredstva koja nisu bila prisutna u „originalnom“ iskazu, i na taj način dâ svoj trenutni, aktuelni komentar (Sams, 2010) uz citirani iskaz.	U ovim primerima videli smo slučajeve navođenja tuđeg govora (realizovanog i nerealizovanog) sa i bez leksičkog markera citiranja, i možemo primetiti da se prozodijska i paralingvistička sredstva koriste i za odvajanje citiranog materijala od ostatka iskaza, kao i za „imitiranje" prozodije, pokreta i ponekad glasa govornika koji biva citiran, što svakako ukazuje na to da prilikom citiranja govornik ulazi i ulogu onoga koga citira. Pored toga, vrlo zanimljiva pojava citiranja unutrašnjeg govora, tj. nerealizovanih iskaza bivala je propraćena str. 151promenama i u prozodijskim i u paralingvističkim obeležjima. Treba svakako pomenuti i to da ti elementi mogu ukazivati na stav koji aktuelni govornik ima prema iskazima koje navodi i prema situaciji u kojoj su se ti iskazi pojavili. Dakle, moguće je da govornik prilikom citiranja uključi i neka prozodjska i para lingvistička sredstva koja nisu bila prisutna u „originalnom" iskazu, i na taj način da svoj trenutni, aktuelni komentar uz citirani iskaz.
Imajući u vidu da gestovi koje aktuelni govornik čini tokom citiranja imaju funkciju da ilustruju njegovom sagovorniku ponašanje „originalnih“ govornika, možemo reći da ti paralingvistički elementi imaju ulogu *ikoničkih ilustratora* (Polovina i Panić, 2010: 230). Zatim, gestovi koji se mogu javiti neposredno pre citiranja, a najčešće su kratki, suptilni pokreti i neznatne promene položaja tela, imaju funkciju *konverzacionih regulatora* (Polovina i Panić, 2010: 223, 230; Ekman & Friesen, 1969) – oni signaliziraju sagovorniku početak citiranog govora.	Imajući u vidu da gestovi koje aktuelni govornik čini tokom citiranja imaju funkciju da ilustruju njegovom sagovorniku ponašanje „originalnih" govornika, možemo reći da ti paralingvistički elementi imaju ulogu *ikoničkih ilustratora* (Polovina i Panić, 2010: 230). Zatim, gestovi koji se mogu javiti neposredno pre citiranja, a najčešće su kratki, suptilni pokreti i neznatne promene položaja tela, imaju funkciju *konverzacionih regulatora* (Polovina, V. i Panić, N., 2010: 223, 230; Ekman, P. & Friesen, W. V., 1969) - oni signaliziraju sagovorniku početak citiranog govora.

VNK, str. 151a (314 = **2** nehajl. reč + **312** hajlajt. reči)	**Up. Panić (2013d, str. 130)** U ovim primerima videli smo slučajeve navođenja tuđeg govora (realizovanog i nerealizovanog) sa i bez leksičkog markera citiranja, i možemo primetiti da se prozodijska i paralingvistička sredstva koriste i za odvajanje citiranog materijala od ostatka iskaza, kao i za „imitiranje“ prozodije, pokreta i ponekad glasa govornika koji biva citiran, što svakako ukazuje na to da prilikom citiranja govornik ulazi i ulogu onoga koga citira. Pored toga, vrlo zanimljiva pojava citiranja unutrašnjeg govora, tj. nerealizovanih iskaza, bivala je propraćena promenama i u prozodijskim i u paralingvističkim obeležjima. Treba svakako pomenuti i to da ti elementi mogu ukazivati na stav koji aktuelni govornik ima prema iskazima koje navodi i prema situaciji u kojoj su se ti iskazi pojavili. Dakle, moguće je da govornik prilikom citiranja uključi i neka prozodijska i paralingvistička sredstva koja nisu bila prisutna u „originalnom“ iskazu, i na taj način dâ svoj trenutni, aktuelni komentar (Sams, 2010; Панић Церовски, 2012) uz citirani iskaz. Imajući u vidu da gestovi koje aktuelni govornik čini tokom citiranja imaju funkciju da ilustruju njegovom sagovorniku ponašanje „originalnih“ govornika, možemo reći da ti paralingvistički elementi imaju ulogu ikoničkih ilustratora (Polovina i Panić, 2010: 230). Zatim, gestovi koji se mogu javiti neposredno pre citiranja, a najčešće su kratki, suptilni pokreti i neznatne promene položaja tela, imaju funkciju konverzacionih regulatora (Polovina, V. i Panić, N., 2010: 223, 230; Ekman, P. & Friesen, W. V., 1969) – oni signaliziraju sagovorniku početak citiranog govora.
4. Zaključna razmatranja Kao zaključak se nameće konstatacija da su paralingvistički elementi čvrsto povezani sa verbalnim nivoom diskursa. Međusobno se dopunjavajući i podržavajući	**Панић (2012a, 138-139)** Као закључак се намеће констатација да су паралингвистички елементи, у које су укључени и кинезички и прозодијски елементи, чврсто повезани са вербалним нивоом дискурса. Међусобно се допуњавујући и подржавајући

VNK, str. 152 (174 = **0** nehajl. reč + **174** hajlajt. reči)	
verbalni nivo, paralingvistički elementi daju veliki doprinos samoj organizaciji diskursa, omogućavajući tako učesnicima potpunu komunikaciju. Takođe, važno je naglasiti da i neverbalni elementi mogu u zavisnosti od konteksta imati različite diskursne funkcije, kao i da nekada uopšte ne moraju imati nikakvu lingvističku vrednost, što se opet utvrđuje na osnovu najužeg, neposrednog konteksta. Pored toga, u svakoj analizi ove vrste treba uključiti i činjenicu da učesnici u razgovorima imaju svoje individualne specifičnosti, koje se manifestuju upotrebom različitih mehanizama, i na prozodijskom, i na neverbalnom planu, tj. i na paralingvističkom nivou se može uvideti različitost među učesnicima. Svakako treba pomenuti još jedan faktor, a to je intersubjektivni odnos učesnika u konverzaciji, koji takođe može doprineti korišćenju različitih paralingvističkih mehanizama.	вербални ниво, паралингвистички елементи дају велики допринос самој организацији дискурса, омогућавајући тако учесницима потпуну комуникацију. Такође, важно је нагласити да и невербални елементи могу у зависности од контекста имати различите дискурсне функције, као и да некада уопште не морају имати никакву лингвистичку вредност, што се опет утврђује на основу најужег, непосредног контекста. Поред тога, у свакој анализи ове врсте треба укључити и чињеницу да учесници у разговорима имају своје индивидуалне специфичности, које се манифестују употребом различитих механизама, и на прозодијском, и на невербалном плану, тј. и на паралингвистичком нивоу се може увидети различитост међу учесницима. Свакако треба поменути још један фактор, а то је интерсубјективни однос учесника у конверзацији, који такође може допринети коришћењу различитих паралингвистичких механизама.
S obzirom da je ovde analiziran materijal televizijskih emisija razgovornog tipa, i da kompletna analiza kineziđkih obeležja iziskuje potpuni uvid u sve pokrete koji su učesnici u ovim emisijama pravili, mogu se izneti samo zaključci vezani za one segmente emisija u kojima su gestovi koji su odabrani za analizu u ovom radu istraživaču (i gledaocu) bili vidljivi.	С обзиром да је анализиран материјал телевизијских емисија разговорног типа, и да комплетна анализа кинезичких обележја изискује потпуни увид у све покрете које су учесници у овим емисијама чинили, могу се изнети само закључци везани за оне сегменте емисија у којима су покрети који су одабрани за анализу у овом раду истраживачу (и гледаоцу) били видљиви. **Up. Panić (2013d, 131)** Kao zaključak se nameće konstatacija da su paralingvistički elementi čvrsto povezani sa verbalnim nivoom diskursa. Međusobno se dopunjavajući i podržavajući verbalni nivo, paralingvistički elementi daju veliki doprinos samoj organizaciji diskursa, omogućavajući tako učesnicima potpunu komunikaciju. Takođe, važno je naglasiti da i neverbalni elementi mogu u zavisnosti od konteksta imati različite diskursne funkcije, kao i da nekada uopšte ne moraju imati nikakvu lingvističku vrednost, što se opet utvrđuje na osnovu najužeg, neposrednog konteksta. Pored toga, u svakoj analizi ove vrste treba uključiti i činjenicu da učesnici u razgovorima imaju svoje individualne specifičnosti, koje se manifestuju upotrebom različitih mehanizama, i na prozodijskom, i na neverbalnom planu, tj. i na paralingvističkom nivou se može uvideti različitost među učesnicima. Svakako treba pomenuti još jedan faktor, a to je intersubjektivni odnos učesnika u konverzaciji, koji takođe može doprineti korišćenju različitih paralingvističkih mehanizama (Панић Церовски, 2012).2012a, 138-139. S obzirom da je ovde analiziran materijal televizijskih emisija razgovornog tipa, i da kompletna analiza kineziđkih obeležja iziskuje potpuni uvid u sve pokrete koji su učesnici u ovim emisijama

VNK, str. 152a **(**314 = **2** nehajl. reč + **312** hajlajt. reči)	pravili, mogu se izneti samo zaključci vezani za one segmente emisija u kojima su gestovi koji su odabrani za analizu u ovom radu istraživaču (i gledaocu) bili vidljivi.

VNK, str. 153	
LITERATURA	
[001] Aikhenwald, A. Y. *The Manambu language of East Sepic, Papua New Guinea.* Oxford: Oxford University Press, 2008.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru nabrajanja, **VNK, 66**; **str. 57**
[002] Andersen, P.A. (2012). The basis of cultural differences in nonverbal communication. In: Samovar, L. A., Porter, R. E. & McDaniel, E. R. (eds.). *Intercultural communication.* (293–313). Wadsworth, Centgage Learning.	**Pojavljuje se x10 puta**, **VNK, 123-128**; **str. 102-107** (u okviru plagiranog-prevedenog teksta, uz primere pravilnog citiranja)
[003] Andersen, P. A. (2008). Positions of power: Status and dominance in organizational communication. In: Guerero, L. K. & Hecht, M. L. (eds.), *The nonverbal communication reader* (350–467). Long Grove, IL: Waveland Press.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru plagiranog teksta, **VNK, 125**; **str. 105;** (prepisana bibliografska jedinica)
[004] Andersen, P.A. (1985). Nonverbal immediacy in interpersonal communication. U A.W. Siegman & S. Feldstein (eds.), *Multichannel integrations of nonverbal behavior* (1–36). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru plagiranog teksta i nabrajanja, **VNK, 128**; **str. 107**; (prepisana bibliografska jedinica)
[005] Andersen, P. A. (1998). The cognitive valence theory of intimate communication. In M. T. Palmer & G. A. Barnett (eds.), *Progress in communication sciences, Volume XIV: Mutual influence in interpersonal communication: Theory and research in cognition, affect, and behavior*. (39-72). Stamford, CT: Ablex	**Pojavljuje se x1 put** u okviru plagiranog teksta i nabrajanja, **VNK, 128**; **str. 107;** (prepisana bibliografska jedinica)
[006] Argyle, M. (1975). *Bodily communication.* London: Methuen	**Pojavljuje se x1 put** u okviru autoplagiranog teksta i nabrajanja, **VNK, 69**; **str. 59**
[007] Argyle, M., Cook, M. (1976). *Gaze and mutual gaze*. Cambridge: Cambridge University Press.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru autoplagiranog teksta i nabrajanja, **VNK, 69**; **str. 59**
[008] Argyle, M., Ingham, R. (1972). Gaze, mutual gaze, and proximity. *Semiotica*, 1, 32-49.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru autoplagiranog teksta i nabrajanja, **VNK, 69**; **str. 59** Argyle, M., Ingham, R. (1972) Gaze, mutual gaze, and proximity. Semiotica, vol 6, Issue 1, 32–49. DOI: 10.1515/semi.1972.6.1.32

VNK, str. 154	
Beattie, G. & Shovelton, H. (1999a). Do Iconic Hand Gestures Really Contribute Anything to the Semantic Information Conveyed by Speech? *Semiotica*, *123*, 1- 30.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru nabrajanja **VNK, 71**; **str. 61** Volume:123, Issue:1-2
Beattie, G. & Shovelton, H. (1999b). Mapping the Range of Information Contained in the Iconic Hand Gestures that Accompany Spontaneous Speech. *Journal of Language and Social Psychology 18*(4):438-462	**Pojavljuje se x1 put** u okviru nabrajanja **VNK, 71**; **str. 61** [010] Beattie, G.; Shovelton, H. Volume 18 issue 4 1999 [DOI: 10.1177/2F0261927X99018004005]
Beattie, G. & Shovelton, H. (2001). An experimental investigation of the role of different types of iconic gesture in communication: A semantic feature approach. *Gesture*, *1*, 129-149.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru nabrajanja **VNK, 71**; **str. 61** Volume:1 Issue:2
Beattie, G. & Shovelton, H. (2002). An experimental investigation of some properties of individual iconic gestures that affect their communicative power. *British Journal of Psychology*, *93*, 179-192.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru nabrajanja **VNK, 71**; **str. 61** Volume:93 Issue:2
Beattie, G. & Shovelton, H. (2005). Why the spontaneous images created by the hands during talk can help make TV advertisements more effective. *British Journal of Psychology*, *96*, 21-37.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru nabrajanja **VNK, 71**; **str. 61** Volume 96 Issue 1
Beattie, G. (2003). *Visible thought: The new psychology of body language*. London: Routledge.	**Pojavljuje se x2 puta** u okviru autoplagiranog teksta **VNK, 69**; **str. 59** i nabrajanja **VNK, 71**; **str. 61**
Birdwhistell, R. L. (1952). *Introduction to Kinesics***,** University Press, Louisville	**Pojavljuje se x1 put** u okviru plagiranog teksta i nabrajanja, **VNK, 30**; **str. 22**; (prepisana bibliografska jedinica)
Blyth, C. Jr., S. Recktenwald and J. Wang. (1990). *I'm like, Say what?!* A new quotative in American oral narrative. *American Speech*, 65, 215-227.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru autoplagiranog teksta i nabrajanja: **VNK, 149**; **str. 122** Vol. 65, No. 3
Buchstaller, I. (2001). *He goes* and *I'm like*: The new quotatives re-visited. Paper presented at NWAVE 30, University of North Carolina. Dostupno preko: http://www.ling.ed.ac.uk/~pgc/archive/2002/proc02/buchstaller02.pdf [28. 12. 2011].	**Pojavljuje se x1 put** u okviru autoplagiranog teksta i nabrajanja **VNK, 149**; **str. 122** **(poslednji put pristupljeno čak 2011?)**
Buchstaller, I. (2003). The co-occurrence of quotatives with mimetic performances. *Edinburgh working papers in applied linguistics*, *12*, 3-10.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru autoplagiranog teksta i nabrajanja **VNK, 149**; **str. 122** n12 p1-8

VNK, str. 155	
[019] Bugarski, R. (1996). *Uvod u opštu lingvistiku*. Čigoja štampa, Biblioteka XX vek, Beograd	**Pojavljuje se x1 put**
[020] Church et. al. (1989) . The development of the role of speech and gesture in story narration. *Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development*. Kansas City, MO	**Pojavljuje se x1 put** u okviru plagiranog teksta **VNK, 53**; **str. 44;** (prepisana bibliografska jedinica)
[021] Church, R. B., & Goldin-Meadow, S. (1986). The mismatch between gesture and speech as an index of transitional knowledge. *Cognition*, 23, 43–71.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru plagiranog teksta **VNK, 76**; **str. 67;** (prepisana bibliografska jedinica) Volume:23 Issue:1
[022] Condon, W., & Ogston, W. (1967). A segmentation of behavior. *Journal of Psychiatric Research*, 5, 221-235.	**Pojavljuje se x3 puta** u okviru plagiranog teksta **VNK, 45**; **str. 37** Volume:5 Issue:3
[023] Couper-Kuhlen, E. (1983). Intonatorische Kohäsion. Eine makroprosodische Untersuchung. *Zeitschrift für Litaraturwissenschaft und Linguistik 49*, 74-100.	**Pojavljuje se x1 put;** u radu navedeno izdanje iz 2000: **VNK, 77**; **str. 68,** u okviru plagiranog teksta; u originalu takođe navodeno izdanje iz 2000.
[024] Cruttenden, Alan. (1997). *Intonation*, Cambridge University Press, 2nd edition	Cruttenden, A. **Pojavljuje se x1 put**
[025] Cutica, Ilaria & Bucciarelli, Monica (2011). The more you gesture, the less I gesture: Co- speech gestures as a measure of mental model quality, *Journal of nonverbal behavior*, 35, 3, 173-187.	Cutica, I., & Bucciarelli, M. **Pojavljuje se x1 put,** uz duže objašnjenje / prepričavanje
[026] Cutrone, P. (2005). A case study examining backchannels in conversations between Japanese–British dyads. *Multilingua, 24,* 237–274.	**Pojavljuje se x1 put,** unutar citata iz drugog izvora **VNK, 123; str. 104** Volume:24 Issue:3
[027] Darwin, C. (1872/1998). *The expression of emotion in man and animals*. New York: Oxford University Press.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru plagiranog teksta **VNK, 27**; **str. 19;** (prepisana bibliografska jedinica); nastavlja se u malo dužoj analizi
[028] Duncan, S. J. & Fisce, D. W. (1977). *Face–to–face interaction*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates	**Pojavljuje se x1 put** u okviru prepričanog plagiranog teksta **VNK, 50**; **str. 42;** (moguće prepisana jedinica)
[029] Дурбаба, О. (2016). *Култура и настава страних језика: Увод у интеркултурну примењену лингвистику*. (едиција *Језик, књижевност, култура*; књ. 7), Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.	**Pojavljuje se x1 put**
[030] Eco, U. (1977). *A Theory of Semiotics*. Macmillan, London.	**Pojavljuje se x1 put**

VNK, str. 156 (322 = **322** nehajl. reč + **0** hajlajt. reči)	
[031] Efron, D. (1941). *Gesture and Environment*, New York, King's Crown	**Pojavljuje se x1 put**, u okviru dužeg plagiranog teksta **VNK, 28-29**; **str. 20-21;** (prepisana bibliografska jedinica);
[032] Ekman, P. & Friesen, W. (1969a). The repertoire of nonverbal behavior: Categories, origins, usage, and coding. *Semiotica*, 1, 49-98.	**Pojavljuje se x13 puta,** u okviru dužeg plagiranog-prevedenog teksta, uz pojedinačne primere pravilnog citiranja **VNK, 32-45; str. 24-36;** Volume:1 Issue:1
[033] Ekman, P. & Friesen, W. (1969b). Nonverbal leakage and clues to deception. *Psychiatry*, 32, 88-106.	**Pojavljuje se x1 put,** samo navedeno u okviru nabrajanja, **VNK, 62**; **str. 54;** Volume:32 Issue:1
[034] Ekman, Paul & Erika L. Rosenberg (ed.). (2005). *What the Face Reveals. Basic and Applied Studies of Spontaneous Expression Using the Facial Action Coding System (FACS)*, 2nd edition, Oxford University Press.	Ekman, P. & Rosenberg, E. L. **Pojavljuje se x1 put** u okviru autoplagiranog teksta, pominjanje, **VNK, 134**; **str. 111**
[035] Ferrara, Kathleen & Bell, Barbara. (1995). Sociolinguistic variation and discourse function of constructed dialogue introducers: The case of *be + like. American Speech*, 70 (3), 265-290.	Ferrara, K. & Bell, B. **Pojavljuje se x1 put** u okviru autoplagiranog teksta i nabrajanja **VNK, 149**; **str. 122**
[036] Givens, D.B. (2011). *The Nonverbal Dictionary of Gestures, Signs & Body Language Cues*. dostupno preko: [http://center-for-nonverbal-studies.org] 10.03.2011.	**Pojavljuje se x5 puta** u okviru autoplagiranog teksta, **VNK, 10-11**; **str. 6-8; VNK, 133; str. 110** **(poslednji put pristupljeno čak 2011?)**
[037] Górska, E. "The UP/DOWN orientation in langugage and music." Рад изложен на међународној конференцији *The Body in Language: Lexicon, Metaphor, Grammar and Culture*, University of Warsaw, October 21-22, 2011	**Pojavljuje se x1 put** u okviru autoplagiranog teksta i nabrajanja **VNK, 66**; **str. 57**
[038] Gudykunst, W. B. & Kim, Y. Y. (1992).. New York: Random House.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru pravilnog citata drugog autora, **VNK, 124; str. 104**; Preuzeto u sopstvenu literaturu od drugog autora
[039] Gumperz, J. (1992a). Contextualization and understanding. In A. Duranti & C. Goodwin (Eds.), *Rethinking Context. Language as an interactive phenomenon* (pp. 229- 252). Cambridge: Cambridge University Press.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru plagiranog teksta i nabrajanja **VNK, 76**; **str. 68**
[040] Gumperz, J. (1992b). Contextualization revisited. In P. Auer & A. Di Luzio (Eds.), *The Contextualization of Language* (pp. 39-53). Amsterdam: John Benjamins.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru plagiranog teksta i nabrajanja **VNK, 76**; **str. 68**
[041] Gut, U., Torsten J-M. Annotation of Conversational Gestures using TASX and CoGest.	**Ni Gut ni Torsten se ne pominju u monografiji VNK, postoje samo u okviru ove bibliografske jedinice.** **(ne postoji datum poslednjeg pristupa)**

VNK, str. 157 http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.489.1010&rep=rep1&type=pdf	
[042] Hall, E. T. (1966). A system of the notation of proxemic behavior. *American Anthropologist, 65*, 1003-1026.	1963) **Pojavljuje se x1 put** u okviru plagiranog teksta **VNK, 127**; **str. 107;** Preuzeto u sopstvenu literaturu od drugog autora odnosno moguće prepisana bibliografska jedinica
[043] Hasler, B. et al. (2014). Real-time gesture translation in intercultural communication. *Al & Society*, 1-11.	**Pojavljuje se x1 put**
[044] Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences*, Beverly Hills, CA: Sage	**Pojavljuje se x5 puta** u okviru plagiranog teksta, **VNK, 127, str. 106;** Preuzeto u sopstvenu literaturu od drugog autora, odnosno moguće prepisana bibliografska jedinica
[045] Ide, R. (2009). Aisatsu. Introduction: The pragmatics and metapragmatics of routine formulae, in: Senft, G. et al. (eds.), . Amsterdam, NLD: John Benjamins, 19-28	**Pojavljuje se 1x put**
[046] Ivić, M. (1990a). (knj. 1). Beograd: Prosveta, Biblioteka XX vek	**Pojavljuje se x3 puta, x1 u tekstu, x2 u fusnotama**
[047] Ivić, M. (1990b). (knj. 2). Beograd: Prosveta, Biblioteka XX vek	**Pojavljuje se x1 put**
[048] Jack, R. et al. (2009). Cultural confusions show that facial expressions are not universal. *Current Biology*, 19, 1543-1548.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru autoplagiranog teksta, **VNK, 115**; **str. 97**
[049] Jenks, Christopher Joseph (2011). *Transcribing Talk and Interaction. Issues in the representation of communication data.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.	Jenks, C. J. **Pojavljuje se x15 puta** u okviru plagiranog teksta uz primere tačnog citiranja, **VNK, 87-113; str. 77-96**
[050] Jourard, S. M. An exploratory study of body-accessibility. *British Journal of Social and Clinical Psychology, 5*, 221-231.	**Pojavljuje se x1 put** (1966) https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.2044-8260.1966.tb00978.x
[051] Kendon, A. (1972). Some relationships between body motion and speech: An analysis of an example. In A. Siegman & B. Pope (Eds.), *Studies in dyadic communication*. New York: Pergamon Press.	**Pojavljuje se x1 put,** u okviru plagiranog teksta, **VNK, 46; str. 37**
[052] Kendon, A. (1980). Gesticulation and speech: Two aspects of the process of utterance. In Mary Ritchie Key (Ed.), *The Relationship of Verbal and Nonverbal Communication* (207-227). The Hague: Mouton.	**Pojavljuje se x1 put,** u okviru plagiranog teksta, **VNK, 76; str. 68**

VNK, str. 158	
[053] Kendon. A. (1983). Gesture and speech: How they interact. In J. M. Wiemann & R. P. Harrison (Eds.),. Beverly Hills, CA: Sage Publications.	**Pojavljuje se x1 put,** u okviru nabrajanja, **str. 37**
[054] Kendon, A.(1993). . *Degrès* (74):3a-16a.	**Pojavljuje se x1 put,** u okviru plagiranog teksta, **VNK, 47; str. 38**
[055] Kendon, A. (1999). An Agenda for Gesture Studies, *Semiotic Review of Books*, Vol. 7 No. 3.	**Pojavljuje se x1 put,** u okviru plagiranog, **VNK, 47; str. 38** i autoplagiranog teksta, **VNK, 133; str. 110**
[056] Kendon, A. (2000). Language and Gesture: Unity or Duality. In: D. McNeill, (ed.) *Language and Gesture: Window into Thought and Action*. Cambridge: Cambridge University Press, 47-63	**Pojavljuje se x2 puta**
[057] Kipp, M. ANVIL. The Video Annotation Research Tool. Preuzeto sa: http://michaelkipp.de/publication/Kipp2014_preprint.pdf	Nepravilna bibliografska jedinica, nedostaje godina; Nepravilna referenca: u tekstu ne postoji prvo pominjanje uz godinu, već se godina pominje samo posredno u fusnoti koja referira na izvor slike, **VNK, 107; str. 91.** **(ne postoji datum poslednjeg pristupa)**
[058] Kristal, D. (1999) Encikolpedijski rečnik moderne lingvistike, Nolit, Beograd	**Pojavljuje se x1 put**
[059] Kristal, D. (1996) Kembrička enciklopedija jezika, Nolit, Beograd	**Pojavljuje se x3 puta**
[060] Leal, S. & Vrij, A. (2008). Blinking During and After Lying. *Journal of Nonverbal Behavior*, *32*, 187-194	**Pojavljuje se x1 put**, u okviru autoplagiranog teksta, **VNK, 62-63; str. 55-56**
[061] Levey, S. (2003). Reported dialogue and pragmatic particles in the narratives of preadolescents. *World Englishes*, 22, 305-321.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru autoplagiranog teksta i nabrajanja **VNK, 149**; **str. 122** Volume:22 Number:3
[062] Loehr, Daniel, P. (2004). *Gesture and Intonation*. Georgetown University; dostupno na web-sajtu: http://www9.georgetown.edu/faculty/loehrd/pubs.html	Loehr, D. P. **Pojavljuje se x8 puta**, x5 u tekstu monografije, x3 u fusnotama; značajan deo Lorove disertacije je plagiran (cf. zahtev, Glavni tekst) **(ne postoji datum poslednjeg pristupa) (nefunkcionalan link);** **Pravilan link**: http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.86.286&rep=rep1&type=pdf
[063] Lustig, M. L. & Koester, J. (2003). *Intercultural competence: Interpersonal communication across culture*. New York: HarperCollins.	**Pojavljuje se x1 put**, u okviru plagiranog teksta, **VNK, 127; str. 106;** (prepisana bibliografska jedinica)
[064] Macaulay, Ronald. (2001). *You're like "Why not?"* The quotative expressions of Glasgow adolescents. *Journal of Sociolinguistics*, 5, 3-21.	Macaulay, R. **Pojavljuje se x1 put** u okviru autoplagiranog teksta i nabrajanja **VNK, 149**; **str. 122** *Journal of Sociolinguistics*, 5/1

VNK, str. 159	
065] Malandro, L., L. Barker & D.A. Barker. (1989)., (2nd ed.) Reading MA: Addison-Wesley.	**Pojavljuje se x1 put**, u okviru autoplagiranog teksta, **VNK, 135; str. 111**
[066] Matsumoto, D. (1991). Cultural influences on facial expressions of emotion. *Southern Communication Journal*, 56, 128-137.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru plagiranog teksta, **VNK, 125**; **str. 105**; (prepisana bibliografska jedinica) *Southern Communication Journal*, 56:2
[067] McNeill, D. (1992). *Hand and Mind. What Gestures Reveal about Thought*. Chicago: Chicago University Press	**Pojavljuje se x7 puta;** pojedinačni primeri ispravno citiranog teksta; u značajnoj meri u okviru plagiranog teksta: **VNK, 48-53; str. 38-45; VNK, 73; str. 63;** u okviru autoplagiranog teksta: **VNK, 132; str. 109**; nepravilna referenca u okviru plagijata: **VNK, 77; str. 68**
[068] Meehan, Teresa. 1991. It's like, 'What's happening in the evolution of *like?':* A theory of grammaticalization. *Kansas Working Papers in Linguistics*, l6, 37-51.	Meehan, T. **Nedostaju zagrade (godina);** **Pojavljuje se x1 put** u okviru autoplagiranog teksta i nabrajanja **VNK, 149**; **str. 122**
[069] Mol, L., Maes, A., Krahmer, E., & Swerts, M. (2008). *Cognitive effort and gesticulation. Speech and face to face communication*. Grenoble, France	**Pojavljuje se x1 put** u okviru plagiranog teksta, **VNK, 76**; **str. 67**; (prepisana bibliografska jedinica)
[070] Mondada, L. (2007). Commentary: Transcript variations and the indexicality of transcribing practices. *Discourse Studies*, 9 (6), 809–821.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru pravilno citiranog tuđeg teksta teksta, **VNK, 90**; **str. 79**; (prepisana jedinica)
[071] Moris, D. (2005). *Otkrivanje čoveka. Vodič kroz govor tela*. (prev. Ivana Savić), Zograf, Niš	**Pojavljuje se višestuko puta: VNK, 53-64; str. 45-56;** postoje primeri ispravnog citiranja; plagiranja; autoplagiranja
[072] Morris, D. (2002). *People watching: The Desmond Morris Guide to Body Language*. Vintage	**Pojavljuje se višestuko puta: VNK, 53-64; str. 45-56;** postoje primeri ispravnog citiranja; plagiranja; autoplagiranja
[073] Morris, D. (1994a). *The Human Animal*. London: BBC Books	**Pojavljuje se x1 put, samo u nabrajanju**
[074] Morris, D. (1994b). *Bodytalk: A Worda Guide to Gestures*. London: Jonathan Cape	**Pojavljuje se x1 put, samo u nabrajanju**
[075] Morris, D. (1988). *Horsewatching*. London: Jonathan Cape	**Pojavljuje se x1 put, samo u nabrajanju**
[076] Morris, D. (1987). *Catlore*. London: Jonathan Cape	**Pojavljuje se x1 put, samo u nabrajanju**
[077] Morris, D. (1986a). *Catwatching*. London: Jonathan Cape	**Pojavljuje se x1 put, samo u nabrajanju**
[078] Morris, D. (1986b). *Dogwatching*. London: Jonathan Cape	**Pojavljuje se x1 put, samo u nabrajanju**
[079] Morris, D., Collett, P., Marsh, P., & O'Shaughnessy, M. (1980). *Gestures: Their origins and distribution*. New York: Scarborough.	**Pojavljuje se x1 put**
[080] Morris, D. (1978). *Manwatching: A Field Guide to Human Behaviour*. London: Jonathan Cape	**Pojavljuje se x1 put, samo u nabrajanju**

VNK, str. 160	
[081] Morris, D. (1967). *The Naked Ape*. London: Jonathan Cape	**Pojavljuje se x1 put, samo u nabrajanju**
[082] Мршевић-Радовић, Д. (1987). *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*, Београд	**Pojavljuje se x1 put**, u okviru autoplagiranog teksta, **VNK, 66; str. 57**
[083] Nobe, Shuichi. (2000). Where do most spontaneous representational gestures actually occur with respect to speech? In: D. McNeill (ed.) *Language and Gesture: Window into Thought and Action*. Cambridge University Press, 186-198.	Nobe, S. **Pojavljuje se x1 put**, u okviru plagiranog, prepričavanog i autoplagiranog teksta, **VNK, 69-70; str. 59-61**
[084] Pike, K. L. (1967). *Language in relation to a unified theory of the structure of human behavior*. The Hague/Paris: Mouton	**Pojavljuje se x1 put** u okviru plagiranog teksta, **VNK, 31**; **str. 23**; (prepisana jedinica)
[085] Panić, N. (2007). *Međuodnos prozodijskih i kineziđkih elemenata u diskursu na elektronskim medijima* (neobjavljen magistarski rad, Univerzitet u Beogradu – Filološki fakultet)	**Pojavljuje se x1 put**, u okviru autoplagiranog teksta, **VNK, 92; str. 81; Više puta korišćeno kao izvor autoplagijata, posebno u poslednjem poglavlju:VNK, 132-153; str. 109-124**
[086] Panić Cerovski, N. i Ivanović, B. (2016). Glagoli govorenja kao markeri emfaze – slučaj pseudocitiranja. *Komunikacija i kultura online* (*Communication and Culture e- journal*) *7*, (članak prihvaćen za objavljivanje)	**Pojavljuje se x1 put**, u okviru fusnote, **VNK, 82; str. 72**
[087] Панић Церовски, Н. и Ковачевић, Б. . Вербално и невербално представљање других у медијима. *Србија између истока и запада. Језици Балкана у компаративном и интердисциплинарном контексту (књ. 4)* (ур. проф. др Александра Вранеш и проф. др Љиљана Марковић), 267-283.	**Pojavljuje se x3 puta**, u okviru dužeg pravilnog citata, **VNK, 83; str. 73;** u okviru nabrajanja, **VNK, 91; str. 80**
[088] Панић Церовски, Н. (2012a). Пратећи невербални елементи у разговорном дискурсу у српским јавним медијима. *Зборник Матице српске за славистику, 82*, 121- 140.	Pojavljuje se više puta u tekstu kao pravilno citiran tekst; **više puta korišćeno kao izvor autoplagijata, str. 13, str. 83, i posebno u poslednjem poglavlju VNK, 132-153; str. 109-124;** na str. 122 autorka je uklonila ovu referencu u tekstu monografije, iako postoji u izvornom tekstu doktorske disertacije
[089] Panić Cerovski, N. (2012b). „Prozodijski i paralingvistički markeri citiranja u razgovornom jeziku“. *Anali Filološkog fakulteta*, 24 (1), 141-154.	Pojavljuje se više puta u tekstu kao pravilno citiran tekst; **više puta korišćeno kao izvor autoplagijata,** na primer: **VNK, 82; str. 72**

VNK, str. 161	
[090] Panić Cerovski, N., M. Đukanović i B. Kovačević. (2012). Novi markeri citiranja u srpskom i slovenačkom jeziku. U *Nauka i savremeni univerzitet – Filologija i univerzitet, Tematski zbornik radova,* str. 121-131. Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu	**Pojavljuje se x1 put** u okviru autoplagiranog teksta i nabrajanja: **VNK, 149; str. 123**
[091] Панић Церовски, Н. (2013). Цитирање у формалном и неформалном дискурсу. *Културе у дијалогу. Филологија и интеркултуралност (Књ. 1).* (ур. Александра Вранеш, Љиљана Марковић), 177-196.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru nabrajanja: **VNK, 91; str. 80**
[092] Panić N. (2013). *Prozodijski markeri citiranog govora u razgovornom jeziku.* Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu – Filološki fakultet	**Više puta korišćeno kao izvor autoplagijata, posebno u poslednjem poglavlju:VNK, 132-153; str. 109-124** (NB:Ova jedinica se u analizi navodi: **Panić (2013d)**)
[093] Pintarić, Neda (1994). *Verbalizacija neverbalnoga koda u poljskom jeziku: tri stupnja preoblike jezičnih gesta*, doktorska disertacija, Zagreb	Pintarić, N. **Ne postoji kao jasno korišćena bibliografska jedinica u tekstu**
[094] Pintarić, N. (1997). Razvitak neverbalnoga koda. *SL 43/44*, 251-265.	**Pojavljuje se x3 puta;** u okviru plagiranog teksta, jednom nedostaje pravilno navedena godina: **VNK, 84-85**; **str. 74-75**
[095] Park, H. S. & Guan, X. (2009). Cross–cultural comparisons of verbal and nonverbal strategies of apologizing. *Journal of International and Intercultural Communication*, 2, 66-87.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru plagiranog teksta, **VNK, 124**; **str. 103**; (prepisana jedinica) Journal of International and Intercultural Communication, 2:1, 66-87, DOI: 10.1080/17513050802603471
[096] Polovina, V. i Panić, N. (2010). Problemi lingvističke klasifikacije neverbalnih elemenata u komunikaciji. *Anali Filološkog fakulteta,* 22, 215-231.	Pojavljuje se više puta u tekstu kao pravilno citiran tekst; **više puta korišćeno kao izvor autoplagijata,** na primer: **VNK, 10 str. 6-7; VNK, 20-23, str. 15-17; VNK, 79, str. 70, itd.** (NB: Plagiran rad u koautorstvu tretirali smo kao autoplagijat)
[097] Polovina, V. i Panić, N. (2012). Aspekti anotacije digitalnih video korpusa u lingvističkim istraživanjima. *Дигитализација културне баштине, универзитетски репозиторијуми и учење на даљину, књ. 3: Дигитални извори у друштвено-хуманистичким истраживањима* (ур. Александра Вранеш, Љиљана Марковић, Гвен Александер), 15-22.	Pojavljuje se više puta u tekstu kao pravilno citiran tekst; Primer autoplagijata i plagijata u jednom: **VNK, 106, str. 90**
[098] Polovina, V. & Panić Cerovski, N. (2013). General and specific in non-verbal intercultural communication. *Komunikimi ndëretnik në Ballkan.* Universiteti i Tiranës, Fakulteti i historisë dhe i filologjisë, 41–50.	**Pojavljuje se x1 put**
[099] Половина, В., Панић Церовски Н. (2015). Лексика невербалне комуникације. *Језици и културе у времену и простору 1* (ур. Снежана Гудурић), Филозофски факултет у Новом Саду, 315-324.	Izvor (auto)plagijata (izvor: apstrakt rada iz 2015): **VNK, 66-67, str. 58**
[100] Polovina, V. (2010). Univerzalno i specifično u antropolingvistici razgovornog jezika. u V. Vasić (ur.), *Diskurs i diskursi. Zbornik u čast Svenki Savić*, Novi Sad: Filozofski fakultet, 185-194.	**Pojavljuje se x1 put**

VNK, str. 162	
[101] Поповић, Људмила. (2003). Илокутивни и референцијални аспект геста. *Славистика, VII*, 168-174.	Поповић, Љ. **Pojavljuje se x1 put;** u okviru autoplagiranog teksta: **VNK, 79**; **str. 70**
[102] Попович, Л. (2004). Жесты как невербалъные и фразеологизированные вербалъ ные диалогемы русских и сербов. *Коммуникативное поведение славянских народов (Русские, сербы, чехи, словаки, поляки)*. Воронеж : Истоки, 183-188.	**Pojavljuje se x1 put;** u okviru autoplagiranog teksta: **VNK, 79**; **str. 70**
[103] Poyatos, F. (2002). *Nonverbal communication across disciplines. Volume 1: Culture, sensory interaction, speech, conversation.* John Benjamins Publishing Company	**Pojavljuje se x1 put;** u okviru autoplagiranog teksta: **VNK, 21**; **str. 16**
[104] Rodrigues I. G. (2005). Verbal and nonverbal signals in face-to-face interaction: A theoretical framework for a holistic micro-analysis. The example of a parenthesis, *Interacting Bodies*, Lyon: 1–20. https://www.researchgate.net/publication/237712164_Verbal_and_nonverbal_sig nals_in_face-to-face_interaction_A_theoretical_framework_for_a_holistic_micro- analysis_The_example_of_a_parenthesis	**Pojavljuje se x2 puta;** više puta implicitno u okviru plagiranog teksta: **VNK, 76-80**; **str. 68-70;** jednom u pravilno navedenom dužom citatu: **VNK, 95-97; str. 83-85;** **(ne postoji datum poslednjeg pristupa)**
[105] Rodrigues, I. G. (1998). *Os sinais conversacionais de alternância de vez.* Porto: Granito Editores e Livreiros.	**Pojavljuje se x1 put;** u okviru plagiranog teksta: **VNK, 77**; **str. 68;** (prepisana jedinica)
[106] Romaine, Suzanne and Deborah Lange. (1991). The use of *like* as a marker of reported speech and thought: A case of grammaticalization in process. *American Speech*, 66, 227-279.	Romaine, S. and Deborah L. **Pojavljuje se x1 put** u okviru autoplagiranog teksta i nabrajanja **VNK, 149**; **str. 122**
[107] Rot, N. (2010). *Znakovi i značenja*. Zavod za udžbenike, Beograd	**Pojavljuje se x1 put;** u okviru kraće analize, kao i u okviru kraće analize i citiranja Trebješanina
[108] Roulet, E., Auchlin, A., Moeschler, J., Rubattel, C., & Schelling, M. (Eds.). (1985). *L'articulation du discours en français contemporain*. Berne: Peter Lang.	**Pojavljuje se x1 put;** u okviru plagiranog teksta i nabrajanja: **VNK, 77**; **str. 68;** (prepisana jedinica)
[109] Sachs, H., Schegloff, E. A., Jefferson, G. (1974). A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language 50*, 696-735.	**Pojavljuje se x1 put;** u okviru plagiranog teksta i nabrajanja: **VNK, 77**; **str. 68;** (prepisana jedinica) *Language* Vol. 50, No. 4, Part 1
[110] Sams, Jessie. (2010). Quoting the unspoken: An analysis of quotations in spoken discourse. *Journal of Pragmatics*, 42, 3147-3160.	Sams, J. **Pojavljuje se x1 put;** u okviru plagiranog teksta i nabrajanja: **VNK, 151**; **str. 123**

VNK, str. 163	
[111] Samovar, L.A. & Mills, J. (1998). *Oral communication: Speaking across cultures*. Massachusetts: McGraw-Hill	**Pojavljuje se x1 put**
[112] Sapir, E. (1931).The Function of an International Auxiliary Language. *Psyche*, 11, 4-15; takođe objavljeno u H. N. Shenton, E. Sapir, 0. Jespersen (1931). *International Communication: A Symposium on the Language Problem*, London, 65-94.	**Pojavljuje se x1 put; fusnota, str 1**
[113] Sapir, E. (1974). The unconscious patterning of behavior in society, u B. Blount (Ed.), *Language, culture, and society: A book of readings*. Cambridge, MA: Winthrop, (original objavljen 1927)	**Pojavljuje se x1 put,** u okviru plagiranog teksta: **VNK, 28**; **str. 20** **NB: Oba teksta nalaze se u: [112] [113]** Edward Sapir, David G. Mandelbaum. *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*. University of California Press, 1949.
[114] Scheflen, A. E. (1963) The significance of posture in communication Systems. *Psychiatry*, 26 316-331.	Scheflen, A. E. (1964) The Significance of Posture in Communication Systems, Psychiatry, 27:4, 316-331, DOI: 10.1080/00332747.1964.11023403 **Pojavljuje se x1 put,** u okviru plagiranog teksta: **VNK, 30**; **str. 23**
[115] Scheflen, A. E. (1964) Communication and regulation in psychotherapy. *Psychiatry*, 27, 126-136.	Scheflen, A. E. (1963) Communication and Regulation in Psychotherapy, Psychiatry, 26:2, 126-136, DOI: 10.1080/00332747.1963.11023345 **Pojavljuje se x1 put,** u okviru plagiranog teksta: **VNK, 30**; **str. 23**
[116] Scheflen, A. E. (1965). Quasi-courtship behavior in psychotherapy. *Psychiatry*, 28, 3, 245-257.	**Pojavljuje se x1 put,** u okviru nabrajanja: **VNK, 30**; **str. 23**
[117] Schourup, Lawrence C. (1983). Common discourse particles in English conversation. *Working Papers in Linguistics 28.* Columbus, OH: The Ohio State University	Schourup, L. C. **Pojavljuje se x1 put** u okviru autoplagiranog teksta i nabrajanja: **VNK, 149; str. 122**
[118] Schwartz, S.H. (2004). Mapping and interpreting cultural diferences around the world. In V. Vinken, J. Soeters & P. Ester (eds.), *Comparing cultures: Dimensions of culture in a comparative perspective* (43–73). Leiden: the Netherlands, Brill.	**Pojavljuje se x1 put** u okviru pravilno citiranog tuđeg teksta teksta, **VNK, 125**; **str. 105**; (prepisana jedinica)
[119] Shih, C., Kochanski, G. (2002). Prosody and Prosodic Models (ICSLP 2002, Denver Colorado) preuzeto sa: http://kochanski.org/gpk/papers/2002/prosodies.org/section1/index.html	**Pojavljuje se x1 put** **(ne postoji datum poslednjeg pristupa)**
[120] Slobin, D. (1987). Thinking for speaking. In J. Aske, N. Beery, L. Michaelis, & H. Filip (eds)., Papers from the 13th Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society. Berkeley, CA: BLS.	**Pojavljuje se x1 put**, u okviru plagiranog teksta, **VNK, 72; str. 63;** (prepisana jedinica)

VNK, str. 164	
[121] Шипка, М. (2011). Фраземи гестовно-мимичког порекла. *Јужнословенски филолог LVII*, 41-52.	**Pojavljuje se x1 put**, u okviru autoplagiranog teksta, **VNK, 66; str. 57;** kao i u okviru kraće analize
[122] Talmy, L. (1985). Lexicalization patterns: Semantic structure in lexical forms. In T. Shopen (ed.), *Language Typology and Syntactic Description. Vol. III: Grammatical Categories and the Lexicon*, 57-149. Cambridge: Cambridge University Press.	**Pojavljuje se x1 put**, u okviru plagiranog teksta i nabrajanja, **VNK, 73; str. 64;** (prepisana jedinica); jednom nepravilno navedeno u okviru plagijata, nedostaje godina: **VNK, 73; str. 64**
[123] Talmy, L. (1991). Path to realization: A typology of event conflation. In *Proceedings of the 17th Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. Berkeley, CA: Berkeley Linguistics Society.	**Pojavljuje se x1 put**, u okviru plagiranog teksta i nabrajanja, **VNK, 73; str. 64;** (prepisana jedinica)
[124] Thirumalai, M. S. (1987). *Silent Talk: Nonverbal communication*. Central Institute of Indian Languages	**Pojavljuje se x1 put**
[125] Требјешанин, Ж. (1986). Тројановићево истраживање невербалне комуникације Срба. поговор у Сима Тројановић (1935/1986), *Психофизичко изражавање српског народа поглавито без речи*, Београд: Просвета, 307-337.	**Pojavljuje se x1 put**
[126] Trebješanin, Ž. (2009). Darvinovo odgonetanje emocionalnih izraza, u Čarls Darvin. *Izražavanje emocija kod čoveka i životinja.* Beograd: Dosije.	**Pojavljuje se x1 put**
[127] Trebješanin, Ž. (2010). Pogovor, u: Nikola Rot. *Znakovi i značenja*. Izabrana dela, tom 5, Beograd: Zavod za udžbenike	**Pojavljuje se x1 put**
[128] Trebješanin, Ž. (2011). Ekmanovo dekodiranje facijalnih izraza emocije, u: Pol Ekman. *Razotkrivene emocije*. Beograd: Zavod za udžbenike	**Pojavljuje se x1 put**
[129] Trebješanin, Ž. (2014). Neverbalni jezik ljubavi, u Dejvid Givens. *Ljubavni signali: terenski priručnik o govoru tela prilikom udvaranja*. Beograd: Zavod za udžbenike	**Pojavljuje se x1 put**
[130] Требјешанин. Ж. и Жикић, Б. (2015). *Невербална комуникација: антрополошко-психолошки приступ*. Београд: Завод за уџбенике	**Pojavljuje se x7 puta**

VNK, str. 165	
[131] Volos, Renata (1980). Veza između geste i frazeologizma, u *Iz frazeološke problematike*, Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb	Volos, R. **Ne postoji eksplicitna upotreba ove jedinice u okviru teksta monografije VNK**; Pintarić, a time i Panić, pominju jedinicu iz 1989.
[132] Volos, Renata (1989). *Русская невербальная коммуникация*. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet	Volos, R. **Pojavljuje se x1 put** u okviru autoplagiranog teksta i nabrajanja, uz prepričavanje/plagiranje drugog autora; **VNK, 66**; **str. 57-58**
[133] Vygotsky, L.S. (1987). Thinking and Speech. In Robert W. Rieber & Aaron S. Carton (eds.), Norris Minick, (trans.), 39-285.	**Pojavljuje se x1 put**, u okviru plagiranog teksta: **VNK, 76; str. 66;** (prepisana jedinica)
[134] Žikić, B. (2002). . Beograd: Srpski genealoški centar, Etnografski muzej Srbije. http://members.aol.com/nonverbal3/facialx.htm	**Pojavljuje se x1 put**, u okviru autoplagiranog teksta: **VNK, 68; str. 57** **(ne postoji datum poslednjeg pristupa)**
BIBLIOGRAFSKE JEDINICE KOJE SU KORIŠĆENE U TEKSTU, ALI NE POSTOJE U SPISKU KORIŠĆENE LITERATURE:	
[135] Özyürek, A. (2000), „The influence of addressee location on spatial language and representational gestures of direction“. U: D. McNeill, (ed.) *Language and Gesture: Window into Thought and Action*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 64-84.	**VNK, 71; str. 61-62**
[136] Holler, J., Shovelton, H,. Beattie, G. (2009) “Do Iconic Hand Gestures Really Contribute to the Communication of Semantic Information in a Face-to-Face Context?“ *Journal of Nonverbal Behavior*, 33, pp. 3–88. Doi:10.1007/s10919-008-0063-9	**VNK, 72; str. 62, plagiran tekst preuzet iz apstrakta originala**
[137] McNeill, D. & Duncan, S. (2000). “Growth points in thinking-for-speaking”. U: D. McNeill (ed.) *Language and Gesture: Window into Thought and Action*. Cambridge University Press, 141-161	**VNK, 72-75; str. 63-66**
[138] Ekman (1976) [139] Ekman, Frizen i Volbot (1979)	Jedinice [138] i [139] nalaze se pomenute x1 put, **VNK, 28; str. 21** – ne postoje u spisku literature, ali nismo smatrali da je važno da utvrdimo pravilnu referencu, s obzirom da ih autorka monografije koristi samo uz navode u okviru jedne rečenice

VNK, str. 165a (nastavak s prethodne strane)

Spisak referentne literature (izvora) koju je konsultovao autor ovog zahteva (slike 1 i 2):

Name

[002] Samovar, L.A., Porter R.E., McDaniel, E.R. (eds.) Intercultural-Communicatio
[008] Argyle, M., Ingham, R. Gaze, mutual gaze, and proximity. Semiotica 6 (1) doi
[009] Beattie, G.; Shovelton, H. 'Do iconic hand gestures really contribute' Semioti
[010] Beattie, G.; Shovelton, H. 'Mapping the Range of Information' JoL&SP Volun
[011] Beattie, G.; Shovelton, H. An experimental investigation Gesture Volume 1 is
[012] Beattie, G.; Shovelton, H. An experimental investigation of ...individual iconi
[013] Beattie, G.; Shovelton, H. Why the spontaneous images BJP Volume 96 issue
[014] Beattie, G. Visible thought The new psychology of body language. Routledg
[015] Birdwhistell, A. 'Introduction to kinesics'. University of Michigan Libraries (19
[016] Blyth, C. Jr., S. Recktenwald and J. Wang. I'm like, Say what A new quotative
[017] Buchstaller, I. 'He goes and I'm like - The new quotatives re-visited'(2001).pd
[018] Buchstaller, I. The co-occurrence of quotatives with mimetic performances
[021] Church, R.B.; Goldin-Meadow, S. The mismatch between Cognition Volume
[022] Condon, W., & Ogston, W. A segmentation of behavior. Journal of Psychiat
[022] Condon, W.S., Ogston W.D. -Jl of Psyc R Volume 5 issue 3 1967 [doi 10.1016
[024] Cruttenden, A. - Intonation- Cambridge University Press (1997).pdf
[025] Cutica, I. & M. Bucciarelli The More You Gesture, the Less I Gesture" JNB Vol
[026] Cutrone, P. A case study examining backchannels in conversations Multiling
[027] Darwin, Charles - The Expression Of Emotion In Man And Animals (Project G
[028] Duncan, S. J. & Fisce, D. W. Face-to-Face Interaction. (reprint 2015). doi.10.4
[030] Eco, Umberto - A Theory of Semiotics. U of Indiana P (1976).pdf
[032] Ekman, P. & Friesen, W. Semiotica Volume 1 issue 1 1969 [doi 10.1515%2Fse
[033] Ekman, P. & Friesen, W. (1969b). Nonverbal leakage and clues to deception.
[034] Ekman, Paul_ Rosenberg, Erika L.-What the Face Reveals_ Basic and Applied
[035] Ferrara, K., & Bell, B. (1995). Sociolinguistic Variation and Discourse Function
[036] Givens David B. The-Nonverbal-Dictionary-Of-Gestures-Signs-Body-Langua
[037] Górska, E. "The UP DOWN orientation in langugage and music (PREPRINT v
[040] Auer, Peter (ed.), Aldo Di Luzio (ed.)-The Contextualization of Language-Joh
[042] Hall, E. T. (1963). A system of the notation of proxemic behavior. doi 10.1525
[043] Hasler, B. et al. (2014). Real-time gesture translation in intercultural commu
[044] Hofstede, G. Culture's Consequences_Comparing Values, Behaviors, Instituti
[048] Jack, R. et al. (2009). Cultural confusions show that facial expressions are not
[049] Jenks, C. J. Transcribing Talk and Interaction_ Issues in the Representation of
[050] JOURARD, S. M. (1966). An Exploratory Study of Body-Accessibility. British J
[051] Siegman, A. W. and Pope, B. (Eds.)-Studies in Dyadic Communication-Elsevi
[052] Kendon, A. (1980). Gesticulation and speech Two aspects of the process of u
[055] Kendon, A. An Agenda for Gesture Studies (RESEARCHGATE article).pdf
[056] Kendon, A. Language and gesture_ unity or duality. Language and Gesture,
[057] Kipp, M. ANVIL (2014_preprint).pdf

Legenda:

Crvenim su, u levom stupcu, obeležene netačne, nepotpune ili na drugi način problematične jedinice ili delovi informacije u pojedinim jedinicama bibliografije; u desnom stupcu, navedene su tačne, preciznije ili usklađene izmene;

VNK, str. 165b (nastavak s prethodne strane)

Name

[058] Crystal, David - A dictionary of linguistics and phonetics-Wiley-Blackwel
[059] Crystal, David - The Cambridge encyclopedia of language -Cambridge
[060] Leal, S. & Vrij, A. (2008). Blinking During and After Lying. doi 10.1007s109
[061] Levey, S. (2003). Reported dialogue and pragmatic particles in the narrati
[062] Loehr, Daniel P. Gesture and Intonation, PhD. Georgetown Univversity (2
[063] Lustig, Myron W. Jolene Koester - Intercultural competence_ Interperso
[064] Macaulay, Ronald. (2001). You're like "Why not" The quotative expressio
[066] Matsumoto, D. (1991). Cultural influences on facial expressions of emoti
[067] McNeill_[1 POGLAVLJE]_Hand and Mind.pdf
[068] Meehan, T. (1991). It's Like, "What"s Happening in the Evolution of Like.
[070] Mondada, L. (2007). Commentary Transcript variations. doi 10.117714614
[072] MORRIS, D. Peoplewatching-The-Desmond-Morris-Guide-to-Body-Lan
[073] Desmond Morris - The Human Animal_ A Personal View of the Human S
[074] Desmond Morris - Bodytalk_ A World Guide to Gestures-Cape (1994).pdf
[075] Morris, Desmond - Horsewatching-Random House_Jonathan Cape (201
[077] Morris, Desmond - Cat watching-Crown Publishing Group_Crown Trade
[081] Desmond Morris - The Naked Ape_ A Zoologist's Study of the Human A
[083] McNeill, David -Language and Gesture _Window into Thought and Actio
[086] Panić Cerovski, N. i Ivanović, B. GLAGOLI GOVORENJA KAO MARKERI EN
[087] Панић Церовски, Н. и Ковачевић, Б. Вербално и невербално предста
[088] Панић Церовски, Н. Пратећи невербални елементи (2012).pdf
[090] Panić Cerovski, N., M. Đukanović i B. Kovačević. NOVI MARKERI CITIRAN
[091] Панић Церовски, Н. Цитирање у формалном и неформалном диску
[092] Panić N. Prozodijski markeri citiranog govora u razgovornom jeziku. PhD
[095] Park, H. S., & Guan, X. (2009). Cross-Cultural Comparison. J of Int and In
[096] Polovina, V. i Panić, N. Problemi lingvističke klasifikacije neverbalnih ele
[104] Rodrigues, Isabel Galhano. Verbal and nonverbal signals in face-to-face i
[106] Romaine, S. and D. Lange. (1991). The use of like as a marker of reported
[109] Sachs, H., Schegloff, E. A., Jefferson, G. (1974). A simplest systematics. 10
[110] Sams, Jessie. (2010). Quoting the unspoken An analysis of quotations in
[112] [113] Edward Sapir, David G. Mandelbaum - Selected Writings of Edward
[114] Scheflen, A. E. (1964). The significance of posture in communication Sys
[115] Scheflen, A. E. (1963). Communication and regulation in psychotherapy.
[116] Scheflen, A. E. (1965). Quasi-courtship behavior in psychotherapy. 10.108
[117] Schourup, L. C. Common discourse particles in English conversation. Ph
[120] Slobin, D. (1987). Thinking for speaking.pdf
[122] Shopen, Timothy. Language Typology and Syntactic Description_ Volum
[123] Talmy, L. (1991). Path to realization A typology of event conflation.pdf
[133] Lev S. Vygotsky-Thought and Language - Revised Edition -The MIT Pres
[135] [137] McNeill, David -Language and Gesture _Window into Thought and
[136] Holler, Shovelton & Beattie Do Iconic Hand Gestures Really Contribute D

VNK, str. 166

PREDMETNI INDEKS

A

adaptori (manipulatori), *36*, *37*, *39*, *43*, *57*, *62*, *123*
alter-adaptori, *44*
auto-adaptori, *43*, *62*
objekatski adaptori, *45*, *62*
aisacu, *118*
akcioni obrasci, *54*
aktema, *31*
amblemi, *13*, *29*, *36*, *37*, *38*, *39*, 41, 43, 45, *60*, *61*, *62*, *119*, *120*, *121*, *123*
anotacija, 78, *79*, *88*, 89, 95, 105, 106
ANVIL, *106*
apsorbovane radnje, *55*

B

bihevioralne dimenzije kulture, *123*, *131*
biheviorema, *31*

C

CoGEST, *106*

D

dekodiranje, *11*, *87*
deskriptivna lingvistika, *14*
diskursni markeri, *80*
distanca moći – dimenzija kulture, *125*

E

eho držanja, *19*, *46*, *v.* interakciona sinhronija, kongruencija ELAN, *106*

VNK, str. 167

emocionalne ekspresije, *27*, *33*, *36*, *39*, 40, *41*, *42*, 58, *115*, *125*
enkodiranje, *11*, *38*, *87*

F

facijalna ekspresija, *14*, *58*, *63*
FACS, *108*

G

gest, *10*, *11*, *12*, *13*, *14*, *15*, *17*, *29*, *30*, *48*, *49*, *50*, *57*, *66*, *79*, *83*, *118*, *122*
gestikulacija, *16*, *28*, *29*, *46*, *52*, *106*
gestovna fraza, *46*, *77*
faza povlačenja, *46*
faza pripreme, *46*
potez, *46*
gestovna jedinica, *46*, *v.* gestovna fraza gestovne faze, *77*
govor tela, *11*, *v.* neverbalna komunikacija
govorna interakcija, *36*, *51*, *71*, *87*, *88*, *95*, *105*, *106*, *109*, *111*, *113*

H

haptika, *19*, *20*, *22*
alo-kontakt, *19*
hirologija, *26*
hironomija, *26*

I

idejna jedinica, *47*
identitet – dimenzija kulture, *124*
individualizam, *124*
kolektivizam, *124*
ikonički znak, *85*
ilustratori, *36*, *38*, *39*, *41*, *42*, *43*, *45*, *58*, *119*
batoni, *38*, *39*, *42*
deiktički pokreti, *38*
ideografi, *38*, *39*, *42*
kinetografi, *38*, *39*
piktografi, *38*, *39*
prostorni pokreti, *38*
ime, *86*

VNK, str. 168)

indeks, *86*
interakcija, *17*, *41*, *98*, *99*, *114*, *117*, *128*
interakciona sinhronija, *31*, v. eho držanja, kongruencija
interkulturna interakcija, *130*
interkulturna komunikacija, *129*
izrazi lica, *12*, *13*, *14*, *16*, *22*, *41*, *62*, *108*, *115*, *116*, *v.* facijalna ekspresija izrazni gestovi, *58*, *v.* primarni gestovi
facijalna ekspresija, *57*
manuelna gestikulacija, *58*

J

jedinice informacije, *47*
jedinice procesa, *46*

K

kinezička obeležja. *v.* paralingvistički elementi kinezika, *14*, *21*, *22*, *30*
alokin, *30*
kin, *30*
kinema, *30*, *31*
kinemorfema, *30*
koekspresivni gestovi, *72*
komunikaciona situacija, *18*
komunikacioni čin, *7*, *12*, *15*, *22*, *123*
komunikacioni prostor, *90*
kongruencija, *31*
kontekst – dimenzija kulture, *123*
konverzacija, *16*, *30*, *43*, *71*, *80*, *88*, *90*, *98*
konverzacioni signali, *77*, *79*

L

lingvistika, *11*, *21*
logičko-diskurzivni gestovi, *29*
batoni, *29*
ideografi, *29*

M

markeri citiranja, *80*
paralingvistički, *80*, *81*

VNK, str. 169

maskiranje emocija, *115*, *v.* pravila pokazivanja emocija, pravila otkrivanja emocija, emocionalne ekspresije
mešovite radnje, *55*
mimički gestovi, *58*, *v.* primarni gestovi društvena mimikrija, *58*
parcijalna mimikrija, *58*
teatralna mimikrija, *58*
vakuumska mimikrija, *59*
miopija, *110*, *v.* anotacija, transkripcija tunelski vid, *110*

N

neintencionalna neverbalna komunikacija, *23*, *v.* neverbalno ponašanje neizvesnost – dimenzija kulture, *126*
neposrednost – dimenzija kulture, *128*
kontaktne kulture, *128*
nekontaktne kulture, *128*
neverbalna komunikacija, *10*, *11*, *13*, *14*, *21*, *65*, *78*, *130*
neverbalni elementi komunikacije, *11*, *12*, *23*, *80*, *82*, *114*, *130*, *up.* paralingvistički elementi
neverbalni kod, *21*, *68*, *70*, *84*
neverbalno curenje, *62*
neverbalno ponašanje, *14*, *32*, *80*, *85*, *88*, *92*

O

objektivni gestovi, *29*
deiktički, *29*
fiziografički, *29*
simbolički, *29*
otkrivene radnje, *54*

P

parajezik, *21*
paralingvistička obeležja, *21*, *v.* paralingvistički elementi
paralingvističke modifikacije glasa, *22*
paralingvistički elementi, *22*, *24*, *80*, *87*, *88*, *149*, *151*
auditivni, *22*, *79*, *80*, *83*
vizuelni, *22*, *79*, *80*, *83*
paralingvistika, *21*, *22*, *23*, *79*
pravila otkrivanja emocija, *115*, *v.* emocionalne ekspresije, pravila pokazivanja emocija pravila pokazivanja emocija, *40*, *v.* emocionalne ekspresije
primarni gestovi, *57*

VNK, str. 170

proksemika, *15*, *19*, *22*, *116*, *118*

R

regulatori, *36*, *42*, *43*, *58*, *119*
reliktni gestovi, *60*, *61*
istorijski, *61*
lični, *61*, *62*
rod – dimenzija kulture, *125*
muška kultura, *125*
ženska (androgena) kultura, *126*

S

šematski gestovi, *59*, *v.* primarni gestovi semiologija, *10*
šifrovani gestovi, *60*, *v.* primarni gestovi znakovni jezik, *60*
signal, *85*
simbol, *86*
simboli u anotaciji, *102*
simbolički gestovi, *60*, v. primarni gestovi simptom, *85*
slivanje emocija, *41*, *v.* emocionalne ekspresije
slučajni (sekundarni) gestovi, *58*, *62*, *v.* adaptori (manipulatori) stilizovani, *57*
somatska frazeologija, *66*
spontani gestovi, *49*, *75*
deiktički, *49*, *50*, *52*, *77*
deiktički, apstraktni, *51*
ikonički, *47*, *49*, *50*, *53*, *59*, *69*, *70*, *71*, *72*, *77*
metaforički, *49*, *50*, *60*, *77*
udari, *49*, *75*, *77*, *v.* batoni stav (položaj) tela, *15*
stepen eksplicitnosti komunikacije, *123*, *v.* kontekst – dimenzija kulture suprasegmentni nivo, *80*, *82*

T

tačka gledišta lika (TGL), *52*
tačka gledišta posmatrača (TGP), *52 tačka rasta* (GP - *growth point*), *73*

VNK, str. 171

taktilno ponašanje, *118*, *v*. haptika
tehnički gestovi, *60*, *v*. primarni gestovi
teorija etnometodološke konverzacione analize, *77*
teorija kontekstualizacije, *77*
transkripcija, *106*
lingvistička, *109*, *113*
transkript, *87*

U

urođene radnje, *54*
uvežbane radnje, *56*

V

vanlingvistički kontekst, *71*, *97*
verbalizacija, *84*
verbalna komunikacija, *13*, *30*, *64*, *78*, *123*
verbalni nivo interakcije, *92*
verbalni, jezički kod, *21*, *22*, *79*, *83*, *84*
vokalizacija, *21*
vreme – dimenzija kulture, *127*

Z

znak, *85*
znakovni jezik (govor gluvih), *11*, *v*. šifrovani gestovi

VNK, str. 172 Natalija Panić Cerovski VERBALNA I NEVERBALNA KOMUNIKACIJA Izdavač Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu Beograd, Studentski trg, 3 Za izdavača Ljiljana Marković Recenzenti: prof. dr Vesna Polovina prof. dr Nadežda Dimić Lektura i korektura: Milica Dinić Marinković Tehničko uređenje, prelom i štampa BELPAK, Beograd	

Након што смо Изборном већу УБФЛФ презентовали доказе за нашу тврдњу да кандидаткиња није испуњавала минималне услове за избор у звање ванредног професора, а самим тим да их не испуњава ни за (поновни) избор у звање ванредног професора Универзитета у Београду, поставља се очигледно питање: како је могуће да Комисија за избор у звање 2017. године није и сама утврдила ове чињенице, чак ни након нашег званичног приговора на Извештај, нити након наших беневолентних упозорења да је избор кандидаткиње требало одложити док не испуни све законом предвиђене услове?

Чланови Изборног већа имају прилику да то релевантно питање поставе чланицама Комисије за реизбор, с обзиром да су председница и чланица Комисије из редова УБФЛФ иста лица: др Весна Половина, ред. проф. у пензији и др Јасмина Московљевић Поповић, ред. проф у радном саставу Изборног већа.

Године 2017. Комисија је размотрила тадашњи наш приговор и донела закључак да „др Наталија Панић Церовски **у потпуности испуњава све предвиђене услове за избор у наставно-научно звање** и на радно место за које конкурише“, без било каквог образложења или одговора на нашу аргументацију.

Молимо Изборно веће УБФЛФ да не дозволи да нам Комисија упути истоветан безвредни одговор и након што је очигледно, и у потпуности, упозната са комплетним новим доказима. У складу са тим захтевамо од Комисије образложење по свакој тачки нашег доказног материјала, укључујући и одговор на целокупну анализу монографије *Вербална и невербална комуникација*.

Истичемо и чињеницу да флагрантна количина туђих и сопствених текстова који су преузети у монографију *Вербална и невербална комуникација* ни 2017. године није могла бити непозната председници Комисије за избор др Весни Половини, будући да је она била не само рецензент монографије, већ и коаутор једног од три рада који је готово у целости укључен у текст монографије.

Изборно веће УБФЛФ може др Весни Половини поставити и питање зашто 2018. године, када је обављала функцију председнице ВНОДХН није члановима ВНОДХН уопште дозволила да наш приговор узму у обзир при одлучивању, што се лако може потврдити увидом у записник о раду седнице ВНОДХН од 6. фебруара 2018. године.

Молимо Изборно веће УБФЛФ да:

1. **НЕ УСВОЈИ Извештај Комисије за избор у звање с обзиром на то да кандидат није испунио минималне услове за први избор у звање ванредног професора, услове који остају обавезни за сваки поновни избор у исто звање, из чега следи чињеница да др Наталија Панић Церовски за (овај) поновни избор не испуњава минималне услове и да стога не може стећи звање наставника.**
2. **ДА ИМЕНУЈЕ нову независну Комисију која ће утврдити тачност наших тврдњи о неиспуњеним минималним условима, односно која ће проверити тачност навода у Извештају Комисије од 4. октобра 2018. године за избор др Наталије Панић Церовски у звање ванредног професора, као и тачност навода у Извештају Комисије од 13. октобра 2022. године, који се тичу поновног избора др Наталије Панић Церовски у звање ванредног професора. Овакав поступак Изборног већа био би у складу са чл. 17. ст. 2. Правилника о начину и поступку стицања звања и заснивања радног односа наставника Универзитета у Београду** („Гласник Универзитета у Београду ” бр. 237/22 и 240/22).

С обзиром на чињеницу да су исти чланови Комисије за (поновни) избор у звање 2022. као за избор 2018. године и да од чланица које су тада оглушиле о све доказе не очекујемо да признају своју грешку, а још мање да ту грешку исправе, сматрамо веома извесном могућност да Изборно веће УБФЛФ не усвоји наше предлоге, и зато

Молимо чланове Већа научних области друштвено-хуманистичких наука да, у складу са одговорношћу коју има у односу на Универзитет у Београду, а на основу чл. 20. ст. 2. т. 5. Правилника о начину и поступку стицања звања и заснивања радног односа наставника Универзитета у Београду и чл. 9. ст. 1. т. 1. и чл. 11в. ст. 1. Правилника о већима научних области на Универзитету у Београду („Гласник Универзитета у Београду“ бр. 134/07, 150/09, 158/10, 164/11, 165/11, 180/14, 195/16, 196/16, 197/17, 208/19, 215/20 и 239/22) узме овај приговор у разматрање и утврди тачност наших навода, и да последично, усвоји наш приговор као исправан, те донесе одлуку у складу са наведеним Правилницима.

_____

Милена Јовановић, редовни професор

Универзитета у Београду

Мајора Бранка Вукосављевића 16

11000 Нови Београд

тел. 0641402900

milenamjovanovic@gmail.com